

Pp 1085

revista arhivelor

ANUL LII
VOL. XXXVII
Nr.

4

1975.

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 29, sect. VI

Telefon : 13.37.77

CUPRINS

50 DE ANI DE LA CREAREA BLOCULUI MUNCITORESC ȚĂRĂNESC	369
STUDII ȘI COMUNICARI	
L. MOLDOVAN — Tabla regească din Transilvania III	374
C. REZACHEVICI — Prima încercare a lui Ion Vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei ca urmare a „turcirii” lui Iliș (inunie 1551) după un izvor polon inedit	383
N. CHIPURICI — Căpitânia de margine da la Cerneți	392
E. GLÜCK — Date inedite privind biografia lui Ion Vidu	396
V. CERNĂTESCU — 100 de ani de la nașterea lui Victor Anestin	399
PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII	
I. BURLACU, Tr. RUS — Casa școalelor	403
M. DOGARU — Mulaje sigilare din Flandra și Brabant	418
OPINII	
M. NEAGOE — Problema unității țărilor române în secolul al XVI-lea	427
D. GIURESCU — Cîteva aspecte esențiale din civilizația Țării Românești în secolele XIV—XV	442
TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ	
MASĂ ROTUNDĂ la Bacău pe marginea prevederilor Decretului 472/1971	448
F. OPREA — Măsuri de recuperare a arhivelor inundate	452
DOCUMENTE	
V. CIOBANU — Documente poloneze de la Mihai Racoviță	455
M. IONIȚĂ — Un document de la N. Bălcescu	462
C. M. BONCU — Societatea de binefacere a femeilor române	464
VIATA ȘTIINȚIFICĂ	
I. GAL — A XVI-a Conferință internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor	468
C. LUNGU — Din activitatea științifică a filialelor Arhivelor Statului	469
E. POȘTĂRIȚĂ — Conferința interguvernamentală privind pla- nificarea infrastructurilor naționale în materie de documentare bibliotecă și arhive, Paris, 23—27 septembrie 1974	471
LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOL. XXXVII	476

CONSILIUL DE CONDUCERE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Iosif Adam, Alecsenia Andone,
Vasile Arimia, Dan Berindei,
Iulian Cîrțină, Florin Constantiniu,
Ioan Dumitru, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Gheorghe Ilie, Radu Ionescu,
Dumitru Ivănescu, Radu Manolescu,
Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu,
Oprea Florea, Maria Pîrvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Sovejă, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Ștefan Hurmuzache — redactor șef,
Dumitru Ivănescu, Alexandru Matei,
Nicolae Mocioiu, Maria Pîrvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Sovejă, Mioara Tudorică.

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Corneliu LUNGU

PT 1085

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

Anul LII
Vol. XXXVII

BUCUREȘTI, 1975

Nr. 4

49429/75

50 DE ANI DE LA CREAREA BLOCULUI MUNCITORESC ȚĂRĂNESC (B. M. Ț.)

Un moment important al istoriei P.C.R., al luptei sale pentru făurirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, clasa cea mai numeroasă a societății românești, l-a constituit crearea în toamna anului 1925 a Blocului Muncitoresc-Țărănesc, organizație politică legală condusă de partidul comunist. Expresie grăitoare a supleței cu care P.C.R. a știut să îmbine activitatea legală cu cea ilegală ca urmare a situației create de seotarea sa în 1924 în afara legii, Blocul Muncitoresc-Țărănesc a fost printre primele organizații politice legale prin intermediul căreia partidul comunist s-a afirmat deschis în viața social-politică a țării, și-a exprimat poziția sa în legătură cu principalele probleme care frământau societatea românească, a antrenat la lupta revoluționară, pentru satisfacerea unor revendicări social-economice și politice, mase largi de oameni ai muncii de la orașe și sate.

Bazele Blocului Muncitoresc-Țărănesc au fost puse în septembrie 1925, prin crearea, mai întâi în capitală, apoi și în alte centre industriale ale țării, a unor formațiuni politice sub denumiri ca: Blocul Democrației Muncitorești-Țărănești (B.D.M.Ț.), Blocul Muncitoresc, Comitetul de Front Unic, Comitet electoral, la înghițirea cărora un rol important l-au jucat o serie de militanți comuniști. Considerate alcătuirii provizorii, organizate numai în vederea participării la campania electorală pentru alegerile comunale care au avut loc în februarie 1926, comitetele B.D.M.Ț. și comitetele de front unic, deși în aparență acționau fără legătură între ele și fără o coordonare pe scară națională, întrucât nu aveau o conducere proprie centralizată căreia să-i fie subordonate, practic, au fost conduse și îndrumate de P.C.R. prin intermediul organizațiilor sale ilegale, al militanților comuniști.

În primăvara anului 1926, ideea unirii tuturor comitetelor B.D.M.Ț. și a celor de front unic care își verificaseră din plin utilitatea în campania electorală, într-o organizație politică centralizată pe scară națională cu caracter larg democratic, pe baza unui program care să-i permită activitatea legală, se contura tot mai mult. Astfel, în cadrul unei conferințe convocate din inițiativa Comitetului de Front Unic din București care s-a ținut la Tr. Severin în ziua de 18 aprilie 1926 cu participarea unor delegați ai Comitetelor B.D.M.Ț. și ai Comitetelor de Front Unic din mai multe localități din țară, a avut loc unirea tuturor acestor organisme locale într-o organizație politică legală centralizată sub denumirea de Blocul Muncitoresc-Țărănesc, fiind ales Comitetul său Central și adoptat programul de luptă.

Programul B.M.Ț. adoptat de Conferința de la Tr. Severin, cuprindea o serie de revendicări cu caracter larg democratic, în realizarea cărora erau vital interesate categorii sociale din cele mai diverse. Printre principalele prevederi înscrise în program erau: lupta pentru lărgirea și garantarea drepturilor și libertăților democratice și cetățenești, desființarea stării de asediu și a cenzurii, acordarea amnistiei generale, anularea legilor anti-

muncitorești și antițăărănești, elaborarea unei noi legislații inspirate din necesitățile vitale ale proletariatului și țărânimii, vot universal de la vârsta de 18 ani (inclusiv femei și militari) instituirea sistemului de impozit progresiv pe venit, măsuri hotărâte împotriva speculei și cametei. O serie de prevederi din program, menite să polarizeze mase din ce în ce mai largi de oameni ai muncii de la sate în jurul acestei organizații și implicit al P.C.R., veneau în întâmpinarea unor revendicări arzătoare ale țărânimii, stipulând exproprierea fără despăgubire a moșiilor mai mari de 50 ha. și împărțirea lor la țărani, anularea datoriilor țărănești asupra pământului dat prin reforma agrară din 1921, ajutorarea țăranilor săraci cu sămânță și inventar agricol, cu credite pe termene lungi etc. Fără a fi scutit de unele neajunsuri și erori, programul B.M.Ț. avea, în general, un caracter realist, ancorat în realitățile românești. El putea constitui punctul de plecare pentru ralierea, în procesul desăvârșirii revoluției burghezo-democratice a tuturor forțelor sociale interesate din țara noastră.

Blocul Muncitoresc Țărănesc și-a concentrat o mare parte a acțiunilor sale în campaniile electorale pentru alegerile generale și comunale din perioada 1925—1932, întrucât acestea ofereau posibilități mai largi pentru intensificarea activității politice de încheiere a unor alianțe cu toate celelalte organizații ale clasei muncitoare și ale țărânimii, precum și cu unele partide de orientare democratică ale burgheziei, fără ca fizionomia politică a blocului să fie alterată. Totodată participarea B.M.Ț. la toate companiile electorale din anii 1925—1932 a constituit o modalitate de afirmare deschisă a convingerilor politice și a țelurilor luptei comunistilor, a înlesnit strângerea și lărgirea legăturilor partidului cu masele și, în primul rând, cu țărănimea muncitoare.

Forța de mobilizare a lozincilor de luptă ale B.M.Ț., a programelor sale electorale, este grăitor ilustrată de faptul că, în pofida cruntei prigoniri dezlănțuite de cercurile guvernante, candidații acestuia au obținut voturile a zeci de mii de cetățeni, reușind să fie aleși în unele consilii comunale și județene. Sub acest aspect elocvente sînt alegerile din 1926, cînd candidații B.M.Ț. au fost aleși în consiliile comunale din Ploiești, Oradea, Turnu-Severin, Timișoara, Arad, Iași, Piatra-Neamț, Pașcani, Cluj, ș.a.

Succesele obținute de P.C.R. pe linia strîngerii legăturilor cu masele s-au oglindit și în rezultatele realizate în alegerile parlamentare din iunie 1931, cînd B.M.Ț. a reușit să-și trimită 5 deputați în parlamentul țării, fapt care a stîrnit un larg ecou în rîndurile opiniei publice a vremii, chiar dacă cercurile guvernamentale încercînd prevederile constituționale au procedat la invalidarea mandatorilor lor.

Numeroase adunări organizate de B.M.Ț. în anii 1925—1933 în întreaga țară, la care au participat sute de mii de cetățeni, editarea și răspîndirea unui mare număr de manifeste și alte materiale de propagandă, cele 17 organe de presă proprii

editate pe plan central și local au însemnat ale mijloace importante de popularizare a liniei partidului și de evocare revoluționară a maselor.

Politica vădit antipopulară promovată de cercurile guvernante după marile bătălii muncitorești din ianuarie-februarie 1933, lupta fătășă împotriva forțelor revoluționare și democratice și-au găsit concretizarea și în dizolvarea a o serie de organizații democratice printre care și B.M.Ț. ai cărui activiști au continuat să militeze în cadrul „Ligii muncii” și al altor organizații politice legale și ilegale create și conduse de P.C.R. Experiența dobândită de B.M.Ț. a fost folosită și dezvoltată pe o treaptă superioară de către P.C.R., în anii ce au urmat, în lupta împotriva pericolului fascist, pentru apărarea independenței și suveranității naționale, pentru doborârea de la putere a claselor exploatare și edificarea noii orînduiri — orînduirea socialistă.

Cele citeva documente pe care le publicăm, * emanate de la organele poliției și siguranței statului, înfățișează unele aspecte ale activității desfășurate de B.M.Ț. în perioada 1926—1933. Cu toată doza lor de subiectivism, fiind vorba de note ale Direcției Siguranței Generale, documentele reflectă principalele direcții ale activității B.M.Ț., propaganda electorală, care a îmbrăcat formele cele mai diverse și mai variate, ocupînd locul central. Intensificarea propagandei în rîndul țărânimii prin trimiterea la sate de comuniști, editarea și răspîndirea de manifeste și ziare locale sau centrale ale B.M.Ț., organizarea de întruniri și adunări populare, atît în țară cit și în principalele ateliere și fabrici din capitală, lupta pentru amnistia generală a deținuților politici, hotărîrile adoptate în cadrul unor adunări pentru ajutorarea familiilor comuniștilor întemnițați ș.a. sînt tot atîtea aspecte ale activității complexe desfășurate de B.M.Ț. desprinse din cuprinsul documentelor pe care le publicăm.

Deosebit de interesantă este nota Direcției Generale a Poliției și Siguranței din 19 decembrie 1933 referitoare la rezoluția Blocului Muncitoresc-Țărănesc, care analizează situația politică și economică a maselor muncitoare din Capitală și județul Ilfov, și stabilește măsurile ce se impun pentru ca Blocul să devină o „organizație politică permanentă”.

MARIN FLORESCU

1

1926 mai 12. Notă informativă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privind programul de activitate electorală a comuniștilor din Blocul Muncitoresc Țărănesc, care prevede intensificarea propagandei la sate.

Direcțiunea Poliției și Siguranței generale

12 mai 1926

* Documentele au fost depistate de arhiviștii Viorica Hostiuc, Teodora Tudorache și Silvia Vălaful-Găitan.

NOTĂ

În programul de activitate electorală a comuniștilor din Blocul Muncitoresc Țărănesc, se prevede ca să se trimită propagandiști la satele unde au cunoscuți și să îndrumeze țărânimia a ține întruniri clandestine, pentru a lua cunoștință de punctele programului Blocului Muncitoresc Țărănesc și a îndemna pe țărani să voteze pe candidații acestui bloc.

Se vor împărți și manifeste, cu programul de activitate al blocului.

Astfel de propagandiști au fost pînă în prezent în comunele : Budești și Gruiu, unde au ținut o întrunire de noapte.

Comunicat d-lor : P.R.M. ; M.I. ; S.G. ; T.I. ; M.I.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

2

1928 august 3. Notă informativă a Direcției Siguranței Generale prin care se semnalează apariția „Frontului unic” organ de publicitate al Blocului Muncitoresc Țărănesc.

Direcțiunea Siguranței Generale

3 august 1928

NOTĂ

A apărut „Frontul Unic” cu No. 1 din 1 august a.c., noul organ de publicitate al Blocului Muncitoresc Țărănesc/partid de nuanță comunistă cu sediul în București/tipărit la tipografia Bica din str. Justiției No. 30.

Acest număr cuprinde :

Un articol intitulat : „Ce este Blocul Muncitoresc Țărănesc” semnat de Mihail Cruceanu, în care se expune programul acestui partid politic, spunînd că „tuturor celor ce intră în acest Bloc, numit Blocul Muncitoresc Țărănesc, li se cere un singur lucru, să fie hotărîți în lupta contra exploatare și asupritorilor”.

De asemenea mai cuprinde o serie de articole de politică opoziționistă.

Se menționează și articolul intitulat „Circulară”, semnat de Nicolae Popescu Doreanu în numele comitetului central al Blocului, în care cere organizarea puternică a acestui Bloc și luarea contactului cu elementul țărănesc, care de asemenea trebuie organizat în acest Bloc.

Comunicat d-lor : P.R.M. ; M.I.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; M.M.S.G.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

3

1928 decembrie 1. Notă informativă a Direcției Siguranței Generale referitoare la campania electorală desfășurată de Blocul Muncitoresc Țărănesc la Cernăuți.

Direcțiunea Siguranței Generale

1 decembrie 1928

NOTĂ

Inspectoratul General de Siguranță Cernăuți comunică :

În ziua de 29 noiembrie cor., Blocul Muncitoresc Țărănesc, în vederea campaniei electorale, a distribuit prin emisarii săi un manifest în suburbiile Cernăuțiului, în care arată pe Boris Stefanov și pe

Bujor ca victime ale cauzei muncitorilor, care zac nevinovați în temnițe și trebuie luptat din toate puterile pentru grațierea lor, cum și a tuturor deținuților politici.

Totodată se face apel ca toți muncitorii să dea voturi numai Blocului Muncitoresc Țărănesc.

Comunicat d-lor : P.R.I.M.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; M.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

4

1928 decembrie 1. Notă informativă a Direcției Siguranței Generale asupra manifestelor răspindite de Blocul Muncitoresc Țărănesc în orașul și județul Iași.

Direcțiunea Siguranței Generale

1 decembrie 1928

NOTĂ

Inspectoratul General de Siguranță Iași comunică :

În orașul și județul Iași, de către membrii sindicatelor locale s-a răspindit manifestul Blocului Muncitoresc Țărănesc, tipărit în localitate, prin care arată că această organizație luptă pentru înlăturarea legilor ticlute de boieri, pentru adunarea deputaților, numai a țăranilor și muncitorilor, slobozirea acelor condamnați, intrarea în stăpânirea țăranilor, a pădurilor, a apelor și drumurilor, pământul să rămână numai în mina celor ce muncesc și dările să fie hotărâte după putință.

Blocul menționează că actualul guvern împiedică adunările muncitorești, iar țăranilor nu le-a desființat jandarmeria și n-a scăzut dările după cum făgăduise.

Acest manifest se termină cu fraza „puneți din plin stampila pe semnul Blocului”. „Să calcăm odată la pământ pe cei ce ne jefuiesc”.

Organele de poliție și Siguranța procedează la cercetări și adunarea dovezilor de culpabilitate, pentru trimiterea afacerii la Justiție.

S-au avizat parchetul și prefectura județului.

Comunicat d-lor : P.R.I.M.I.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; M.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

5

1928 decembrie 2. Notă informativă a Direcției Siguranței Statului referitoare la indicațiile date de Comitetul Central al Blocului Muncitoresc Țărănesc, organizațiilor din țară, pentru a intensifica propaganda la sate.

Direcțiunea Siguranței Statului

2 decembrie 1928

NOTĂ

Inspectoratul General de Siguranță Iași raportează :

Comitetul central al Blocului Muncitoresc Țărănesc a trimis dispozițiuni organizațiilor din țară, de a începe o propagandă intensă la sate prin viu grai și răspîndirea de manifeste, spre a determina pe țăranii să formeze nuclee, despre înființarea cărora va trebui să se raporteze centrului în termen de o lună.

S-a recomandat organizațiilor ca, în contactul zilnic cu sătenii, să critice violent programul guvernului pe chestiunile impozitelor și a problemei agrare, explicînd oamenilor că Blocul Muncitoresc Țărănesc va obliga numai pe cei bogați la plata birurilor și va face o nouă împărțire a pământului pentru țăranii.

Centrala Blocului a distribuit sume de bani organizațiilor din țară, pentru cheltuieli de deplasare, tipărirea manifestelor locale, iar, actualmente, la București se tipărește un alt stoc însemnat de manifeste cu lozincile comuniste și programul Blocului publicat în ziarul „Înainte” No. 12 destinate a fi trimise în țară prin curieri, pentru răspîndirea îndeosebi la sate.

Comunicat d-lor : P.R.M. ; M.I.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; M.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

6

1928 decembrie 7. Notă informativă a Direcției Siguranței Generale prin care se aduce la cunoștință intenția Blocului Muncitoresc Țărănesc de a întrebuița muncitorii în propaganda electorală.

Direcțiunea Siguranței Generale

7 decembrie 1928

NOTĂ

Inspectoratul General de Siguranță Cluj comunică :

La una din ședințele ținute de Blocul Muncitoresc Țărănesc s-a hotărît ca toți muncitorii fără lucru să fie întrebuițați pentru propagandă electorală. În acest scop, muncitorii fără lucru au fost adunați la sediul Uniunii lemnaților din localitate, unde li s-au dat bani și instrucțiuni. Au fost apoi trimiși în diferite regiuni pentru a face propagandă electorală în favoarea amintitului bloc. Zilele acestea, este așteptat să sosească în localitate avocatul bucureștean Pătrășcanu, care este în turneu de propagandă electorală, cu care ocazie strînge toate doleanțele muncitorilor, pe care vrea apoi să le înainteze guvernului printr-un memoriu.

Comunicat d-lor : P.R.M.I.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; M.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

7

1928 decembrie 10. Notă informativă a Direcției Siguranței Generale referitoare la întrunirile ținute de Blocul Muncitoresc Țărănesc în orașele Tighina și Bălți.

Direcțiunile Siguranței Generale

10 decembrie 1928

NOTĂ

Inspectoratul General de Siguranță Chișinău raportează :

În ziua de 9 decembrie a.c. la orele 11, a avut loc în orașul Bălți, în sala teatrului „Unirea”, o întrunire ținută de Blocul Muncitoresc. Au luat parte vre-o 1000 persoane, în mare parte tineri muncitori. S-a cerut amnistia generală și imediata liberare a deținuților Bujor și Ștefanoff.

Tot în aceeași zi, Blocul Muncitoresc a mai avut o întrunire în orașul Tighina în sala cinematografului „Record”. În sală fiind mulți partizani ai Partidului Național-Țărănesc, vorbitorii blocului au fost des întrerupți și fluierați.

Ambele întruniri s-au terminat în liniște.

Comunicat d-lor : P.R.M. ; M.I.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; M.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

8

1929 aprilie 13. Notă informativă a Direcției Siguranței Generale asupra manifestelor răspindite de Blocul Muncitoresc Țărănesc în rândul muncitorilor și țăranilor.

Direcțiunea Siguranței Generale

13 aprilie 1929

NOTA

Inspectoratul de Siguranță Chișinău raportează :

La oficiul poștal local, a sosit pe adresa Blocului Muncitoresc Țărănesc un sul conținând 50 manifeste, expediate de comitetul executiv al Blocului din București, care au fost confiscate de Inspectoratul de siguranță. Aceste manifeste care sînt intitulate „Muncitori, muncitoare, tovarăși”, conțin îndemnuri pentru muncitorime și țăranime de a se organiza în grupe așa numite „Prietenii presei proletare”. De asemenea se protestează contra confiscării ziarelor comuniste și se îndeamnă muncitorimea să se pregătească spre a manifesta împotriva „mîrșăviilor și asasinatelor guvernamentale și a presei burgheze îngrădite de singele muncitorilor”.

Manifestul este tipărit la tipografia „A. Sperber” str. Dr. Iatropol, No. 28, fără a se arăta localitatea.

Comunicat d-lor : P.R.I.M.I.S.G. ; 2 S.S.M.I. ; S.S. ; P.R.C.O.N.S. ; M.M.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

9

1931 mai 28. Notă a Direcției Generale a Poliției referitoare la hotărîrea luată de comuniștii din Blocul Muncitoresc Țărănesc de a ține întruniri în fabrici și ateliere.

Direcțiunea generală a poliției

28 mai 1931

NOTA

Comuniștii conducători ai Blocului Muncitoresc Țărănesc nemulțumiți de faptul că n-au putut ține întrunirea proiectată pentru ziua de 27 mai cor., la sala Tomis, au hotărît ca sîmbătă 29 mai cor., să țină întruniri în fața următoarelor fabrici și ateliere C.F.R., Nord și Grivița, R.M.S., Lemaitre, Malaxa și Silva.

S-a avisat prefectura poliției capitalei.

Comunicat D-lor : PRM ; MI ; SSMI ; MSM ; PREF. POL. CAP ;

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

10

1933 februarie 17. Notă informativă a Direcției Generale a Poliției și Siguranței referitoare la hotărîrile luate de Comitetul din Arad al Blocului Muncitoresc Țărănesc.

Direcțiunea generală a poliției

17 februarie 1933

NOTA

Hotărîrile luate la o ședință a Comitetului blocului muncitoresc din Arad.

Inspectoratul regional de poliție Timișoara comunică :

În ziua de 9 februarie a.c., la o ședință clandestină a Comitetului blocului din Arad, la care a luat parte și un trimis al Centralei, între alte instrucțiuni

comunicate celor din comitet, le-a spus că, întrucît se prevăd arestări printre muncitori, ca să se ia măsuri ca secția „Ajutorul Roșu” să dea ajutor familiilor conducătorilor ce eventual vor fi arestați.

De asemenea s-au desemnat de pe acum persoanele care să înlocuiască în atribuțiuni pe cei ce vor fi eventual arestați, astfel ca organizațiile să poată face față luptelor muncitorești.

Mai sîntem informați că, în viitor, nu se vor mai trimite instrucțiuni scrise, ci numai verbal, prin emisarii trimiși de Centru, acestea din cauză că s-a constatat că instrucțiunile scrise ajungeau în mîinile autorităților.

S-a dispus verificarea acestor informații în întreaga regiune.

Comunicat D-lor : 2 PRM ; MI ; 2 SSMI

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

11

1933 decembrie 19. Notă a Direcției Generale a Poliției referitoare la rezoluția Blocului Muncitoresc Țărănesc, care analizează situația politică și economică a maselor muncitoare din capitală și jud. Ilfov și stabilește măsurile ce se impun pentru ca Blocul să devină o organizație politică permanentă.

Direcțiunea generală a poliției

19 decembrie 1933
Nr. 14 807

NOTA

O „Rezoluție” a „Blocului muncitoresc-țărănesc”

Comitetul local al Blocului muncitoresc țărănesc, organizație care activează clandestin sub auspiciile partidului comunist din România, examinînd în ședințele din 24 august și 15 septembrie a.c., situația politică și economică a maselor muncitoare din capitală și județul Ilfov, a ajuns la următoarea „rezoluție” pe care o dăm mai jos, în extras :

Rezoluția examinează următoarele puncte :

1. Situația generală. În criza mondială de azi, regimul capitalist este în plină descompunere, o luptă bine organizată va aduce izbînda finală prin trecerea puterii în mîinile guvernului muncitoresc-țărănesc.

2. Situația în țară. Guvernul Vaida a recunoscut pe față starea de faliment a finanțelor țării. Se caută prin toate mijloacele să se realizeze cit mai mulți bani din impozite, biruri și exploatari pentru a se menține prestigiul Statului capitalist. Politica aceasta economică a dezlănțuit un întreg val de greve la orașe și rebeliuni la sate. Rezistența maselor la încercările guvernului și burgheziei de a ieși din criză pe spinarea lor, a silit forțele politice burgheze la diferite manevre. Crearea continuă de noi partide nu se explică decît ca noi încercări de capturare a maselor. Acesta este rostul tuturor dizidenților partidelor. Nici una din aceste grupări însă nu va putea aduce o soluție a relelor ce bîntuie masele.

3. Situația maselor nevoiașe din București și jud. Ilfov.

În București, masele se agită pentru îmbunătățirea situației lor. Micii funcționari de stat au suferit trei curbe de sacrificii. Birourile particulare scad lefurile și măresc orele de muncă ale funcționarilor particulari. Profesioniștii liberi și săraci abia găsesc posturi de gardiști de stradă și portari pentru o leafă de foame. Toate aceste mase sînt exploatate de șleahța de politicieni de meserie. Șomerii, al căror număr crește zilnic în București, sînt lipsiți de orice ajutor. Mica burghezie, negustorii, meseriașii suferă și ei de criză. Toți aceștia îngroașe rîndurile nemulțumiților.

În județul Ilfov, satele din jurul capitalei, au fost în mare parte alipite municipiului. Alipirea s-a făcut pentru a se mări veniturile capitalei, dar în schimb a adus o creștere mare a dărilor la sate. Țăranii sînt nemulțumiți, căci nu pot face față nevoilor din mica lor producție. Țăranii împroprietăriți cu un lot mic, după ce își vînd recolta pe nimic, rămîn numai cu paiele și cocenii pentru hrana lor și a familiei. Demagogia partidelor burgheze a dat loc la sate, la credința cum că nu se vor mai plăti datoriile particulare și că, conversiunea este o stare de fapt. Situația asta va da loc în curînd, fără nici o îndoială, la mișcări țărănești și rebeliuni sîngeroase spontane, fiindcă legea nu prevede anularea dărilor și executărilor silite.

Greșeli și perspective.

Situația astfel examinată prezintă perspective și acțiune și Blocul Muncitoresc Țărănesc putea să fie în fruntea mișcării politice. Cauza slăbiciunii lui stă în faptul că a fost considerat bun numai pentru perioada electorală. Situația a fost remediată fiindcă s-a luat hotărîrea ca Blocul să fie organizație politică permanentă.

După ce critică toată activitatea trecută a Blocului „Rezoluția” indică planul de reorganizare a Blocului Muncitoresc Țărănesc.

Comitetul local al B.M.Ț. din București va afilia toate comitetele satești ale Blocului din Ilfov. va înființa comitete în toate întreprinderile industriale, va organiza lupte pentru scăderea prețului pîinii și chirii, va organiza întruniri publice, va înființa posturi de ajutor medical, băi populare etc. Va agita masele pentru rezistența edactivă la plata impozitelor și executărilor silite. Va agita pe șomeri.

La sate. Comitetul Blocului Muncitoresc-Țărănesc va realiza legătura organică între muncitorii de la orașe și țărani.

Se va pune în fruntea luptelor țărănești pentru pămînt, uneltele agricole, împărțirea pășunilor și izlazurilor ; pentru nepalita datoriilor, birurilor și pentru rezistența colectivă la excutările silite, pentru ca refacerea drumurilor rurale, șoselelor și podurilor să se facă pe socoteala statului și a comunei fără prestație nici în muncă, nici în bani etc.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, inventar nr. 1264, copie.

TABLA REGEASCĂ DIN TRANSILVANIA. III

LIVIU MOLDOVAN

Procesele fiscale

O altă categorie de procese care nu puteau fi dezbătute decât de Tabla regească, erau așa numitele procese fiscale începute de directorul fiscal în rolul de acuzator public și de apărător al intereselor și bunurilor obștești și ale principatului. Directorul fiscal avea dreptul prin funcția sa să dea în judecată următoarele categorii de delinvenți:

1 Simbătarii, adică cei care țineau simbăta în loc de duminică, pedeapsa lor fiind pierderea averii sau a capului, care se putea însă răscumpăra¹.

2 Cei care dețineau pe nedrept averi bisericești, aici înțelegându-se dijele, sferturile și alte venituri ale preoților și învățătorilor confesionali, de asemenea și persoanele care aveau în păstrare orice alte bunuri eclesiastice, pe care dacă și le însușeau pe nedrept erau pedepsiți cu 100 florini².

3 Minerii care n-au predat fiscalului dijma cuvenită din aurul, argintul și sulful obținut.

4 Cei care exploatau în mod ilegal oene de sare. Toate oenele de sare împreună cu veniturile lor fiind ale principelui, delinvenții care ar fi posedat oene proprii de sare, erau pedepsiți inițial oară cu 200 florini, a doua oară cu dublul acestei sume, a treia oară cu triplu ei și așa mai departe creștea mereu pedeapsa³.

5 Orașele care întrebuițau măsuri false.

6 Cei care cu toate că li s-a refuzat eliberarea pașapoartelor, au plecat totuși în străinătate și s-au amestecat acolo în conjurații dăunătoare intereselor țării. Pedeapsa lor era pierderea averii⁴.

7 Cei care nu voiau să plece la război ori au părăsit fără motiv tabăra militară, pedeapsa lor variind în raport de avere și de gravitatea faptului, de la 25 florini până la pierderea averii mobile și imobile, cea mobilă putând fi răscumpărată⁵.

8 Executorii judecătorești care își neglijau atribuțiile erau pedepsiți la cererea celor păgubiți cu 200 florini și scoaterea din funcție⁶.

9 Nobili care au comis crime și n-au fost dați în judecată de funcționarii jurisdicțiilor respective. În acest caz procesele lor erau trimise directorului fiscal pentru a fi judecați de Tabla Regească.

10 Funcționarii care au eliberat pe răufăcătorii arestați, s-au asociat cu ei ori nu le-au aplicat

pedeapsa cuvenită, de exemplu n-au condamnat la moarte pe cei care după fapta lor ar fi meritat pedeapsa capitală⁷. Cei vinovați de aceste delictes erau amendați cu 500 florini.

11 Avocații care își căleau jurământul, se asociau cu adversarii și nu erau sinceri față de clienții lor sau le pretindeau taxe exagerate. Pedeapsa lor era „hamagium” adică răscumpărarea capului, numită și prețul omului⁸.

12 Nobili care călătoreau prin țară în chestiuni particulare fără delegație oficială și se găzduiau gratuit pe la țărani sărăcindu-i, precum și cei care foloseau în mod ilegal caii de poștă⁹.

13 Curierii abuzivi¹⁰, care le-au luat sătenilor caii de pe cîmp sau chiar de la căruțe cînd mergeau la tirg, cu toate că aveau la dispoziția lor caii de poștă.

15 Funcționarii care n-au aplicat pedepsele cuvenite bijutierilor frauduloși în prelucrarea aurului și argintului. La reclamarea celui păgubit, alți bijutierii cit și funcționarii vinovați erau citați la Tablă și amendați cu 100 și respectiv 200 florini, din care sumă a treia parte era a reclamantului, iar două părți se vărsau la fisc¹¹.

16 Funcționarii care n-au arestat vagabonzii ce storceau sărăcimea satelor¹².

17 Cei care prin intermediul unei țări străine au cerut și au obținut în țară donații de averi. Pedeapsa vinovatului era pierderea capului și a tuturor bunurilor (amisio bonorum)¹³.

18 Cei care fără motiv întemeiat n-au venit la ședințele dietei, sau au plecat de acolo fără aprobare. Președintele dietei trebuia să-i aplice în acest caz vinovatului, pedeapsa cu 200 florini, în caz contrar directorul fiscal avea dreptul să o încaseze de la președinte¹⁴.

Din lista de mai sus, care se poate completa și cu alte delictes prevăzute de Constituțiile Aprobate și Compilate, rezultă clar că directorul fiscal avea misiunea de a supraveghea respectarea legilor și de a cita și acuza în fața Tablei regești,

⁷ *Ibidem*, p. III, t. 47, art. 16, op. cit., p. 124.

⁸ Gravitatea abaterilor avocaților necinstiți era echivalentă cu cea a omorului, de aceea ei trebuiau să plătească amenda răscumpărării capului sau prețul omorului comis, dacă voiau să scape, care era de 200 florini. *Ibidem*, p. IV, t. 19, art. 3, op. cit., p. 204–205.

⁹ *Ibidem*, p. III, t. 80, art. 1–3, op. cit., p. 150–152.

¹⁰ C.C. p. III, t. 1. Acest decret cuprinde și orașul Reghin din județul Mureș, care din cauza situației precare în care se afla în urma numeroaselor războaie, i s-a permis să țină numai șase cai de poștă care să nu meargă mai departe de orașul Tîrgu-Mureș.

¹¹ A.C. p. V, t. 18 edicte. Breasla bijutierilor avea de asemenea răspundere ca membrii ei să nu comită nici o fraudă în prelucrarea metalelor prețioase.

¹² *Ibidem*, edictul 9, op. cit., p. 213, prin care se atrage însă atenția funcționarilor, să nu abuzeze de acest drept și să nu aresteze pe călătorii care călătoresc cu scop determinat, mai ales dacă erau nobili. „dacă nu voiau să aibă pagubă și supărare”.

¹³ C.C. p. IV, t. 12, art. 2, op. cit., p. 323.

¹⁴ *Ibidem*, p. V, edictul 18, op. cit., p. 337. Rațiunea acestei legi era de a evita ca o parte din nobili să nu recunoască unele legi, pe motivul că nu le-au votat, lipsind tocmai atunci intenționat de la ședințele dietei.

¹ A.C. ne arată că iudaismul n-a fost nicicînd acceptat între cele patru religii recepte, ci a fost interzis sub pedeapsă grea; A.C. p. I, t. 4, op. cit., p. 17.

² Ocuparea bunurilor bisericești putea fi pedepsită de directorul fiscal cu amendă pînă la 1000 florini, A.C. p. I, t. 1, art. 1.

³ *Ibidem*, p. III, t. 19, art. 1, op. cit., p. 88–89.

⁴ *Ibidem*, p. III, t. 14, art. 4–5, op. cit., p. 87–88.

⁵ *Ibidem*, p. III, t. 19, art. 3, op. cit., p. 91–92.

⁶ *Ibidem*, p. III, t. 47, art. 6, op. cit., p. 120.

pe toți aceia care se abăteau de la aplicarea lor, aducând prin aceasta prejudicii atât principelui și fiseului (visteriei statului), cât și intereselor obștești.

Tabla regească ca a doua instanță

În afară de procesele de mai sus, penale și fiscale, pe care Tabla le dezbătea ca primă instanță, aici mai erau apelate ca la a doua instanță procesele de la forurile de judecată ale comitatelor și ale celorlalte jurisdicții administrative. Pentru categoriile de procese la care legea n-a indicat forul judiciar ce urma să le judece, s-a avut ca principiu, să fie înaintate tribunalelor inferioare, exceptând însă procesele pe care directorul fiscal era dator a le soluționa, ele neputând fi judecate decât la Tablă¹⁵.

Forurile sau tribunalele inferioare de unde procesele, începând de la valoarea a 200 florini, puteau fi trimise în apel la Tablă, erau scaunele generale și adunările generale ale jurisdicțiilor¹⁶. Ce erau aceste foruri și cel fel de procese se puteau trimite în apel sau recurs la Tabla regească?

Seancele generale (sedes marcales sive generales) de la comitate, scaune și districte, care se întruneau de trei ori pe an, erau instanțele superioare ale jurisdicțiilor respective și dezbăteau procese atât în prima cât și ca a doua instanță, în acest caz dezbătând și aducând sentințe în procesele apelate de la forurile lor inferioare, numite scaune parțiale și scaune filiale¹⁷.

Ca primă instanță scaunele generale judecau următoarele procese:

1 Diferențele de hotărâre dintre proprietarii și comunitățile din cuprinsul scaunelor și a celorlalte jurisdicții (comitate, districte).

2 Procesele penale ale nobililor, zise procese scurte.

3 Procesele a căror trimitere la Tabla regească sau la scaunul general Constituțiile Aprobate au lăsat-o la alegerea părților¹⁸.

4 Procesele pe care legea nu le-a îndrumat altui for de judecată.

5 Ocupările cu de la sine putere a bunurilor imobile (potentiosae occupationes), dacă bunurile respective erau situate în aceeași jurisdicție.

6 Diviziunile de moșii situate în aceeași jurisdicție.

7 Dovedirea dreptului de proprietate veșnică, dacă nu se cerea prezentarea actelor privilegiale.

8 Ocuparea cu forța a bunurilor imobile, dacă nu se cerea prezentarea actelor privilegiale, în caz contrar procesul se judeca la dictă.

¹⁵ Instr. Tab. art. 25, op. cit., p. 23.

¹⁶ Secuții au făcut și aici excepție, căci în chestiuni de moșteniri chiar și procesele în valoare de peste trei florini aveau dreptul să le aducă în fața Tablei regești. *Tripartit*, p. III, t. 4, op. cit. p. 383–384, J. Benkő, op. cit., p. II, p. 54.

¹⁷ Scaunele parțiale se ocupau cu diferențele dintre nobili, în procesele a căror valoare nu trecea de 100 florini. Scaunele filiale judecau procesele dintre iobagi și nobili și ale comunităților sătești, care n-au putut fi rezolvate de forurile dominale. Scaunele dominale aduceau sentințe asupra răufăcătorilor prinși pe teritoriul domnului pământesc și pedeaușeau greșelile iobagilor. Mai erau scaunele sătești în sfera cărora intrau procesele pînă la valoarea de un florin.

¹⁸ C.C. p. IV, t. 1, art. 1, op. cit., p. 309.

9 Reclamarea de la soțul rămas văduv a părții de avere care compete soției și copiilor¹⁹.

10 Procesele pentru defalcarea din averea decedatului soț a dreptului de văduvă²⁰, reclamația putând fi făcută numai după un an de la moartea soțului.

11 Abuzurile și cruzimile comise de nobili asupra iobagilor.

Adunările generale ca foruri de judecată.

Adunările generale (generales sau marcales congregaciones) ale comitatelor, scaunelor, districtelor și orașelor, care se întruneau odată pe trimestru, aveau în anumite cazuri, dreptul de a judeca și aplica pedepse împotriva următorilor infractori:

1 Risipitorii averii părintești.

2 Funcționarii de la jurisdicții în cazuri de neglijență și de încasări ilegale de taxe. La cererea reclamantului, adunarea generală putea hotărî, ca funcționarul vinovat să restituie păgubașului din averea sa proprie paguba suferită și să achite 200 florini amendă²¹.

3 Cei care tulburau adunările generale prin faptul că nu ascultau de președinte, vorbeau cînd nu trebuia, vociferau, ofensau și conturbau pe alții în vorbă, luîndu-le posibilitatea de a-și putea spune părerea la ședințe, amenda pentru acești delievenți fiind de 100 florini²².

Instituții superioare Tablei regești:

Instrucțiunile Tablei regești au indicat amănunțit la articolul 22, procesele care nu se dezbăteau la Tablă, ci la instituțiile superioare cu drept de a judeca, cum erau: guvernul, tezaurariatul, tribunalul tridicasterial zis și producțional, dicta și principele. Pentru a înțelege mai bine care erau, pe lângă atribuțiile Tablei, atribuțiile acestor foruri superioare, este necesar a arăta pe scurt ce categorii de procese erau trimise pentru judecare la aceste foruri.

Guvernul judiciar

Guvernul Transilvaniei avea o secție numită Judiciale Gubernium al cărei președinte era guvernatorul sau loefțitorul lui, iar asesori erau consilierii intimi ai guvernului. În atribuția lor au intrat dezbaterile și judecarea următoarelor procese:

1 Răscumpărarea de la nobili a domeniilor fiscale zălogite, în cazul refuzului de a accepta banii oferiți, ei putînd să-și piardă atât domeniile și alte bunuri imobile, cât și prețul lor de răscumpărare²³.

2 Restituirea de bunuri aflate pe teritoriul mai multor jurisdicții.

3 Următoarele categorii de procese înaintate la dictă în perioada în care nu se țineau ședințe: a Delimitarea și revizuirea hotarelor cînd posesiunile se găseau pe teritoriul mai multor jurisdicții; b Plîngerile în contra comunităților (magistratelor) orașenești sau a funcționarilor superiori ai orașe-

¹⁹ Legea 134/1791–1792, op. cit., p. 594.

²⁰ A.C. p. III, t. 25, art. 1, op. cit., p. 98–100.

²¹ C.C. p. III, t. 11, art. 1, op. cit., p. 298.

²² Dosa E. op. cit., v. III, p. 39.

²³ A.C., p. II, t. 8, art. 2, op. cit., p. 49.

lor: c Diferendele referitoare la hotărârile posesiunilor fiscale; d Procesele scurte de tulburarea godințelor dietei, amenda în acest caz fiind de 100 florini, care se putea achita și în bunuri mobile²⁴.

Tezaurariatul

Forul judiciar al tezaurariatului era format din tezaurariar (vistiernic) ca președinte și consilierii tezaurariatului inclusiv (directorul fiscal, ca asesorii). Aici se judecau: procesele contra tricezimitorilor (perceptorii vămilor, tricezimale), care nu își îndeplineau atribuțiile²⁵; procesele contra funcționarilor minieri, care falsificau aurul și argintul; procesele apelate de la tribunalul minier.

Tribunalul tridicasterial sau producțional

Acest for de judecată era format din membrii a trei instituții superioare ale principatului și anume: consilierii guvernului, funcționarii superiori ai jurisdicțiilor administrative și asesorii Tablei regestii, secretarii fiind protonotarii Tablei. Acest for se întrunea odată pe an, în sesiunea judiciară, cea de dinaintea Rusaliilor în sediul guvernului. Atribuțiile lui erau de revizuire a donațiilor și arendărilor de moșii, precum și a altor venituri fiscale ca: dijme, vămi etc.²⁶. Deoarece dreptul de proprietate asupra moșilor fiscale (de stat) aparținea țării, principele având numai dreptul de uzufruct (statutele au recunoscut că fiscul avea dreptul să revizuiască toate donațiile făcute de principe după anul epocal, chiar dacă s-au făcut cu titlul de veșnicie). Despre data anului epocal zis și an limită, există două păreri. Unii susțin că ar fi anul 1588, când s-a ținut dieta de la Medinș (8–23 decembrie) unde Ioan Găeșii a renunțat la funcția de guvernator. Constituțiile Aprobate arată în partea a II-a titlul 8, articolul 1, că toate bunurile fiscale care au fost donate până în anul 1588, rămân donate pe veci, deci proprietarii lor să nu fie tulburați în drepturile de proprietate, iar în cazul că li s-au luat ulterior aceste posesiuni primite înainte de 1588, să li se dea înapoi. Alții declară că anul epocal ar fi 1657, sprijinindu-se în acest caz pe edictul 27 din Constituțiile Compilate și pe unele sentințe de acest fel din anii 1669, 1678, 1679 etc., în care se arată că posesorii erau obligați să prezinte forului producțional documentele de donație, numai pentru averile fiscale primite după anul 1657²⁷.

Contra proprietarilor de bunuri imobiliare mai sus menționate, persoane sau instituții, directorul fiscal avea dreptul de a introduce acțiune judiciară de restituire în cazurile când: posedă fără drept o proprietate sau un venit fiscal; a obținut acea proprietate sau venit material, după anul epocal, indiferent sub ce titlu, care putea să fie:

până la restituirea sumei de zălogire, pe viață sau pe veci (jure perennali). Acuzății se apărau în acest caz, prin acte, audieri de martori etc. născându-se în felul acesta numeroase procese costisitoare, care au durat zeci de ani.

Dieta ca instanță judiciară

Din cele mai vechi timpuri dieta avea dreptul de a judeca unele procese, care nu cădeau în competența Tablei regestii. În calitate de instanță judiciară, dieta era formată din guvernatori, ca președinte, în caz de absență locul lui fiind ocupat de președintele dietei și din judecători, care în acest caz erau ordinele și statutele celor trei „națiuni”²⁸, referenți fiind și aici protonotarii Tablei.

Dreptul de judecată al dietei se referea asupra următoarelor cazuri considerate de gravitate excepțională:

- Trădarea și alte crime de infidelitate²⁹.
- Interceptarea scrisorilor principelui și desfacerea lor³⁰.
- Împotrivirea pe timpul dietei, publicării de privilegii.
- Insultarea și lovirea celor care merg la dietă și a însoțitorilor lor.
- Cererile de despăgubire din partea orașelor și a funcționarilor superiori pentru sentințe injuste date de ei și a pagubelor suferite din această cauză³¹.
- Procesele fiscale cu citație prealabilă de 15 zile, dacă bunurile litigioase se găseau pe teritoriul mai multor jurisdicții³².

²⁸ Pentru a ne forma o idee asupra raportului ordinelor și staturilor din dietă, indicăm aici componența dietei din 1841–1842.

a Guvernul	9	unguri	12	secui	8	sași	total	29
b Tabla regească	4	..	12	..	..	..	..	16
c Funcț. superiori	12	..	5	..	..	..	..	17
d Regaliști	90	..	57	..	5	..	..	152
e Deputați jurisd.	46	..	28	..	22	..	..	96

Total : 161 114 35 310
Schuler, *op. cit.*, p. 408.

²⁹ A.C.p. II, t. 7, art. 6, *op. cit.*, p. 47. În categoria de infidelitate se cuprindeau conform Tripartitului, p. I, titlul 14, mai multe fapte penale și anume:

- crima de lezmajestate, când se atenta la viața principelui;
- răscoală în contra principelui și a patriei
- falsificările de documente și peceti
- falsificările de bani
- omorul soțului, soției, părinților și rudelor
- omorul, răpirea sau lovirea judecătorilor și a locuitorilor.
- atacul și lovirea părților care merg la proces
- introducerea în țară, în afară de cele patru religii recepte, a unei alte religii și producerea de dezbinări (schimme).
- Pedeapsa pentru aceste delictе era pierderea averii și a capului, în unele cazuri capul se putea răscumpara prin plata prețului singelui, care era de 200 florini. Excepție făceau secuii, care în caz de infidelitate nu-și pierdeau decât capul, averea rămânând moștenitorilor și fraților (Constituția secuiașă din 1555, articolul 30).

³⁰ A.C., p. III, t. 23, art. 1, *op. cit.*, p. 97.

³¹ În cazul când o persoană sau comunitate se credea neîndreptățită prin abuzul puterii oficiale sau a unui funcționar superior și voia să ceară despăgubiri și restabilirea onoarei sale (Schuler, *op. cit.*, p. 60–61).

³² A.C. p. II, art. 2, t. 8, *op. cit.*, p. 49.

²⁴ Trip. p. II, t. 69, *op. cit.*, p. 341.

²⁵ A.C. p. II, t. 12, *op. cit.*, p. 57–61.

²⁶ C.C. edict. 27, *op. cit.*, p. 340–341. A se vedea și nota nr. 22.

²⁷ Juristul E. Dosa în *op. cit.* afirmă că anul epocal este 1588.

— înființările de vâmi uscate³³.

— Procesele hoimarilor care luptau pe pământ turcesc. Delievenții din această categorie dacă aveau avere erau chemați în fața dieței fiind pedepsiți ca tulburători ai păcii. Cei care n-aveau avere erau alungați afară din jurisdicțiile administrative, de către căpitanul acestora³⁴.

Principele ca judecător suprem

Principele judeca în procesele care i se trimiteau, ca supremul judiciar, de către toți cei nemulțumiți cu sentințele guvernului și ale celorlalte instanțe superioare inclusiv Tabla regescă. În dezbaterea acestor procese principele (monarhul) era ajutat de consilierii aulici fiind obligat a ține seama în darea sentințelor, de majoritatea voturilor consilierilor și de legile țării³⁵. Consilierii intimi care îl ajutau pe suveran în această acțiune formau Cancelaria aulică transilvănească, care își avea sediul la Viena. Pregodintele acestei înalte instanțe era cancelarul aulic, iar judecătorii erau consilierii Cancelariei aulice³⁶.

Legislația Tablei regesti

Legile după care se conduceau în darea sentințelor, atât Tabla regescă judiciară a Transilvaniei și forurile judecătorești inferioare, cât și instituțiile superioare cu drept de a da sentințe în unele categorii de procese erau următoarele:

- 1 Tripartitul lui Ștefan Werbőczy.
- 2 Constituțiile Aprobate.
- 3 Constituțiile Compilate.
- 4 Articolele novelare.
- 5 Articolele provisionale.
- 6 Legile perioadei regesti.
- 7 Drepturile, rezoluțiile, rescriptele și hotărârile pentru Transilvania ale Curții din Viena pentru perioada de la 1848–1865.
- 8 Constituțiile din Transilvania.
- 9 Constituțiile autorităților locale.
- 10 Statutele breslelor de comercianți și meseriași.
- 11 Statutele cultelor religioase.

Dintre legile de mai sus cel mai mult au fost consultate Constituțiile Aprobate.

Tripartitul

Tripartitul, lucrare a dreptului uzual al regatului Ungariei (Tripartitus, opus juris consuetudinarii inelcti regni Hungariae) este un cod sis-

tematic al drepturilor, legilor și obiceiurilor țării³⁷, care a fost întocmit în curs de 10 ani de jurist maghiar Ștefan Werbőczy la ordinul regelui Vladislav al II-lea. A fost aprobat de regele Ludovic al II-lea în anul 1514, fiind apoi tipărit de autor în 1517 la Viena, pentru a servi până în timpurile mai noi, ca bază a jurisprudenței feudale din Ungaria și Transilvania. În acest principat a obținut confirmarea oficială numai prin diploma din 1691 a împăratului Leopold I, elud codul Tripartit a primit putere de lege, totuși s-a ținut seama de el și până atunci, mai ales că prin legile pe care le cuprindea a sprijinit drepturile nobililor. După cum arată și titlul, Tripartitul se compune din trei părți și anume:

I — Despre persoane sau dreptul regnicolar al nobililor.

II — Despre lucruri (Procedura judiciară).

III — Drepturile particulare, dreptul ardelenesc, drepturile orășenilor și ale iobagilor.

Lucrarea este precedată de un prolog despre principiile legilor (Ce este dreptul, despre dreptul natural, despre dreptul țărilor etc.) care împreună cu cele trei părți menționate, pe lângă caracterul de codificare, adică de sistematizare a normelor juridice, îi dau și un caracter de manual de drept al epocii feudale. Conform concepției oligarho-aristocratice a autorului, țărănimia era socotită numai ca plebe, lipsită de toate drepturile, de care nu se bucura decât „poporul prin popor, înțelegându-se baronii, alți magnați și nobili”³⁸.

Prin Tripartit țărănimia din Ungaria și Transilvania a fost legată definitiv de ghe pentru o perioadă de peste trei secole³⁹.

Cele trei părți și prologul Tripartitului au fost împărțite ulterior în titluri și anume: prologul în 16 titluri; partea I-a în 134 titluri, partea II-a în 86, partea a treia în 36 de titluri. Călugărul iezuit Ioan Szegedi din orașul Nagy Szombat a împărțit apoi, în ediția sa din 1740, titlurile în articole. Citarea legilor din Tripartit se face prin arătarea lucrării, a părții structurale, a titlului și articolului respectiv, de ex. Trip. p. III, t. 25, art. 1–6 se referă la starea și drepturile sătenilor numiți iobagi. Ediția care are autenticitate deplină este cea din 1517 de la Viena (tip. Syngrenius) din care s-a păstrat un exemplar în biblioteca fostului colegiu reformat din Aiud, devenită azi Biblioteca documentară Bethlen, restul tipăriturilor al căror număr este foarte mare, fiind ediții particulare n-au autenticitate⁴⁰.

³³ *Ibidem*. p. III, t. 39, art. 2–3, op. cit., p. 109.

Vămile și locurile de trecere peste riuri erau un drept al principelui, pe care îl putea dona sau arenda, beneficiarul trebuind în schimb să țină în bună stare podurile, digurile, bancurile etc. În caz contrar era amendat cu 200 florini. Vămilele uscate erau locurile de trecere ilicite, fără poduri, bacuri și umpluturi, unde se percepea vamă fără aprobarea principelui, proprietarul locului neavând nici un act în această privință. Pedepsa pentru beneficiarii acestor vâmi era de 200 florini și desființarea vămii uscate. Erău scuțiți de a plăti vama preoții, învățătorii, oamenii scutului și iobagii când mergeau la moară, la robotă ori să-și aducă soția.

³⁴ A.C. p. III, t. 40, art. 2, op. cit., p. 120.

³⁵ C.C. p. II, t. 1, art. 11, op. cit., p. 273.

³⁶ *Art. nov.* XXI/1791, op. cit., p. 518.

³⁷ *Corpus Juris Hungarici*, Werbőczy István hármaskönyve, Tripartitul lui Ștefan Werbőczy, Budapest, 1897.

³⁸ Trip. p. II, t. 4, op. cit. p. 228. „Qui nomine populi et qui nomine plebis intelligentur”, cit. în *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 556.

³⁹ Tripartitul fiind întocmit într-un timp de decădere totală a puterii regale, când regele a devenit un instrument docil în mâna nobilimii, întreaga lucrare întemeiată pe extragerea subiectivă a legilor și datelor existente, a fost pusă în slujba apărării intereselor acestor nobilimi acaparatore și egoiste.

⁴⁰ Între anii 1517–1866 au apărut 42 de ediții ale Tripartitului, dintre care 9 ediții au fost tipărite în Transilvania (o ediție în l. latină, 7 ediții în l. maghiară și o ediție bilingvă).

Constituțiile Aprobate

Constituțiile Aprobate (*Approbatæ Constitutiones regni Transilvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum*)⁴¹ cuprind legiurile dictelor Transilvaniei dintre anii 1540–1653, adică de când s-a separat Ungaria de Transilvania, după moartea lui Ioan Zapolya, până în timpul principelui Gheorghe Rakoczi al II-lea. Legiurile din perioada de peste o sută de ani, care mai erau în vigoare în 1653, au fost atunci adunate și aprobate din nou (de aici și denumirea colecției de Gheorghe Rakoczi al II-lea), fiind publicate în 1653 sub titlul de mai sus. Această carte de legi scrisă în limba latină amestecată cu numeroase cuvinte și expresii ungurești, se împarte în cinci părți, după cum urmează: partea I-a dreptul bisericesc transilvan, partea a doua dreptul statului (principele, cetățenii, fiscal), partea a treia dreptul ordinelor și staturilor, partea a patra, dreptul procesual și partea a cincea dreptul administrativ, concretizat în așa numitele edicte⁴². Sistemizarea aceasta este numai exterioară, nu interioară, colecția neavând deci caracter de cod sau carte de legi.

Primele patru părți au fost împărțite în titluri, numere curente, partea întâia având în total 10, a doua 16, a treia 86, iar partea a patra 20 de titluri, care la rândul lor au fost subîmpărțite în articole (paragrafi). Partea a cincea cuprinde edictele așezate în ordine alfabetică și notate cu numere de la 1 până la 103. Citarea se face prin arătarea colecției, a părții, titlului și articolului, de exemplu: A. C. (*Approbatæ Constitutiones*), p. III, t. I, art. 1, sau A. C. p. V. t. 50 care se poate reda și prin A. C. edict. 50. Ediția cea mai completă a Aprobatorilor este cea de la Oradea din anul 1653.

Constituțiile Compilate

Constituțiile Compilate (*Compilatæ Constitutiones regni Transilvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum*)⁴³ continuă munca începută prin Constituțiile Aprobate și cuprinde legile votate de dietă în perioada 1653–1669, care, după cum se vede din diploma de confirmare a principelui Mihail Apafi, au fost alese ca având valoare obligatorie, din mulțimea de legi devenite incerte și învechite ce se contraziceau între ele. Colecția a fost de asemenea întocmită în limba latină, amestecată cu cuvinte și expresii ungurești și concepută în același mod ca și Constituțiile Aprobate și are tot atâtea părți cu deosebirea că edictele din partea a cincea n-au mai fost așezate în ordine alfabetică, ca în Aprobate. De altă parte dreptul ordinelor (nobiliar) a fost tratat nu numai în partea a treia, ci și în partea a patra.

⁴¹ *Corpus Juris Hungarici* (1540–1848) évi erdélyi törvények (legile ardelenene din anii 1540–1848), Budapest. 1900, p. 1–243.

⁴² „Primo etiam cura rerum ecclesiasticarum disponitur. Secundo negotia principum, statum et fiscum concernentia tractantur. Tertio dominos regnicolas tangentia rerum momenta indignantur. Quarto causas forenses in suum ordinem rediguntur. Quinto edictorum publicorum series subjicitur”, *Op. cit.*, p. 8.

⁴³ *Corpus Juris Hungarici*, 1540–1848, évi erdélyi törvények. (legile ardelenene din anii 1540–1848), Budapest. 1900, p. 249–353.

Fiecare parte a Constituțiilor Compilate cuprinde una sau mai multe legi (titluri). Astfel, partea I-a are un titlu, a II-a 4 titluri a III-a 16, iar a IV 17 titluri. Partea a V-a cuprinde 41 de edicte. Citarea acestor legi se face ca și la colecția precedentă, prin menționarea colecției, a părții, a titlului și articolului respectiv, de ex. C. C. (*Compilatæ Constitutiones*) p. IV, t. 12, art. 2, sau C. C. p. V t. 50, care se poate reda și prin C. C. edict. 50 cea mai autentică ediție a Constituțiilor Compilate o constituie cea din anul 1669, apărută la Cluj.

Se pune întrebarea dacă legile votate de dietă între anii: 1540–1669, care nu figurează nici în Aprobate, nici în Compilate, se pot considera anulate? Decretul Tripartit menționează în partea a II-a, titlul 2, articolul 9, că legile care nu sînt reînnoite, ci sînt trecute sub tăcere își păstrează valabilitatea. Aceste legi au fost omise însă intenționat, după cum rezultă și din cuvintele de confirmare ale principelui Mihail Apafi, privitor la Constituțiile Compilate: „Aprobăm... articolele de lege de la anul 1634... excluzind dintre ele pe cele care sînt dăunătoare legilor de bază ale țării și se lovesc de ele, pe celelalte însă le-am ales, pe cele alese le-am adunat la un loc, le-am verificat, pe cele verificate le-am ordonat, în fine pe cele ordonate le tipărim, prin munca tipografului”⁴⁴. Scopul publicării celor două colecții de legi mai sus amintite a fost deci de a reînnoi legile care erau folosite țării și de a le elimina pe cele dăunătoare⁴⁵. Leopold I în diploma sa din 1791 (art. 5) prin care a aprobat nominal legile Transilvaniei, de asemenea n-a amintit nimic despre legile omise din colecțiile de mai sus.

Dintre legile care s-au adus în Transilvania după Aprobate și Compilate, mai importante au fost cele din anii 1744–1848, care au fost publicate sub titlul de *Articuli novellares și Articuli provisionales*.

Articuli novellares

Pentru colectarea și selecționarea legilor din perioada 1744–1848, legi care nu erau perfecte și aveau nevoie de completări, s-au înființat diferite comisii în anii 1791, 1809, 1811 și 1841. Dintre legile înaintate pentru confirmare de către aceste comisii, suveranul a sancționat următoarele legi, care s-au publicat sub denumirea de *Articuli novellarea* (legile mai noi): 9 legi din 1744, 14 legi din 1747, o lege din 1748, 9 legi din 1751, 4 legi din 1752, 5 legi din anii 1753–1755, 64 legi din 1791, 4 legi din 1792, o lege din 1838, 29 legi din 1847 și 11 legi din 1848, în total 151 de legi. Menționăm că legile din anii 1744–1838 au fost publicate în limba latină iar cele din anii 1847–1848 în limba maghiară. Scopul Legilor

⁴⁴ „Nostrarum duximus esse partium... articulos ab anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo quarto exclusos, fundamentibus patriæ legibus, plerosque noxios et contrarios, plurimum quidem segregandos, segregatos compilandos, post compilatos examinandos, examinatos in ordinem redactos, tandem calographorum opera excudendos curare „*Ibidem*”, p. 250–252.

⁴⁵ E. Dosa, *op. cit.*, v. III, p. 13.

novelare a fost de a se statornici în administrație o ordine mai bună prin legi stabilite și clare.

Articuli provisionale

Sub denumirea aceasta sînt cunoscute opt legi numerotate de la 94–97 și 133–136, toate din anul 1791. În acel an au fost votate de dietă 162 de legi, dintre care însă împăratul Francisc I, n-a sancționat decît 64, pe care le-am amintit mai înainte, celelalte rămînînd nesancționate, pe motivul că sensul lor se cuprindea sau era în legătură cu alte legi sancționate anterior. Totuși întrucît se simțea nevoia, opt din aceste legi au fost aprobate cu caracter provizoriu, pînă cînd o comisie se va întruni și își va da părerea asupra lor. Comisia regnicolă însă nu s-a întrunit la timpul oportun, astfel că aceste opt legi au devenit definitive, păstrîndu-și denumirea inițială.

Legile numite articole provizorii au fost următoarele :

Art. 94 Despre activitatea forurilor dominale.

Art. 95 Despre restabilirea forurilor triduale și funcționarea lor.

Art. 96 Despre scaunele filiale și parțiale, obiectul lor.

Art. 133 Despre diviziunea averilor între frați și surori.

Art. 134 Despre procedura de urmat dacă în caz de deces a soției sau a copiilor, soțul refuză a preda moștenitorilor partea lor de avere.

Art. 135 Despre procesele de zălogire.

Art. 136 Despre procesele privitoare la datorii.

Ele au fost redactate tot în limba latină. Citarea lor se face prin arătarea articolului și anului, de exemplu : art. 9/1744, art. 64/1791 sau legea 9/1744, legea/1791, art. prov. 95 art, prov. 136⁴⁶.

Constituțiile Aprobate și Compilate, Tripartitul, împreună cu legile novelare și provizionale au constituit codul de legi al Transilvaniei pînă la anexarea ei la Austria. Aceste legi înfățișează concepția epocii în care au fost emise, a unei societăți bazate pe clase antagoniste.

Legile perioadei regești (1000–1526)

În afară de legile din Transilvania propriu-zisă, s-au mai folosit în jurisprudență și legile sau decretelor regilor Ungariei, din perioada de la regele Sf. Ștefan pînă la lupta de la Mohács, cînd Transilvania s-a aflat sub dominația Ungariei.

Din acest timp se cunosc următoarele decretre regești :

1 Două volume de decretre ale Sf. Ștefan (1000–1038) primul volum fiind de fapt povește către fiul său.

2 Un decret al lui Andrei I (1046–1060).

3 Trei volume ale decretelor Sf. Ladislau (1077–1095).

4 Două volume ale decretelor lui Coloman (1095–1114)

5 Diploma numită Bulla Aurea a lui Andrei al II-lea (1205–1235).

6 Un decret al lui Carol Robert (1308–1342).

7 Un decret al lui Ludovic (1342–1382).

8 Un decret al Mariei (1382–1386).

9 Șase decretre de la regele Sigismund (1397–1437).

10 Un decret al regelui Albert (1437–1439).

11 Un decret din 1446 al staturilor și ordinelor Ungariei

12 Două decretre de la Ladislau al V-lea (1440–1457).

13 Un decret din 1458 al guvernatorului Mihail Szilágyi

14 Șase decretre de la Matei Corvin (1458–1490).

15 Șapte decretre de la Vladislau al II-lea (1490–1516).

16 Șapte decretre ale regelui Ludovic al II-lea (1516–1526).

Aceste decretre regești n-au satisfăcut însă decît în parte nevoile legislative ale Transilvaniei, din care cauză s-au emis Aprobatele, Compilatele și celelalte legi menționate.

Drepturile, rezoluțiile, rescriptele și hotărârile pentru Transilvania ale Curții de la Viena în perioada 1848–1865

După înăbușirea revoluției de la 1848/49 în Transilvania a fost instaurat absolutismul, apoi regimul liberal. Locul legilor de pînă acum a fost luat de ordinele și dispozițiile venite de la Viena. În această perioadă s-au emis 87 de dispoziții, directive, regulamente și legi⁴⁷.

Constituțiile din Transilvania.

Între izvoarele dreptului din Transilvania un loc deosebit în cadrul dreptului local îl ocupă privilegiile și constituțiile seculilor și sașilor care le garantau acestora libertățile pe teritoriile unde locuiau. Cele mai importante din aceste privilegii și constituții erau următoarele :

a Pentru secui.

1 Privilegiul din 1289 al scaunului Arieș, emis de regele Ladislau al II-lea.

2 Decretul din 1451 emis la Tirgu-Mureș de vice-guvernatorul Nicolae Vizaknai și castelanul Gurghiuului Vingard Geréb privitor la drepturile de moștenire ale seculilor.

3 Privilegiul din 1459 al scaunului Mieloșoara.

4 Privilegiul din 1473 emis de Matei Corvinul privitor la seutirea seculilor de plata impozitului și a separării primipilor și pixidarilor, adică a călăreșilor și pedestrașilor, de primori (mari nobili).

⁴⁶ Articolele *novellare* au fost publicate întîi în anul 1779 la Cluj în tipografia colegiului reformat sub titlul *Erdélyi országának három könyvekre osztott törvényes könyve* (Cartea de legi a Transilvaniei împărțită în trei volume) dintre care volumul I, cuprinde Constituțiile Aprobate, volumul II Constituțiile Compilate, volumul III cuprinde Articolele *novellare* apărute pînă la 1757, precum și „*Statuta iurum municipalium i Transylvania*” (Statutele drepturilor municipale din Transilvania). A doua ediție a acestei cărți a apărut tot la Cluj în 1815, cuprinzînd în plus și Legile novelare din anii 1791 și 1792. Legile din 1838, 1847 și 1848 au fost publicate separat.

⁴⁷ Pentru legile și dispozițiile din perioada 1849–1867 vezi Monitorul Oficial contemporan : „*Reichsgesetzblatt*” a guvernului de la Viena și „*Buletinul guvernului provincial pentru marea principat Transilvanian*” care apărea la Sibiu fiind scris în trei limbi : germană, maghiară și română.

5 Vechile legi ale secuilor colecționate în dieta de la Odorhei din 28 aprilie 1555.

6 Legile de la 1503 și 1506 votate la Odorhei și Lutița.

7 Confirmarea de Mihai Vitcazul în 1599 a vechilor legi secuiești.

8 Privilegiul din 1700 al scaunului Sepși.

9 Constituțiile și legile scaunului Odorhei votate la Soimuș în 1727 și confirmate în 1740⁴⁸.

b Pentru sași.

1 Diploma din 1224 a regelui Andrei al II-lea (Privilegium Andreanum) prin care au fost restabilite privilegiile sașilor veniți în Transilvania, conferite de regele Geza al II-lea (1141–1161)⁴⁹.

2 Privilegiul din 1356 al regelui Ludovic și din 1428 al regelui Sigismund pentru Țara Birsei.

3 Privilegiul din 1461 și 1464 pentru districtul Năsiudului.

4 Statutele națiunii săsești, confirmate în 1583 de principele Ștefan Báthory și în 1791 de Leopold I în punctul 5 al diplomei din 1691⁵⁰.

Constituțiile autorităților locale.

Comitele, scaunele, districtele, municipiile și orașele taxale, chiar și comunele rurale aveau dreptul a-și întocmi legi proprii, care aveau putere numai în cadrul teritoriului lor. De aceea multe din acestea nici n-au fost publicate, ci s-au păstrat în manuscrise în arhivele administrative. Menționăm aici câteva din aceste izvoare ale dreptului local:

Constituția din 1577 a orașului Cluj

Constituția din 1604 a orașului Tirgu-Mureș

Constituția din 1678 a orașului Dej

Constituția din 1668 a comitatului Tîrnava⁵¹

Constituția din 1643–1650 a comitatului Solnocul de Jos etc.

Statutele breslelor de comercianți și meseriași.

Statutele religiilor recepte: catolice, reformate, luterane și unitariene

Statutele de la punctele 10 și 11 se refereau numai asupra membrilor corporațiilor, breslelor

și comunităților respective de aceea nu le vom indica aici nominal, mai ales că aceste statute și regulamente nu aveau prea mare legătură cu activitatea Tablei regești, ei erau consultate numai în anumite cazuri.

Secretarii de ședință, registrele de procese-verbale și arhiva Tablei regești

Secretarul general de ședință (protocollista generalis) asista la ședințele Tablei și avea menirea de a scrie zilnic în registrul sau protocolul general de procese-verbale, toate actele judiciare și extrajudiciare care se rezolvau sau erau dezbătute în cursul sesiunilor judiciare. Acest registrul general cuprindea diferite date ca: anul, luna și ziua ședinței, numele asesorilor prezenți și absenți la ședințe, despre cei absenți arătându-se dacă au absentat cu învoire sau nu. În continuare erau înregistrate pe scurt, cu numere separate de intrare, toate procesele, în ordinea în care au fost dezbătute menționându-se: cine a început procesul, cine a fost pîrlitul, care a fost cauza, cum a decurs, dacă s-a încheiat sau a fost aminat, din ce motive. În cazul că s-a pronunțat sentința trebuiau arătate și dovezile care i-au stat la bază. Cererile extrajudiciare adresate Tablei, verbal sau în scris, trebuiau de asemenea, trecute în registrul, tot astfel ordinele guvernului, rapoartele trimise de la Tablă etc. arătându-se, cînd era cazul, și hotărîrea Tablei Regești. La sfîrșitul fiecărei sesiuni judiciare, registrul de procese verbale era încheiat și transcris în două exemplare, care după ce purtau semnătura și sigiliul secretarului general al ședinței se predau președintelui Tablei. Un exemplar era înaintat guvernului, iar celălalt pentru a fi depus în arhiva Tablei⁵².

În sesiunea judiciară, cînd Tabla regească funcționa la sediul guvernului, în cadrul tribunalului tridicasterial, secretarul general al Tablei era și secretarul de ședință al acestui tribunal, calitate în care scria procesele verbale în registrele forului respectiv. pe care la sfîrșitul sesiunii le preda guvernului spre a fi depuse în arhiva sa. Atît în registrele de procese verbale ale Tablei, cît și în registrele similare de la tribunalul tridicasterial, secretarul general mai avea obligația de a adăuga la sfîrșit un index alfabetic cît mai complet despre cuprinsul lor.

Pe baza registrelor de procese verbale de ședință, secretarul general întocmea la sfîrșitul sesiunii judiciare lista asesorilor absenți, pe care o înainta președintelui, iar acesta o înainta la guvern, împreună cu raportul de activitate al Tablei regești. Se mai îngrijea din timp, ca rapoartele cerute pentru sesiunile viitoare să fie trimise la termen. Secretarul general de ședință avea în subordine și arhiva Tablei, avînd ca ajutor un arhivar, care îndeplinea și funcția de registrator.

În această calitate era folosit pentru ordonarea și depozitarea la locul lor a actelor procesuale și a registrelor (protoalelor) precum și pentru întocmirea indexelor alfabetice (repertoriilor)⁵³.

⁵² Instr. Tab. art. 225, op. cit., p. 163–164.

⁵³ Instr. Tab. art. 229, op. cit., p. 165.

⁴⁸ Legile secuiești sînt cuprinse în lucrarea lui Székely Mihály, *A nemes székely nemzetnek Constitutioni, privilegiumai és ítélletei*. (Constituțiile, privilegiile și sentințele națiunii nobile secuiești) Pesta, 1818.

⁴⁹ Diploma prevedea între altele, ca sași de pe teritoriul dintre Orăștie, Baraolt, scaunul Sepși și Dărlăuți să formeze o națiune în frunte cu comitele Sibiului. Ei trebuiau să plătească regelui impozit anual de 500 gire (mărci) să dea pe timp de război 500 de soldați, în afara granițelor însă numai 100, atunci cînd însuși regele conducea oastea și 50 de soldați în lipsa lui. Pădurile și apele românilor și ale bisenilor (pecenegilor), care li s-au donat, să le folosească cu ei în comun. La sărbătorile Sf. Gheorghe, Sf. Ștefan și Sf. Martin aveau libertatea de a aduce sare măruntă în decurs de opt zile. Judecătorii le erau numai regele și comitele Sibiului.

⁵⁰ Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transylvania. Opera Matthias Fronii revisa, locupletata et edita, denuo ad exemplar Coronensae anii 1583, recusa Claudiopolii 1815.

⁵¹ *Constitutiones dominorum magnatum et nobilium in clyti comitatu de Küküllő in sedris eorum in opido Dtszo Szent Márton, ab anno 1610–1668 celebratis*. O copie contemporană a acestei constituții se găsește la Biblioteca documentară Teleky-Bolyai din Tirgu-Mureș. secția de manuscrise, cota 78.

În afara sesiunilor judiciare, secretarul general de ședință întocmea, conform hotărârii președintelui, conceptele rapoartelor și informațiilor către guvern și orice altă corespondență. Conceptele întocmite erau mai întâi verificate de protonotarul de serviciu, apoi erau prezentate președintelui, care după citirea lor, le însemna cu apostila „expediat” (să fie expedit). Operația următoare era transcrierea în curat a conceptelor de acte după care se verificau din nou de protonotari și erau prezentate președintelui pentru a le semna. După expedierea originalelor, conceptele împreună cu toate actele procesuale aparținătoare, se depuneau la arhivă, unde se înscrisu în registrul de arhivă, după care erau așezate la locurile lor, stabilite anterior.

Secretarul general mai avea atribuția de a întocmi lista serială a proceselor (rolul) în ordinea în care s-a fixat dezbaterea lor la Tablă. Pentru aceasta procesele erau trecute pe listă în ordinea înregistrării lor de către președinte. Excepție au constituit numai procesele extraseriale, care, conform legilor și pe baza aprobării președintelui, erau dezbătute cu prioritate, adică înaintea celorlalte procese. Listele seriale ale proceselor se întocmeau în trei exemplare, unul pentru dictatură (scaunul avocaților), al doilea pentru asesor, iar al treilea pentru a fi afișat pe pereții sau ușă Tablei.

După ce sesiunile judiciare își încheiau activitatea, listele seriale de procese din fiecare sesiune erau adunate în colecție și depuse la arhivă, unde, pe baza lor, se putea verifica oricând, dacă au mai rămas procese nedeterminate din sesiunile trecute, spre a fi programate și puse pe rol (lista serială) în sesiunile următoare⁵⁴. În afară de registrul de procese verbale și lista serială a proceselor secretarul general mai avea de ținut la zi registrul matricol al proceselor, numit și protocol general serial. Acest registru cuprindea toate procesele în ordinea în care au fost prezentate președintelui spre înregistrare și avea următoarele rubrici: numele reclamantului (pîrîtorului), numele pîrîtilui și obiectul procesului. Dacă procesul s-a purtat pentru bunuri imobile trebuiau notate și denumirile localităților în care se aflau terenurile, casele și celelalte bunuri, astfel că din acest registru se putea cunoaște oricând felul proceselor. Pe actele de citare în judecată ca și pe actele probatorii se notau ziua, luna și anul înregistrării lor în registrul matricol⁵⁵.

Pentru ținerea evidenței depunerii actelor și a registrelor în arhiva Tablei, secretarul general avea un registru separat de intrare (protocollum exhibitum) în care erau trecute toate actele și registrele care s-au predat la arhivă ca: ordinele guvernului, copiile sentințelor, registrele secretarului general și ale secretarilor de lingă protonotari, precum și orice alte acte ale Tablei regești. În registrul de intrare al arhivei se notau următoarele date: ziua, luna și anul predării, numele părților și obiectul procesului, iar pentru decrete se arăta cui au fost repartizate pentru a le executa și dacă s-a răspuns la ele sau au rămas în suspensie.

Secretarul general de ședință avea datoria de a prezenta președintelui, în fiecare simbătă, registrul de intrare, spre a-l verifica și a vedea ce nu s-a executat pentru a lua, în consecință, măsurile de rigoare⁵⁶.

O altă sarcină a secretarului general era încasarea, pe bază de chitanțe, de la președinte și asesor, a sumelor provenite din amenzi și alte venituri care se cuveneau Tablei regești. Banii aceștia erau cheltuiți pe baza dispozițiilor date de președinte, pentru rechizite de birou și alte trebuințe ale Tablei. Asupra încasării și plății sumelor de mai sus, secretarul general ținea un jurnal de casă, pe baza căruia întocmea la sfîrșitul anului un tabel amănunțit asupra sumelor intrate și ieșite, precum și pentru banii rămași în casă. Tabelul îl prezenta președintelui pentru verificare, în caz de dubiu urmînd a fi anexate și actele justificative.

Supravegherea zi de zi a canceliștilor care își făceau practica la Tablă, constituia o altă sarcină a secretarului general de ședință. În anumite ore ale zilei ținea cu canceliștii cursuri juridice și avea grijă îndosebi ca aceștia să nu se preteze la acte ilegale, ca arbitrar de citații, încasări nejustificate de taxe etc., care erau contrare legilor și instrucțiunilor de funcționare ale Tablei. Secretarul general putea fi numit de președintele Tablei, ca secretar al scaunului avocațial, zis dictatură (actarius dictaturae) în care calitate îi incumba sarcina de a ține la zi registrul celuiui birou și de a executa punctual lucrările cerute. Cînd era trimis pe teren trebuia să aibă grijă a nu-și depăși atribuțiile, să se rezume la diurna primită, nesolicînd de la săteni găzduire și întreținere gratuită, nici să încaseze sume nepermise.

La birourile celor trei protonotari ai Tablei funcționa de asemenea, câte un secretar de ședință (protocollista), care avea datoria de a scrie amănunțit în registrele de procese verbale ale protonotarilor, actele și mersul proceselor, care au fost repartizate de președinte pentru studiere și expunere, fiecărui protonotar în parte. Aceste registre, după ce au fost încheiate, sigilate și semnate de protonotari, la fiecare sfîrșit de sesiune judiciară erau prezentate președintelui pentru a le semna și sigila, după care se depuneau la arhivă.

Arhivarul Tablei regești avea îndatorirea de a ordona și așeza la locurile lor în arhivă, toate actele procesuale trimise aici, după ce mai întâi le înregistra în registrul de intrare și în indice. Arhivarul nu avea dreptul să împrumute acte decît cu aprobarea președintelui iar cercetarea lor în incinta arhivei o puteau face numai președintele, asesorii, protonotarii și secretarii lor. Categoriile de acte juridice păstrate în arhiva Tablei regești erau următoarele:

- 1 Copiile sentințelor cu semnăturile președintelui sau ale locuitorului său și ale protonotarilor referenți.
- 2 Registrele generale de procese verbale întocmite și sigilate de secretarul general de ședință.
- 3 Registrele de procese verbale întocmite de secretarii protonotarilor, semnate de protonotarii respectivi.

⁵⁴ *Ibidem*, art. 232, op. cit., p. 167—168.

⁵⁵ *Ibidem*, art. 233, op. cit., p. 168.

⁵⁶ *Ibidem*, art. 234, op. cit., p. 168—169.

4 Diferite acte intrate sau ieșite ca : decretul guvernului, conceptele trimiterilor și alte acte asemănătoare.

5 Actele depuse în arhivă pe baza hotărârii Tablei sau prin convenție cu părțile depunătoare.

Actele se așezau în arhivă în locuri distincte, pe fascicule și părți structurale. Registrul arhivarului cuprindea următoarele rubrici : numele și prenumele reclamantului, numele și prenumele pîrîtitului, numele și prenumele celor amestecați în proces (ingerentes) în caz că existau, denumirea localităților, cînd procesele se purtau pentru bunuri imobile, anul, luna și ziua pronunțării sentinței și descrierea pe scurt a procesului. În rubrica următoare se nota numărul sub care se putea găsi procesul respectiv. Datele privitoare la procese înscrise în registru, au fost notate totodată și pe versoul sentințelor (indorsatio), iar numărul de înregistrare era de asemenea scris pe fiecare sentință, deasupra acestor însemnări. La sfîrșitul fiecărui an arhivarul întocmea pe baza registrului de intrare, două indexe, dintre care unul cuprindea numele și prenumele părților improcesate, iar al doilea, denumirea localităților și obiectelor cuprinse în sentințe.

Registrele de procese verbale ale protonotarilor, după ce se ordonau pe ani, sesiuni judiciare și protonotari, erau numerotate și înscrise în registrul de arhivă. Fiecare registru trebuia să aibă la sfîrșit un index, alcătuit de secretarul protonotariului respectiv, care cuprindea : numele și prenumele părților (causantes), localitățile și obiectele menționate în proces, precum și stadiul în care se găsea procesul. Pe baza acestor indexe protonotariale s-a întocmit apoi indexul general al tuturor registrelor protonotariale dintr-un an, care, pe lîngă numele și prenumele părților (numele de familie punîndu-se înainte) și pe lîngă denumirea localităților, mai arăta și numărul registrului și al paginii respective.

În același fel, pe ani și sesiuni judiciare au fost ordonate și registrele de procese-verbale ale secretarului general, acestea fiind înscrise în registrul de intrare al registrelor generale, deci într-un alt registru care servea ca instrument de evidență. La sfîrșitul anului trebuia să-și întocmească și secretarul general al Tablei, pe baza indexelor registrelor generale ale sesiunilor judiciare, un index anual, în care să arate în același fel, în dreptul numelor de persoane și a denumirilor de localități, numărul registrului și al paginii, unde se găseau aceste date.

Decretele primite de la guvern și celelalte acte depuse în arhiva Tablei, după ce se ordonau pe ani, erau înscrise în registrul de arhivă al actelor respective, care trebuia, de asemenea, să cuprindă la sfîrșit un index de nume și lucruri. Actele probatorii care au fost declarate prin sentința Tablei regești ca suspecte, au fost depuse la arhivă în plicuri, pe care se scria cuprinsul actului, ziua, luna și anul sentinței Tablei și se păstrau într-o ladă separată. Ele se înregistrău într-un registru al actelor suspecte și nu puteau fi predate nimănui fără ordinul președintelui⁵⁷. Mai trebuie

menționate actele juridice, probatorii etc., depuse de particulari spre păstrare în arhiva Tablei regești, pentru care exista un alt registru de intrare.

Era strict interzis a se scoate sau împrumuta acte din arhivă. Din ordinul președintelui, de pe actele solicitate se puteau elibera copii autentificate de protonotari.

Fondul de arhivă propriu-zis al Tablei regești a fost transportat în secolul trecut de la Tirgu-Mureș la Budapesta, cu ocazia înființării în anul 1875 a Arhivelor Naționale Maghiare⁵⁸. În 1945, incendiul care a cuprins o aripă a clădirii Arhivelor Naționale din Budapesta, printre alte fonduri, a distrus complet și arhiva Tablei regești.

Sentințe ale acestei Table se găsesc însă în număr destul de mare în arhivele familiilor nobile din Transilvania, care se păstrează la Arhivele Statului. Colecții de sentințe ale Tablei regești se găsesc și la secția de manuscrise a Bibliotecii documentare Teleki-Bolyai din Tirgu-Mureș.

Prezentarea Tablei regești din Transilvania ca instituție creatoare de acte, credem că va suplini o lacună din istoria instituțională a Transilvaniei, avînd în vedere rolul pe care Tabla judiciară l-a avut timp de mai multe secole, între instituțiile centrale ale fostului principat, cu implicații multiple în viața socială, economică și politică a țării.

Resumé

Dans la dernière partie du travail l'auteur montre les attributions des protocolistes des secrétaires de la Table, ainsi que celles de l'archiviste. On décrit l'archive de la Table royale, les registres, les index et les différents actes qui étaient conservés dans l'archive ainsi que leur sort. Une série des actes créés par la Table, surtout les sentences, ont été remises aux impliqués dans une accusation, celles-ci faisant partie des archives nobiliaires, dont la majorité est conservée dans les archives d'état.

Par la présentation de la Table royale de Transylvanie on essaie de compléter une lacune de l'histoire des institutions. Instituée au moyen âge et étant en fonction jusqu'à la fin du XIX-ème siècle, la Table royale a eu un rôle important, bien défini surtout par les instructions de fonctionnement émises par Charles VI-et Marie Thérèse.

Précis

In the last part of the survey, the author shows the prerogatives of both the secretaries and the archivist of Tabla Regia. Thus, are described the archives of Tabla Regia, registers, indexes and various records kept in archives, as well as their fate.

⁵⁸ St. Meteș. *Arhivele istorice românești de la Budapesta*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, nr. 6-7/1939, p. 61.

⁵⁷ *Ibidem*, art. 244, op. cit., p. 171-174.

A part of the records created by Tabla Regia, particularly the sentences, was given to the parties involved in trial, entering, as such, into the archives of nobiliary families, from which a great quantity is kept in the State Archives.

By presenting Tabla Regia from Transylvania, the author is trying to substitute a gap in the history of institutions.

Set up in the Middle Ages and acting up to the end of the 19th century, Tabla Regia had an important rôle, well defined, especially by the instructions of functioning issued by Charles VI and Maria Theresa.

PRIMA ÎNCERCARE A LUI ION VODĂ CEL VITEAZ DE A OCUPA DOMNIA MOLDOVEI, CA URMARE A „TURCIRII” LUI ILIAȘ RAREȘ (IUNIE 1551), DUPĂ UN IZVOR POLON INEDIT

CONSTANTIN REZACHEVICI

Cercetarea manuscriselor bibliotecii castelului Kórnik de lângă Poznań¹, ne-a relevat un interesant document privitor la prima încercare a lui Ion vodă de a ocupa cu sprijin polon domnia Moldovei, cu două decenii înainte ca aceasta să se înfăptuiască cu adevărat. Este vorba de scrisoarea adresată din Vilna de regele Sigismund August la 11 august 1551 sfetnicului său Stanisław episcop de Warmia, prin care expune întreaga istorie a expediției lui Ion vodă în Moldova, cerându-i statul cum să preîntâmpine o eventuală acțiune războinică de răspuns în teritoriile polone, a noului domn Ștefan Rareș². Din paginile documentului rezultă limpede dorința regelui de a evita un conflict armat cu fiul lui Petru Rareș, dovadă a prestigiului de care se bucura Moldova înaintea ultimului Iagellon. Cum s-a ajuns însă la aceasta?

Încercarea lui Ion vodă a avut loc în urma unui eveniment unic în istoria Moldovei: trecerea

la mahomedanism a lui Iliaș Rareș, fapt care a produs multă tulburare atât în interior, cât și pe plan extern. Regele polon preocupat de stăvilirea progreselor reformei protestante, și de pregătirea participării la conflictul pentru Livonia³, și Ferdinand I, regele unei Ungarii pe jumătate înghițită de turci, care la 3 iulie 1551 scria lui Ștefan Rareș că turcirea fratelui său a adus mari primejii întregii lumi creștine⁴, vedeau în Moldova urmașilor lui Ștefan cel Mare un factor însemnat în planurile de stăvilire a expansiunii lui Soliman Magnificul. Din punct de vedere strategic și politic Moldova lui Petru Rareș și a fiilor săi era strins legată de Transilvania, la rîndul ei aceasta fiind considerată cheia apărării Ungariei creștine⁵. Anul 1551, cînd are loc turcirea lui Iliaș, constituie tocmai momentul cînd bătrînul general G. B. Castaldo cu trupe imperiale trece la ocuparea Transilvaniei, angrenîndu-se conștient în jocul dublu (între turci și imperiali) al locotenentului regal al țării, cardinalul Gh. Martinuzzi⁶. În conflictul armat care se prevedea pentru stăpînirea Transilvaniei, atît sultanul, care poruncise begilor rumelioli, între care se număra și proaspătul Mehmet (Iliaș Rareș), să intervină în Ardeal⁷, cît și Ferdinand I, Castaldo și Gh. Martinuzzi, care schimbau solii și scrisori cu Ștefan Rareș⁸, acordau mare importanță antrenării Moldovei de partea lor. În eventualitatea unei intervenții directe în Moldova, și aceasta ar fi fost posibilă după turcirea lui Iliaș, Ferdinand I plătea în 1559–1551 o pensie pretendentului Aron, care-și zicea fiul lui Bogdan III⁹.

Nu mai puțin se preocupa în 1551 de situația din Moldova Sigismund August, în ținuturile căruia își găsiseră adăpost în anii din urmă o seamă de boieri moldoveni ostili lui Iliaș Rareș¹⁰, și mai mulți pretendenți. Pe lângă unul necunoscut, care tulbură cu oaste începutul domniei

³ Cf. *Histoire de Pologne*, Varșovia, 1972, p. 200, 203–204; S. Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, în „Studii”, XI, 1958, nr. 4, p. 57.

⁴ Ferdinand face un apel emoționant, ținînd seama de poziția sa și de limbajul diplomatic al vremii. Ia Ștefan Rareș, să nu părăsească și el religia creștină (Hurmuzaki, *Documente*, II¹, p. 265–266, nr. CCXLIII).

⁵ Părere expusă de Toma de Nadasz și Gh. Martinuzzi regelui Ferdinand (*ibidem*, II⁴, p. 515–516, nr. CCCXIX, p. 533–534, nr. CCCXXXI).

⁶ Cf. *ibidem*, p. 513–515, nr. CCCXVIII, p. 519–520, nr. CCCXXXI și nr. urm.: VIII, p. 65–66, nr. LXXXV.

⁷ *ibidem*, II¹, p. 264, nr. CCXLI; II⁴, p. 516, nr. CCCLXXXVI; XI, p. 43, nr. LVIII, p. 576–577, nr. III; Supl. I¹, p. 7, nr. XIII; A. Veress, *Documente*, I, p. 49–51, 61–62.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II¹, p. 265, nr. CCXLII; II⁴, p. 596–598, nr. CCCLXXV etc., A. Veress, *Documente*, I, p. 51–52, 56–60, 62–63 și urm.

⁹ A. Veress, op. cit., p. 42–43, 47, 56; D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „An. Inst. de ist. și arh. „A. D. Xenopol””, X, 1973, p. 17, afirmă că Aron a murit în 1563.

¹⁰ Neagu pîrcălabul de Soroca și alții pribegesc în vara 1550 (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 56); alții au fugit după executarea lui Petru Vartic portar de Suceava. la 7 aprilie 1548 (Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, 1955, p. 156; data este greșită, căci „simbătă după Paști”, cade la 8 aprilie 1548). Pentru pribegi cf. și N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 9–10, care presupune însă fără documentare, că toți erau în bloc partizanii lui Lăpușneanu.

¹ Biblioteca castelului Kórnik a aparținut contelui Tytus Działyński (1796–1861), cunoscut colecționar și editor de documente (*Acta Tomiciana*) din istoria Poloniei, și cuprinde un bogat fond de manuscrise începînd din epoca carolingiană. Cunoșcîndu-l la Berlin în 1860, Al. Papiu-Iliarian a copiat de la Kórnik o serie de acte privind istoria românilor, pe care le-a publicat în *Tezaur de monumente istorice*, II. București, 1863, p. 150 și urm. Din aceeași bibliotecă a publicat documente și I. Bogdan în Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II². Cercetarea efectuată la Kórnik în toamna 1973 ne-a evidențiat existența unor alte izvoare inedite privind istoria țărilor noastre, a căror publicare o începem prin actul reprodus în anexă.

² Copie executată la 1779 după originalul aflat în biblioteca castelului Heylsberg, al episcopului de Warmia Ignatius Krasicki (Biblioteka PAN Kórnicka, ms. 242 : *Acta Tomiciana. Acta polonorum sub Sigismund Augusto*, t. II, p. 329–330).

lui Iliș Rareș în toamna 1546, fiind curînd înălțurat¹¹, un altul, cum vom vedea, era viitorul Ion vodă, fiul nelegitim al lui Ștefăniță, la care se adăuga Petre stolnicul (viitorul Alexandru Lăpușneanu), fiul, de asemenea nelegitim, al lui Bogdan III. Nu credem că unul din ultimii doi ar putea fi anonimul pretendent din 1546¹², căci acestuia nu i s-a recunoscut în Polonia originea domnească¹³, în vreme ce *Ion vodă era socotit aici, după documentul inedit pe care-l publicăm, ca fiind „ex veteri Palatinorum Valachiae familia”*, iar Alexandru Lăpușneanu trecea drept „non obscuro inter suos loco natum”¹⁴.

„TURCIREA” LUI ILIȘ ȘI „ALEGEREA” LUI ȘTEFAN RAREȘ. O NOUĂ INTERPRETARE

Pentru a stabili momentul cînd a avut loc prima încercare a lui Ion vodă de a ocupa domnia Moldovei se impune firește, restabilirea succesiunii reale a evenimentelor de la sfîrșitul domniei lui Iliș și începutul celei a fratelui său, coronat — din punct de vedere cronologic — transmisă de cronicile interne¹⁵ și reflectată tot astfel în listele domnilor¹⁶. În legătură cu aceasta amintim totodată că deși în literatura istorică s-au căutat variate explicații turcirii lui Iliș (de natură psihologică¹⁷, sau politică: dușmănia față de el a Poloniei și „lupta dusă de Petru Ștolnicul pentru a-l detrona de pe scaunul țării”¹⁸, dorința de a domni ca musulman — „asupra unei Moldove reînființate în vechile hotare” dinainte de 1484 și 1538¹⁹, sau presiunea otomană²⁰), acest act are, după *părerea noastră*, o altă explicație care rezultă

din însăși succesiunea evenimentelor și care se cuvine relevată.

Iliș Rareș, care la 10 mai 1551 se mai afla la Suceava²¹, după această dată luînd cu sine în chip de alai prin țară „pe aproape toți boierii și oastea” (Eftimie) a pornit spre Constantinopol, unde a ajuns la 21 mai 1551²². I se atribuia încă de la plecarea intenția de turcire, energie combătută de el „de vreme ce în drum, la Huși, a jurat înaintea sflatului boierilor (prevăzînd că aceștia vor fugi peste hotare după plecarea sa) că „nu are gînd de turcire”; călătoria la Poartă făcînd-o ca să obțină o scădere a haraciului țării²³. Oficial, așa cum scria și trimisul lui Ferdinand I la Constantinopol a doua zi după sosirea aici a domnului moldovean, Iliș a venit la Poartă cu 100 de cai — „pentru a săruta mina sultanului deoarece e obligat să vină la fiecare trei ani în persoană cu un dar”²⁴. La 25 mai 1551, Iliș a sărutat într-adevăr mina sultanului și i-a înmînat darul în cai, bani, brocarturi și mătase, valorînd 25.000 de galbeni²⁵, cerîndu-i apoi 500 de iceniceri „pentru a-i ține în țara sa și pentru a redobîndi unele cetăți ale sale din Transilvania”. *Cererile sale dovedesc că nu dorea să părăsească domnia Moldovei, dimpotrivă voia să redobîndească și posesiunile înaintașilor săi din Transilvania*. Ori la acea dată (de altfel aceasta n-a fost posibil din diferite rațiuni nici mai tîrziu în istoria țărilor române!) Iliș Rareș nu-și putea face iluzia că ar putea stăpîni Moldova ca „turc”. Și totuși peste cinci zile, la 30 mai 1551, „domnul moldovean în marele divan al sultanului s-a făcut ture și i-a fost dat sangiacatul Silistrei”, un palat la Constantinopol; sultanul numîndu-l „fiul său”, organizînd serbări în cinstea sa și liberînd prizonieri creștini²⁶. Ce a determinat schimbarea atitudinii lui Iliș, căci de nicăieri nu rezultă că la Poartă s-ar fi executat presiuni de natură religioasă asupra sa²⁷? Iar înclinarea sa de necontestat către modul de viață oriental, deprins în adolescență ca ostatec la Poartă²⁸, mult îngroșată de cronicile interne ostile, nu poate constitui o explicație suficientă.

Aceasta s-a datorat după *părerea noastră*, evenimentelor petrecute în țară, după plecarea lui

¹¹ A. Veress, *op. cit.*, p. 37—38. Cf. și I. Minea, *Un pretendent la tronul Moldovei, cînd Iliș vodă Rareș își începea domnia*, în „Cerc. ist.”, VIII—IX, 1932—1933, nr. 3, p. 264—265.

¹² N. C. Bejenaru, *op. cit.*, p. 9, îl identifică cu Alexandru Lăpușneanu.

¹³ „Qui palatini Valachiae filium simulans...” (A. Veress, *op. cit.*, p. 37).

¹⁴ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II', p. 173, nr. LXXXVI. În august 1552 se intitulează foarte interesant: „Noi Petru Alexandru, domn al țărilor Moldovei și Valahiei (sic), ales de mîria sa regele.” (Th. Holban, *Documente externe (1552—1561)*, în „Studii”, XVIII (1965), nr. 3, p. 667).

¹⁵ N. Iorga observa unele inconsecvențe ale cronicilor în stabilirea sfîrșitului domniei lui Iliș Rareș (*Documente românești din arhivele Bistriței*, I, București, 1899, p. XLVII). Cf. și *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 422—423.

¹⁶ Cf. D.I.R., *Introducere*, I, București, 1956, p. 488 (1551 iunie 11—data cînd Iliș părăsește Moldova și Ștefan își începe domnia) etc.

¹⁷ N. Iorga, *Renegații în trecutul țărilor noastre și al neamului românesc*, Vălenii de Munte, 1914, p. 6; N. C. Bejenaru, *op. cit.*, p. 11, nota 1; N. Grigoraș, *Ceva despre urmașii lui Petru vodă Rareș*, extr. din „Cetatea Moldovei”, III, vol. V, nr. 5, Iași, 1942, p. 4.

¹⁸ N. C. Bejenaru, *op. cit.*, p. 10 și urm.; idem, *Turcirea lui Iliș Rareș și planurile sultanului de a transforma Moldova în pașalic*, în „An. lic. și șc. comerciale „M. Kogălniceanu”, 1922—1932, Iași, 1932, p. 48.

¹⁹ N. Iorga, *Două texte grecești privitoare la țările române*, I. Turcirea lui Iliș-Vodă Rareș, în „Rev. ist.”, XIX, 1933, nr. 1—3, p. 5.

²⁰ Idem, în Hurmuzaki, *Documente*, XV', p. 482, nota 3; Ș. Papacostea, *O veche tipăritură despre Moldova la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Studii”, XXII, 1969, nr. 3, p. 460. Cf. și *Istoria României*, II, 1962, p. 900.

²¹ Unde emite un act (Hurmuzaki, *Documente*, XV', p. 482, nr. DCCCXCXV). Deci data plecării sale la Constantinopol, transmisă de Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 156: 1 mai 1551 este eronată.

²² Hurmuzaki, *Documente*, II', p. 263, nr. CCXXXVIII. ²³ *Cronica lui Eftimie*, în *Cronicle slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 120—121.

²⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II', loc. cit.

²⁵ Sub pretextul acestui dar și a cheltuielilor de drum a impus el boierii de toate gradele și clerul la dare (*Cronica lui Eftimie*, ed. cit., p. 120).

²⁶ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 263, nr. CCXXXIX. O dată cu el s-au turcit patru sau cinci dintre boierii însoțitori ai săi (ibidem, XI, p. 577, nr. III; N. Iorga, *O descoperire privitoare la Iliș Rareș*, în „Rev. ist.”, II, 1916, nr. 7—9, p. 179—180).

²⁷ Cf. și N. Iorga, *Două texte grecești*, p. 6.

²⁸ Idem, *O descoperire privitoare la Iliș Rareș*, p. 179.

Iliș Rareș. Nu s-a relevat pînă acum că în același divan din 30 mai 1551, care a sancționat turcirea lui Iliș „domnia Moldovei a fost dată fratelui său”, Ștefan Rareș²⁹. Nu s-a relevat de asemenea că încă la 24 mai 1551 Ștefan Rareș, intitulându-se: „Stephanus Wayvoda, dominus et heres verus terre Moldavie”, emite din Suceava un act către bistrițeni³⁰. Comparînd acest titlu cu cel care apare pe un act dat tot către bistrițeni la 14 iunie 1551 („Stephanus, Dei gracia Wayvoda, dominus et heres verus terre Moldavie”) ³¹, observăm că ele sînt identice cu excepția formulei „Dei gracia”, care apare între timp în al doilea, ca urmare a ungerii lui Ștefan la 11 iunie 1551³². Deci la 24 mai 1551, în ajunul zilei cînd Iliș a obținut, cum am văzut, prima audiență la sultan, Ștefan Rareș instalat la Suceava se intitula deja voievod și domn al Moldovei³³. Cîteva zile mai tîrziu, la 30 mai el obține de la sultan confirmarea în domnie. Ce-i mai rămînea lui Iliș Rareș decît să accepte turcirea, pentru a evita exilul său în Asia, sau chiar pierderea vieții. Și această soluție n-a fost decît temporară, căci peste doi ani „îmbucindu-l mulți din neprietenii lui cu multe cuvinte rele către împăratul” a fost închis, i s-a luat averea și a fost trimis la Brusa, murind departe de țară³⁴.

Ștefan Rareș a profitat așadar de dușmănia pe care boierimea și clerul o nutreau față de Iliș, arătat de cronicile interne drept un mare persecutor al arestora³⁵, pentru a pune mîna pe domnie după plecarea fratelui său, obținînd desigur din vreme acordul Porții. Pentru obținerea acestui acord el a promis sporirea tributului țării la „30 000 de zloți roșii ungurești”³⁶, sumă foarte mare, dacă ținem seama că efectiv tributul datorat de el se ridica la 16 000 de zloți³⁷. De la Ștefan Rareș, iar nu de la Alexandru Lăpușeanu cum

s-a crezut³⁸, datează deci dublarea tributului Moldovei, la 30 000 galbeni.

A fost ajutat și de mama sa, pioasa „Elena Despotovna” (fiica despotului sîrb) văduva lui Petru Rareș, care tocmai în această vreme, la 1 mai 1551, dăruiește un tetraevangelh mănăstirii Pobrata³⁹, nemulțumită la rîndul ei de politica fiului ei mai mare. Femeie energetică, ea exercită o mare influență asupra lui Ștefan, care în 1551 avea circa 20 de ani⁴⁰, și implicit asupra conducerii țării, de la care, pentru a o înlătura, puțin mai tîrziu, Alexandru Lăpușeanu a fost nevoit s-o ucidă⁴¹. Grigore Ureche arată că plecînd la Poartă Iliș „au lăsat domnia la mîna fraține-său, lui Ștefan vodă și a mini-sa”⁴², desigur fără a cunoaște uneltirile împotriva sa. Macarie arată că „domnia nu a rămas fără stăpîn”, Ștefan fiind îndată ales domn⁴³. Este probabil chiar ca oastea pe care Iliș o ridicase pentru a-l însoți pînă la hotare⁴⁴, să fi sprijinit ridicarea lui Ștefan, căci la 13 iunie <1551> însuși acesta mărturisea că „ni-au ridicat pre noi domnul la toate oștile”⁴⁵.

Înlăturarea lui Iliș printr-o lovitură pusă la cale de fratele său Ștefan, cu concursul boierimii (mulți dregători din divanele lui Iliș apar în cele ale fratelui său)⁴⁶, clerului și aprobarea Porții explică dușmănia dintre cei doi frați⁴⁷, care a durat pînă în septembrie 1551⁴⁸, și măsurile luate de Ștefan la începutul domniei pentru mulțumirea categoriilor sociale amintite și a mamei sale⁴⁹, care l-au susținut.

²⁹ Ibidem, cf. și M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „St. și mat. de ist. med.”, II, 1957, p. 10—11. În cei 16 000 de galbeni ce trebuiau plătiți efectiv intrau și 5 000 ducaci cu care Ștefan a sporit tributul în iulie 1551, din cauza acuzațiilor fratelui său că se află în legături cu polonii (Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, p. 7, nr. XIII; A. Veress, *op. cit.*, p. 52).

³⁰ M. Berza, *op. cit.*, p. 11.

³¹ N. Iorga, *Două evanghelii ale fiilor lui Petru Rareș*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXVII, 1934, p. 89.

³² A. Veress, *Documente*, I, p. 54.

³³ Considerînd-o mai primejdioasă decît protejatul ei, Joldea, pe care s-a mulțumit să-l călăuzească (Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 159).

³⁴ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 156; H. Ostermayer, *Historien, in Quellen zur Geschichte der Stadt Brasov*, IV, Brașov, 1903, p. 511, 512.

³⁵ *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 104—105.

³⁶ *Cronica lui Eftimie*, (Ibidem, p. 121).

³⁷ D.I.R., A., XVI-2, p. 7.

³⁸ Cf. indeosebi ultimul divan al lui Iliș și cele ale lui Ștefan Rareș (N. Stoicescu, *Lista marilor dregători moldoveni (1384—1711)*, în „An. Inst. de ist. și arh.”, A. D. Xenopol, VIII, 1971, p. 401—423). Afirmația lui N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușeanu*, p. 14—15, că după turcirea lui Iliș a urmat „o primenire totală a cadrelor conducătoare”, care „nu putuseră împiedica apostasia acestuia” este eronată.

³⁹ Iliș prăște pe fratele său în iunie sau iulie 1551 că s-a înțeles cu polonii (A. Veress, *Documente*, I, p. 52), dar sultanul necrezîndu-l îl închide, trimițînd un ceas în Moldova să verifice (Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, p. 7, nr. XIII).

⁴⁰ Cînd Iliș a trimis soli turci la fratele său împăcîndu-se (A. Veress, *op. cit.*, p. 58, 61; Hurmuzaki, *op. cit.*, II, p. 621, nr. CCCXC), iar Ștefan i-a acordat salveconduc să se întoarcă în țară (A. Veress, *op. cit.*, p. 60).

⁴¹ Cf. cronicile lui Macarie, Eftimie (*Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 105, 121) și Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 157; inscripția de pe evanghelia de la Voroneț din 28 iunie 1551 (I. Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț*, p. 654).

ECOUL DENATURAT ÎN POLONIA
AL „TURCIRII” LUI ILIAȘ
ȘI CONDIȚIILE FAVORABILE
PENTRU INCURSIUNEA LUI ION VODĂ

Zvonurile despre actul de necrezut al „turcirii” lui Iliaș s-au răspândit ca fulgerul în Polonia, dând naștere la interpretări și presupuneri, mai mult sau mai puțin fanteziste, împletind realitatea cu ficțiunea. În aceeași lumină neobiectivă au fost interpretate în Polonia și la Viena (după informații polone) acțiunile lui Iliaș și Ștefan Rareș din iunie-septembrie 1551.

În realitate, Iliaș Rareș a părăsit Constantinopolul la 8 iunie 1551, plecând în sangeacatul său de la Silistra⁵⁰, unde a rămas, după porunca sultanului gata să intervină, cum aminteam și mai sus, împreună cu ceilalți begi rumeliți în Transilvania, până în iulie 1551⁵¹, cînd a fost închis la Poartă, pînă la cercetarea printr-un cîlaus a pîrii sale despre înțelegerea lui Ștefan Rareș cu polonii⁵².

Dacă aceasta este realitatea, în schimb la 7 iulie 1551 de la Lublin i se trimetea un raport alarmant regelui polon despre pericolul turcesc care vine asupra Poloniei prin Moldova. Se afirma fantezist că Iliaș turcitul va reveni în Moldova cu doi sangiaci și oaste turcească, iar dacă fugarii moldoveni refugiați în Polonia nu vor fi predați va izbucni războiul între turci și poloni⁵³. Svonurile fanteziste se amplifică gradat și din Polonia se anunță la Viena în lunile următoare că domnii români au primit ordin să năvălească în Polonia, că Iliaș vrea să reia domnia Moldovei cu forțe turcești, că a fost chiar reînsăluit în țară, a atacat hotarele Podoliei și Lituaniei cu 15 000 de călăreți turci și ieniceri, a ocupat două castele etc.⁵⁴. Insuși voievodul din Belz, Mikolaj Sieniewski, care a jucat un rol important în încercările pretendenților Ion vodă și Alexandru Lăpușeanu, afirma într-o epistolă către ducele Prusiei că sultanul a dat lui Iliaș: Chilia, Cetatea Albă, Tighina, Oceacov, Silistra, Babadagul, Oblucița și Tulcea, „aproape cincisprezece cetăți și orașe”. Deci un teritoriu întins care îngloba Dobrogea și Bugeacul. Renegatul a mai ocupat însă și altele în Moldova, precum „cetățile” Ciuburciul, Galați, Reni și Lăpușna și Chigheciul⁵⁵. Aceste afirmații nu numai că nu sînt susținute de alte izvoare, dar în scrisorile sultanului din iulie 1551⁵⁶ se arată împede că Iliaș (Mehmet beg) a primit

doar sangiacatul Silistrei, care la 1551 nu avea încă întinderea din veacul al XVII-lea. El cuprindea doar Dobrogea și de el ascultau raialele Chilia și Cetatea Albă. Voievodul de Belz *exagera* așadar pericolul reprezentat de noul Mehmet beg, pentru a obține mai ușor sprijinul ducelui Prusiei în favoarea lui Ion vodă.

Tot pe linia exagerărilor evidente se situează, între altele⁵⁷, și o broșură polonă tipărită în 1553, în care se arată că după trecerea la mahomedanism, sultanul l-a trimis pe Iliaș în Moldova: „poruncindu-i ca să-i atragă pe valahi cu înecutul la aceeași necredință și perfidie” etc.⁵⁸.

Menționăm că informațiile deformate din surse polone, amintite mai sus, privind turcirea lui Iliaș Rareș și cele ce au urmat, au fost adesea acceptate „ad litteram” în literatura noastră istorică (N. C. Bejanaru⁵⁹ etc.) alterînd imaginea reală asupra evenimentelor din vara 1551. Desigur însă, neliniștea provocată în Polonia de turcirea lui Iliaș a avut partea ei de contribuție la organizarea expediției lui Ion vodă în Moldova⁶⁰.

EXPEDIȚIA LUI ION VODĂ ÎN MOLDOVA
DUPĂ RELATAREA INEDITĂ
A REGELUI SIGISMUND AUGUST

Spre deosebire de relatările polone sau din surse polone, amintite mai sus, scrisoarea inedită a regelui polon către episcopul de Varmia, din 11 august 1551⁶¹, redă mult mai obiectiv deslășurarea evenimentelor care au urmat turcirii lui Iliaș Rareș, fiind singurul izvor care reflectă poziția oficială a Poloniei față de Ștefan Rareș și Ion vodă.

Sigismund August afirmă că în Polonia s-au refugiat sfinicii lui Iliaș Rareș, pe care, după trecerea la mahomedanism, îngrozii de acest act, ei nu vor să-l mai recunoască drept domn. Boierii „ne-au cerut, în numele tuturor moldovenilor, ca să le acordăm credința și protecția noastră și să numim ca domn pe cine vrem”. Regele declară că n-a vrut să se arate direct amestecat în această problemă, dar în același timp a poruncit să fie înștiințat prin scrisori toți senatorii săi „ca să ne dea sfatul lor în legătură cu aceasta”. În timp ce aștepta răspunsurile senatorilor, „sfinicii Moldovei” s-au adunat la Brzesczyce (localitate în Lituania), urmînd pe rege. Sosind răspunsurile senatorilor, după examinarea lor, regele a chemat pe moldoveni să i se înfățișeze. Boierii au cerut

⁵⁰ Hurmuzaki, *Documente*, II⁴, p. 263, nr. CCXL; A. Veress, *Documente* I, p. 48.

⁵¹ La 13 iulie 1551 Iliaș se afla încă la Silistra. (Hurmuzaki, op. cit., XI, p. 43, nr. LVIII).

⁵² *Ibidem*, Supl. I¹, p. 7, nr. XIII, știrea era cunoscută la Veneția la 10 august 1551.

⁵³ N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 57–58; idem, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 328–330, nr. XXXIX.

⁵⁴ A. Veress, op. cit., p. 53, 54, 59.

⁵⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 59; idem, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 330, nr. XL.

⁵⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II⁴, p. 564–566, nr. CCCLIII și nr. urm.

⁵⁷ Cf. *Annales rerum polonicarum*, la N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, 1895, p. 110–111.

⁵⁸ S. Papacostea, *O veche tipăritură despre Moldova la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Studii”, XXII, 1969, nr. 3, p. 458–463.

⁵⁹ *Politica externă a lui Alexandru Lăpușeanu*, p. 11–14.

⁶⁰ La rîndul lor, Gh. Martinuzzi și imperialii au susținut desigur acest plan, dorind ca polonii să neliniștească hotarul Moldovei, pentru a împiedica o expediție a lui Ștefan Rareș în Transilvania (Hurmuzaki, op. cit., II⁴, p. 572, nr. CCCLVIII, p. 587–589, nr. CCCLXIX).

⁶¹ Cf. anexa.

mia, încep însă de abia de acum, căci — afirmă el — Ștefan stringându-și oastea s-a așezat pe malul Nistrului, și despre intenția sa nu se știe nimic sigur, decît că — pînă la 11 august 1551, cînd scria regele — n-a întreprins încă nimic ostil în posesiunile sale. *Sigismund August se aștepta deci, ca represalii, la o expediție a lui Ștefan Rareș în Polonia*, așa cum în alte împrejurări făcuseră tatăl său și înaintașii acestuia.

Dar cele amintite mai sus au stîrnit și „o altă tulburare mai mare“. Căci „sangiacyl“ (nenumit) la care comisarii regelui l-au trimis cu scrisoare pe Osieczki⁶³, l-a aruncat pe acesta în lanțuri și se spune că-l va trimite sultanului. Iar comisarii regali au fost siliți să revină în Polonia fără a realiza nimic, ba sangiacul a vrut chiar să-i însoțească. Deci turcii, prin sangiacul amintit, care se afla desigur în Moldova, se arătau nemulțumiți de amestecul polon în luptele pentru domnia Moldovei, și aceasta a provocat serioase temeri regelui. El se plinge în încheierea scrisorii că toate neajunsurile au fost iscate din pricină „că oamenii noștri au îndrăznit să treacă hotarele moldovene, fără voință și porunca noastră“, și îndeamnă pe sfetnicul său să-i indice o soluție pentru ieșirea din impas.

În concluzie, Sigismund August, sfătuit în acest sens și de senatorii săi, s-a arătat inițial dispus să ajute încercarea boierilor fugari ai lui Iliș Rareș de a ridica un nou domn al Moldovei, scriind și dregătorilor de la hotare să-i sprijine. Aflînd însă că între timp a fost înălțat domn Ștefan Rareș, recunoscut de sultan, le-a interzis oamenilor săi să intre în Moldova. Faptul că aceștia n-au ținut seama de porunca sa, a aruncat regatul polon într-un conflict, încă nesoluționat în august 1551, cu Ștefan și Poarta.

IZVOARE CARE CONFIRMĂ RELATAREA LUI SIGISMUND AUGUST, LA RINDUL LOR EXPLICATE PRIN ACEASTA

Scrisoarea regelui din 11 august 1551 afirma că pretendentul susținut de sfetnicul lui Iliș din Polonia era „dintr-o veche familie a voievozilor Moldovei“. La 24 august starostele de Belz, Mikolaj Sieniawski, pe care am văzut că regele îl delegase inițial ca sprijinitor al pretendentului și al boierilor pribegi, scria ducelui Prusiei că pretendentul se numea Ioan („Ivan“) și era fiul voievodului Ștefan (Ștefan cel Tânăr)⁶⁴. Era susținut de foștii dregători ai lui Iliș, așa cum scria și regele în relatarea sa, și dorit de întreaga

Moldovă. Sieniawski zugrăvește în culori negre pe Ștefan și Iliș Rareș, dar nu pomeneste nimic despre expediția nereușită a pretendentului Ion, despre care aflăm din scrisoarea regelui, deoarece scopul epistolei sale era de a atrage bunăvoința ducelui Prusiei pentru susținerea în continuare a lui Ion, trecînd așadar ușor peste recenta neizbîndă.

Alte documente confirmă mai clar relatările lui Sigismund August din 11 august 1551. Într-un raport către ducele de Modena, din 3 iunie 1551, se afirmă că după turcirea lui Iliș moldovenii au trimis soli la rege cerîndu-i să-i ia sub protecția sa, acesta scriînd consilierilor *săi pentru a delibera*⁶⁵. Iar moldovenii care au încheiat un acord cu regele polon-după un raport din 15 iulie 1551 — urmînd să-i dea 100 000 de florini pe an în timp de pace și 200 000 de cai (călăreți?) în timp de război⁶⁶, sînt — după părerea noastră — tocmai boierii pribegi care se grupaseră în jurul pretendentului Ion⁶⁷, despre care amintește Sigismund August.

Alte izvoare arată întocmai ca în scrisoarea regelui, că în Polonia erau mulți fugari de teama lui Iliș Rareș⁶⁸, numărul lor fiind apreciat la 12 (desigur cei mai de seamă). Ei continuă să susțină încă în august 1551, pe pretendentul lor (Ion)⁶⁹, care cel puțin pînă după 24 august 1551 (raportul lui Sieniawski) nu părăsise încă Polonia. Mai mult, ei se bucurau de încrederea polonilor, regele neluînd în seamă solia lui Ștefan Rareș, care cerea „protecția“ și „prietenia“ regelui („să vedem cine-l crede!“ se scria din anturajul regelui la 17 august 1551)⁷⁰. Sigismund avea de ce să fie îngrijorat, căci din scrisoarea sa pe care o publicăm rezultă că, în ciuda acestor propuneri, la 11 august 1551 Ștefan nu și retrăsese încă trupele de la hotarul Poloniei.

Există chiar o relateare venețiană din 26 august 1551, bazată pe informațiile ambasadorului polon la Viena, care confirmă afirmația regelui despre faptul că la expediția în Moldova, pretendentul (Ion) a fost însoțit doar de o „mică mină“ de poloni. Relatarea venețiană arată că Ion era susținut și în Moldova de unii boieri, care l-au „ales“ chiar în locul lui Ștefan, trimițînd la rege soli care ofereau tribut și predarea a trei cetăți. Regele ar fi trimis pentru a le ocupa un căpitan al său cu 30 de călăreți, fără artilerie și cele necesare luptei (aceștia sînt desigur „mica mină“ de poloni din scrisoarea regelui)⁷¹. Cu ei a intrat în Moldova

⁶³ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 42, nr. LVII.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 44, nr. LIX.

⁶⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 44, nota 4, se întreabă dacă această „închinare“ e făcută de „partida boierească... care aduce apoi pe Petru Stoilnicul“, sau de Ștefan Rareș, optînd pentru ultima părere în *Istoria românilor*, IV, p. 422; iar D. Ciurea, *op. cit.*, p. 17, afirmă vag, reproducînd formularea actului, că a fost făcută de „Populația din Moldova“.

⁶⁶ A. Veress, *Documente*, I, p. 53; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 58, nr. LXII.

⁶⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 59, nr. LXIII.

⁷⁰ *Ibidem*; A. Veress, *op. cit.*, p. 53, 54. Solia lui Ștefan Rareș a avut loc în iulie, cîci la 31 a lui G. B. Castaldo scria lui Ferdinand că domnul Moldovei îl roagă să mijlocească înțelegerea sa cu regele Poloniei, iar la 1 august 1551 Iliș îl pira la Poartă pe fratele său pentru această înțelegere (*ibidem*, p. 52).

⁶³ Andrei Osieczki folosit și în alte tratative turco-polone, amintit și în scrisoarea sultanului din 10 decembrie 1553 (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 63–64).

⁶⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 59–61; idem, *Studii istorice asupra Cheliei și Cetății Albe*, p. 330–332. Cf. și I. Minea, *Ion Vodă Armeanul înaintea de domnie*, în „Cerc. ist.“, VIII–IX, 1932–1933, nr. 2, p. 209–213, care combate identificarea lui „Ioan“ cu Joldea „concurrentul lui Lăpușneanu“, propusă de N. Iorga; D. C. Giurescu, *Ion vodă cel viteaz*, ed. II-a, București, 1966, p. 28.

„voevodul ales“ (Ion) și o seamă de români, dar boierii credincioși orientării filoturce a lui Ștefan și Iliș Rareș au alungat pe acest „al treilea voevod“ în Polonia, ucidând mare parte din însoțitorii săi⁷².

Desigur în „alegerea“ lui Ion vodă a existat un consens între unii boieri ai lui Iliș rămași în Moldova, amintiți în relatarea anterioară, și cei care au fugit în Polonia, menționați în scrisoarea regelui. Căci și aceștia din urmă se ofereau să-i predea regelui patru cetăți moldovene, în schimbul obținerii de ajutoare⁷³.

E greu de stabilit numele partizanilor lui Ion vodă, recrutați dintre foștii dregători ai lui Iliș, rămași în Moldova sau fugiți în Polonia. Credem că cel puțin foștii mari dregători din ultimul sfat al lui Iliș, care nu apar în divanele lui Ștefan Rareș fiind pribegi (logofătul Ion Movilă, spătarul Ion Salce și stolnicul Ion) au făcut probabil parte din rindul acestora⁷⁴. Este foarte probabil ca cel puțin o parte din cei peste 60 de boieri moldoveni de toate rangurile, care în august 1552 se aflau în Polonia pe lângă Alexandru Lăpușneanu⁷⁵, să fi susținut cu un an în urmă pe Ion vodă, trecând după neizbînda acestuia de partea celui alt candidat. Singur însă Iurie, mare spătar de la sfîrșitul domniei lui Petru Rareș și aproape întreaga domnie a lui Iliș (17 septembrie 1545–12 martie 1550)⁷⁶, a fost un susținător al lui Ion vodă. O afirmă limpede Ștefan Rareș la 15 iunie 1551, dărînd episcopului de Rădăuți proprietăți care „au fost ale lui Iurie spătar și el le-a pierdut în hîclenie, cînd a ridicat pe un lotru asupra capului domniei mele“⁷⁷.

DATA EXPEDIȚIEI LUI ION VODĂ

În legătură cu acest act se pune și problema datei expediției lui Ion vodă în Moldova. Este limpede că aceasta a avut loc înainte de 15 iunie 1551, data actului amintit mai sus. Deși Ion vodă

a acționat cu mare iușeală, Ștefan Rareș n-a putut fi însă surprins. Cum arătam mai sus, el se proclamase voevod înainte de 24 mai 1551, și una din primele sale măsuri a fost de a „porunci tuturor oamenilor să fie totdeauna gata, toți din țară, cu armele și cu altele“⁷⁸. Pentru a restringe limitele cronologice ale expediției lui Ion vodă vom face apel la un pasaj din cronica lui Macarie, al cărui înțeles n-a fost relevat în literatura noastră istorică, și care se explică prin succesiunea evenimentelor de la începutul domniei lui Ștefan Rareș și prin încercarea lui Ion vodă.

Macarie arată că în urma plecării lui Iliș la Constantinopol, marea adunare a țării a ridicat domn pe Ștefan. Urmează pasajul amintit, care după părerea noastră, se referă tocmai la expediția lui Ion vodă cu ajutorul polonilor: „Ce a fost îndată după acestea? Pe leșii care cotropiseră Moldova și care se uniseră cu cei ce pribegiseră mai înainte, i-a înspăimîntat cumplit, scoînd cu vitejie sabia împotriva lor, ca un cal năruș plin de îndrăzneală, a arătat de la cei dintîi pași și de la întîiul iureș, ce căldură vitejească avea în piept“⁷⁹. Următorul fapt consemnat de Macarie este însăși readucerea sa de către Ștefan în scaunul episcopal de Roman (înainte de 13 iunie 1551⁸⁰), de unde fusese alungat de Iliș în 1548⁸¹. Ștefan i-a încredințat cirja episcopală la Suceava, în schimb Macarie (un dușman al lui Iliș!) l-a uns tot aici ca domn⁸², cum aminteam și mai sus, la 11 iunie 1551⁸³. Deci expediția lui Ion vodă a avut loc, după cronica lui Macarie, înainte de 11 iunie, mai precis socotim noi, între 24 mai, cînd Ștefan era deja ales domn și 11 iunie 1551. Altfel, dacă am admite, după istoriografia de pînă acum, începutul domniei lui Ștefan de abia la 11 iunie, n-am putea explica cum numai patru zile mai tîrziu, Ștefan Rareș pomește hîclenia lui Iurie spătar: „cînd a ridicat pe un lotru asupra capului domniei mele“, intervalul pentru desfășurarea expediției lui Ion vodă fiind în acest caz prea scurt.

Dacă expediția acestuia n-a reușit, în schimb un an mai tîrziu, în septembrie 1552, Alexandru vodă Lăpușneanu a fost introdus în Moldova, cu ajutorul aceluiași Mikolaj Sieniawski⁸⁴. Noua încercare a izbutit căci s-a ținut seama de învățămintele precedentei, polonii au acționat cu mai

⁷² Regele, am văzut mai sus, afirma că au intrat în Moldova peste hotărîrea sa; în realitate e totuși greu de dedus cu precizie poziția regelui, înclinăm să adoptăm punctul său de vedere, expus la 11 august 1551.

⁷³ A. Veress, *Documente*, I, p. 55–56. Necunoscînd expediția lui Ion vodă, N. C. Băjenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 17, afirmă eronat că e vorba de „Petru Stolnicul“.

⁷⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 58. Credem că pentru a contracara aceste propuneri, iar nu de teama revenirii lui Iliș Rareș, cum se arată la 19 august 1551, și boierii din gruparea lui Ștefan Rareș se afirmă că erau gata să predea regelui principalele cetăți (A. Veress, *op. cit.*, p. 54).

⁷⁵ Este numai o presupunere, cu atît mai mult cu cît din 1551 s-au păstrat puține documente cu divane.

⁷⁶ Sint cunoscute numele a 23 dintre ei (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668).

⁷⁷ La 3 februarie 1549 Iliș Rareș îl întărește ocine, pentru că „ni-au slujit noao cu dreptate și credință“ (D.I.R., A, XVI–I, p. 589). Nu știm pentru care motive Iliș l-a înlăturat din divan în 1550.

⁷⁸ D.I.R., A, XVI–2, p. 7. Data actului greșită: „1541 iunie 5“ la B.P. Hasdeu, în „Arh. ist. a României“, I¹, 1865, p. 125, și „5 iunie 1551“ la I. Minea, *Ion Vodă Armeanul înainte de domnie*, p. 213.

⁷⁹ Inscriptia din 28 iunie 1551 (I. Bogdan, *Evangeliiile din la Homor și Voroneț*, p. 654).

⁸⁰ *Cronicile slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, 1959, p. 105.

⁸¹ La această dată Mitrofan fostul episcop de Roman e amintit ca episcop de Rădăuți (D.I.R., A, XVI–2, p. 7), deci scaunul de la Roman era liber.

⁸² *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 104, 120.

⁸³ *Ibidem*, p. 105. Intr-adevăr, Ștefan Rareș emite actul amintit mai sus, din 13 iunie 1551, pentru episcopul Mitrofan, la Suceava (D.I.R., A, loc. cit.).

⁸⁴ I. Bogdan, *loc. cit.*

⁸⁵ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II¹, p. 173–174, nr. LXXXVI; G. I. Nastase, *Istoria moldovenească din Cronica polska a lui Bielski*, în „Cerc. ist.“ I (1923), p. 138–139. Lăpușneanu a fost proclamat domn de boierii pribegi în Polonia încă din ianuarie 1552 (D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, p. 19). Cf. și I. Minea, *Începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, în „Cerc. ist.“, I (1925), p. 100–113; idem, *Discuții istorice mărunte*, *ibidem*, X–XII (1934–1936), nr. 2, p. 198 și urm.

mult curaj, observînd că Poarta nu s-a amestecat nici în 1551. În plus domnia lui Ștefan Rareș se învechise, domnul pierduse sprijinul boierilor care-l înălțaseră în mai 1551, și care nu s-au dat înapoi să-l asasineze chiar⁸⁵.

Este interesant că la 20 septembrie 1552 Sigismund August a scris senatorilor săi, cerîndu-le sfatul în legătură cu atitudinea care trebuia s-o ia față de turei în urma instalării lui Alexandru Lăpușneanu în Moldova, cu ajutorul polon⁸⁶, tot așa cum făcuse și în legătură cu Ion vodă. Numai că în cazul lui Lăpușneanu răspunsurile senatorilor s-au păstrat⁸⁷, în vreme ce acelea care priveau pe Ion vodă sînt amintite doar în scrisoarea regelui din 11 august 1551, analizată mai sus.

Din Polonia Ion vodă s-a îndreptat spre Prusia (așa s-ar explica credem, scrisoarea de recomandare a lui Sieniawski, din 24 august 1551, către ducele Olbricht)⁸⁸, și abia peste două decenii avea să revină în Moldova, pentru o scurtă, dar glorioasă domnie, de la al cărui eroic sfîrșit s-au împlinit anul trecut 400 de ani.

ANEXĂ

1551 august 11, Vilna

Sigismund August cere sfatul lui Stanisław episcop de Varmia în legătură cu urmările expediției pretendentului „dintr-o veche familie a voievozilor Moldovei” (Ion vodă) pentru dobîndirea domniei.

Sigismund Augustus Dei Gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae, Rusiae, Prusiae, Mazowiae, Samogitiaeque etc Dominus et haeres.

Magnifice sincere Nobis dilecte. Cum profugissent ad Nos Consiliarii quidam Palatinatus Valachiae atque supplicassent Nobis, omnium Valachorum nomine, ut eos in fidem et protectionem Nostram susceperemus ac quem vellemus Palatinum designaremus, Heliam qui posteaquam machometanos abominaciones professus est pro Palatino agnoscere eos nolle, visum nobis non est, de re tanta. Senatoribus Nostris inconsultis, aliquid statuere, itaque scribi jussimus ad omnes literas, ut Consilium Suum Nobis de ea re suppeditarent quod dum expectamus coacti sunt Consiliarii Valachiae in Brzeczysze usque Nos sequi, quo cum ab omnibus Senatoribus Nostris allata jam essent literae, collatis illis sententiisque earum examinatis accessivimus Valachos, qui hoc cum a Nobis petebant et quem secum haberent ex veteri Palatinorum Valachiae familia, cum bona Nostra gratia Palatinum constituere possent neque sibi aliis auxiliis Nostris nunc opus esse, quandoquidem omnes Valachi ultro ad eos conversari essent, ut primum ex Regno Nostrum, in alteram fluvii Nijestr ripam traiecerint, Quamobrem cum animadverteremus magna parti Senatorum Nostrorum

videri, Valachos reiciendos non esse, secuti eorum sententiam permisimus ipsis, ut irent bono anime ac fortunam posteaquam ita statuerint, tentarent Nos; tum illis favorem non destuturum. Scriptums etiam Magnificis Podoliae ac Belzensi⁸⁹ Palatinis et Capitaneo Nostro Camenecensi⁹⁰, id enim a Nobis Valachi petierunt ut eis Consilio adessent, qua in re Magnifici Palatini egregie se gesserunt neque ultra praescriptum Nostrum progressi sunt, prius autem quamque ad Nijestr Valachi pervenissent Stephan Heliae frater Palatinus designatus est, itaque omnis ratio rei gerendae mutata videbatur, sed ea re nihil territi sunt Valachi nec coacta parva manu (sic) hominum Nostrorum, qui eos voluntariae praeter mandatum et voluntatem Nostram secuti sunt in Valachiam profecti sunt, sperantes se motum aliquem excitaturos, atque homines ad se esse pertracturos verum cum nemo motu Stephani commoveret, redierunt in Regnum Nostrum, quae res in Valachia vulgata, suspicio iniecit Stephano alienati Nostri a se animi. Itaque coacto exercitu in rippa (sic) Nijestr consedit, quo consilio explorati adhuc nihil habemus, neque cui hostile quicquam ab eo in Ditionibus Nostris factum est. Sed ea res majorem aliam turbam excitavit. Sendiacus enim cum Commissariis Nostris venire voluit cum Osieczki⁹¹, qui missus ad eum a Commissariis Nostris cum literis est, in vincula coniecit, missusque eum ad Caesarem Turcorum dicitur. Coactique sunt Consiliarii Nostri rebus infectis redire, quae omnia inde orta esse animadvertimus quod homines Nostri Valachicos fines ingredi ausi sunt, praeter voluntatem et mandatum Nostrum; ex difficultatibus temeritate paucorum hominum citatis, quo pacto Regnum Nostrum explicare queamus, Sententiam Suam Nobis Sinceritas Tua praescribat, hortamur et exquirimus. Quae bene Valeat.

Vilnae XI Augusti, Anno Oomini MDLI, Regni Nostri XXII⁹².

Reverendo in Christo Patri Domino Stanisław Episcopo Varmiensi, Sincere Nobis dilecti.

Biblioteka PAN Kórnicka, ms. 242, s. 329—330.

Traducere : *

Sigismund August din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare duce de Lituania, Rusia, Prusia, Mazovia, Samogitia etc. domn și moștenitor. Magnifice și iubit de noi în chip sincer. Deoarece cîțiva boieri din sfatul domnesc al Palatinatului⁸⁹ Moldovei s-au refugiat la noi și ne-au cerut, în numele tuturor moldovenilor, ca să le acordăm credința și

⁸⁹ Mikolaj Sieniawski.

⁹⁰ Mathias Wlodek.

⁹¹ Andrei Osieczki.

⁹² Sigismund August a fost asociat la domnie de Sigismund I între 1529—1548, după care domnește singur pînă în 1572 (*Chronologia Polska*, Varșovia, 1957, p. 435), de aceea socotește anul 1551 drept al 22-lea al domniei sale. Cum istoriografia românească și străină menționează doar anii cînd a domnit singur (1548—1572), formularea neexplicată a anului domniei ar putea da naștere la confuzii.

⁹³ Palatinat = voievodat.

* În lipsa autorului redacția, socotind utilă pentru cititorii revistei traducerea documentului, a asigurat-o articolului sub semnătura Nataliei Trandafirescu.

⁸⁵ În noaptea de 1 septembrie 1552, după o mărturie din 19 a lunii (Th. Holban, *Documente externe*, p. 669).

⁸⁶ Hurmuzaki, loc. cit.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 174 și urm.

⁸⁸ D. C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, p. 28, și *Intregua Moldovă îl dorește domn*!, în „Mag. ist.”, VIII, 1974, nr. 7, p. 3, crede că a plecat spre marelui principat al Moscovei.

protecția noastră și să numim ca domnitor pe cine vrem noi (căci) pe Ilia⁹⁴, după ce acesta a dat la iveală detestabile relații cu mahomedanii⁹⁵, aceștia nu vor să-l recunoască drept domnitor, am fost de părere că nu trebuie să hotărîm ceva într-o chestiune atât de importantă fără să-i consultăm pe senatorii noștri. De aceea am poruncit ca să fie scrise scrisori tuturor senatorilor, ca ei să ne dea sfatul lor în legătură cu aceasta, deoarece, în timp ce noi așteptăm⁹⁶, sfinții Moldovei au fost nevoiți să vină pînă la noi la Brzesczye, acolo, după ce au sosit scrisorile de la senatorii noștri, fiind strînse și examinate toate părerile acestora, am fost de acord ca moldovenii, deoarece cereau acest lucru de la noi și aveau cu ei pe cineva dintr-o veche familie a voievozilor Moldovei cu buna noastră îngăduință să-l numească pe acesta domnitor și că acum nu mai au nevoie de vreun ajutor al nostru, deoarece toți moldovenii vor trece dincolo, la ei, îndată ce vor fi traversat din regatul nostru, pe celălalt mal al fluviului Nistru. Deoarece am observat că multora dintre senatorii noștri li se părea că moldovenii nu trebuie îndepărtați, de aceea le-am îngăduit acestora ca, acționînd conform cu părerea lor, să meargă cu bună intenție și cu noroc, și după ce au hotărît astfel, ne-au convins și pe noi și atunci nu le-am refuzat această favoare.

Le-am scris chiar și distinșilor palatini de Podolia și Belz și căpitanului nostru de Camenița despre ceea ce au cerut moldovenii de la noi ca să-i ajute cu un sfat, în care chestiune palatini s-au purtat excelent și nu au trecut peste porunca noastră, însă mai înainte ca moldovenii să ajungă la Nistru, Ștefan fratele lui Ilia a fost numit domnitor, așadar, tot planul acțiunii ce trebuia săvîrșită, părea schimbat, dar moldovenii nu s-au înspăimîntat deloc de aceasta și nici mica mină de oameni ai noștri ce se strînseseră și care i-au urmat pe aceștia plecînd în Moldova din voința lor proprie, fără porunca și voința noastră, crezînd că aceștia⁹⁷ vor întreprinde vreo acțiune și oamenii⁹⁸ vor fi împinși către ei, însă, deoarece Ștefan nu a făcut nici o mișcare s-au întors în regatul nostru, vestea acestei acțiuni răspîndindu-se în Moldova i-a înfuriat lui Ștefan bănuiala îndepărtării noastre de el. Așadar, strîngînd o armată s-a așezat pe malul Nistrului, despre intenția acestuia nu știm încă nimic, dar nu a fost întreprinsă nici o acțiune dușmănoasă împotriva vreunui de sub stăpînirea noastră. Dar acest lucru a iscat o altă tulburare și mai mare, căci sangeacul, tocmai cînd Osieczki voia să se întoarcă cu comisarii noștri l-a aruncat în lanțuri pe acesta, care a fost trimis la el cu o scrisoare de către comisarii noștri, și se spune că-l va trimite împăratului turcilor.

Consilierii noștri au fost obligați să se întoarcă, lăsînd chestiunea nerezolvată; toate acestea credem că provin din faptul că oamenii noștri au îndrăznit să încalce hotarele moldovene fără voință și porunca noastră, din pricina dificultăților pornite din temeritatea unui număr mic de oameni, sintem obligați

să vă cerem părerea dvs. pe care să ne-o scrie sinceritatea ta, anume în ce chip putem să scăpăm regatul nostru. Rămii cu bine.

Vilna, 11 august anul Domnului 1551 și al domniei noastre al XXII-lea.

Domnului părinte Stanislav întru Christos episcop de Varmia, iubitul de noi în chip sincer.

Resumé

La recherche des manuscrits de la bibliothèque du château Kornik près de Poznan a relevé un intéressant document concernant la première tentative de Jean Voïvode d'occuper le règne de la Moldavie avec l'aide polonaise deux décennies avant que celle-ci fut effectuée en réalité.

Il s'agit de la lettre adressée de Vilna par le roi Sigismund Auguste le 11 août 1551 à son conseiller Stanislav évêque de Varmia dans laquelle il expose l'expédition de Jean Voïvode dans la Moldavie en lui demandant conseil comment prévenir une éventuelle action guerrière de réponse dans les territoires polonais de la part du nouveau prince régnant Ștefan Rareș.

La tentative de Jean Voïvode a eu lieu par suite d'un événement unique dans l'histoire de la Moldavie, la conversion d'Ilieș au mahométisme, fait qui a produit beaucoup de tourments tant à l'intérieur qu'à l'extérieur.

L'auteur donne une nouvelle interprétation des causes de la conversion d'Ilieș, que celle connue jusqu'ici dans la littérature historique, notamment : la remise du trône de la Moldavie immédiatement après la conversion d'Ilieș à son frère Ștefan Rareș assurément avec le concours des boyards et le consentement de la Porte.

L'événement a produit un retentissement dénature en Pologne, étant transmis par l'intermédiaire des sources historiques. Par différence des récits polonais, la lettre inédite du roi polonais sur laquelle l'auteur fonde son argumentation rend plus objectivement le déroulement des événements qui ont suivi l'acte d'Ilieș Rareș, étant la seule source qui reflète la position officielle de la Pologne pour Ștefan Rareș et Jean voïvode.

Ainsi, la lettre relate que les conseillers de Pologne d'Ilieș soutenaient Jean comme prétendant pour le trône de la Moldavie. Ces relations sont confirmées par d'autres documents, qui affirment que les moldaves ont envoyé leurs messagers au roi polonais pour prendre le prétendant Jean sous sa protection.

L'expédition initiée par Jean Voïvode dans la Moldavie n'a pas eu de réussite.

Le nom des partisans de Pologne de Jean Voïvode et de ceux qui sont restés dans la Moldavie est difficile à établir.

En ce qui concerne la datation de l'expédition, elle a eu lieu avant le 15 juin 1551.

De Pologne, Jean Voïvode s'est dirigé vers la Prusse et c'est seulement après deux décennies

⁹⁴ Iliaș, fratele lui Ștefan.

⁹⁵ Este vorba de „turcirea” lui Iliaș.

⁹⁶ Se înțelege : răspunsurile senatorilor.

⁹⁷ Adică moldovenii care erau cu Ion vodă la graniță.

⁹⁸ Adică moldovenii din țară.

qu'il rentrera dans la Moldavie pour un court mais glorieux règne. Il y a un an, que de cet événement c'est sont accomplis 400 ans.

Précis

The research done upon the manuscripts held in the Library of the Kórnik Castle nearly Poznan brought to light a very interesting document relating to the first attempt of John the Terrible to ascend the throne of Moldavia, by a Polish support, two decades before it was actually accomplished.

That record was, in fact, a letter sent, from Vilna, by King Sigismund, on 11th of August 1551, to his consellor Stanislav, Bishop of Varmia, in which he spoke about the expedition of John the Terrible in Moldavia asking for his advice how to forestall a possible warlike action in reply, on the Polish territories of the new hospodar Stephen Rareș.

The attempt of John the Terrible took place as the result of an unique event, happened in the history of Moldavia i.e. Ilieș Rareș' acceptance of the Islam, event that caused much unrest both inside and outside the country. The author gives a new interpretation of the causes of this event, different from those known till now in the historical literature, namely the granting of Moldavian throne — immediately after the sanction of Ilieș' turning to Mohammedanism — to his brother Stephan Rareș, nevertheless by the help of boyards and the agreement of the Porte.

The event caused in Poland a distorted echo and was conveyed, as such, by the help of historical sources.

Different from the Polish sources, this unpublished letter of the Polish King, on which the author bases his argumentation, presents much more objectively the course of events after Ilieș Rareș accepted the Islam, being thus the single source that reflected the official position of Poland towards Stephen Rareș and John the Terrible.

Thus, the letter reports that Ilieș' councillors from Poland supported John the Terrible as candidate to the throne of Moldavia. These accounts are confirmed by other documents in which is stated that Moldavians sent messengers to the Polish King in order to take the candidate John under his protection.

The expedition initiated by John the Terrible in Moldavia didn't succeed.

It is very hard to determine the name of supporters of John the Terrible both in Poland and those remained in Moldavia.

As regards the date of expedition, it took place before the 15th of June 1551.

From Poland, John the Terrible took his way towards Prussia and only after two decades he would come back in Moldavia for a short but a brilliant reign of which heroic end were 400 years the last year.

CĂPITÂNIA DE MARGINE DE LA CERNEȚI (Date pentru istoricul instituției)

NICOLAE CHIPURICI

Pentru secolele XVII și XVIII, pînă la reforma lui Constantin Mavrocordat (1741), căpitania de județ (de margine în județele din estul și vestul Munteniei) ne este prezentată ca fiind instituția căreia i-au revenit, în primul rînd, atribuții administrative, fiscale și judiciare la nivelul județelor țării¹; că înlocuirea pîrcălabilor, a marilor vătafi și a banilor din fruntea județelor cu căpitani de județ a avut loc în secolul XVII². Între acești căpitani, cel al județului Mehedinți cu reședința la Cerneți și cel de la Slam Rîmnic sînt considerați a fi fost mai însemnați³.

Asupra începutului căpitaniei de margine de la Cerneți părerile sînt diferite⁴. Avînd în vedere că în intervalul de la distrugerea cetății Severinului de către turci (1524) și pînă la organizarea isprăvnicatului de Mehedinți la Cerneți, înființarea căpitanului de județ de la Cerneți este un moment principal de organizare politico-administrativă și militară în această parte a țării, se impune ca datarea începutului acestei instituții să fie bine dovedită și precizată.

Prima semnalară documentară a unui căpitan de Cerneți, după cercetările noastre rezultă a fi cea din 1636–1637⁵. Este un zăpis prin care fiul lui Lupu Buliga, Curuia, cumpără de la jupîneasă Velica moșia cu rumîni. Între matori figurează și *Stan căpitan ot Cerneți* (subl. ns.).

Următoarea semnalară documentară este din martie 16⁶ 1678. Documentul, un legămint căpitanesc, este emis de Dumitrașco, „căpitan Cotrăceanul ot Cerneți și Mihail căpitan sîn Gocăi Cotrăceanu” și se ocupă de litigiul dintre căpitanie și mînăstirea „Sfința Treime” din Cerneți pentru dreptul asupra venitului din vama Cernețului. Documentul este valoros atît pentru proveniența

¹ *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R. București, 1964, p. 81–82 și 399.

² C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea a II-a, București, 1946, p. 492.

³ *Ibidem*; N. Stoicescu, *Organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV–XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, p. 218.

⁴ N. Iorga în *Orașele oltene și mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă (1760–1830)*, în „Arhivele Olteniei”, IV, nr. 20, p. 275, notează că la Cerneți era un căpitan înainte de epoca fanariotă; C. A. Protopopescu și C. Isbășoiu, *Bănia de la Strehaia*, în „Buletinul de informare pentru cadrele didactice”, Drobeta Turnu Severin, 1973, p. 67, afirmă că această căpitanie a luat ființă în timpul lui Șerban Cantacuzino, odată cu probabila desființare oficială a băniei de Mehedinți cu sediul la Strehaia; M. Davidescu, T. Paveloiu în *Turnu Severin-Ghid istoric și turistic*, 1969, p. 13, datează începutul căpitaniei de margine de la Cerneți în timpul domniei lui C. Brîncoveanu.

⁵ „Arhivele Olteniei”, an VIII, nr. 43–44, 1929, p. 268.

⁶ Arh. St. Buc., fond m-reă Tismana, XC/19 orig. publicat de A. Sacerdotăeanu, *Satul și mînăstirea Cerneți*, în „Mitropolia Olteniei”, XIII, nr. 1–4, 1961, Craiova, p. 67 (anexa 9).

sa căpitanescă, cit mai ales pentru datele pe care le conține despre istoricul acestei instituții. În document, căpitanul Dumitrașco Cotrăceanul și cu fiul său Mihul căpitan spun că Grigore Ghica, terminând mănăstirea începută la Cerneți de predecesorul său Mihnea al III-lea Radu, le-a dat ca venit „puțnica vamă a Cernețiului”⁷. În timpul domniei lui Radu Leon Vodă (1664–1669) „puțin de-să căpitani din altă țară streini”, aceștia „au început a să amesteca într-această puțină vamă a Cernețiului ce era dată sfintei mănăstiri de domni”⁸. Acest amestec a durat până când Gheorghe Duca a venit domn al Țării Românești (la 1673) și a numit cu căpitania la Cerneți pe „Constantin biv vel sârdar den țara Moldovei”⁹. Acesta, cu respect față de rânduiala țării „au lăsat toată partea de vamă cit au fost căpitanescă, orice ar putea ciștiga, să fie la sfânta mănăstire de la Cerneți (...)”¹⁰. Apoi, emitentul documentului conchide: „Deci miluindu-ne și pre noi dumnezeu și măria sa domn nostru, în urma dumealui (al lui Constandin biv vel sârdar — N. C.), cu a treia căpitanie a Cernețiului (subl. ns.) văzind întărirea și îndreptarea fratelui nostru ce serie mai sus, întărit-am și noi cu această scrisoare și am lăsat și noi această parte de vamă a Cernețiului să fie sfintei mănăstiri de tămăcie și de ceară și de candelă”¹¹.

Din datele cuprinse în documentul amintit nu rezultă că instituția căpitaniei de la Cerneți ar fi luat ființă în timpul domniei lui Radu Leon vodă (1664–1669), ci numai că în timpul acestui domn au fost numiți aci căpitani străini. Or, în contextul politic al domniei lui Radu Leon această numire nu poate să surprindă.

După căpitani străini, aflăm că a fost numit căpitan la Cerneți moldoveanul Constantin, fost mare serdar și respectiv Dumitrașco Cotrăceanul și fiul său Mihul, ultimii doi socotindu-se investiți de același domn Gheorghe Duca (1673–1678) cu cea de a treia căpitanie a Cernețiului.

Stabilirea cu precizie a datei de înființare a căpitaniei de județ de la Cerneți numai pe baza datelor menționate și a semnalării documentare din 1656–1657 nu este ușor de făcut. Din formularea documentelor din 16 martie 1678 că Radu Leon Vodă a pus aici căpitani din altă parte, străini, deducem că la acea dată (1664–1669) la Mehedinți exista o căpitanie de județ, iar căpitani străini ai lui Radu Leon au urmat unui căpitan autohton, care nu putea să fie decît unul numit de Grigore Ghica și cu respect față de rânduiala stabilite de domn în aceste locuri pentru venitul vămii Cernețiului.

În ceea ce privește pe căpitanul Stan ot Cerneți, semnalat documentar la 1656/1657 este sigur că era bășinaș, un căpitan local de margine cum se află și în alte localități de la granița

țării dinspre munte sau Dunăre¹². Avînd în vedere preocupările politice ale lui Mihnea III Radu (1658–1659) și măsurile deosebite pe care le-a luat pentru organizarea armatei, deducem că înființarea căpitaniei de județ de la Cerneți s-a putut număra ca una din aceste măsuri. Rămîne ca ipoteza noastră de lucru să fie confirmată cu dovezi documentare.

În acești ani în care Cernețiul dobîndea importanță politică și administrativă, devenind reședința căpitanului domnesc pentru județul Mehedinți, așezarea ajunsese un tirg unde la 1662 Grigore Ghica termina o biserică domnească¹³. Era, totuși o așezare slab dezvoltată din punct de vedere economic și fără perspective de dezvoltare în viitor¹⁴. În alegerea reședinței căpitanului domnesc pentru Mehedinți trebuie să admitem că au precumpănit rațiuni de ordin militar, între care luptul că în localitatea de lingă granița de vest a Țării Românești, se întâlneau drumurile ce veneau dinspre Craiova, Strehaia, Calafat și Baia de Aramă ca apoi să pornească prin Bahna spre Orșova și mai departe.

Începînd cu deceniul al șaselea al secolului al XVII-lea Cernețiul devenise loc de popas și tabără pentru domnul țării și oastea sa, chemată de turci să participe la luptele angajate de ei spre centrul Europei¹⁵. Transformarea Timișoarei și a teritoriului care o înconjoară în pașalic turcesc la 1658, și mai tîrziu a Oradei nu putea să-i lase indiferenți pe voievozii contemporani ai Țării Românești și partida boierească națională care se formase. În acest context, înființarea căpitaniei de județ de la Cerneți ca și ridicarea căpitanului la gradul de mare căpitan în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu au, mai întîi de toate, o motivație de ordin militar. Țara trebuia păzită mai ales la partea sa vestică, aflată în calea armatelor otomane spre Viena și după 1683 în calea armatelor imperiale. De pază răspundea în primul rînd marile căpitane de margine în ascultarea căruia se

¹² Căpitani locali au continuat să existe, concomitent cu cei de margine de la Cerneți, și în alte părți sau localități ale județului. Un astfel de căpitan a fost și Iovan Glogoveanu pe care îl găsim între boierii hotarnici cărora Radu Leon Vodă le încredința, la 26 septembrie 1668 și la 22 iulie 1669 cercetarea și judecarea pricinii referitoare la moșiile Erghevița, Maglavit și Comani (Arh. St. Buc., fond M-reia Tismana XI/15, XIV/7). Prezența, alături de Dumitrașco căpitan Cotrăceanul ot Cerneți a lui Mihul căpitan sîn Gocăi Cotrăceanul apare ca un act de coasociere între tată și fiu. Nu este exclus ca ei să fi îndeplinit funcții distincte: Dumitrașco pe cea de căpitan de județ, iar fiul său Mihul pe cea de căpitan local al Cernețiului.

Căpitani locali ne sînt semnalati de documente și în timpul lui Constantin Brîncoveanu și în tot secolul al XVIII-lea.

¹³ Pr. D. Buzatu, *Cernețiul cu bisericile sale*, în „Mitropolia Olteniei” XVI, nr. 7–8, 1964, p. 582.

¹⁴ N. Iorga, *Orașele oltene și mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă (1760–1830)*, în „Arhivele Olteniei”, IV, nr. 20, p. 275, și urm.; Anatol de Demidov, *O călătorie prin Principatele române din „O călătorie în Rusia de miazăzi și Crimeia prin Ungaria, Valachia și Moldova”*, traducere de V. Ghibaldan, București, Biblioteca pentru toți, 1920, p. 9–10.

¹⁵ Pr. D. Buzatu, loc. cit., p. 572–573, și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor* vol. III, partea I, București, 1942, p. 163, 171.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

aflau dorobanți, dorobanți „de țară” (băștinași) căpitani locali și de lefeșii¹⁶.

Dintre căpitani de margine de la Cerneți, în afară de cei asupra cărora ne-am oprit, documentele semnalează pe căpitan Tănase¹⁷ la 5 mai 1681, Ștefan Cioranu căpitan za Cerneți în 1687¹⁸ și pe Dumitrașco Spineanu la 1693¹⁹, Istodor vel căpitan za Cerneți la 26 noiembrie 1694²⁰, Vasile vel căpitan za Cerneți la 1697²¹; Matei Fărcășanu vel căpitan za Cerneți la 1706²²; Dumitrașco căpitan Argeioianu 1707²³, Constantin Greceanu la 1710 și Staico Bengescu la 1715²⁴.

Stăpînirea austriacă a Olteniei a pus în fruntea județelor vornici și ispravnici care să conducă cele patru plăși ale fiecărui județ²⁵. Administrația orașului Cerneți a fost încredințată unui pîrcălab²⁶. În aceste condiții căpitănia de margine de la Cerneți și-a încetat activitatea ca instituție ce reprezentase interesele puterii centrale a Țării Românești în județul Mehedinți și care timp de peste o jumătate de secol (1664?–1719) jucase rolul de primă și principală instituție politică, administrativă și militară în partea cea mai de vest a Țării Românești, județul Mehedinți.

Căpitani locali (aflați, mai ales în așezările de margine ale județului) ca și căpitanul de județ de la Cerneți își aveau slujitorii recrutați dintre țărani liberi moșneni²⁷.

Slujitorii de țară, puși sub ascultarea vel căpitanului de județ de la Cerneți, erau recrutați dintre localnici iar pentru serviciile lor erau scutiți de unele dări²⁸. Dintre foștii căpitani locali de țară din părțile Mehedințiului, care în calitate lor de slujitori erau sub ascultarea căpitanului de margine de la Cerneți, sînt amintiți de documente Dumitrașco căpitan, Vasile căpitan ot Malovăț,

căpitan ot Burila, Lupu căpitan ot Lupoiaia, Avram căpitan Cernețianu și Radu Pîrcălab ot Ciovrînășani la 1702 și în anii următori³⁰.

Căpitani și toți ceilalți slujitori din județ de sub ascultarea căpitanului de margine de la Cerneți răspundeau de paza hotarelor, de ordinea internă, urmăreau pe fugari și execuțiile fiscale³¹. În ceea ce privește înfăptuirea actului de justiție căpitanul de județ, ceilalți căpitani locali și slujbași sînt atestați de documente în calitate de hotarnici, judecători sau martori, punîndu-și semnătura pe acte laolaltă cu alți boieri dregători.

În timpul războiului austro-turc din 1716–1718, căpitanul de margine de la Cerneți, ceilalți căpitani locali băștinași sau lefeșii au jucat un rol important în hotărîrea luată pentru viitorul politic al Olteniei. Aici s-a format, la vestea înfrîngerii turcilor la Petrovaradin, un sfat de boieri și căpitani, în frunte cu Barbu Brăiloiu ca reprezentant al boierimii oltene, care a chemat pe austrieci în țară³².

În legătură cu atribuțiile administrative, judecătorești și fiscale ale căpitanului de județ studiul documentelor ne conduce la constatarea că acestea nu au căzut exclusiv și în toate cazurile în primul rînd în seama căpitanului de margine și de județ de la Cerneți. Și alți căpitani îndeplineau asemenea atribuții, atît pe timpul cit a funcționat căpitanul de județ, cît și înainte de înființarea instituției respective. Astfel, din cele 14 documente din anii 1628–1629 care atestă căpitani în postura de stăpîni, martori etc.³³, rezultă că patru erau căpitani în sate de la Mehedinți; căpitanul Damian ot Salcia³⁴, căpitanul Dumitru ot Ceple, al doilea judecător între boierii numiți să hotărască în pricina dintre mănăstirea Jitianu și Barbu postelnicu³⁵, căpitanul Sandul stăpînul satului Degerați³⁶ și Dumitru căpitan ot Filiaș, martor la vînzarea unei ocini din Sîngăeaua-Mehedinți³⁷.

În timpul domniei lui Matei Basarab, căpitanul Lupu Buliga de la Mehedinți s-a bucurat de încrederea și serviciile domnului. La 11 aprilie 1647, Matei Basarab, dînd dreptul mănăstirii Govora și egumenului ei Vasile să ia goștina de la rumâni din Cerneți și alte sate, precum și de la oile venite din Transilvania acolo, poruncește căpitanului Buliga să fie ispravnic (subl. ns) pentru aducerea la îndeplinire a hotărîrii domnești³⁸.

De asemenea, documentele amintesc în calitate de martori și hotarnici, între căpitani de Mehedinți de pînă la înființarea căpităniei de margine

¹⁶ La Cerneți și în părțile de munte, condica lui Constantin Brîncoveanu atestă „dărăbanții ot Cerneți” și dărăbanții băștinași sau „de țară” (după C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea a II-a, 1946, p. 749). Zapisul din 30 ianuarie 1697 menționează între martorii vînzării de moșie de la Devesel-Mehedinți pe Gheorghe căpitan za dirvari (Arh. St. Buc., fond m-reă Tismana, LVII/1 orig.). În cartea de cercetare și alegere a moșilor Curila, Girdanul, Miculeștii și Căraea din hotarul Cernețului, document din 1697, printre boierii judecători sînt mai mulți căpitani între care și Papa Otetelișanu vel căpitan za lefeșii (Ibidem, XXVII/37, copie).

¹⁷ Ibidem, LXXXVII/23.

¹⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 275; Pr. D. Buzatu, *loc. cit.*, p. 572.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond. m-reă Tismana, LVII/4, orig.

²⁰ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, CCXXV/16; cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 218.

²¹ Arh. St. Buc., fond m-reă Govora, XXVII/37, copie.

²² Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 714, f. 927.

²³ Ibidem, fond m-reă Govora, XIII/17, orig.

²⁴ Ibidem, XXV/37, orig.; Pr. D. Buzatu, *loc. cit.*

²⁵ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718–1719)*, București, 1971, p. 251; vezi și *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 396.

²⁶ La 1736 pîrcălab de Cerneți era Mihai Stucă (Arh. St. Buc., fond m-reă Govora, XX/42, orig.) același pe care la 1786 îl aflăm biv vel căpitan za lefeșii (Ibidem, m-reă Tismana XI/30, orig.).

²⁷ N. Iorga, *op. cit.*

²⁸ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 93–94 și 399; C. C. Giurescu *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, București, 1946, p. 749.

Vasile căpitan ot Medvejea la 1697²⁹, Dumitrașco

²⁹ Arh. St. Buc., fond m-reă Govora, XXVII/37, copie.

³⁰ Ibidem, XIII/17, 20, XXV/37, orig.

³¹ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 81–82, 399.

³² Ibidem p. 462.

³³ *Documenta Romaniae Historica, B. Tara Românească*, vol. XXIII, București, 1969, doc. nr. 54, 56, 61, 90, 128, 161, 172, 177, 206, 227, 256, 267, 335 și 348.

³⁴ Ibidem, doc. 61. Căpitanul Damian primise satul Salcia care fusese al lui Mihai Viteazu de la Radu Șerban (1602–1611) pentru serviciile aduse domnului în calitate de căpitan de călărași și dorobanți.

³⁵ Ibidem, doc. 90.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, doc. 348.

³⁸ Arh. St. Buc., fond m-reă Govora, XXV/20, orig. publicat de A. Sacerdoțeanu, *loc. cit.*, p. 63.

sau de județ de la Cerneți pe : Radu căpitanul, martor într-un zapis din 4 octombrie 1639³⁹ ; căpitanul Lăpădat ot Severin, ca hotarnic și martor între cei 12 boieri mehedinteni aleși să cerceteze cursul hotarului satului Trestinic⁴⁰ ; Barbu căpitan Părianul (2) și Dragan căpitan, martori pe înscrisul cu care Barbu cupariul vindea, la 18 septembrie 1662, domnului Grigore Ghica, jumătate din Cerneți⁴¹. În fine, în anii de început ai căpitaniei de județ la Cerneți îi găsim pe Mihai căpitan ot Cires care, la 18 septembrie 1666, era unul din cei 12 boieri numiți de Radu Leon vodă să cerceteze pricina mănăstirii Tismana pentru partea sa de moșie de la Erghevița-Mehedinți⁴², și pe căpitanul Iovan Glogoveanu care, în septembrie 1668 și iulie 1669, îndeplinea atribuții de boier hotarnic pentru pricina de moșie la Erghevița, Maglaviti și Comani⁴³.

Ca instituție județeană administrativă, fiscală și judiciară, căpitania de județ de la Cerneți a ajuns la maxima ei dezvoltare abia în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu. Dar și în această perioadă căpitanul de județ de la Cerneți exercita atributul de judecător local împreună cu alți căpitani și slujbași. Astfel, în cartea de cercetare și alegerea a moșiilor Curila, Gîrdanul, Micleușești și cărarea din Hotarele Cernețului (intocmită de 12 boieri numiți de C. Brîncoveanu la 3 septembrie 1697) între boierii hotarnici găsim în ordine pe : Papa Otetelișanu vel căpitan za lefegii, Vasile vel căpitan za Cerneți, Dumitrașco căpitan ot Slam-Rîmnic. Pe locul șase este Dumitrașco căpitan și pe locul următor Vasile căpitan ot Malovăț⁴⁴. În cartea de hotărnicie din 5 septembrie 1637 pentru o pricină de moșie la Erghevița găsim pe locul doi pe Vasile căpitan ot Cerneți, pe Dumitrașco căpitan ot Slam Rîmnic pe locul trei apoi pe Vasile căpitan ot Medvejdeja, Gheorghe iuzbași ot Cerneți și alți slujbași boieri mehedinteni⁴⁵.

Documentele ne atestă cazuri de judecată la care căpitanul de județ de la Cerneți nu a luat parte. Dintre acestea menționăm înscrisul a 24 boieri din 22 octombrie 1702 pentru pricina cu moșiile Curila și Gîrdanul⁴⁶ aflate chiar în hotarul Cernețului. Între boierii judecători figurează și căpitani Dumitrașco căpitan ot Burila, Lupu căpitan ot Lupoia, Avram căpitan Cernăianu și Oprea căpitan de Pleșoia. Nu însă și căpitanul de Cerneți.

Pe baza datelor documentare prezentate considerăm că instituția căpitanului de județ de la Cerneți a funcționat între anii 1664 ?–1719.

Denumirea sub care documentele ne semnalează cel mai frecvent această instituție este cea de căpitan ot (za) Cerneți, respectiv căpitania Cernețului. Dar sub această denumire distingem, de fapt, două instituții diferite. Pentru perioada pînă la 1664

(dacă nu chiar pînă la Mihnea al III-lea Radu 1658) sub această denumire a funcționat și la Cerneți o căpitanie de margine obișnuită. Adică o căpitanie de călărași la fel ca și în alte localități de margine din județ și Țara Românească, căpitani în a căror sarcină cădea ca, împreună cu satele de margine, să asigure paza la hotarele țării⁴⁷. Un astfel de căpitan a fost și acei Stan căpitan ot Cerneți semnalat documentar la 1656. Asemenea căpitani erau și ceilalți semnați de documentele secolului al XVII-lea în alte localități ale județului Mehedinți : Burila, Cires, Lupoia, Malovăț, Medvejdeja, Salcia, Strehaiia, Trestinic etc. La Cerneți o asemenea căpitanie de margine a apărut spre mijlocul secolului al XVII-lea după ce la 1628 satul acesta mănăstirească a fost declarat slobozie⁴⁸ și treptat, spre sfîrșitul domniei lui Matei Basarab, a ajuns trg.

Pentru perioada 1664–1719 sub aceeași denumire la Cerneți a funcționat un căpitan de județ, respectiv o căpitanie de județ. Acest căpitan de județ (mare căpitan în timpul domniei lui C. Brîncoveanu) numit și revocat de domn, era ispravnicul domniei pentru județul Mehedinți și subordonat banului de la Craiova.

În ceea ce privește atribuțiile celor două instituții, o demarcație precisă între acest căpitan de județ de la Cerneți și ceilalți căpitani din județ (de margine, de darabani, de lefegii) este greu de făcut. Documentele secolelor XVII și XVIII ni-i semnalează și pe unii și pe alții îndeplinind diferite porunci domnești (judecătorești, fiscale). Deducem că atribuțiile distincte ale căpitanului de județ de la Cerneți constau în aceea că el era principalul ispravnic al puterii centrale în județ, că el era principalul factor de răspundere față de puterea centrală în privința pazei graniței, a ordinii interne, a urmăririi fugarilor de tot felul, a tilharilor și a execuțiilor fiscale. În acest scop, ceilalți căpitani și slujitori din județ i se subordonau.

Acordarea gradului de mare căpitan, căpitanului de județ de la Cerneți a venit din partea puterii centrale ca o confirmare și distincție a puterii acestuia în raport cu ceilalți căpitani de județ, ca o recunoaștere a puterii sale administrative și militare sporite în județul din partea de vest a țării.

Căpitanul de județ de la Cerneți avea la dispoziție și slujitori proprii. Asemenea slujitori trebuie să fi fost darabani și martalogii semnați la Cerneți de documente din vremea lui Constantin Brîncoveanu.

Stabilirea începutului căpitaniei de județ de la Cerneți în anii 1638–1664 repune în discuție problema sfîrșitului băniei de la Strehaiia⁴⁹.

Resumé

L'administration du district a été l'institution à laquelle revenaient des attributions administratives, fiscales et judiciaires au niveau des districts du

³⁹ Ibidem, LVII/1, 2, orig.

⁴⁰ Ibidem, LVII/2, orig. între cei 12 boieri hotarnici figurează și ispravnicul Nicola ot Glogova.

⁴¹ Ibidem, LXXIII/1, publicat de A. Sacerdoțeanu, op. cit., p. 63–64.

⁴² Ibidem, LVII/1, orig.

⁴³ Ibidem, m-rea Tismana, XI/5, XIV/7, orig.

⁴⁴ Ibidem, m-rea Govora, XXVII/37 copie.

⁴⁵ Ibidem, XIII/18, orig. ; colecția Manuscrise, nr. 234, f. 255–257 ; ms. nr. 447, f. 266 v. — 268 ; ms. nr. 463, f. 92–93.

⁴⁶ Ibidem, m-rea Govora, XIII/20 orig.

⁴⁷ N. Stoicescu, op. cit. p. 217–218.

⁴⁸ A. Sacerdoțeanu, op. cit., p. 55.

⁴⁹ C. A. Protopopescu și C. Isbășoiu, op. cit., p. 69.

pays. De celles-ci l'administration limitrophe de Cerneți a joué le rôle de principale institution politique, administrative et militaire dans la partie de l'ouest de la Valachie.

L'auteur essaie, basé sur des informations documentaires, à fixer le commencement de l'administration limitrophe de Cerneți en 1664 problème dans lequel les avis sont différents.

On expose en même temps les causes qui ont conduit à la création de cette institution. Tout d'abord sont mentionnées celles d'ordre militaire, économique, ensuite politiques et administratives.

L'administration limitrophe de Cerneți a fonctionné plus d'un demi siècle, jusqu'en 1719 quand le gouvernement autrichien de l'Olténie a nommé en tête des districts des gouverneurs et des préfets.

Le gouverneur du district de Cerneți recrutait ses employés parmi les gens du pays, lesquels étaient exemptés de certains impôts.

Le gouverneur et ses employés accomplissaient les attributions administratives, judiciaires et fiscales.

Précis

The District Captaincy as institution, within the framework of the district, had a lot of administrative, fiscal and judicial prerogatives. Among these, the Border Captaincy in Cerneti (Cernetz) played the rôle of a main political, administrative and military agency in the western part of Wallachia.

The author tries, on the basis of documentary information, to establish the beginning of the Border Captaincy in Cerneti in the year 1664, a question that has given rise to much controversy. Are shown, as well, the circumstances that caused the setting up of this institution. There are firstly mentioned the military and economic causes and secondly, those of political and cultural nature.

The Border Captaincy in Cerneti, acted more half a century till 1719, when the Austrian domination in Little Wallachia appointed magistrates ("vornici") and subprefects ("ispravnici") at the head of the districts.

The officials of the District Captain in Cerneti were recruited from the natives who were exempted from some taxes.

The Captain together with his officers had administrative, judicial and fiscal powers.

DATE INEDITE PRIVIND BIOGRAFIA LUI ION VIDU

EUGEN GLUCK

Una din figurile cele mai luminoase ale culturii muzicale românești este compozitorul și dirijorul Ion Vidu. Faima și meritele sale au depășit de mult limitele provinciale ale Banatului. Deși cea mai mare parte a vieții și activității sale este legată de Lugoj, creația lui muzicală a fost cu-

noscută și valorificată, încă de la sfârșitul secolului trecut pe toate meleagurile țării noastre.

Ion Vidu vede lumina zilei la Minerău, un mic sat al județului Arad, situat de-a lungul șoselei principale, care duce în Valea Crișului Alb spre centrul țării. Conscripția comitatensă din anul 1864 constată la Minerău 749 locuitori, dintre care 703 români¹.

Conscripțiile satului, aflate la Arhivele Statului Arad ne dovedesc că familia lui Ion Vidu nu este originară din Minerău așa cum au afirmat majoritatea cercetătorilor². Documentele ne arată că din rîndul acestei familii s-au ridicat o seamă de intelectuali și frunțiști din Podgoria Aradului, care au participat activ la lupta de eliberare națională și socială a maselor. Astfel indentificăm în 1848 la Gașca pe primarul Sava Vidoviciu, nașul lui Ion Slavici. La fel din această familie provine Ioan Vidovici din Șiria absolvent al preparandiei din Arad în 1838-39³. El ocupă catedra școlii de la Minerău, pe care o părăsește după 1848, mutându-se la Misca, apoi în 1854 la Aldești⁴.

Ascendenții lui Ion Vidu i-am identificat pînă la străbunici la Șiria, figurînd sub numele de Vidulovici sau Vidovici, prima fiind forma arhaică.

Străbunicul Ioan, decedat în 1825, dăduse pe fiul său Mihai la preparandia arădeană, făcînd parte dintre absolvenții anului 1815⁵. El funcționa ca învățător la Șiria și Covășinț, apoi capelan la Șiria. Datele de care dispunem ni-l prezintă ca un om cult, care vorbea trei limbi. El moare în 1834 și lasă văduva cu cinci orfani într-o situație materială critică⁶.

Registrul născuților din Șiria ne confirmă că tatăl compozitorului Petru se născuse la data de 26 martie 1826 (st.v.) ca fiu al lui Mihai Vidulovici și al Elisabetei⁷. El a absolvit preparandia arădeană în anul școlar 1847-1848⁸. La 1 august 1848 (st.v.) Petru semnează la Arad o petiție adresată directorului districtual, în care cere catedră la școala din Chisindia⁹. Plecarea lui Ion Vidovici îi oferă pe la 1850 posibilitatea de a ocupa postul de la Minerău.

Soarta lui Petru Vidovici se identifică cu amara plîne a dascălilor din această perioadă. Cererea învățătorilor români din inspectoratul Aradului și

¹ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele Comitetului suprem, Prezidiile, 3306/1864.

² Ibidem, fond 248, r. 38, dosar 108 passim; Cosma Viorel, *Ion Vidu*, București, 1965. E cea mai cunoscută biografie a compozitorului. Susține originea lui din Minerău, dintr-o familie țărănească.

³ Dragomir Silviu, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848/49*, vol. III, Cluj, f.a. p. 170; Botiș Teodor, *Istoria școlii normale (preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad, Arad, 1922*, p. 434.

⁴ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele imputernicului cesaro-crăiesc, nr. 3438/1854, f. 1-9; Ibidem, fond Directoratul școlilor g.n. din Arad, dosar 4-5/1847.

⁵ Botiș Teodor, *op. cit.*, p. 419.

⁶ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, Protocoale Consistoriale nr. 236, 271, 283/1821, 33/1826, 21, 256, 273/1829, 10/1834.

⁷ Arh. St. Arad, fond Matricole. Matricole. Matricola născuților, Șiria 1822-1826 nr. 87/1826. Această dată a fost identificată de cercetătorul Traian Mașoș.

⁸ Botiș Teodor, *op. cit.*, p. 440.

⁹ Arh. St. Arad, fond Directoratul Școalelor gr. n. Arad, dosar 4-5/1847.

Orăzii, înaintată guvernului imperial în 1851 privind egalitatea lor îndreptățire, nu a fost aprobată. Chiar și în 1872 venitul anual învățătoresc de la Minerău se cifra la 120 forinți și produse, din care trebuia să se susțină o numeroasă familie¹⁰.

Matricola născuților de la Minerău ne oferă date inedite despre creșterea familiei lui Iosana și Petru Vidovici.

Numele	Data nașterii
1. Saveta	5/17 aprilie 1856
2. Petru	20 sept./2 oct. 1857
3. Nicolae	6/18 ianuarie 1860
4. Mihai	8/20 noiembrie 1861
5. Ioan	1/12 decembrie 1863
6. Ana	10/22 iulie 1866
7. Mihai	4/16 august 1868 ¹¹ .

În ceea ce privește pe Maria, locul și data nașterii ei nu s-au putut clarifica din documentele studiate de noi.

Matricola de la Minerău ne furnizează o precizare privind data nașterii lui Ion Vidu, fixind ziua de 1/12 decembrie 1863, necunoscută până acum cercetătorilor, care s-au ocupat de biografia lui¹². Ion Vidu se născuse ca al șaselea copil al părinților săi. Fratele său Nicolae a murit după naștere, iar primul Mihai decedase încă în anul 1861, ceea ce explică și repetarea prenumelui la ultimul născut, devenit mai târziu și el învățător cu ajutorul compozitorului. Dintr-un raport oficial din 1872 aflăm că Iosana Vidovici rămăsese văduvă, având șase copii minori¹³.

Anii copilăriei lui Ion Vidu coincid cu mari frământări sociale și naționale, care nu puteau rămâne fără ecou în micul sat ardelean. Seceta uriașă din 1863 înglodă în datorii pe țăranii din Minerău, care luptau pentru validarea drepturilor lor la pădurea comunală, conform patentei din 1853. Lupta pentru drepturi naționale, se soldează în 1864 cu importante succese, privind introducerea limbii române în administrația comunală. Din acest an încep să se redacteze primele acte oficiale în limba română. În 1871 se alege, după lupte grele, notarul Gavril Ardelean, care întocmea în continuare actele comunale în românește¹⁴. Această eucerire e aplicată în mod consecvent până în 1873. După această dată conducerea reacționară a comitatului suprimă treptat drepturile eucerite. Dubla

asuprire socială și națională face ca, în anii copilăriei lui Ion Vidu, să se dezvolte în sectorul Boesig-Răpsig, una din cele mai puternice zone haiducești din părțile Aradului.

În acești ani agitați crește micul Ion Vidu în casa părintească care era totodată și locul școlii aflat pe atunci la actualul nr. 139. El este introdus în tainele abecedarului de tatăl său. Dar soarta i-a dat o cruntă lovitură prin moartea capului familiei. Abia avea Ion Vidu nouă ani când la 23 octombrie/4 noiembrie 1872 la vârsta de 45 ani tatăl său încetează din viață¹⁵.

Moartea timpurie a lui Petru Vidovici crează o situație din cele mai grave pentru văduvă, problema pensiei învățătorilor români confesionali fiind abia în faza unor soluții improvizate. Comitetul comunal având o poziție nu tocmai fericită față de văduvă, produce intervenția inspectorului școlar cereual, Constantin Gurban. Un raport al acestuia datat din 21 decembrie 1872 st. v. arată că abia acum a putut publica concursul pentru postul vacant, după aplanarea diferendului cu privire la starea văduvei și a minorilor. Astfel s-a rezervat pe anul 1873 în favoarea lor jumătate din veniturile învățătorului Ioan Dascăl¹⁶. Dar cu aceasta nu s-a terminat calvarul familiei. La 14/26 octombrie 1873 potrivit unei însemnări din matricolă, Petru încetează din viață la Cuied. În decembrie 1878 tot la Cuied moare „fata lui Vidovici Petru din Minerău”¹⁷.

O oarecare ușurare a însemnat căsătoria Savetei, intervenită la 9 mai 1874 (st. v.) la Buteni cu tânărul Ioan Tucra, econom, originar din Bîrșa¹⁸ și primirea lui Ion în casa lui Constantin Gurban din Buteni. Evenimentul însă nu putea avea loc înainte de 1875, fiindcă C. Gurban este transcrat abia în acest an de la Ineu la Buteni. Despre soarta mamei nu știm ceva precis deoarece moartea ei nu este înregistrată în matricola de la Minerău. Până acum s-a susținut că ea a murit în 1878 sau 1879 la Minerău din cauza holerei. La fel, cercetările noastre s-au soldat cu rezultate negative la Buteni, Bîrșa, Cuied și Chisindia.

Buteniul din a doua jumătate a deceniului al optulea al secolului trecut, era un important centru economic, politic și cultural. Recensământul din 1881 constată 617 case și 2 769 locuitori, în mare majoritate români. „Orășelul”, reședință cereuală, găzduiește și o judecătorie, diferite asociații etc. Acest centru al luptelor de eliberare socială și națională imprimă un nou orizont lui Ion Vidu.

În noua lui casă ajunge în societatea unor oameni, care își vor lăsa amprenta pe sufletul

¹⁰ „Lumina”, Arad, anul II, nr. 1 din 7/19. I. 1973, p. 2. Produsele constau din cite 10 sinici (80–90 kg. griu și porumb, 1400 kg. fin, 12 stinjeni lemne, 2 măsuri fasole, casă și grădină.

¹¹ Arh. St. Arad, fond Matricole, Registrul botezaților din Minerău, pozițiile 9/1856, 30/1857, 1/1860, 26/1861, 30/1863, 20/1866, 27/1868.

¹² Cosma Viorel, *Ion Vidu 1863–1931*, Edit. Casa Centrală la creații populare, București, 1956, p. 11. Fixează data nașterii pe ziua de 14 decembrie 1863; Idem, *Ion Vidu*, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. S. România, București, 1965, p. 6. Rectificată data nașterii în 17 decembrie 1863. Dr. Aurel Cosma junior, *Bănășteni de altă dată*, vol. I, Timișoara, 1933, p. 1063.

¹³ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, Grupa IV, dosar 200, act 1910/1872.

¹⁴ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, acte administrative, 10204/1863; Actele comitetului suprem, Prezidiiale 5752/1864, 107/1866, „Alföld” (Șsesul) anul 11, nr. 71, 28 martie 1871, p. 3.

¹⁵ Arh. St. Arad, fond Matricole, Registrul morților din anii 1869–1884 al satului Minerău, poziția 38/1872.

¹⁶ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, grupa IV, dosar 200, act. 1910/1872; „Lumina”, anul II, nr. 1 din 7/19 ianuarie 1873, p. 2; registrele de stare civilă din Minerău înfirmă căsătoria surorii lui Ion Vidu cu urmașul tatălui său la catedrală.

¹⁷ Arh. St. Arad, fond Matricole, Registrul botezaților din Minerău, 1853/1868, poziția 30/1857; Arhiva Consiliului Popular comunal Buteni, Registrul morților din Cuied 1876–1893, fila 11/62/1878. Data ne-a fost semnalată de prof. F. Dudaș.

¹⁸ Arh. St. Arad, Registrul căsătoriilor din anii 1853–1884, Buteni (ortodocși români) 23/1874.

său tinăr. Un bătrîn argat îl face să îndrăgească muzica populară, soția capului familiei îl îngrijește cu iubire de mamă, iar de la Constantin Gurban moștenește ținuta dirză și militară. Constantin Gurban (născut în 1845) a fost un om de cultură aleasă care vorbea patru limbi. Ca student în Arad, redactează revista „Speranța”, prima publicație periodică românească tipărită la Arad. Gurban la Ineu și mai ales la Buteni, desfășoară o vastă activitate pentru promovarea învățămîntului românesc și devine o personalitate marcantă a luptei de eliberare națională. În 1875 este singurul deputat ales în comitatul Arad cu program național.

La Buteni, Ion Vidu se înscrie la școala model, înființată spre folosul celor ce se pregăteau pentru gimnaziu sau preparandie. Ion Vidu este repartizat în clasa învățătorului Gheorghe Popovici, un element tinăr, absolvent al preparandiei din Arad. În școală, datorită mai ales influenței lui C. Gurban, domnea o atmosferă demnă. Toată în anii școlarității lui Ion Vidu, conform relatării unui ziar din Arad, se confecționează o nouă hartă a „Daco-României”¹⁹.

Înscriindu-se la preparandia arădeană, în iunie 1881, Vidu obține certificatul de absolvire²⁰. Nu împlinise încă 18 ani cînd, nevoit a-și câștiga singur pîinea, candidează la una din cele două catedre de învățător existente la Seleuș-Cighirel. Comuna avea 417 case și 2 128 locuitori, în anul 1880. Una din catedre devenise vacantă la 1/13 aprilie 1881, în urma morții învățătorului D. Marcuțiu de la școala veche²¹.

La concursul din 6/19 august s-au prezentat patru candidați. Președintele scrutinului, inspectorul Florian Monția din Sicula, constată că nici unul dintre candidați nu dispune de „testimoniu de calificare”, deci ar urma să se angajeze dintre ei un suplinitor. Comitetul local însă se opune inspectorului și hotărăște deschiderea votării, urmînd ca alesul în termen de un an să prezinte actele necesare. Se trece la alegere, acordîndu-se postul în unanimitate lui Ion Vidu. Se pare că pe parcurs a intervenit un compromis între senatul școlar al consistorului arădan și comitetul local din Seleuș. La 31 august/12 septembrie 1881, Ion Vidu este instituit ca suplinitor pînă la alte dispozițiuni. În anul următor Ion Vidu cere să fie admis la „examenul de calificare”, definitivîndu-se pe post fără să existe vreo urmă cu privire la o nouă alegere²². La Seleuș Vidu beneficia de un salariu ceva mai mare decît dotația învățătorască de la Minerău, avînd 340 florini în numerar și

200 florini produse²³. Tot în timpul cîit a funcționat la Seleuș, este primit în preparandie și fratele său Mihai, va locui permanent tot la Seleuș.

La Seleuș, Ion Vidu desfășoară o intensă muncă didactică și muzicală. Dintr-un raport înaintat la 10 octombrie 1881 (st. v.) aflăm că școala era frecventată de 12 elevi dintre care 10 băieți și două fete, iar pentru asigurarea frecvenței tuturor elevilor de vîrstă școlară este nevoit să ceară ajutorul directorului școlar local²⁴. Pe lîngă munca lui didactică înființează un cor și colindă regiunea învecinată, adunînd minunatele produse ale folclorului românesc.

La începutul anului 1884 Vidu este chemat ca profesor de muzică la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad unde rămîne patru ani. Se pare că numirea lui se datorește lui C. Gurban, numit provizoriu în acest an director al institutului. Deși chemarea tinărului învățător la Arad a constituit o recunoaștere a capacității sale, totuși i-a reclamat un serios sacrificiu fiind lipsit de locuința gratuită și retribuit cu un salariu mult mai mic, 480 florini numerar pe an. Socolim că motivul numeroaselor sale plîngeri din anii petrecuți la Arad trebuie căutat totemai în situația materială amintită²⁵.

Cu prilejul cercetărilor noastre am constatat în legătură cu dorința de a pleca la Conservatorul din Iași, pentru a se putea perfecționa în teoria și practica muzicii că senatul școlar arădan îi aprobă la 28 februarie 1885 st. v. plecarea și plata salariului pe toată durata studiului și îi acordă totodată 80 forinți, probabil pentru spese de drum²⁶. Se pare deci că nu motivele materiale l-au împiedicat să-și realizeze planul de a pleca la Iași.

La institutul din Arad Ion Vidu desfășoară o intensă activitate fapt pentru care conducerea voia să-l rețină. Munca entuziastă s-a exteriorizat prin frumoasele serbări date de corul vocal și orchestra elevilor săi avînd în repertoriu cîteace clasice și naționale și chiar unele din primele compoziții ale lui Ion Vidu între care amintim „Marșul român” cîntat la serbarea din aprilie 1887²⁷.

La 21 august 1888 eliberarea celor două atestate de serviciu de către organele în drept înseamnă sfîrșitul prezenței arădene a lui Ioan Vidu. El se apropia acum de apogeul activității sale, materializată în succesele corului lugojan și în creația pe care o va dărui culturii muzicale.

Resumé

L'auteur présente les principales données concernant le compositeur roumain Ion Vidu dont la

¹⁹ „Alföld”, anul XVI, nr. 296, 28 decembrie, 1876, p. 3.

²⁰ Biografia lui Ion Vidu amintesc de studiile sale la conservatorul arădan, în timpul anilor de la preparandie și care îi reclamau sacrificii mari. În cataloage și în registrul de casă din anii respectivi nu figurează numele lui Ion Vidu.

²¹ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, Grupa IV, dosar 53/1881; „Biserica și Școala”, anul V, nr. 30, din 26 iulie/7 august 1881, p. 239.

²² Arhiva Episcopiei ortodoxe-române din Arad, Grupa IV, dosar 53/1881, act 1718/1881. Registrul proceselor verbale ale senatului școlar 1881—1889, nr. 399/1881; Registrul de intrare-iesire 2050/1882. Actele depuse la examen aflate la grupa IV, dosar 109, lipsesc din arhivă.

²³ Szöllösy Károly, *Arad, megye népoktatási intézeinek névtára* (Nomenclatorul institutelor de instrucție populară ale comitatului Arad), Arad, 1879, p. 25.

²⁴ Arhiva Parohiei ortodoxe române Seleuș, Actele Vidu.

²⁵ Emandi Lucian, *Din viața lui Ioan Vidu*, în „Mitropolia Banatului” anul IX, nr. 5—6/1959, p. 29—33.

²⁶ Arhiva Episcopiei ortodoxe-române din Arad, Registrul proceselor verbale ale senatului școlar, 1881—1889, nr. 52/1883.

²⁷ „Biserica și Școala”, anul XI, nr. 2, 11/23 ianuarie 1887, p. 16; nr. 14, 5/17 aprilie 1887, p. 112.

familie — contrairement aux opinions connues jusqu'ici-prend ses origines à Șiria.

L'état civil de Minerău nous fournit avec précision la date de naissance de Ion Vidu le 1/12 decembre 1863, inconnue jusqu'ici aux chercheurs qui se sont occupés de sa biographie.

L'enfance de Ion Vidu coïncide avec de grands mouvements sociaux et nationaux. La mort de son père, alors qu'il n'avait que 9 ans, a créé une situation des plus graves pour la famille.

En ce qui concerne sa mère, le registre d'état civil de la localité ne fait aucune mention.

En 1875 le jeune Ion Vidu est reçu dans la maison de Constantin Gurban de Buteni, centre économique, politique et culturel. Ici il s'inscrit à une école „modèle“ qui le prépare pour le gymnase ensuite il entre à l'école normale de Arad qu'il finit en 1881. La même année il s'inscrit et réussit au concours pour occuper une chaire d'instituteur à Seleuș — Cighirel. Il fonde un chœur et voyage dans toute la région voisine amassant les admirables créations du folklore roumain.

En 1848 Ion Vidu est appelé comme professeur de musique à l'institut théologique pédagogique de Arad où il reste quatre ans. Pendant ce délai il déroule une intense activité. Le chœur vocal et l'orchestre de ses élèves renferme dans son répertoire des chants roumains et même une des premières compositions de Ion Vidu.

Les deux certificats de travail du 21 août 1888 marquent la fin de la présence de Ion Vidu à Arad. Il arrive maintenant à l'apogée de son activité matérialisés dans le succès de son chœur de Lugoj et dans la création qu'il va offrir à la culture musicale.

Précis

The author presents the main biographical data concerning the Romanian composer and conductor — Ion Vidu. As regards Ion Vidu's family, different from the previous opinions, it is proved to originate from Șiria.

The roll of Minerău gives a specification relating to Ion Vidu's date of birth fixing, for it, the day of 11/12 December 1863, date that was unknown, till now, to those researchers who dealt with his biography. Ion Vidu's childhood coincides with the great social and national unrest. His father's death, when the boy was only nine, engenders one of the most severe position to his family.

About his mother's fate nothing is known precisely, as her death is not recorded in the registers of Minerău.

In 1875 the young Ion Vidu is received into Constantin Gurban's house in Buteni, that was an important economic, political and cultural center. In Buteni he attended the model school established for the use of those who were trained for gymnasium, then, he attended the teacher's training school in Arad „Preparandia“ that he absoloved in 1881. In the same year he went in for and gained the competition to occupy a professorship in Seleuș-Cighirel. There, he displayed an intense didactic and

musical activity. He initiated a choir and went about in the environs, collecting the brilliant creations of Romanian folklore.

1884 Vidu is appointed as a music teacher to the The Tehnological and Pedagogical Institute in Arad, where he remained 4 years. During that time he displayed a rich activity. The vocal choir and his pupils' orchestra included in their repertoire Romanian songs and even some of Ion Vidu's compositions.

The end of his staying in Arad was marked by the delivery on 21st of August 1888 of the two certificates for service. Then, Ion Vidu reached the climax of his activity expressed both in the successes of the choir in Lugoj and in his work dedicated to the musical culture.

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI VICTOR ANESTIN

VIORICA CERNĂTESCU

Craiova a beneficiat de șansa de a avea în mijlocul vieții sale cultural-științifice și artistice, personalități care au marcat o fertilă înflorire. Ar fi suficient să amintim doar de Gheorghe Chițu, N. Titulescu, N. Iorga, Charles Laugier, George Țițeica, Constantin Rădulescu-Motru, Traian Demetrescu și gorjanul C. Brâncuși.

În galeria personalităților craiovene un loc aparte îl ocupă Victor Anestin, popularizatorul problemelor științifice, în special în domeniul astronomiei.

În turneul făcut de tatăl său Ioan Anestin și mama sa Maria, actori de prestigiu ai scenei românești, se naște, la 18 septembrie 1875, la Bacău, fiul acestora, Victor, în casa lui Iorgu Conțescu din strada Bistrița nr. 228. La declararea nașterii, martori au fost artiștii băcăuani Mihalache Arcileanu și Gheorghe Cornescu¹.

Victor Anestin își începe studiile secundare la Liceul „Sf. Sava“ din București, în anul 1888. Absolvind clasa I-a a acestui liceu în 1889 (cu certificat nr. 240), tatăl său îl înscrie la 15 septembrie, în același an, la Colegiul „Carol I“ din Craiova².

Aici Victor Anestin se acomodează mai greu cu noul liceu „cu cerințele și exigențele profesorilor. Rezultatele obținute de el la sfârșitul anului doi, cit și repetarea clasei a treia sînt o dovadă că noul mediu școlar era în neconcordanță cu firea boemă a elevului³.

O caldă și strînsă prietenie lega Victor Anestin cu George Țițeica în anul școlar 1891—1892, prietenie cultivată și după anii de școală și consolidată prin munca ce o vor depune în înființarea societății „Prietenii științei“.

¹ Arh. St. Bacău, fond Starea civilă, dosar 83/1875, act. nr. 298.

² Arh. St. Craiova, fond Liceul „Carol I“, dosar 2/1889, f. 487.

³ Ibidem, dosar 5/1889—1890, f. 2.

Trista experiență din clasa a treia îl determină pe Victor Anestin să depună o muncă asiduă, care va fi încununată cu succes prin absolvirea clasei a patra în anul 1894 cu note bune, în clasa a șaptea clasându-se al noulea din cei 39 de elevi existenți în clasă.

O nouă prietenie va lega în clasa a patra cu un alt coleg al său, Alexandru Urziceanu (Pușe), elev eminent al liceului, viitor avocat strălucit al Craiovei. Terminând școala în anul 1896, Urziceanu pleacă să studieze la Paris, iar Victor Anestin la București. Din corespondența purtată de cei doi în perioada anilor 1896—1904 posedăm doar cinci scrisori⁴. Amintirile din ele scot în relief frumoasa prietenie cimentată în anii de școală, întâmplările trăite de cei doi colegi, precum și noile lor preocupări.

Înscris la Facultatea de litere și filozofie, Victor Anestin s-a dovedit a fi un student conștiincios, ce căuta să dobândească cit mai multe cunoștințe în domeniul ales. În orele de studiu ce le făcea la biblioteca facultății, citea printre altele după cum singur relatează în scrisoarea din 1896 adresată „prietenului Pușe” cursurile lui Boutroux, din „Revue des Cours et Conférences” sau se „cufunda în filozofia înaltă” după ora 8 seara când sosea acasă. Majoritatea profesorilor de la facultate îi stârneau admirație prin cunoștințele lor multiple. Printre cei care „explicau admirabil” erau Hasdeu, N. Iorga, Coco Dumitrescu care erau „oameni culți și deștepti”⁵.

Iubitor de muzică, Victor Anestin, frecventa adeseori sălile de concert, preferind pe acelea în care se cânta muzica lui Haydn, Liszt și Wagner⁶.

După absolvirea facultății desfășoară o neobosită activitate de ziarist la „Apărarea Națională”, „Patriotul”, „Tara”, „Adevărul”, „Minerva”.

La moartea lui Nicolae Procopiu, fostul secretar de noapte al ziarului „Universul” și primul conducător al ziarului „Științele populare”, conducerea acestei vechi și valoroase publicații a luat-o Victor Anestin, desfășurând o prestigioasă activitate publicistică. Zi de zi în coloanele ziarului va desfășura o activitate multiplă de folietonist, critic de artă, autor al unor articole vădind o documentare vastă, putere de analiză a fenomenelor.

Victor Anestin însă nu se va mulțumi numai cu această muncă și va scoate în anul 1907 o revistă ce purta numele constelației imense, plină de stele duble și multiple, de îngrămădiri de aștri și de nebuloase — „Orion”. În această revistă abordează probleme din cele mai complexe ale astronomiei, tâlmăcindu-le pe înțelesul tuturor. Revista era mult apreciată nu numai de publicul larg, dar și de oameni de știință români și străini printre care amintim pe C. Flammarion și Leo Breuner.

O apreciere semnificativă este făcută și de Epitropia bisericii „Madona Dudu”. În urma scrisorii lui Victor Anestin din 10 octombrie 1907, prin care cere sprijin pentru răspindirea revistei,

eforii acestui lăcaș în rezoluția dată cererii evidențiază meritele autorului scrisorii în lupta sa pentru ridicarea torței luminii pretutindeni.

Scopul revistei „Orion” era de a înființa o societate astronomică în România, un observator astronomic popular și, prin urmare, să răspîndească cit mai multe cunoștințe astronomice în masă⁷.

Într-o altă scrisoare inedită a acestui popularizator al științei V. Anestin din 1908 adresată Eloriei bisericii „Madona Dudu” din Craiova aflăm chiar date despre înființarea primei societăți astronomice române. Cei 50 de membri ai societății au ținut prima adunare generală la 27 ianuarie 1908 în sala din strada Doamnei din București a Camerei de comerț. Societatea a purtat numele astronomului francez „Camille Flammarion”. Comitetul societății era compus din cinci membri, secretar fiind V. Anestin, președinte contra-amiral Urseanu, iar casier Ion Giuglea⁸. În al cincilea număr al revistei „Orion” din 18 decembrie 1908 a apărut publicat procesul verbal de constituire a societății, precum și statutele ce s-au votat. În articolul unu din Statutul Societății de astronomie „C. Flammarion” se arată: „Se înființează în România o societate, cu sediul în București care să întrunească la un loc toate persoanele, care vor să studieze cerul, sau care se interesează de dezvoltarea și propagarea astronomiei, în același timp va lupta pentru înființarea unui observator astronomic popular”⁹.

În această societate au fost înscrși iubitori ai științei din București și din toată țara, între care: dr. Eraclie Sterian, Alexandru Anestin, Iascăr Negreanu ((București) C. D. Fortunesco (Craiova), Petre Chițu (Craiova) lt. Pleșoianu (Craiova) Magnus Brăileanu (Turnu Severin) A. Zeneanu (Iași) etc. Veniturile societății se realizau din cotizația anuală de cinci lei, din subvenții și din donații. Mulți se vor întreba poate, de ce Societatea astronomică română a purtat numele de „C. Flammarion”. Răspunsul îl dă V. Anestin însuși în articolul său „C. Flammarion” publicat în revista „Orion”: „Noi românii îi datorăm dragostea pentru cer; dacă azi există o revistă astronomică populară, fie ea cit de modestă la începutul ei, dacă există o societate astronomică românească... aceasta nu se datorește decât ilustrului astronom Flammarion”¹⁰.

Președintele Societății astronomice române, Amiral Urseanu, va ridica în 1908 pe Bulevardul Colței din București un frumos observator astronomic. În anul 1910 acest observator va fi dotat complet. Va avea o cupolă astronomică și o lunetă de 200 mm — obiectiv cu toate accesoriile care va facilita activitatea societății.

Astfel, dezideratele revistei „Orion” erau îndeplinite. Cunoscător adinec al astronomiei și observator talentat, Victor Anestin a scris numeroase articole în revista ce o conducea, a prezentat distinse personalități, directori ai diferitelor socie-

⁴ Ibidem, fond personal, „Alexandru Urziceanu”, nr. 20/1896—1904.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, fond Episcopia bisericii „Madona Dudu”, dosar 12/1907, f. 169.

⁸ Anuarul ziarului „Patria”, 1911, anul II, p. 30.

⁹ „Orion” an. I, nr. 5/1908.

¹⁰ Ibidem, an. II, nr. 7/1908.

tăți astronomice din lume, a întreprins o „Cronologică astronomică” până în anul 1907, a progreselor făcute de omenire în acest domeniu, a susținut permanent o rubrică de noutăți astronomice. Totodată, a prezentat diverse comunicări la academiile și societățile din străinătate, mult apreciate de specialiști. În scopul popularizării noțiunilor de astronomie, el scrie cărți originale: „Cucerirea cerului” (1909), „Romanul cerului” (1912), „Puterea științei” (1916)“, „Eclipsele de soare” (1921), „Povestea cerului”, „Stelele”, și multe altele. Pretutindeni aceste cărți erau popularizate prin diverse conferințe ținute în atenee populare, în fabrici și uzine.

Tot el va face numeroase traduceri din C. Flammarion: „Ce este cerul”, „Prin adâncurile spațiului”, de Macpherson, iar din însărcinarea ministrului învățămîntului, Spiru Haret va traduce în anul 1910 „Istoria astronomiei” a scriitoarei Agnes Clerke.

În același timp va scrie cărți de literatură, rămînînd fidel primei sale pasiuni: „Amintiri din teatru”, „Din viața artiștilor dramatice: Vlădoiescu, Manolescu, Maria Teodorini și alții”, „Viața anecdotică a învățătorilor iluștri” precum și „Viața și opera celebrilor exploratori”.

O altă societate pe care o va iniția și o va întemeia Victor Anestin va fi Societatea „Prietenii științei”, creată la București la 9 iunie 1913, sub președinția profesorului George Țițeica. Societatea aceasta își propune să întrunească toate persoanele care doresc răspîndirea cunoștințelor teoretice și practice ale tuturor științelor. Noua instituție culturală a fost primită cu mult entuziasm în Capitală iar inițiatorii ei — amîndoi legați de Craiova, unde își făcuseră studiile secundare — pun la cale constituirea unei filiale la Craiova. Prin mijlocirea prietenului comun, profesorul C. D. Fortunescu, s-a alcătuit un comitet local și, la începutul anului 1914 — în prezența cîtorva din membrii fondatori bucureșteni ai societății: Victor Anestin, dr. Stănculescu, dr. Ion Jianu — s-au pus bazele secției craiovene¹¹. Începînd cu anul 1915, filiala „Prietenilor științei” din Craiova și-a început activitatea sub președinția dr. Ion Vercescu.

Victor Anestin popularizator de științe din țara noastră, de prestigiu, moare în anul 1918, fiind înmormîntat în cimitirul Sf. Vineri din capitală, unde „Prietenii științei” i-au înălțat un monument funerar în amintirea celui care, în condițiile grele ale vremii sale, cu puterea talentului și patriotismul ardent, a înfăptuit o remarcabilă operă de pionierat științific, inserînd o contribuție importantă la luminarea maselor, la progresul unei discipline lipsite pînă atunci de tradiție și răspîndire la noi.

1

1889 septembrie 15. Cererea lui Ion Anestin pentru înscrierea fiului său Victor în clasa a II-a la colegiul „Carol I” din Craiova.

¹¹ Arh. St. Craiova, fond Colecția de documente, pach. CCXCIV, nr. 10/1925.

Domnule Director

Subsemnatu viu respectuos a vă ruga să binevoiți a înscri pe fiul meu Anestin Victor elev în clasa a II-a.

Vă rog primiți d-le Director stima și considerațiunea cea mai deosebită.

I. Anestin.

Arh. St. Craiova, fond Liceul „Carol I” dosar 2/1889, f. 487

2

1907 octombrie 1, București. Scrisoarea lui V. Anestin adresată Eforiei bisericii Madona Dudu din Craiova în care solicită sprijin pentru răspîndirea revistei „Orion”.

Dómnilor, Efori,

Am onoarea a vă alătura aici primele două numere din revista „Orion” de astronomie populară, care apare în Capitala țării, sub conducerea mai multor membri români ai Societății astronomice din Franța.

„Orion” își propune: înființarea unei societăți astronomice în România, a unui observator astronomic popular și prin urmare răspîndirea cit mai mult a cunoștințelor astronomice în masa cea mare a poporului. În calitate de director al acestei reviste și de fiu al Craiovei, am onoarea a vă cere sprijinul dv., pentru răspîndirea acestei utile publicațiuni, sprijin care rămîne la Dv. să-l fixați.

Așteptînd binevoitorul dv. răspuns am onoarea să rămîn al dv. cu tot respectul.

V. Anestin
ziarist. Directorul revistei „orion”
str. Roșca 3, București.

D-sale D-lor Efori ai Spitalelor civile de la Madona Dudu

Arh. St. Craiova, fond Madona, nr. 12/1907, f. 169

3

1908 ianuarie 2, București. Scrisoarea lui V. Anestin adresată lui P. Chițu prin care-i solicită sprijinul pentru buna funcționare a Societății astronomice și a revistei „Orion”.

Orion
Revistă mensuală de
Astronomie populară
Director V. Anestin.

Stimate domnule Chițu,

După cum ați citit, desigur, în „Orion”, Societatea astronomică română s-a înființat și numără vreo 50 membri. În luna aceasta va avea loc adunarea generală.

Ați observat că mi-am dat toată osteneala ca revista să se prezinte bine și chiar un astronom austriac, Leo Breuner mi-a scris că e potrivit pentru

scopul ce mi-am propus. Deoarece cred că aveți aceleași bune dispoziții ca mai înainte, vă aduc aminte de promisiunea dv. Numai revista a fost aceia care a adunat la un loc pe toți cei care se interesează de astronomie. Eu fac toate silințele să apară regulat, vă rog și pe Dvs. să-mi dați concursul în ce privește petițiunea ce am dat. Numele dvs. vă rămâne astfel legat de prima instituțiune astronomică românească.

Mulțumindu-vă în orice caz, rămân al dvs. cu toată considerațiunea.

V. Anestin

redactor la „Adevărul” — str. Roșca nr. 3

¹² Arh. St. Craiova, fond Madona, nr. 11/1908, f. 21.

Resumé

À l'occasion de l'anniversaire du centenaire de Victor Anestin l'auteur s'occupe de sa personnalité et de son activité infatigable de vulgarisateur dans le domaine de l'astronomie, en nous donnant en même temps quelques dates biographiques.

Après avoir fini ses études à la faculté de lettres et de philosophie, Victor Anestin déploya une activité intense dans la presse, il fut directeur même du journal „Les sciences populaires”. En 1907 il publie la revue „Orion” dont le but était la fondation d'une société astronomique en Roumanie et d'un observateur astronomique pour la diffusion des connaissances astronomiques dans les masses populaires.

Par son activité infatigable en 1908 prit naissance la première société astronomique roumaine qui recut le nom de l'astronome français „Camille Flammarion” qui avait contribué à la fondation de la société. En même temps que des articles publiés dans la revue „Orion”, Victor Anestin continue à populariser les notions d'astronomie en faisant des traductions de Flammarion.

Il est aussi le fondateur de la société „Les amis de la science” créée à Bucarest le 9 juin 1913 sous la direction du prof. Gh. Țițeica.

V. Anestin est mort en 1913 mais les fruits de son activité continuent à être appréciés même après sa mort.

Dans l'annexe, l'auteur publie trois documents significatifs de l'activité de Victor Anestin, conservés dans les Archives d'État de Craiova.

Précis

On the occasion of 100 years since Victor Anestin's birth, the author presents the personality and the activity of this untired propagator in the field of astronomy, together with some biographical data.

After he graduated from the Faculty of Letters and Philosophy, Victor Anestin displayed a sustained press activity becoming the chief of the newspaper „Științele populare” (Popular Sciences).

In 1907 he published the journal „Orion” that had as aim the setting up of an astronomic society in Romania and a popular Observatory by which he aimed as well, at the spreading of astronomy knowledge in masses.

By Victor Anestin's tireless activity was set up in 1908 the first Romanian astronomy society called after the name of the French astronomer „Camille Flammarion” who had contributed himself to the setting up of this society. Beside the articles published in the journal „Orion” in order to popularize the astronomy notions, Victor Anestin translated from C. Flammarion too.

Victor Anestin is also the founder of the Society „Prietenii Științei” (The Science Friends) established in Bucharest on the 9th of June 1913 under the management of Gh. Țițeica. V. Anestin died in 1913 but the results of his activity continued to be distinguished after that date too.

In the annexe, the author published three significant records held in the State Archives in Craiova, concerning Victor Anestin's activity.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

CASA ȘCOALELOR

IOANA BURLACU, TRAIAN RUS

Inițierea instituției al cărei fond de arhivă îl prezentăm în cele ce urmează, se înscrie în acțiunea haretistă de ridicare economică și culturală a maselor populare, mișcare largă ce înalță pe noi trepte activitatea de luminare inițiată și organizată de mari personalități din țara noastră : corifeii Școlii ardelenice în Transilvania, Gh. Lazăr și Gh. Asachi în principate, revoluționarii de la 1848, animatorii revistelor și societăților culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Chiar și numai o privire generală asupra măsurilor întreprinse de Casa Școalelor în multiplele sale direcții de activitate permit concluzii interesante cu privire la caracterul și atribuțiile sale, la rolul jucat de ea în viața socială și culturală românească într-un răstimp de peste cinci decenii (1896—1948).

Casa Școalelor a avut un pronunțat caracter economic subordonat celui de instituție de învățământ și cultură. Ea s-a străduit să stringă la un loc cit mai multe surse materiale care au fost folosite cu grijă pentru propășirea școlii românești. Din acest punct de vedere ea a jucat un însemnat rol organizatoric. A fost totodată o instituție de perfecționare pedagogică care s-a ocupat de tipărirea manualelor școlare, de creșterea profesională a corpului didactic, de organizarea muzeelor și bibliotecilor pedagogice, de publicarea lucrărilor clasice sau originale de pedagogie, de stimularea morală și materială a elevilor, învățătorilor și profesorilor merițiți. Ca instituție de cultură a depășit în multe privințe preocupările strict școlare devenind la scurt timp de la înființare un adevărat institut pentru organizarea și dirijarea activității extrașcolare a învățătorimii românești. Ea a organizat în așa fel procesul de educație a adulților încât răspîndirea culturii în popor a devenit pentru prima dată în țara noastră o politică de educație și învățământ cu vizibile și durabile înfăptuiri.

Este de la sine înțeles că arhiva Casei Școalelor prin suma și varietatea genurilor de documente, însumate, dar mai ales prin multitudinea și însemnătatea informațiilor cuprinse în filele sale, relevă, cu pregnanță locul și rolul instituției în structura statului nostru, într-o perioadă bogată în semnificații. Ea constituie deci o bază documentară interesantă pentru investigația istorică ce merită din plin a fi cunoscută și folosită.

SCURT ISTORIC AL INSTITUȚIEI

În anul 1889, revista birlădeană „Gh. Lazăr” publica un studiu deosebit pentru literatura noastră pedagogică de pînă atunci : *Localele de școli primare : propune, reguli și consilii practice pentru clădirea și dotarea lor*. Autorul lui nu era altul

decît Spiru Haret, fost secretar general în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, retras la acea dată de curînd, care încredința astfel tiparului studiile leme-nice făcute ani în șir asupra problemei localurilor de școală de a cărei rezolvare depindea în mare măsură dezvoltarea instrucției și educației școlare în patria noastră.

Prin activitatea sa de inspector școlar și ajutor de ministru Haret cunoștea deja la acea dată îndepărate lipsurile și nevoile învățămîntului nostru, precum și posibilitățile materiale ale comunelor rurale și urbane din țară. Viața a arătat că realizarea principiului legii instrucțiunii din 1864, potrivit căruia construirea școlilor primare era o „obligatiune comunală” a rămas doar pe hirtie, iar meritul lui Haret este că a înțeles că nici statul nu era atît de bogat încît să poată lua asupra sa această sarcină. Deci trebuie găsită o soluție cu adevărat constructivă.

Pe baza experienței acumulate, a studiilor profunde efectuate în acest domeniu, încă în vremea cînd era secretar general Haret și-a expus ideile în succesive proiecte de legi¹. În primul, Haret propunea ca Ministerul Instrucțiunii să se împrumute de la Casa de Depuneri cu suma de 15 milioane pe care s-o împartă treptat comunelor, statul urmînd să amortizeze datoria sa în 25 de ani iar comunele în 30 de ani. Dar ținînd seama că sînt destule comune sărace care nu vor putea beneficia de dispozițiile primei legi Haret a alcătuit un al doilea proiect conform căruia statul făcea un împrumut public (prin emisiune de rentă amortizabilă de 5%) pentru suma de 5 milioane din care să ajute unele comune pentru clădiri și localuri școlare. Cel de al treilea proiect autoriza Ministerul Agriculturii să procure din pădurile statului în mod gratuit lemnăria de care vor avea nevoie comunele pentru clădiri și localuri școlare. Și în sfîrșit cel de al patrulea proiect autoriza ministerul să mai emită altă rentă amortizabilă pentru suma de 2 000 000 lei pentru ca din această sumă să înzestreze școlile cu materialul didactic necesar.

Cu concursul arhitecților Filip Xenopol și Săvulescu (acesta din urmă arhitectul ministerului), în expunerile de motive și în proiectele de regulamente ale acestor legi Haret a stabilit toate detaliile construcțiilor la care alătură numeroase instrucțiuni explicative de folos pentru primarii și arhitecții comunelor sau pentru cei particulari care vor lua în antrepriză lucrarea.

Deoarece majoritatea acestor idei vor fi cuprinse în *Legea pentru refacerea clădirilor școlare primare și înființarea Casei Școalelor*, lege promulgată în timpul ministeriatului lui Petre Poni, la 9 martie 1896², iar începînd cu anul următor, Spiru Haret va prelua conducerea ministerului (31 martie 1897) și va întreprinde măsuri practice ca ea să fie aplicată, putem afirma că instituția nou creată este opera

¹ Gh. Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru C. Haret*, Edit. Cartea Românească, București, 1936, f. 91 și urm.

² „Monitorul Oficial”, nr. 277, din 10 martie 1896.

acestei mari personalități din cultura noastră care pe drept cuvânt a fost numită Omul școlii.

Casa Școalelor nu este prima instituție de acest fel din țara noastră. Prin legea din 20 ianuarie 1883 a fost înființată Casa pentru ajutorul școalelor cu scopul „de a primi și administra toate donațiile ce se vor face zisei case pentru propagarea școalelor”³. Declarată persoană juridică cu dreptul de a primi legături și donații conform legii civile, Casa pentru ajutorul școalelor funcționa pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice, având un consiliu de administrație și supraveghere ce se compunea din : ministrul instrucțiunii-președinte, președintele Înaltei Curți de Casație, guvernatorul Băncii Naționale, rectorii universităților, președintele Academiei Române și directorul C.E.C.-ului, membri.

Consiliul de Administrație, potrivit regulamentului de punere în aplicare a legii dat la 11 mai 1884⁴, se întrunea în ședințe de două ori pe an (aprilie și octombrie) în cadrul cărora aproba bugetul Casei și hotăra asupra modalităților de întrebuițare a donațiilor. În fiecare an ministru avea datoria să întocmească rapoarte detaliate asupra stării bugetului și să le prezinte corpurilor legiuitoare și regelui. Casa păstra la contabilitatea ministerului cite un registru special în care se înscrisau veniturile conform titlurilor de proprietate sau recipisele de depunere și plățile efectuate.

După cum arătau legiuitorii din 1896, practic această instituție nu fusese organizată bine, activitatea ei pînă la acea dată fiind de fapt inexistentă. Statul încercase încă prin **Legea seminariilor și legea învățămîntului primar și normal** (1893) să mențină, prin articolele 84 și 85, obligativitatea comunelor de a construi sau amenaja anumite localuri în școli, comunele putînd efectua împrumuturi de la case particulare sau de la Casa de depuneri și consumațiuni. Dar condițiile grele materiale ale comunelor, precum și lipsa de interes a administrației chemate să aplice aceste prevederi făceau legea inoperantă.

Meritul legii din 1896 este acela de a fi definit precis scopul și sarcinile instituției nou create asigurînd totodată posibilitatea realizării lor. Acestea erau de a ajuta comunele la construirea localurilor de școală, de a îngriji de întreținerea lor, de a dota școlile de orice grad cu materialul didactic necesar, de a administra fondurile destinate învățurii, fonduri primite din legate și donații. Administrația Casei Școalelor se realiza de un administrator sub autoritatea ministrului de instrucție.

Pentru a putea împrumuta comunele cu fondurile necesare lucrărilor de construcții, începînd cu 1 aprilie 1897, Casa Școalelor a fost dotată de către stat cu suma de 30 000 000 lei, vărsată în curs de șase ani, cite 5 000 000 lei anual. Totodată, toate fundațiile școlare, care, prin actele lor de înființare nu au fost puse sub o administrație specială, au trecut sub administrația Casei Școalelor care a primit dreptul de a le controla.

Prin regulamentul din 2 iulie 1896 al legii suscitată se preciza că administratorul și personalul Ca-

sei Școalelor era fixat prin bugetul fiecărui an și se numea de ministru⁵.

Casa Școalelor administra direct următoarele fonduri : veniturile pămînturilor deținute de școli, veniturile provenite din taxele de examen de la elevii preparați în particular pentru cursul primar, veniturile din sancțiunile aplicate învățătorilor, primarilor, reprezentaților legali ai copiilor și părinților care nu respectă obligațiile ce le au pe linia școlii stabilite în legea învățămîntului primar și normal primar din 1896, veniturile din reținerile cadrelor didactice de la școlile normale, primare, pentru absențe, veniturile din amenzii și cenzuri precum și fondurile donate de particulari.

Toate aceste venituri bănești erau destinate cu precădere pentru acordarea de subvenții comunelor care nu puteau acoperi achitarea împrumuturilor contractate pentru construirea de școli precum și la dotarea școlilor cu materialul necesar.

Pornind la început cu un personal mai restrîns, treptat instituția se va lărgi avînd în anul 1900 următoarea schemă de organizare⁶.

În fruntea instituției se afla un administrator, ajutat de un contabil, care era totodată șeful cancelariei. Sarcinile ei se rezolvau de următoarele compartimente : al contabilității și scriptelor ; al fondurilor și bunurilor Casei Școalelor și al instituțiilor cu administrațiuni speciale ; biroul tehnic ; biroul pentru corespondență ; biroul contencios ; arhiva ; depozitul ; personalul de serviciu.

Legea din 1896 va suferi mai multe modificări în anii 1906, 1910, 1919, care vizau în principal o mai bună organizare și extindere a atribuțiilor sale.

În baza Decretului nr. 2 889 din 7 iulie 1919 instituția se va numi Casa Școalelor și a culturii poporului⁷, exprimînd astfel, și în nume, dublul său scop de a lucra pentru progresele învățămîntului și de a „însuși, îndruma și dezvolta munca pentru ridicarea poporului, de a crea, administra și controla instituții de cultură pentru popor și a încuraja orice manifestare cu caracter cultural”⁸. Structura sa va cuprinde 3 secțiuni după cum urmează : 1 **Secția administrativă** cu Serviciul contabilității și serviciul contencios, 2 **Secția pedagogică** cu Serviciul muzeului pedagogic, al laboratoarelor, al muzeului de istorie naturală, al materialului didactic și Serviciul publicațiilor, bibliotecilor și conferințelor pedagogice, 3 **Secția culturii poporului** cu birourile economic, al educației fizice și al sănătății, cultural și artistic.

Prin această nouă reglementare se statuează obligația de a administra și controla toate publicațiile, bibliotecile și conferințele pedagogice, muzeele și laboratoarele școlare, materialul didactic.

O îmbunătățire a activității editoriale a Casei Școalelor se va simți după intrarea în vigoare a Regulamentului editurii Casei Școalelor din martie 1927⁹. Potrivit acestuia, pe lângă Casa Școalelor funcționau 6 comisii consultative și anume : pentru cercetarea operelor filozofice, pedagogice, și juridice, pentru cercetarea operelor filozofice, pentru cercetarea operelor științifice, pentru cercetarea operelor

⁵ Ibidem, nr. 72, din 2 iulie 1896.

⁶ Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 7/1900, f. 10.

⁷ Ibidem, dosar 4/1919, f. 23.

⁸ Ibidem, f. 24.

⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 58, din 3 martie 1927.

³ Ibidem, nr. 238, din 22 ianuarie 1883.

⁴ Ibidem, nr. 34, din 16 mai 1884.

de popularizare pentru copii, tineri și adulți sau pe cele cu caracter general.

Aceste comisii aveau datoria să-și dea avizul asupra diferitelor lucrări cu caracter cultural ce erau prezentate pentru a fi publicate de Casa Școalelor precum și să facă propuneri de alcătuiri, de publicări de opere străine de importanță culturală capitală. Avizele unei comisii se puteau da pe baza referatelor scrise a cel puțin doi membri desemnați ca referenți.

De fapt, începând cu anul înființării, treptat, instituția își va lărgi sfera de acțiune ajungând și la o structură tot mai complexă — ce oglindește de fapt acumulările cantitative și calitative pe care le cunoaște activitatea sa — bine statuată de legea de organizare și funcționare a Ministerului Instrucțiunii și Cultelor din anul 1930, referitor la Casa Școalelor și Culturii Poporului¹⁰ și mai ales de Regulamentul pentru aplicarea ei, din 30 martie 1931¹¹.

Pe lângă exacta precizare a atribuțiilor legate de administrarea și punerea în valoare a bunurilor de orice categorie care i s-au pus la dispoziție, pentru asigurarea bazei materiale a învățământului, regulamentul fixează atribuții legate de o activitate sistematică și permanentă îndreptată spre ridicarea culturală a maselor. Potrivit acestora, Casa Școalelor se preocupă de realizarea unui plan editorial complex în cadrul căruia primau lucrările valoroase de știință, literatură și artă; dezvoltă mai departe acțiunea metodică de formare a gustului pentru citit în popor, de sporire a cunoștințelor acestuia despre lucruri și fapte folositoare, de trezire și dezvoltare a simțului de frumos dar mai ales de educare cetățenească, de dragoste de pământul strămoșesc, învățându-l de a cinsti faptele de virtute civică.

În timp ce **Direcția administrativă a contabilității și personalului** în principal urmărea verificarea actelor justificative și efectua lucrările de registratură și arhivare, **Direcția comitetelor școlare și a depozitului de materiale didactice** se preocupa de nevoile materiale ale școlilor, de înzestrarea lor cu material didactic și de cultură. Comitetele școlare aveau rolul de a administra, prin delegați, toate bunurile materiale școlare. Ele funcționau pe lângă școlii sub autoritatea tutelară a Casei Școalelor și se compuneau din reprezentanți ai corpului didactic, ai autorităților și ai părinților. Aceștia din urmă erau aleși de adunarea generală a părinților elevilor școlii respective. Tot în cadrul **Direcției comitetelor școlare** prin Biroul cazierelor și planurilor se ținea la curent dosarul fiecărei școli printr-un inventar al averii mobile sau imobile bazat pe actele prin care bunurile au intrat în patrimoniul școlii respective. Pentru bunurile imobile în dosar se păstra un plan al locului și al clădirii.

În ce privește administrarea fondurilor provenite din legate sau donații date în directă administrare a Casei Școalelor aceasta cădea în sarcina **Direcției fondurilor particulare și a controlului**. Și aici un birou al cazierelor ținea la curent dosarul fiecărui fond particular, a cărui administrare o avea Casa Școalelor, precum și ale tuturor fondurilor particulare cu administrare proprie, al căror control îl avea.

Organizarea și răspîndirea culturii în mase intra în sarcina **Serviciului culturii poporului**. Acesta, la rîndul său, avea trei secțiuni: a bibliotecilor populare avînd în administrație și biblioteca pedagogică; a propagandei și a societăților de educație și cultură, și secția administrativă și a personalului care avea în supraveghere și laboratoarele și atelierile Casei Școalelor.

Pentru realizarea acestor atribuții Casa Școalelor avea create centre culturale, comisii consultative de îndrumare la administrația centrală, și organe „de îndrumare și legătură între administrația centrală și centrele culturale”.

În concepția legiuitorului centrele culturale se organizau pe lângă școli cu ajutorul corpului didactic fiind înzestrate cu biblioteci, aparate cinematografice și de radio, avînd săli adecvate pentru ținerea adunărilor. Activitatea lor trebuia să se manifeste continuu prin viața bibliotecii, prin consfătuirile pe care săteanul le avea cu conducătorul centrului, prin șezători și lecturi organizate săptămînal cu ajutorul elevilor sau tinerilor absolvenți.

Totodată, periodic urmau să se organizeze manifestări culturale în care se produceau formațiile corale sau de teatru organizate în jurul centrului, precum și prin conferințe ținute de conducătorii sau membrii localnici ai centrului ori de îndrumători speciali trimiși de Casa Școalelor.

Pentru desfășurarea unei activități metodice, în administrația centrală erau create două comisii consultative cu caracter temporar: **Comisia pentru biblioteci** avea rolul de a alcătui liste tip de cărți cu care trebuiau înzestrate diferite categorii de biblioteci, de a aviza asupra cererilor de cumpărări pentru înzestrarea bibliotecilor susținute de Casa Școalelor și de a propune editarea de cărți pentru înzestrarea diferitelor tipuri de biblioteci. Cea de a doua comisie din administrația centrală: **Comisia pentru organizarea și îndrumarea acțiunii de răspîndire a culturii în popor** se ocupa de stabilirea programelor de acțiune după necesitățile momentului sau ale regiunii, urmărind aplicarea lor, verificîndu-și și modificîndu-și propunerile potrivit acelor rezultate, coordona pe cit posibil activitatea tuturor organizațiilor cu scop cultural dintr-o regiune în vederea asigurării mai sigure a unui scop recunoscut util de toți. Ea se compunea dintr-un delegat al societăților culturale care declară că vrea să colaboreze cu Casa Școalelor, un delegat al Ministerului de Instrucțiune și capul Serviciului culturii poporului din Casa Școalelor. Tot pe timp limitat comisiile de îndrumare recomandau conferențieri și îndrumători care aveau menirea în calitatea de organe de indemn și legătură să ajute la realizarea pe teren a programelor de acțiune prevăzute la centru.

Pregătirea lucrărilor în vederea întocmirii planurilor de construcții, reparații, întreținerea imobilelor depinzînd de Ministerul Instrucțiunii și recepționarea lor se realiza prin Serviciul arhitecturii. Acesta, prin **Biroul licitațiilor**, primea planurile, devizele, publica și ținea licitațiile ordonate pe baza lor. Prin **Biroul studiilor și planurilor** elabora proiecte complete cu devizele respective pentru localuri de școală, tip, pentru toate categoriile de școli, făcea proiecte și anteproiecte de executare, efectuînd studii necesare pe teren, iar **Biroul construcțiilor** desfășurînd lucrările

¹⁰ Ibidem, nr. 143, din 1 iulie 1930.

¹¹ Ibidem, nr. 74, din 30 martie 1931.

pentru realizarea proiectelor ce primeau aprobare de executare.

În sfârșit pentru o mai bună cuprindere a activității se înființează șase servicii exterioare cu sediul în capitala celor șase directorate afară de cel al Munteniei (administrația centrală urmînd să execute direct atribuțiile sale în tot cuprinsul directoratului Munteniei). Competența lor se întindea în limita competenței fiecărui directorat. Fiecare serviciu exterior avea două birouri: unul al controlului și al doilea al comitetelor școlare și a culturii poporului, fiecare birou fiind condus de cite un șef.

În octombrie 1938 se mai sancționa o lege pentru modificarea celei din 1930¹². Potrivit acesteia instituția rămîne în continuare un stabiliment autonom cu personalitate juridică proprie și cu patrimoniu distinct de acela al statului. Prin schimbările aduse, legiuitorul urmărea să apără, mai distinct, triplul aspect al acestei instituții: de persoană care-și administrează patrimoniul său propriu, provenit din donații și legate instituite de particulari pentru nevoile învățămîntului și diverse scopuri culturale, de reprezentantă a statului în materie de administrare a bunurilor școlare, de reprezentantă a statului în executarea controlului acestuia asupra fundațiilor și instituțiilor școlare sau culturale din administrația proprie.

Totodată legea încearcă de a simplifica procedura greoaie potrivit căreia Casa Școalelor atît pentru apărarea patrimoniului său propriu cit și a bunurilor școlare proprietatea statului, putea să figureze în justiție numai în virtutea unei autorizații speciale date de ministru pentru fiecare caz în parte.

Această situație și structură o va păstra pînă la desființarea sa, survenită în anul 1948, cînd în cadrul profundelor mutații din societatea românească, făurirea unei culturi noi devine atributul statului socialist care își creează noi organisme adecvate.

SCURT ISTORIC AL ARHIVEI

Fondul arhivistic Casa Școalelor a fost depus la Direcția generală a Arhivelor Statului, în anul 1961, de către Ministerul Învățămîntului și Culturii. În prezent el poate fi cercetat la sala de studii a Arhivelor Statului din București pe baza inventarelor. Întocmite de sus-numitul minister, inventariate sub numerele 639—651.

Reinventarierea făcută în anul 1961 — în general corectă sub raportul descrierii unităților de păstrare — a încercat pe cit a fost posibil să păstreze cursul arhivei. Dosarele au fost lăsate conform alcătuirii lor de către instituția creatoare, au fost ordonate cronologic, iar în cadrul anilor s-a respectat ordinea vechilor numere. Se pare că o mare parte din material s-a pierdut, fiind sîrite în repetate rînduri mai multe numere.

Inventarele cu numerele 639—649 cuprind rezumatele documentelor create de Casa Școalelor în întreaga perioadă de funcționare a ei: 1896—1948. Inventarul 650 grupează rezumatele documentelor privitoare la numeroșii donatori ai acestei instituții, la folosirea fondurilor donate de aceștia. Aceste documente sînt clasate alfabetic (după numele donatorului) în inventar existînd mențiunea: Fonduri cu litera „A”, cu litera „B” etc. În cadrul unei astfel de grupe sînt cuprinse toate actele privitoare la donațiile provenite de la persoanele cu același literă, documentele provenite dintr-o donație fiind la rîndul lor constituite în dosare clasate cronologic.

În sfârșit, documentele feudale privitoare la proprietățile donate de unii dintre donatori, au fost inventariate separat, pe donații și cronologic (inventarul 651).

În total arhiva Casei Școalelor se ridică în prezent la peste 34 500 de unități de păstrare fiind în general în stare de conservare bună.

PREZENTAREA ARHIVEI

Fondul arhivistic „Casa Școalelor” deși știrbit de o parte din material, rămîne deosebit de valoros, oferind cercetătorilor posibilitatea studierii unei game variate de tîme și probleme.

În primul rînd fondul relevă locul și rolul Casei Școalelor în sistemul instituțional din țara noastră, modul de exercitare a funcțiilor sale, importanța activității ei pentru dezvoltarea și modernizarea învățămîntului în țara noastră.

Una dintre cele mai însemnate atribuții ale Casei Școalelor, bine reliefată de documentele aparținente arhivei create de ea, a fost aceea de a se îngriji de construirea localurilor școlare.

Documentele fondului ilustrează faptul că realizarea efectivă a obligativității învățămîntului primar, obligativitate legiferată încă din 1864, era nerezolvată practic în momentul înființării Casei Școalelor, că învățămîntul îndeobște în mediul rural se găsea într-o situație grea datorită mijloacelor mai mult decît mîdste ale comunelor și a mizeriei și sărăciei în care se aflau numeroase familii de țărani.

În rapoartele administrației Casei Școalelor, ale revizorilor școlari și ale învățătorilor găsim constatări triste în legătură cu această stare de lucruri. „În sate cu populație școlastică de peste 200 sau chiar 400 copii — se arată într-un astfel de raport din 1896 — nu erau și nu sînt locale de școală decît cu una sau două săli de clasă capabile cel mult a deservi un număr de 60 pînă la maximum 100 copii și acele localuri, în cele mai multe pîrși la un loc cu serviciile autorităților comunale prin urmare fără liniște și nelipsite de scenele zbuciumărilor zilnice ale vieții și ale nevoilor sociale, care fac o depresiune morală asupra inteligenței neexperimentate a copiilor și iarăși în multe alte localități aceste localuri de școală sînt situate în condițiuni insalubre și de o inferioară construcție”¹³.

¹² Legea pentru modificarea unor dispoziții din legea Ministerului Instrucțiunii, din 1 iulie 1930, referitoare la Casa Școalelor, și a culturii poporului, în „Monitorul Oficial”, nr. 240, p. I din 15 octombrie 1938.

¹³ Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 13/1896, f. 21.

Școala din Popești-Iași, ca să dăm un exemplu ales la întimplare, se afla în același local cu primăria, percepția, garnizoana și arestul comunal, instrucția și educația copiilor suferind „mari dificultăți față de numeroasele exemple imorale ce le văd zilnic” iar spațiul destinat claselor putând satisface cel mult un sfert din numărul copiilor de vîrstă școlară¹⁴.

Multe din școli funcționau în clădiri insalubre în construcții improprii, lipsite de mobilierul strict necesar. În multe școli de la țară semnalează rapoartele „chiar arhiva și actele școlii se păstrează prin diferite locuri ale cancelariei ca pe : pat, masă, fereastră și chiar pe jos”¹⁵.

Dealtfel prima măsură luată de Casa Școalelor imediat după înființare a fost aceea de a folosi capitalul de 30 000 000 lei care i s-a pus la dispoziție de către stat, pe timp de 6 ani. Ea avea astfel posibilitatea să împrumute comunele în scopul „construcțiunii unor localuri școlare primare sistematice și suficiente pentru a cuprinde numărul copiilor de școală pe care-l are cu condiția ca aceste împrumuturi să le amortizeze în 44 ani”¹⁶.

Numeroasele circulare trimise de Ministerul Instrucțiunii către prefecturi și revizoratele școlare, corespondența cu Ministerul de Interne, referatele și instrucțiunile întocmite de funcționarii superiori ai Casei Școalelor atestă preocuparea instituției de a stimula prin toate mijloacele acțiunea de construire a unor clădiri ieftine dar funcționale, îmbinînd inițiativa comunelor cu respectarea indicațiilor date pe plan central. Totodată din aceste documente se desprinde atitudinea hotărîtă a noii instituții împotriva proiectelor care — după cum aflăm dintr-un referat înaintat ministrului, Spiru Haret, la 2 aprilie 1897 — „se întreceau prin prevederi de lucrări fără necesitate școlastică, prin lucrări imposibile de executat sau întreprinut în comune, cum și prin estimățiunea fantastică a lucrărilor care ridică costul construcțiilor exagerat, de natură cel mult a face interesele specialiștilor de întreprinderi de lucrări publice iar nu de a face o realizare înțeleaptă și bine chibzuită a scopului ce și-a propus statul prin înființarea Casei Școalelor”¹⁷. De altfel, din luna decembrie 1896 Casa Școalelor înființează un Serviciu tehnic special pentru elaborarea proiectelor necesare construcțiilor decise¹⁸.

În aceste proiecte se prevedea pentru un copil o suprafață minimă de 0.80 m.p. în sala de clasă și de cel puțin 6 m.p. în curtea școlii, terenul strict necesar pentru o școală rurală trebuind să aibă, în funcție de numărul săliilor de clasă, de la 6 000 m.p. la 7 500 m.p.¹⁹.

În ce privește alegerea terenului acesta trebuia să îndeplinească cîteva condiții : să fie așezat în centrul comunei, ferit de vecinătăți zgomotoase și insalubre, să fie ales dintre loturile din vatra satu-

lui „date în trebuința comunelor prin actele de improprietărire ale foștilor clăcași, prin actele de improprietărire ale însurățeilor, prin legea constituirii proprietății din Dobrogea și prin actele de înființare de sate noi cu ocazia vînzării în loturi a unora din moșiile satului”²⁰. Doar în cazul în care nu erau astfel de terenuri se făcea schimb cu loturile locuitorilor sau se lua din rezerva de stat.

Sute de dosare ne pun la îndemînă o bogată documentație privind construcția localurilor de școală în fiecare an și în fiecare județ al țării. Dintre piesele aflate în aceste dosare amintim : planurile terenurilor alese pentru construcții școlare, ante-măsurători, contracte și decizii, situații financiare, recipise pentru plata anuităților la împrumuturi, procese-verbale de recepția lucrărilor, copii după diverse hotărîri judecătorești, rapoarte privind situația lucrărilor efectuate. Alături de aceste date documentele surprind și acțiunea sistematică, inițiată de Casa Școalelor, de dotare cu materiale didactice a școlilor de toate gradele și profilele. Aceste bogate informații la care se adaugă numeroase rapoarte și alte materiale de sinteză atestă că pe linia construcțiilor școlare și a dotărilor lor cu material didactic, instituția și-a îndeplinit menirea lucrind bine chiar de la începuturile ei. Astfel, într-un interval de 24 ani (1896—1919) aflăm dintr-un astfel de raport s-au construit peste 2 000 de școli cu un număr aproape dublu de clase²¹.

În ce privește acțiunea de înzestrare a școlilor cu material didactic încă din 1897 s-a constituit pe lângă Casa Școalelor o comisie însărcinată cu întocmirea unui proiect de program pentru dotarea școlilor cu hărți, muleje și colecții de materiale menite să facă învățămîntul mai clar, mai interesant, mai folositor²². Pornindu-se de aici numeroase dosare atestă că această acțiune a fost bine organizată. Desigur că în prima urgență au intrat școlile primare. Pentru început s-a stabilit o listă exactă a materialului didactic strict necesar. În anul 1904 se poate aprecia că în linii generale școlile primare au fost dotate. În perioada următoare, între anii 1904—1905 în bugetul Casei Școalelor s-a înscris suma de 300 000 lei cu indicația ca înzestrarea școlilor secundare să fie terminată într-o perioadă de doi ani. După anul 1906 s-a trecut la o acțiune mai largă de dotare a școlilor de toate gradele, inclusiv a celei superioare.

Începînd cu anul 1919 potrivit prevederilor Decretului 3138/1919 asigurarea bazei materiale a procesului instructiv educativ din grădinițe, școli primare, secundare, profesionale și speciale, rurale și urbane a fost încredințată comitetelor școlare care iau ființă în fiecare județ. În arhiva Casei Școalelor se află o întinsă corespondență venită din partea acestora. Dările de seamă anuale asupra activității, diferitele rapoarte, bugetele și conturile de gestiune privind veniturile și cheltuielile lor, memoriile și devizele cu privire la construcțiile de edificii școlare, procesele-verbale încheiate în adunările generale ale comitetelor școlare edifică cercetătorul mai ales asupra bazei materiale a învățămîntului primar în întreaga țară pe o durată de patru decenii

¹⁴ Ibidem, dosar 11/1898, f. 39.

¹⁵ Ibidem, f. 23.

¹⁶ Ibidem, dosar 13/1896, f. 22.

¹⁷ Ibidem, dosar 14/1896, f. 33.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, dosar 13/1896, f. 14.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, dosar 4/1919, f. 1.

²² Ibidem, dosar 15/1897, f. 1 și urm.

(1919—1948). Totodată această corespondență atestă faptul că deși bugetele anuale ale comitetelor școlare prevedeau și investeau constant fonduri pentru edificarea de școli și dotarea lor cu material didactic, problema bazei materiale a învățămîntului rămîne încă nerezolvată.

Cu aceeași rivnă Casa Școalelor s-a preocupat de înființarea de biblioteci pe lângă școlile rurale, precum și de înzestrarea acestora din urmă, cu terenuri de cultură. Documentele atestă preocuparea instituției pentru înzestrarea bibliotecilor potrivit indicațiilor ministerului învățământului, cu cărți scrise la nivelul de cunoștințe și înțelegere a copiilor, precum și contribuția sa la reușita acțiunii prevăzută în legea din martie 1903, pentru dotarea școlilor rurale cu terenuri de cultură în suprafețe de cîte 2,1/2—3,1/2 hectare. Prin mijloacele de care a dispus — terenuri deținute s-au administrate de ea — Casa Școalelor a dotat numeroase școli din mediul rural, peste 1 500.

Documentele dezvăluie paralel cu realizările obținute, condițiile grele în care se desfășura procesul instructiv-educativ în țară, menținerea de localuri necorespunzătoare pentru școli, lipsa de material didactic.

Cercetarea atentă a arhivei Casei Școalelor oferă posibilitatea explicării în măsură diferită, a neajunsurilor și greutăților avute de această instituție în folosirea fondurilor de care a dispus. Între acestea amintim stadiul incipient de organizare, pentru perioada de început, anii grei ai războiului, condițiile dificile în care statul acorda aceste fonduri, precum și lipsa de interes sau competență a autorităților județene și locale în problema învățămîntului.

În această ordine de idei atragem atenția asupra numeroaselor referate și rapoarte întocmite de administrația Casei Școalelor care atestă lipsa de responsabilitate a autorităților în îndeplinirea obligațiilor impuse de legea Casei Școalelor și de regulamentul de aplicare a acesteia. În acest sens dăm ca exemplu referatul din 12 aprilie 1897, înaintat de administrația Casei Școalelor, ministrului învățămîntului Spiru Haret în care se arată că deși autoritățile erau datorate ca în termen de trei luni de la comunicarea primei decizii a Casei Școalelor, ce prevedea construirea în cursul anului 1897, a 322 localuri școlare, să prezinte acesteia, proiectele complete pentru construirea clădirilor, acestea în marea majoritate nu numai că n-au căutat a-și îndeplini în termen îndatoririle dar nici n-au comunicat măcar planurile de situație ale terenurilor pe care trebuia să le aleagă iar cele câteva proiecte trimise se prezentau ca nesatisfăcătoare atât sub aspect financiar cit și funcțional²⁴.

Această atitudine a autorităților față de îndatoririle ce le reveneau pe linie de învățământ este bine surprinsă și de numeroase rapoarte înaintate Casei Școalelor de învățătorii și revizorii școlari. Ele relevă faptul că bunele intenții ale învățătorilor se loveau deseori fie de rea-voință, fie de nepăsarea sau nepriceperea primarilor sau ale consiliilor comunale care inscriau în buget, pentru școală sume derizorii de câțiva lei. În multe cazuri autoritățile

[illegible]

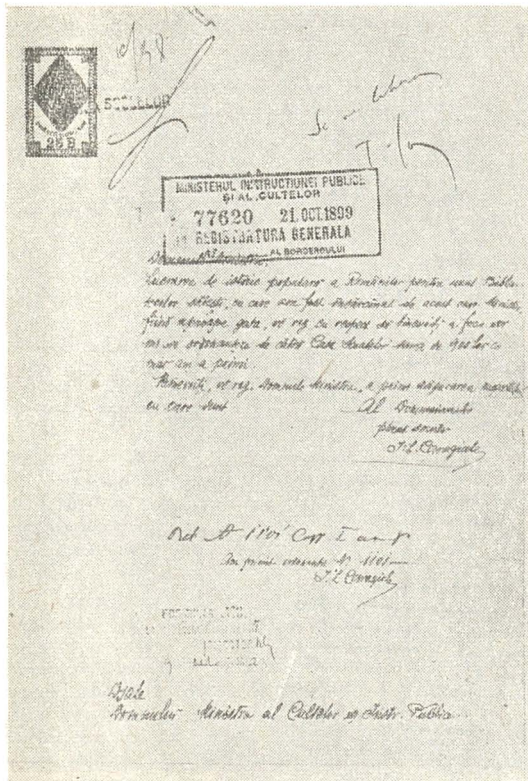
1896 februarie 25, Paris. Gheorghe Marinescu expune ministrului Cultelor și Instruirii Publice rezultatele activității sale științifice asupra sistemului nervos, solicitând suma de 1 200 franci pentru terminarea cercetărilor începute și posibilitatea de a candida pentru Catedra de neurologie de la Facultatea de medicină din București — fragment (Arh. St. Buc., fond Casa Scoalelor, dosar 422/1897, f. 70. orig.)

„caută sistematic a paraliza eforturile pe care ni le dăm — spunea un astfel de raport — pentru ca, cu un moment mai înainte să vedem realizate aspirațiile pe care dorim și pe care legile le ocrotesc”²⁴ iar directorul școlii din comuna Padeșu județul Mehedinți în memoriul său, din 1 februarie 1928, înaintat Casei Școalelor arăta cu aceeași obidă că din anul 1924 nu s-a mai vărsat în casa comitetului școlar cota ce-i revine din bugetul comunei „din cauza primarului care arată cea mai mare îndărătnicie față de școală și a percepțorului care e cumnat cu primarul”²⁵. De asemenea, documentele oferă numeroase exemple de situații în care terenurile alese pentru construcții școlare erau situate în zone necorespunzătoare (în cîmp, la marginea satului, înfundături, în apropierea crișmelor) sau deseori mult mai mici decît cele prevăzute de proiectele elaborate de Casa Școalelor.

²³ Ibidem, dosar 14/1896, f. 33, 55.

²⁴ Ibidem, dosar 13/1898, f. 16

²⁵ Ibidem, dosar 589/1928, f. 2.

1899 octombrie 21. Ion Luca Caragiale apropiindu-se de sfârșitul lucrării sale de „istorie populară a românilor pentru uzul bibliotecilor sătești” solicită Casei Școalelor ordonarea sumei de 900 lei (Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 3/1898, f. 2, orig.)

strictul necesar. Viața mea e plină de tulburare și amărăciune... Viața e tot amară, căci mijloacele sînt slabe. În tot momentul sînt pus pe gânduri pentru existența familiei³⁰. La 26 februarie 1906 învățătorul din Crucea de Jos — Putna, în raportul său înaintat Casei Școalelor nota cu amărăciune că învățătorii intră „tot în rîndul săracilor și mai ales în timpul de față cînd absolut nimeni nu se gîndește a ține cont, că le lipsesc mijloacele necesare pentru pîinea de toate zilele³¹”.

Arhiva Casei Școalelor atestă prin numeroase documente că îmbunătățirea situației precare a cadrelor didactice, ca de altfel și a numeroșilor copii de țărani săraci a stat mereu în cîmpul de preocupări a acestei instituții. În bugetul său au fost prevăzute sume pentru sprijinirea elevilor săraci cu haine, cărți și tratamente medicale, au fost întreprinse cantinele școlare ce s-au înființat din inițiativa sa, cadrele didactice li s-au acordat împrumuturi, fără dobîndă, plătile în rate. De asemenea în bugetul Casei Școalelor s-au inclus sumele necesare pentru excursii acordate elevilor în timpul verii, organizarea de tabere și colonii școlare, acordarea de burse și ajutoare elevilor și studenților merituoși.

Este nimerit de remarcat aici că între bursierii Casei Școalelor se numără personalități ale culturii românești de talia lui Nicolae Iorga, Gheorghe Marinescu, Petre Antonescu, Octav Băncilă, Sofia Nădejde, Constantin Litzeica, Iuliu Valaori, Ștefan Popescu ș. a. Despre activitatea acestora, precum și a altor numeroși bursieri arhiva Casei Școalelor cuprinde informații, în unele cazuri rapoarte, memorii și scrisori autografe, de interes pentru mai buna cunoaștere a vieții și activității lor.

Pentru a veni în sprijinul corpului didactic în cunoașterea realizărilor învățămîntului și a teoriei pedagogice din alte țări Casa Școalelor a dispus traducerea și publicarea lucrărilor unor mari pedagogi în ediții ieftine la îndemîna învățătorilor și profesorilor interesați, precum și a unor manuale școlare necesare în special școlilor de specialitate.

Alături de editarea „bibliotecii pedagogice” Casa Școalelor a desfășurat o prodigioasă activitate editorială publicînd lucrări literare clasice românești, lucrări originale privitoare la istoria patriei, științele naturii, geografie, geologie, mineralogie, astronomie etc., precum și traduceri și prelucrări care să fie accesibile maselor largi.

Această activitate editorială este viu reprezentată de fondul de arhivă pe care-l prezentăm.

Numeroase dosare închid în paginile lor rapoarte, referate, oferte, memorii datorate unor mari personalități ale culturii românești: I. L. Caragiale, George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Mihail Sadoveanu, Nicolae Iorga, N. Bănescu, Popa Liseanu, Constantin Giurescu, I. Murnu ș. a. toate aceste documente, constituind izvoare de inestimabilă valoare pentru istoria literară românească, pentru mișcarea culturală de răspîndire a cunoștințelor în popor. Potrivit unor materiale de sinteză întocmite de administrația Casei Școalelor reies de exemplu că pînă în anul 1928 au fost editate 5 720 275 volume, din care: biblioteca pedagogică 556 634, lucrări didactice 573 200, traduceri clasice 899 732, literare 582 056, cursuri universitare 94 136, artistice 60 000, științifice 17 500, filozofice 53 000, juridice 43 000, filologice 25 000, istorice 25 000, diverse publicații 614 250³².

Dealtfel un număr destul de însemnat de dosare reliefează cu pregnanță faptul că această politică școlară dusă dîncolo de limitele școlii, inițiată de Spiru Haret și înfăptuită prin Casa Școalelor a urmărit antrenarea intelectualității progresiste și înainte de toate a învățătorilor și institutorilor la marea operă de ridicare a stării culturale a poporului. Documentele reflectă modul în care s-a materializat concepția lui Haret de a face din școală un centru de îndrumare socială a satului, sprijinind atât cooperarea cît și acțiunea de educație a poporului.

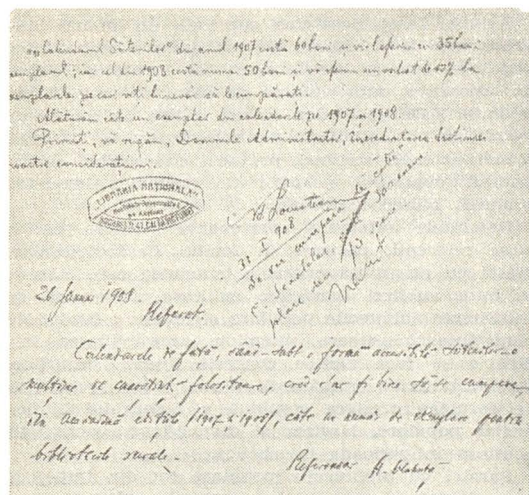
O altă problemă bine relevată de documentele fondului pe care îl prezentăm se referă la înființarea și activitatea bibliotecilor de lectură pentru săteni.

Inițiativa înființării unor astfel de biblioteci din donații sau din cărțile cumpărate de către dascăli, aparține învățătorilor din județul Rîmnicul Sărat. Exemplu acestora este urmat foarte curînd și de alte județe unde se înființează biblioteci populare.

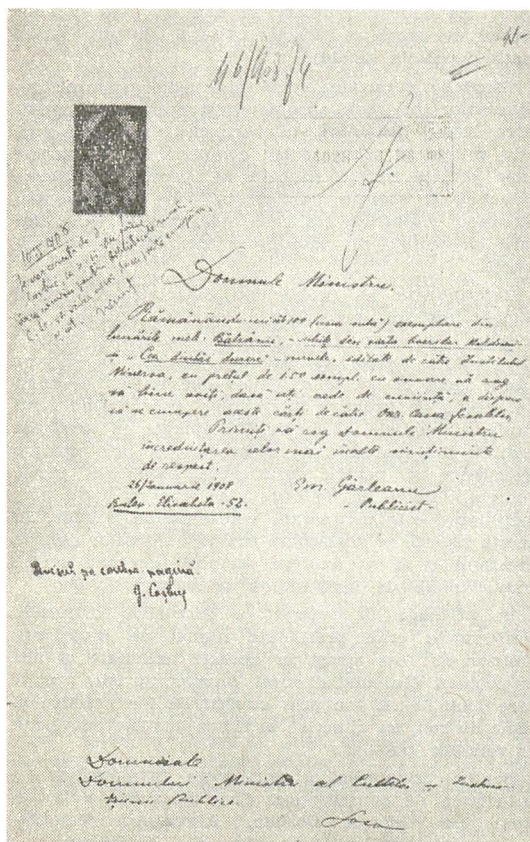
³⁰ Ibidem, dosar 5/1907 f. 59—60.

³¹ Ibidem, dosar 165/196, f. 204.

³² Ibidem, dosar 11/1938, f. 16.

1908 ianuarie 26. Referatul lui Alexandru Vlahuță asupra lucrării „Calendarul sătenilor”, întocmit de un grup de învățători din județul Suceava (Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 5/1908, f. 27, orig.)

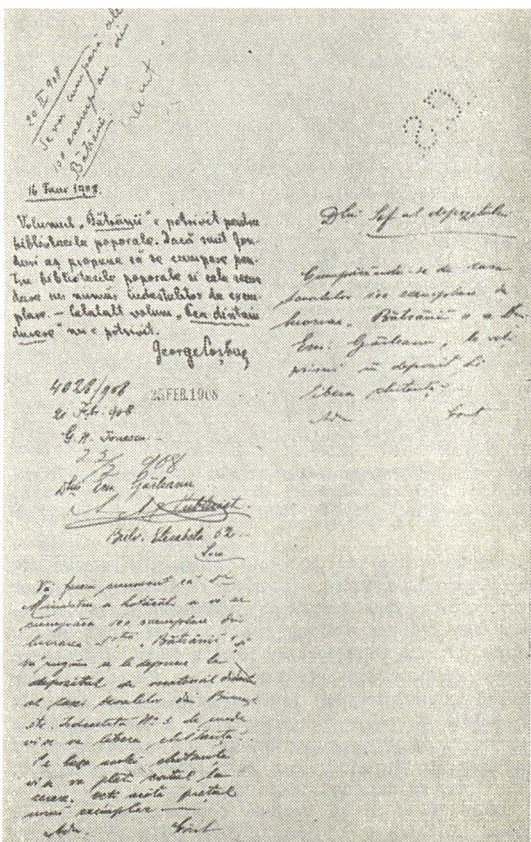
1908 ianuarie 26. Emil Gîrlăușu oferă spre achiziționare Casei Școalelor cîte 100 de exemplare din lucrările sale „Bătrîni” și „Cea dinții durere”. Pe contra pagină avizul lui George Coșbuc (Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 5/1908, f. 45, orig.)

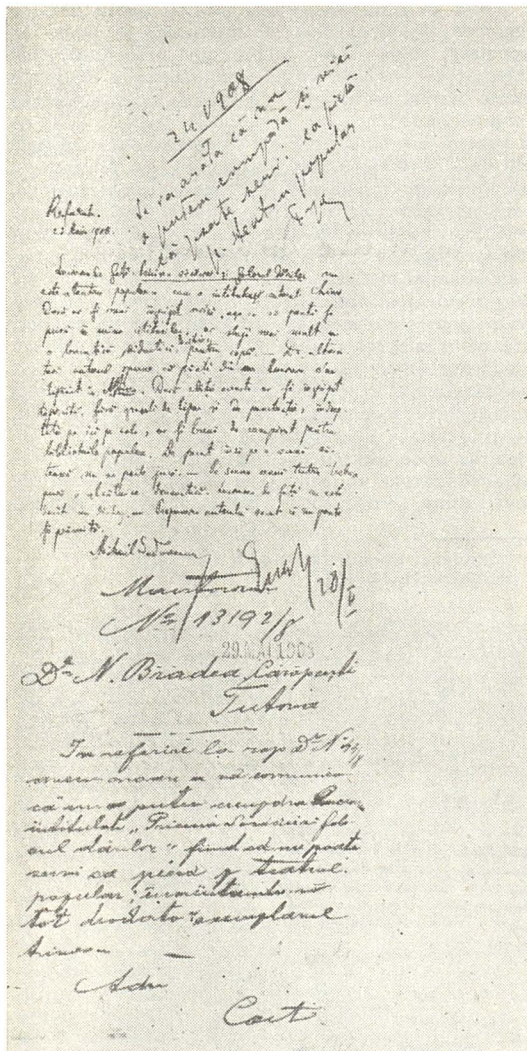
Astfel în satul Bogdănești județul Bacău în luna ianuarie a anului 1896 se înființează o bibliotecă populară. După cum aflăm din procesul verbal încheiat cu această ocazie scopul acesteia era de a ridica starea de înapoiere culturală în care se afla țărănul român³³.

Pentru ca biblioteca să desfășoare o activitate eficientă învățătorii din Bogdănești au întocmit și un interesant regulament de funcționare a acesteia, care ne apare cu atît mai valoros fiind unul din cele mai vechi regulamente de bibliotecă populară din țară dacă nu poate chiar cel mai vechi³⁴. Atragem atenția mai ales asupra articolului al II-lea din regulament prin care conducătorii bibliotecii erau „îndatorați a ține conferințe, ore de lectură, ore de muzică și ore de lucru manual cu cititorii bibliotecii odată pe lună în cursul verii și odată pe săptămînă în cursul iernii”. Deci în concepția autorilor regulamentului bibliotecii din Bogdănești, aceasta trebuia să depășească cadrul unui punct de lectură, unde se puteau împrumuta cărți, ea trebuia să devină un centru de cultură, un izvor de învățămînt pentru săteni, de răspîndire a luminii.

³³ Ibidem, dosar 2/1896, f. 1.

³⁴ Ibidem, f. 10.

1908 mai 23. Referatul lui Mihail Sadoveanu asupra lucrării „Pricina sărăciei și folosul dărilor” (Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 5/1908, f. 169, orig.)

Pentru a veni în sprijinul eforturilor făcute de învățători în activitatea lor de ridicare a satelor prin cultură, Casa Școalelor înființează la 16 octombrie 1898, 320 de biblioteci populare pe lângă școlile rurale, cite 10 biblioteci în fiecare județ. Înființarea acestor biblioteci, se arată în decizia Casei Școalelor din 16 octombrie 1898 are ca scop de a pune la dispoziția țărănilor cunoscători de carte mijloacele pentru menținerea cunoștințelor lor uzuale, pentru întărirea simțămîntului lor de oameni și de români, de a limpezi întruîntăia ideea de drept și datorie, de ai pune în stare să dezlege probleme de care se izbesc în calea vieții lor, în fine de a le deschide sufletul pentru frumos, bine și adevăr”³⁵.

Arhiva Casei Școalelor cuprinde un număr impresionant de informații privind dotarea bibliotecilor populare, liste cu cărțile cerute de învățători, oferte de vânzare a unor volume de către diverse edituri și autori. De asemenea ele se referă la temeinica îndrumare a activității de selecționare a cărților, făcută de mari scriitori, profunzi cunoscători ai sufletului poporului nostru : G. Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Mihail Sadoveanu.

Referatele autografe aparținând acestora sau a altor referenți, păstrate în fondul Casa Școalelor, atestă cu prisosință criteriile temeinice care stăteau la baza analizei lucrărilor cu care urmau să se înzestreze bibliotecile populare și anume : fondul de cunoștințe folositoare sătenilor, accesibilitatea lor, fără a se face nici o concesie ținutei științifice, puritatea limbii românești. Documentele reliefează de asemenea creșterea continuă a numărului bibliotecilor populare, lărgirea și diversificarea activității acestora în perioada interbelică.

Paralel cu bibliotecile populare tot din inițiativa unor învățători s-au născut cercurile culturale. Arhiva Casei Școalelor atestă că cercurile culturale au existat înainte de 1896 în o serie de localități ca : Broșteni-Suceava, Buholnița și Bobeni-Neamț, la început avînd un caracter profesional, apoi un caracter filantropic (din cotizațiile membrilor și din daruri se dădeau ajutoare în bani și cărți copiilor săraci), pe urmă un caracter cultural-educativ, vizînd toată populația satului³⁶.

Cercurile culturale, constituite prin gruparea învățătorilor din școli apropiate, își desfășurau activitatea lunar, duminică, în perioada septembrie-mai, prin rotație la toate școlile componente, sub forma unor ședințe intime în care se discutau probleme didactice și ședințe publice, în care se prezentau sătenilor conferințe pe cele mai variate teme dar care prezentau un interes practic, moral și instructiv.

Referindu-se la problemele discutate în cadrul acestor ședințe, președintele cercului cultural din comuna Comiseni, Dolj, raporta revizorului școlar : „În ședința intimă se discută chestiuni ce privesc bunul mers al școalelor. Toate aceste ședințe oferă un mijloc de întîlnire între colegi mărturisind unul altuia deosebitele obstacole întîmpinate în predarea lecțiilor din materiile de învățămînt și prin urmare folositoare și pentru fortificarea dascălului rural. Ședința publică ce de regulă se ține în orele post meridiane, este consacrată conferințelor publice. În aceste ședințe se desfășoară înaintea sătenilor diferite chestiuni și li se dau de membrii cercului multe sfaturi pline de învățăminte folositoare”³⁷.

În perioada de început a cercurilor culturale, conferințele erau prezentate numai de învățători, ulterior au fost atrași în această activitate și alți intelectuali din mediul rural (medici, juriști, preoți) care „toți la un loc prin cuvîntările lor practice și pline de rod, au ajuns să le ridice la niște adevărate universități populare”³⁸.

Pentru orientarea și sprijinirea învățătorilor în activitatea de conferențieri Casa Școalelor a însărcinat pe George Coșbuc, Alexandru Vlahuță,

³⁶ Ibidem, dosar 139/1909, f. 418.

³⁷ Ibidem, dosar 165/1906, f. 303.

³⁸ Ibidem, dosar 139/1909, f. 299.

³⁵ Ibidem, dosar 15/1898, f. 1.

Mihail Sadoveanu și Șt. O. Iosif de a vizita și îndruma activitatea cercurilor. Acești „literați distinși, cunosători ai nevoilor țăranului nostru” care vorbesc „adevărată limbă a poporului” după cum îi caracterizează Spiru Haret — s-au deplasat în diferite comune și au ținut o seamă de conferințe. De altfel în anul 1907 s-a înființat pe lângă Casa Școalelor un serviciu de șapte controlori conferențieri „al căror rost e ca să vorbească țăranilor de toate nevoile și cuvântările lor să servească de model învățătorilor”³⁹.

Datorită îndrumării competente și continue a Casei Școalelor, a strădanilor depuse de învățători, ședințele publice ale cercurilor culturale erau frecventate de un număr tot mai mare de săteni. „Truda învățătorilor a fost pe deplin răsplătită — se arată într-un raport a unui revizor școlar — căci la toate întrunirile sălile gemeau de lume, bătrini, tineri, bărbați, femei. În zilele destinate întrunirilor, sătenii mergeau cînduri, cînduri împeștrîu ulițele satului în drumul lor către școală”⁴⁰.

„La majoritatea ședințelor — raporta la 20 februarie 1909, revizorul școlar al județului Constanța — sătenii au asistat în număr mare atrași fiind negreșit de însemnătatea zilei, de sfaturile ce știu că primesc la aceste întruniri. Cuvântările în general au fost bine pregătite și susținute. Sătenii în multe părți primesc aceste întruniri ca folositoare și în multe sate devenind aproape un obicei”⁴¹.

Un aspect pozitiv ce merită reținut și care e bine reflectat de documente, se referă la dezbaterile și discuțiile ce urmau de obicei expunerile și conferințele ținute în cadrul cercurilor culturale.

Țăranii cereau lămuriri asupra unor probleme ce-i interesau își arătau greutățile și necazurile lor. „Sătenilor le plac mult ședințele cercurilor culturale — preciza președintele cercului „Avram Iancu” din Grozești, județul Bacău, la 24 aprilie 1909 — ei vin în număr mare de bună voie și ascultă cu mare luare aminte cele ce li se vorbesc. De multe ori și dintre ei iau parte activă la discuții”⁴². Și nu e de mirare că țăranii erau tot mai interesați cînd auzeau la cercurile culturale lucruri atît de aproape de inima lor ca cele expuse de exemplu de către un învățător conferențiar ce arăta că „în trecutul țărilor românești lipsa de școli e datorită boierilor care nu doreau ca poporul să fie luminat” că „Vodă Cuza a dat dreptate țăranilor care doreau Unirea Principatelor și a scăpat de împilările boierilor această clasă țărăncască, singura care a vrut binele țării”⁴³.

După marea zguduire socială din 1907, în baza unor instrucțiuni severe ale forurilor superioare din stat, Casa Școalelor a fost nevoită să atragă atenția învățătorilor de a desfășura în cadrul cercurilor culturale o activitate menită să înăbușe orice idee revoluționară și să risipească orice îndoială cu privire la asigurarea drepturilor proclamate de statul burghez. Astfel, de exemplu prin circulara din 9 octombrie 1908, se atrage atenția să nu se „alunece pe alte tărîmuri decît în strictul înțeles al unei

povătuiri spre binele neamului nostru și fără a se atinge cîtuși de puțin de instituțiile și organizarea noastră administrativă și politică”⁴⁴.

În ciuda acestor recomandări, în multe cercuri culturale s-a discutat problema pămîntului, dar mai ales a lipsei de pămînt a țăranilor, precum și caracterul îngust, de clasă al noilor legiuri agricole.

Învățătorul președinte ale cercului cultural din Vîrtopu-Dolj, referindu-se la desfășurarea ședinței din 14 decembrie 1908, sublinia că cei 120 de țărani prezenți în sală l-au întrerupt pe conferențiar „cerind cu toții pămînt, singurul în fapt și în măsură de a-i face învățați economici”. Și nu e de mirare, arăta în continuare învățătorul, deoarece „au fost prea mult apăsăți de învoielile agricole impuse lor de fosta administrație a proprietății domnului Scarlat Ferichide”, precum și de impunerea la amendă pe nedrept „de către judecătorul local care face abuz de drepturile ce i-au dat legea”⁴⁵.

La Mihăiță — Dolj, țăranii s-au plins de lipsa de pămînt și de muncă și de nedreptățile ce le fac arendașii⁴⁶, iar la Negoiu — Dolj, au întrebat „de ce guvernul din 1877 nu a îndeplinit făgăduielile date pe cîmpurile Bulgariei că le va da pămînt”⁴⁷. „Azi cea mai mare parte din săteni sînt lipsiți de hrană, nutreț pentru vite și în pozițiunea de a le pierde” — nota cu amărăciune președintele cercului cultural din Negoiu, în raportul său din iarna lui 1908 către revizorul școlar al județului Dolj⁴⁸.

În comunele din județul Neamț, în conferințele ținute în perioada octombrie-decembrie 1908 „ca și în alte multe părți, în timpul vorbirii unii din săteni au stăruit asupra lipsei de pămînt” și au vorbit cu amărăciune și cu revoltă” despre neuitata chestie a pămîntului⁴⁹.

Documentele subliniază cu pregnanță fapful că amploarea discuțiilor, caracterul temelor abordate erau determinate atît de poziția învățătorului, cît și de starea socială și economică a țăranilor, de nivelul lor de înțelegere de atunci. Independent însă de diversitatea de situații, aceste frămîntări din lumea satelor, privind o problemă sau alta, erau simptome ale febrei generale care agita masele țărănești înainte și după 1907 și neîndoios cercurile culturale înființate pe timpul lui Haret au contribuit la zguduirea conștiințelor, la conturarea unor revendicări precise și la deschiderea perspectivelor spre zile mai bune.

Artur Gorovei, care în activitatea de conferențiar a asistat la ședințele multor cercuri culturale, în special din Moldova, cu care ocazie a venit în contact nemijlocit cu țăranii consemnează, în majoritatea rapoartelor sale, alături de modul de organizare și desfășurare a acestor cercuri și de activitatea intensă depusă de învățători pentru ridicarea satului românesc prin cultură, situația grea a țăranilor și caracterul îngust al legiurilor adoptate de guvernanți după 1907. Astfel într-un raport adresat Casa Școalelor din martie 1909 referindu-se la noua lege a judecătorilor de ocol arăta că „țăranii sînt

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, f. 6.

⁴¹ Ibidem, f. 75.

⁴² Ibidem, f. 457.

⁴³ Ibidem, dosar 60/1912, f. 4.

⁴⁴ Ibidem, dosar 143/1908, f. 12.

⁴⁵ Ibidem, dosar 139/1909, f. 160.

⁴⁶ Ibidem, f. 189.

⁴⁷ Ibidem, f. 165.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, f. 29.

exploatați de jebări care au luat loc avocaților pentru confecționarea actelor” și că „notarii sau alți funcționari scot din punga țăranilor sume de bani pe care avocații nu și-ar fi putut închipui că le pot pretinde”. Ministerul Justiției prin adresa din 10 iulie 1909, atrăgea atenția Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice asupra atitudinii lui A. Gorovei „care nu se sfiște în lucrări, ca și oficial să facă aprecieri ofensatoare asupra unei instituții judecătorești”⁵⁰.

Gorovei nu se va sfii nici în viitor de a demasca adevăratul caracter al legilor adoptate de guvern. „S-a dovedit cu prisosință — raporta el la 1 iunie 1913 — că legea din 1907 prin care s-a căutat a se înlesni judecățile țăranilor nu și-a atins scopul și că această lege trebuie să fie modificată, după ce se va cere și avizul unor oameni care, să cunoască nevoile și ale țăranimii și ale agenților chemați să îndeplinească procedura”⁵¹.

Semnificativ de asemenea ne apare, pentru mai buna cunoaștere a frământărilor satului românesc, și raportul învățătorului din Beloțu-Dolj, înaintat revizorului școlar la 19 februarie 1909, în care se arată „Dorința lor de căpetenie este de a putea poseda fiecare o bucată de pământ și izlaz prin a cărei cultivare și pășunare ar putea împăca nevoile casei și ar putea scăpa de sărăcie. Se plîng că după legea nouă prea li se impun multe munci a se face pământului ce li se dă de proprietar și neputîndu-le executa, proprietarul și arendașul profită de aceste dijmindu-i după vechile legi care i-au adus în starea de azi. Dacă vreunul se împotrivesc, este amenințat că nu i se va mai da pământ de muncă. Se pun în contact cu vorbitorii exprimîndu-și suferințele și necazurile ce îndură din cauza lipsei de pământ și izlaz, care pricină i-au adus în săpă de lemn. Dacă n-au vite, n-au nici legume pentru copii... Proprietarul și arendașul îi obligă la pogoane de arat și semănat ca și în trecut”⁵².

Deosebit de interesante ne apar stăruințele învățătorilor de a găsi soluții care să conducă la îmbunătățirea vieții sateanului. Ne vom opri doar la un singur exemplu propunerile făcute în acest sens de către controlorul conferențiar, învățătorul Ciocirlian, la 30 aprilie 1909. Plecînd de la concluzia că „cea mai mare chestie socială și economică care a rămas nerezolvată pînă în prezent este chestiunea posesiei pământului de muncă și a izlazurilor”, învățătorul Ciocirlian se rezumă la două probleme principale privind „chipul cum s-ar putea dacă nu rezolva, dar cel puțin îndulci, actuala stare de lucruri”.

„Pentru că sătenii sub diferite pretexte scontate de proprietari și de arendași să nu mai rămînă fără pământul pe care să-l cultive măcar puțin pentru hrana casei lui, ar fi de mare nevoie să se introducă în legea întocmelilor agricole un articol prin care să se stabilească cît la sută din teren poate lucra proprietarul ori arendașul singur pe contul său, cît la sută din întinderea moșiei să fie rezervată sătenilor, căci în marginile legii actuale

un proprietar ori arendaș poate să nu dea țăranilor de pe moșia lor nici o palmă de pământ.

În chestia izlazurilor, legea s-a revină la vechea dispozițiune care obligă pe proprietari să ofere izlazuri, căci de bună voie nu dau mai pe nicăieri, iar această obligațiune să se întindă și pentru comunele de răzeși din apropierea diferitelor moșii, căci aceste comune care n-au fost improprietărite nici la 1864 duc și mai mare lipsă de imasă ca celelalte comune de clăcăși”⁵³.

O altă latură a activității cercurilor culturale bine evidențiată în fondul pe care îl prezentăm se referă la activitatea artistică. Din inițiativa unor învățători, copiii precum și adulții sînt antrenați pe făgașul artei. Încă de la început formațiile artistice care în toamna anului 1911 sînt prevăzute ca o formă organic legată de activitatea cercurilor au avut o mare forță de atracție în rîndul sătenilor. Șt. O. Josif participant în comuna Clondiru-Buzău, în anul 1909, la o reprezentație artistică organizată de cercul cultural în cadrul căruia „flăcăii au jucat scenete cu fond moral și național” nota cu satisfacție că „sătenii care asistau în număr mare au făcut mult haz și au aplaudat pe actorii improvizați care s-au achitat de minune de rolurile lor”⁵⁴.

Se pare că ideea înființării unor teatre populare, în cadrul cercurilor culturale, au avut-o învățătorii din Cuslea-Putna. Aceștia în ședința din 22 ianuarie 1906 au hotărît ca la fiecare școală de pe raza de acțiune a cercului cultural, să se joace 3—4 piese urmate de dansuri populare, cîntece și poezii, în fața sătenilor la început „în mod gratuit și apoi cu prea puțină plată, în folosul copiilor săraci”⁵⁵.

Învățătorii erau convinși că „teatrele populare făcute cu școlari și parte din adulți sînt una din ocupațiunile extrascolare de mare folos pentru ridicarea sateanului român din punct de vedere moral, intelectual și chiar economic că ele sînt prin excelență școala poporului”⁵⁶. Exemplele ar putea continua dar ne vom opri aici, zăbovind puțin asupra realismului concluziei învățătorului controlor Ioan Ciocirlian, din 22 ianuarie 1909, asupra eficacității cercurilor culturale: „Prin organizarea cercurilor culturale autoritățile școlare superioare au ținut un anume scop: dezvoltarea culturală și economică a satelor. Prima parte a scopului vizat, adică dezvoltarea culturală a satelor e drept că s-ar putea realiza cu deplin succes prin cercurile culturale, dacă ele vor fi scutite de neajunsurile de care suferă în timpul de față. Pentru dezvoltarea economică a țăranului român aceste cercuri, chiar să ajungă ele ideale, totuși nu vor putea face mare lucru. O bună stare economică nu se va îndruma însă prin cuvinte și fie ele oricît de meșteșugit rostite”⁵⁷.

O altă problemă ce poate fi urmărită în paginile fondului pe care îl prezentăm se referă la școlile de adulți care după cum arăta George Coșbuc au constituit pentru săteni alături de celelalte forme de cultură de masă organizate de Casa Școalelor

⁵³ Ibidem, dosar 139/1909, f. 429.

⁵⁴ Ibidem, f. 13.

⁵⁵ Ibidem, dosar 165/1909, f. 87.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, f. 30.

⁵⁰ Ibidem, f. 486.

⁵¹ Ibidem, dosar 112/1928, f. 48.

⁵² Ibidem, dosar 139/1909, f. 186.

„nu numai un copac care să împiedice evaporarea, ci o alimentare continuă a lor”⁵⁸.

Printre primele școli de adulți atestate de documentele Casei Școalelor se numără cea din comuna Tg. Codăești-Vaslui, care anual era frecventată de peste 100 de țărani⁵⁹. Alături de programul de învățămînt în cadrul școlii de adulți se desfășurau și unele manifestări artistice, școala avînd o orchestră și un cor bine instruit. Învățătorul din Tg. Codăești împreună cu alți 12 învățători din județul Vaslui a organizat cu concursul unor actori de la Teatrul Național din Iași turnee artistice în satele din jurul orașelor Tecuci, Focșani și Vaslui, banii adunați fiind folosiți pentru mărirea fondului cantinelor școlare.

Arhiva Casei Școalelor atestă că de la un an la altul numărul școlilor ca și al adulților care le frecventau au crescut în mod continuu. Astfel de pildă în anul 1909 s-au înființat 171 școli de adulți care erau frecventate de 11 934 țărani iar în 1902 numărul școlilor ridicîndu-se la 995. În anul 1904 apare Regulamentul școlilor de adulți în baza căruia aceste instituții erau organizate după cum urmează: Școală de adulți curs primar cu două secții (analfabeți și știutori de carte) cursuri libere și școli de adulți destinate a completa instruirea ucenicilor din fabrici, ateliere și prăvălii. În ce privește conținutul procesului de învățămînt în școlile de adulți era cel prevăzut în programa școlii primare: scrisul, cititul și aritmetica (secția analfabeți) limba română, aritmetica, geometria, religia, istoria, geografia, științe fizico-naturale, cu un adaos de cunoștințe de agricultură și creșterea vitelor (pentru secția știutori de carte⁶⁰).

Arhiva Casei Școalelor cuprinde informații despre desfășurarea cursurilor pentru adulți pe întreaga perioadă în care instituția a existat: alegerea cărților pentru cursuri, eficiența acestora, aria de răspîndire și cuprinderea pe întreg teritoriu țării.

Fondul arhivistic pe care-l prezentăm relevă și o altă latură a activității învățătorilor pe linia educării adulților și anume: activitatea desfășurată în cadrul șezătorilor satești.

Șezătorile instituite ca forme de educare a femeilor din mediul rural, au fost inaugurate pentru prima dată la începutul secolului al XX-lea de către învățătoarea Ioana Popovici din județul Covurlui, cu femeile și fetele din satul în care își desfășura activitatea. Ele s-au răspîndit repede în tot mai multe județe, avînd un pronunțat caracter practic, în cadrul lor predîndu-se lecții de cusături și împletituri, gospodărie și igienă, creșterea și îngrijirea copiilor. Alături de aceste activități se făceau seri de lectură din bucăți instructive, morale sau numai distractive.

Șezătorile își desfășurau de obicei activitatea în perioada de iarnă, odată pe săptămînă, iar uneori de două ori. Programul și activitățile desfășurate în cadrul lor, variau de la sat la sat, în funcție de posibilitățile învățătorului și de timpul liber pe care îl aveau sîntencele. În cîntunul Podurile de Jos jude-

țul Dimbovița, bunăoară, s-au organizat șezători de zi, săptămînal, frecventate de absolventele școlii și fetele analfabeți și șezători de seară la care participau femei de peste 30 de ani. În șezătorile de zi se predau de către învățătoare lucru de mină și se dădeau sfaturi privitoare la traiul de toate zilele ca, menajul, buna credință, onestitatea, iubirea de școală, de neam, etc. iar în șezătorile de noapte, sîntencele se ocupau de torsul, răsucitul borangicului, croșetul, cusături naționale etc. în timp ce bărbaii care își însoțeau femeile discutau „diferite chestiuni (privitoare) la bunul mers al comunei și școlii”⁶¹.

Șezătorile se țineau în incinta școlilor și a căminelor culturale sau în casa învățătorului în cazul în care localul instituțiilor respective era necorespunzător. În comuna Potlogi-Dimbovița, ca și în alte localități, șezătorile își desfășurau activitatea prin rotație, în casa țăranilor, tocmai pentru ca numărul participanților să crească. Și într-adevăr documentele consemnează „femeile și fetele vin cu plăcere la aceste șezători și găsesc o plăcere a petrece nopțile cele mari de iarnă”⁶².

În comuna Florești-Tulova, șezătorile se țineau săptămînal, fiindu-le afectate 3 ore de activitate. În prima oră învățătoarea ținea o conferință publică. În grai popular, pe teme legate de: rolul social al femeii române, igiena casei, pregătirea bucatelor, creșterea copiilor, creșterea vitelor, mulsul vacilor, lucrul cîmpului. În ora a doua, cite o absolventă citea din cărțile bibliotecii școlii, o bucată aleasă înainte de către învățătoare, cu subiect distractiv sau moralizator timp în care femeile țeseau sau coseau. Și în sfîrșit în cea de a treia oră se făcea „repetarea pieselor ce se jucau pe scena teatrului sîtesc de către elevii și absolvenții școlii”⁶³.

De obicei în cadrul șezătorilor se citeau povești populare, legende istorice, sfaturi gospodărești și anecdotă. În comuna Pătârlagele — Buzău de pildă în anul 1906 s-au citit: nuvele istorice Domnița Ruxandra și Constantin Brîncoveanu, povestiri cu aspecte din viața satului, anecdotă de T. Speranția etc.⁶⁴ Mulți învățători căutau ca prin subiectele abordate în cadrul șezătorilor, să aline suferința țăranilor.

Desigur, deseori șezătorilor nu puteau fi frecvență regulată din cauza mizeriei în care se aflau nemărate familii de săteni. Învățătorul din comuna Neeni raporta, la 16 noiembrie 1905, revizorului școlar al județului Buzău, marea sărăcie în care zăcea lumea „...starea de dezolare a tuturor sătenilor și sîntencelor, grija zilei de mîine, lipsa de îmbrăcăminte, amarul ce-l gustau cu toții și în mod deosebit femeile, care în contact de aproape cu copilașii lor se simțeau neputincioase față de starea lor flămîndă, avînd zile cînd spre marea lor durere trebuia să-i adoarmă cu promisiunea că mîine vor avea îndestulare. Acestea și încă multe altele au fost motive puternice pentru a nu le da pas să iasă... a veni la școală...”⁶⁵

Materialele documentare ilustrează totodată efectele pozitive pe care le-au avut aceste șezători asu-

⁵⁸ C. Dima-Drăgan, *Scriitorii noștri clasici și problema culturii de masă*, București, 1966, f. 57.

⁵⁹ Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 139/1915, f. 25.

⁶⁰ Ibidem, dosar 250/1909, f. 2.

⁶¹ Ibidem, dosar 67/1904, f. 6.

⁶² Ibidem, f. 29.

⁶³ Ibidem, dosar 165/1906, f. 169.

⁶⁴ Ibidem, f. 13.

⁶⁵ Ibidem, dosar 165/1906, f. 21.

pra sătenilor : mai multă dragoste de școală, mai multă grijă de întreținerea ordinii și curățeniei în gospodărie, mai multă tragere de inimă la cultivarea grădinei de pe lângă casă, mai mult gust pentru portul național, mai mult spirit de tovarășie⁶⁶. Astfel, bunăoară în raportul învățătorului din comuna Cătunul, din 25 august 1904, se arată printre altele : „Aceste șezători au influențat mult asupra lor, fiecare a început să-și întocmească o mică grădiniță de zarzavaturi și mai ales de flori, a început să se ocupe cu creșterea gîndacilor (viermilor de mătase), creșterea păsărilor, mai mult ca înainte. Femeile care au luat parte la aceste șezători au mai mare dragoste de a-și trimite copii la școală. Șezătorile acestea făcute cum trebuie influențează foarte mult în bine asupra satului. ele sînt de mare folos, dar foloasele nu se cunosc încă așa de bine chiar acum : ele se vor pronunța mult mai tirziu”⁶⁷.

În ce privește materialul arhivistic provenit de la donatori, acesta cuprinde o bogată corespondență cu privire la îndeplinirea legatelor lăsate de aceștia, a căror obiect îl formau în principal fie fondarea sau întreținerea unor școli, fie acordarea de burse în țară sau străinătate unor elevi merituosi.

Amintim ca mai deosebite documentele provenite de la Anastasie Bașotă. Ion Crăciunescu, Elena colonel Macca, Iosif Niculescu, Răducanu Simonide etc. Dar neîndoios în cadrul acestor documente cele provenite din arhiva lui Anastasie Bașotă — una din cele mai proeminente figuri de moșieri moldoveni din veacul trecut — se impun în mod deosebit atenției noastre prin abundența și valoarea istorică a datelor însumate în ele⁶⁸. Actele de proprietate, diversele contracte, jabele locuitorilor din satele stăpînite de el, însemnările sale personale privind diversele probleme gospodărești, inventarele de sineturi ce urmau a fi onorate de numeroșii săi debitori, scrisorile adresate lui de diferiți oameni de afaceri și personalități ale vremii dintre care nu lipsesc Gh. Asachi, Mihail Kogălniceanu și Costache Negruzzi sau de la vechilii și stolnicii moșiiilor sale, cuprind o întreagă gamă de informații de natură economică, socială, politică și culturală.

Aceste documente ne permit să urmărim cu interes mereu sporit modul în care Anastasie Bașotă a dirijat, cu o mină de fier, ani în șir, printr-o contabilitate ținută la para, gospodărirea imensei sale averi, precum și felul în care acest om de afaceri de factură modernă, știa să tragă foloase din cele mai variate surse de venituri.

Pline de interes ne apar rapoartele amintite ale vechililor și stolnicilor săi Gh. Sprinceană, Panaite Gheorghiu, A. Cocra, I. Tomide ș.a., dovezi ale grijii deosebite pe care o manifestă Bașotă pentru administrarea moșiiilor sale. Pe ani în șir, cu anume intermitențe, începînd cu anul 1831 se poate reconstitui numărul de fâlcii semănate la moșiile sale și cu deosebire la Pomirla, mersul vîlniței de aici, materia primă folosită, cantitatea de spirt realizată, recolta obținută, vînzarea produselor și a vitelor, amenajările făcute pe moșii, utilizarea lor cu mașini

agricole moderne, pentru acea vreme, ca mașina de „umbliat pine albă” mașină de treier și de bătut păpuși, mașină de balotat fin, mașină de tăiat scinduri.

În afara veniturilor încasate de pe urma moșiiilor sale, moșii întinse administrate cu grijă, Bașotă știa să tragă foloase din fel de fel de afaceri : dădea bani cu împrumut, era dealtfel fondatorul unei societăți cambiale la Iași, lua în arendă exploatarea unor bunuri sau mijloace vînzarea altora.

Persoanele cărora le împrumuta bani cu sau fără dobîndă, pe termene mai lungi sau mai scurte erau în cele mai multe cazuri mari boieri sau oameni cu funcții importante în stat. Astfel, dintr-un inventar de sineturi, din 9 iulie 1844, preluat de la hatmanul Anastasie Bașotă de către clucerul Stavilă pentru a urmări onorarea sumelor de bani, aflăm că la acea dată consolul englez datora lui Bașotă 74 galbeni, dragomanul nemțesc Hofordig 60 de galbeni, vornicul Iacovachi Palade 1680 sorcovei⁶⁹. O altă listă din anul 1852 cuprindea numele a 34 de persoane ce au luat cu împrumut bani de la Bașotă. Între aceștia figurînd postelnicul G. Asachi cu 10 000 lei (data chitanței 29 aprilie 1849) maiorul M. Kogălniceanu 229 galbeni (data chitanței 4 decembrie 1850), Iancu Alecsandri 600 galbeni (data chitanței 26 iunie 1852)⁷⁰. De altfel Kogălniceanu figurează mereu ca datornic în diversele evidente ale casei Bașotă, cum se precizează și în scrisoarea căminarului C. Costescu, omul de afaceri ai lui A. Bașotă, din 7 februarie 1853 „Domnul Kogălniceanu mă sorcovește iarăși pentru plata banilor ce datorește zicîndu-mi că pînă la Sf. Gheorghe viitor nu are nici o încîmpuire, totodată m-au însărcinat a vă înștiința că moșia Herța are a se scoate curînd în vînzare”⁷¹.

Diverse documente atestă că în mai multe rînduri Anastasie Bașotă a mijlocit cumpărarea unor moșii pentru care a primit de la cumpărătorii drept mulțumire diverse comisioane. Fapt ce explică dealtfel numeroasele informații, aflate în arhiva sa privitoare la diferite moșii.

În ce privește alte mijloace de cîștig ale lui Bașotă amintim luarea în arendă pe timp de 7 ani a „taxei evreilor” din Tg. Dorohoi (în arhivă s-a păstrat contractul încheiat cu Visteria Moldovei la 15 februarie 1854, cu specificarea prețurilor și a obligațiilor arendatorului și instrucțiunile întocmite de Anastasie Bașotă pentru organizarea și funcționarea în Dorohoi a biroului unde se primea taxa evreilor) sau împreună cu alți 5 boieri a ocnelor de sare din Moldova (în actul de tovarășie încheiat la Iași, la 22 martie 1846, se menționează în calitate de efori și casieri vistiernicul Alecu Balș și hatmanul Anastasachi Bașotă avînd datoria „a ține socoteală curată de întrături și ieșituri, cu condiții șnuruite și iscălitte de toți tovarășii, arătîndu-le în aceste condiții socoteli curate”⁷²).

Alte informații de natură economică pe care le considerăm la fel de interesante se referă la fabricile existente pe moșiile familiei Bașotă.

⁶⁶ Ibidem, f. 174.

⁶⁷ Ibidem, dosar 67/1904, f. 24.

* Reputatul arhivist ieșean Gh. Ungureanu are meritul de a fi semnalat valoarea acestui material pe care îl pregătește pentru publicare.

⁶⁸ Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, Donatori, A. Bașotă, dosar 13, f. 22.

⁶⁹ Ibidem, dosar 8, f. 6, 11.

⁷⁰ Ibidem, dosar 25, f. 96—99.

⁷¹ Ibidem, dosar 14, f. 161.

Documentele relevă faptul că în anul 1831 Bașotă era proprietarul unei tăbăcării și a unei fabrici de luminări după cum se consemnează în perilsul de cheltuieli întocmit la 12 octombrie 1831⁷². Aceste stabilimente vor fi luate în arendă de către Karl Udrișchi. De la acesta s-au păstrat în arhiva familiei Bașotă, numeroase izvoare de cheltuieli pe anul 1832, valoroase prin informațiile ce le conțin.

Astfel dintr-un astfel izvor, întocmit la 25 septembrie 1832, aflăm că pentru perioada 23 aprilie 1832—10 august 1832 la fabrica de pielărie s-au cheltuit următoarele sume : 1 250 lei pentru procurarea a 134 piei, 177 lei pentru scoarte de stejar aduse de la Ungheeni, Marhonda și Sinești, 15 lei lemnul de foc, 133 lei pentru 320 de oca și 2 chile var, 67 lei pentru îmbrăcăminte ȋȋanilor robi ce lucrau la fabrică (33 lei 8 cămăși, 15 lei 6 perechi pantaloni, 12 lei 4 pălării, 7 lei 20 parale 6 oca tutun) 24 lei pentru 7 oca piatră acră, 3 oca bacon roșu, 2 oca colacăn, 874 lei leafa meșterilor Iohan, Ferentz, Samó și 411 lei pentru „mîncarea lor în vremea aceasta”⁷³. Aceste date se întregesc în chip fericit de cele cuprinse în **Planul după care de acum înainte are a se lucra fabrica a pieilor**⁷⁴ întocmit tot în anul 1832, în care sînt prevăzute cheltuielile necesare pentru fabricarea diferitelor sorturi de produse ale acestei tăbăcării, prețurile de vînzare ale acestora, calificarea mîinii de lucru (calfelor să se dea patru ȋȋani ucenici, cîrora vor fi datori a le da și învățătură) materialul de lucru. Astfel, potrivit acestui plan se sconta pe realizarea unui beneficiu de 1 017 lei anual, cheltuielile prevăzute pentru prelucrare a 100 piei fiind de 4 532 lei iar veniturile de 5 540 lei.

Interesant ne apare și un alt izvod întocmit de Karl Udrișchi, cu cheltuielile făcute la fabrica de luminări în primul trimestru al anului 1832⁷⁵. Din cuprinsul lui aflăm sumele de lei cheltuite pentru procurarea materiei prime, a utilajelor necesare procesului de producție, leafa maistrului și ajutorului de maistru Ioniță Botezat etc., toate cheltuielile cîrindu-se la un total de 10 635 lei și 19 parale.

Alături de documentele prezentate semnalăm valoroase documentar-istorice a numeroaselor scrisori primite de Anastasie Bașotă din partea oamenilor săi de afaceri sau a prietenilor săi ce ne apar astăzi ca excelente documente sociale, politice și psihologice, autorii lor fiind mereu preocupați de analiza problemelor la ordinea zilei.

Alte numeroase dosare începînd cu anul 1869 — anul morții lui Anastasie Bașotă — cuprind corespondența bogată purtată de executorii testamentari ai acestuia cu succesorii precum și cu diferite autorități, opoziția Elenei Bașotă — fiica defunctului — la executarea dispozițiilor testamentare.

Prin testamentul său din 27 octombrie 1869, Anastasie Bașotă fondează la Pomirla un Institut Academic destinat copiilor din satele situate pe moșiile sale. Documentele fondului pe care îl prezentăm oglîndesc lupta dîră a Epitropiei Institutului purtată ani și ani de zile, pentru apărarea succesiunii contra reclamațiilor ivite asupra ei, urmărind nume-

roasele creanțe ce succesiunea le avea asupra mai multor persoane insolabile și modul în care au fost servite diferitele legate bănești lăsate prin testamentul lui Anastasie Bașotă.

După cum aflăm din adresa nr. 39 a Epitropiei Institutului A. Bașotă din 12 februarie 1879 „în ziua de 18 ale curente”⁷⁶ avea loc deschiderea și inaugurarea școlii preparatorii a Institutului Academic. Dar și după aceasta dată procesele și atacurile în justiție continuă, iar după moartea Elenei Bașotă situația se complică și mai mult ; erezii se înmulțesc și merg pînă a cere în justiție anularea testamentului. Abia în anul 1890 după mai bine de 20 de ani de tărăgăneli în justiție, Curtea de Casație respinge recursurile succesorilor și hotărîrea dată de Curtea din Iași asupra validității testamentului rămîne definitivă⁷⁷.

Alături de aceste informații mai amintim planurile și devizele estimative pentru amenajarea și reparațiile clădirilor destinate școlii, corespondență, procese-verbale, tabele, certificate, referate privind primirea elevilor în școală, programele școlare, conspecte de materiile predate, clasificarea elevilor, numirea și salarizarea profesorilor, rapoarte de inspecție etc. documente ce conturează pe ani în șir activitatea acestei instituții școlare.

Semnalăm dintre acestea Procesul-verbal al Epitropiei Institutului A. Bașotă încheiat în decembrie 1883 interesant pentru observațiile și sugestiile aduse programei școlare“... în general programa învățării istoriei ar trebui modificat despre cei d'înteiu doi ani în modu de a urma șirul cronologic pe popoare, în clasele superioare cel puțin ar trebui a se părăsi modul biografic și a se prezenta evenimentele în modul sintetic și analitic din punctul de vedere al filozofiei istorice și al dezvoltării succesive a civilizațiunii popoarelor“⁷⁸.

În patrimoniul Casei Școalelor au intrat, în decursul anilor pe cale de donații, prin testamente sau alte acte fundaționale diferite bunuri imobiliare, terenuri cultivabile, păduri, mori, iazuri clădiri cu terenuri înconjurătoare etc. În unele cazuri acestea au intrat în posesia instituției, însoțite și de vechile acte de proprietate.

Astfel cu donația Anastasie Bașotă au fost depuse 19 documente din 1644—1836, cel mai vechi act original fiind un zapis din 5 martie 1657⁷⁹. Acestea în mare majoritate sînt zapise de vînzare a moșiei Pomirla, cărți domnești de întărire a stăpînirii acestei moșii familiei Bașotă.

Cele mai numeroase documente feudale provin însă din donația Elena colonel Macca. Aceste sînt 223 documente din perioada anilor 1580—1859. Marea majoritate a lor se referă la probleme de proprietate și anume : întărirea stăpînirii unor moșii, vînzări, cumpărări, schimburi, hotărînici, răscumpărări de proprietăți etc. Cel mai vechi document original este din ianuarie 1644 o carte a șase boieri dată prin răvașe domnești ginerilor Cristei logofăt din Buciumeni pentru a adevăra moșiile lui Cristea lo-

⁷² Ibidem, dosar 6, f. 2.

⁷³ Ibidem, f. 4.

⁷⁴ Ibidem, f. 34—35.

⁷⁵ Ibidem, f. 10.

⁷⁶ Ibidem, dosar 6/B, f. 88.

⁷⁷ Ibidem, dosar 54 B, f. 1 și urm.

⁷⁸ Ibidem, dosar 108 B.

⁷⁹ Ibidem, Acte feudale, Anastasie Bașotă, doc. nr. 2.

gofât și a jupinesii lui rămase după înzestarea fetelor".

Dintre acestea mai amintim numeroasele zapise ale moșnenilor din Miroși jud. Teleorman, cărțile de judecată în pricina dintre aceștia și postelnicul Gh. Balăceanu, anaforale referitoare la același pricină, hotărnicia domnitorului Nicolae Petru Mavrogheni, din 8 iulie 1736, pentru moșiile Miroși etc.

Toate aceste mărturii întregesc informațiile istorice cuprinse în actele feudale, existente în arhivele noastre, cu privire la procesul de extindere a domeniului feudal prin acapărarea de moșii, danii, cumpărări, procese nesfârșite, adeseori nedrepte continuate de generații după generații.

Un loc aparte din cadrul acestei colecții îl deține o însemnare nedată despre neamul Căpeștilor „de pe hrisoavele domnilor de demult ca să se știe din cine se trag”⁸⁰.

MULAJE SIGILARE DIN FLANDRA ȘI BRABANT

MARIA DOGARU

De curind depozitele Arhivelor Statului s-au îmbogățit cu o colecție de mulaje de pe sigilii belgiene. Colecția a fost oferită de Arhivele generale ale Regatului Belgiei Arhivelor din România ca urmare a bunelor relații existente între cele două instituții, în semn de prietenie și considerație față de arhiviștii români. Ea cuprinde patru serii de mulaje de pe sigilii din secolele X–XVIII. Mulajele sigilare primite comportă mai multe clasificări. Din punct de vedere al posesorului acestea au aparținut suveranilor, unor feudali cu înalte grade nobiliare, demnitari laici și clerici, unor orașe sau instituții ecleziastice.

Cea mai mare parte din mulaje au forma rotundă, o parte însemnată din acestea au forma de navetă, iar câteva sînt ovale. În privința mărimii consemnăm că cele mai mari, ajungînd pînă la 9 cm., sînt sigiliile orașenești (Louvain, Liège) iar cele mai mici, circa 5 cm. au aparținut mănăstirilor (sigiliul mănăstirii Willers).

Din punct de vedere al tipului din reprezentare, colecția cuprinde sigilii avînd în emblemă: tipul heraldic, caracteristic sigiliilor folosite de unele centre urbane; tipul iconografic înfîlînit în sigiliile înalților demnitari clerici; tipul ecvestru cu cele două variante — ecvestru de război și ecvestru de vînațoare — specific unor instituții ecleziastice sau înalți prelați; tipul monumental des înfîlînit în reprezentările din sigiliile orașenești; în fine, tipul naval a cărui prezență este motivată de importanța pe care a avut-o navigația pentru centrele urbane din Flandra.

Sub aspectul materialelor și al tehnicii de confecționare se disting două categorii de mulaje, una obținută din coalin ars avînd culoarea naturală

(cărămiziu) a doua confecționată din aceeași materie. Mulajele din prima categorie erau introduse, înainte de a fi arse, într-un smălț de culoare verde cu aspect lucios.

Cercetate din punct de vedere cronologic constatăm că primele sigilii sînt din anul 980 și aparțin orașului Liège și episcopului Notger, urmează cel al Consiliului de canonici de la biserica Sfîntul Gertude din 1147, al lui Filipp de Alsacia, conte de Flandra (1162) al contelui Bouduin V conte de Hainaut din 1180. Cele mai noi sînt sigiliul orașului Binche din 1579, orașul Diest — 1600 și orașul Enghien din 1701.

Legenda acestor sigilii este scrisă în general în limba latină doar la cîteva este redată în limba germană (în ultima categorie se include și sigiliul orașului Bruxelles). De cele mai multe ori textul legendei este scris cu caractere capitale și înserat circular de la dreapta spre stînga începînd din centrul marginii superioare a cîmpului sigilar. Precedată de invocația simbolică legenda cuprinde titlul și numele posesorului iar uneori și data. Exemplu în exerga sigiliului lui Henri I se menționează SIGILLUM HENRI I DUCIS, sigiliul orașului Liège are următoarea legendă: SIGILLUM PROPRIUM. OPIDI. LAWENSIS iar la marginea sigiliului orașului Tournai — s-a înserat: SIGILLUM COMMUNE: CIVITATIS: ET: VILLE: TORNAENSIS. Deseori cuvintele ce compun legenda sînt separate printr-un punct, două sau chiar trei. Menționăm din acest punct de vedere legenda sigiliului orașului Maaseik în care termenii sînt separați printr-o rozeță. Exerga în care a fost înserat textul legendei este marcată prin două linii continue, punctate sau perlate. În sigiliul orașului Saint Ghislain textul legendei este scris pe o eșarfă ce se desfășoară doar în partea superioară a cîmpului sigilar.

Uneori în cîmpul sigilar s-au înserat, pe orizontal, în stînga și dreapta mobilelor ori circular, litere sau cuvinte întregi. Astfel de inscripții sînt proprii sigiliilor ce au în reprezentare sfinți, exemplu fiind sigiliul orașului Liège în interiorul cărăua s-au gravat S. Lambert, sigiliul orașului Bruxelles ce cuprinde circular textul S. Michel.

Deosebit de interesante sînt sigiliile orașenești. Emblemele acestora cuprind elemente referitoare la tradițiile formării unor orașe, informații prețioase privind evoluția lor social-economică, conservă legende specifice. Analizînd sigiliile utilizate de centrele urbane din punct de vedere al tipului, constatăm că a avut loc un proces evolutiv în cadrul cărăua reprezentarea din emblemă s-a modificat în sensul creșterii rolului elementelor heraldice propriuzise. Se constată de asemenea că doar un număr redus dintre sigiliile cuprinse în colecția de mulaje se încadrează în tipul heraldic. Sigiliul orașului Hasselt din 1304 are în reprezentare un scut triunghiular ascuțit cu 10 fascii (fig. 1). În sigiliul orașului Saint Ghislain este reprezentată o acvilă ce ține pe piept un scut despîcat, în cartierul din dreapta se distinge o acvilă bicefală, în cartierul din stînga un copac cu rădăcină; de sub scut ies doi lei, unul în profil spre dreapta, altul în profil spre stînga (fig. 2).

Cel de-al doilea sigiliu al orașului Gand are gravat în cîmpul sigilar tot un scut triunghiular, însă

⁸⁰ Ibidem, Elena colonel Macca, doc. nr. 3.

⁸¹ Ibidem, doc. nr. 221.

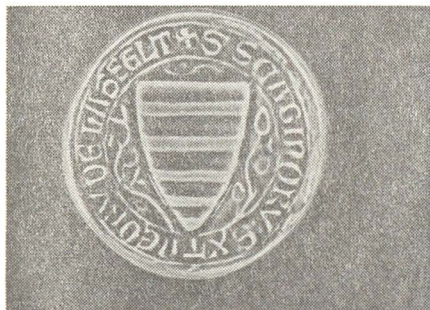

Fig. 1

Fig. 2

rotunit, incluzînd un leu limbat și rampant. Scutul timbrat de un bust (feminin) susținut de două păsări, este flancat în dreapta și stînga de cite o acvilă bicefală și o floare de crin (fig. 3).

Orașul Arlon a utilizat în secolul al XVII-lea un sigiliu avînd în cîmpul sigilar un scut de aceeași formă, fasciat, incluzînd un leu rampant în profil spre dreapta. Scutul este susținut de două păsări și timbrat de un buzdugan ce îl ține în cioc pasărea din stînga (fig. 4). Sigiliul din 1701 al orașului Enghien — cea mai veche baronie a contelui de Haimaut — oraș cunoscut încă din epoca lui Carol cel Mare¹ — include în reprezentare un scut triunghiular ascuțit, gironat în 10 piese. Scutul menționat, timbrat de coif cu lambrechini, se sprijină pe doi leoparzi (fig. 5).

Fig. 3

La unele sigilii orășenești elementele din emblema sint plasate direct în cîmpul sigilar. Astfel, sigiliul orașului Léau din 1372 include un leu limbat și rampant redat în profil spre stînga (fig. 6). De asemenea, sigiliul orașului Maaseik din 1438 are în cîmp trei cruci separate de ramurile unui copac. Consiliul Municipal al orașului Gembloux a utilizat în secolul al XIII-lea un sigiliu avînd în reprezentare două chei redată cu minerul în jos și suprapuse (fig. 7). Orașul Tirmemont, a cărui înființare este atribuită lui Iulius Cesar, a folosit în 1334 un sigiliu în al cărui cîmp era gravat un berbec redat în profil spre stînga susținînd un steag pe care se află imprimată o cruce (fig. 8). Această reprezentare poate fi o aluzie la industria textilă deosebit de dezvoltată în această regiune.

Remarcăm sigiliul orașului Herrentals unul dintre cele mai vechi orașe din Belgia, distrus de mai multe ori datorită războaielor, de altfel ca și celelalte orașe din această parte a Europei — refăcut în întregime în 1209 de Henri I. Sigiliul folosit în secolul al XIV-lea de acest centru urban cuprinde un copac cu frunze iar printre acestea citeva păsărele (fig. 9).

Nenumărate sigilii au ca însemn construcții medievale, exprimînd rolul pe care l-au avut fortificațiile pentru orașele din Flandra în epoca respectivă. Zidurile de apărare, porțile suspendate, turnurile de supraveghere au avut în secolele XII—XIV un rol deosebit auit în obținerea supremației cît și în apărarea locuitorilor de atacurile din afară și

Fig. 4

Fig. 5

¹ La Grande encyclopédie, inventaire raisonné des sciences, des lettres, des arts, par un société des savants et de gens de lettres, Paris, vol. XV, p. 1062.

Fig. 6

Fig. 10

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

menținerea autonomiei administrative². Importanța ce s-a acordat într-o primă perioadă fortificațiilor urbane este dovedită de faptul că aproape toată suprafața sigilară este ocupată de aceste construcții speciale elementul heraldic propriu acelei localități fiind redat în proporții mult reduse sau lipsind cu desăvârșire.

Orașul Mons, important centru cultural al Belgiei care își datorează originea unui fort roman denumit Costrilocus, a folosit în secolul al XVII-lea un sigiliu reprezentând un zid de cetate construit din cărămidă ce avea la bază bolovani de riu, dincolo de zid se văd trei turnuri (fig. 10).

În emblema sigiliului orașului Louvain se afla, de asemenea o poartă de oraș medieval flancată de două turnuri terminate cu câte un glob crucifer (fig. 11). Un aspect asemănător are și sigiliul orașului Dinant al cărui teritoriu pare să fie locuit dintr-o perioadă anterioară cuceririlor romane. Această localitate are o bogată istorie dovedită de relicvele preistorice descoperite pe teritoriul său și de informațiile scrise care consemnează că în perioada merovingiană a fost sediul unui atelier monetar. În anul 744 cetățenii lui Dionate Costro, cum se numea la acea dată localitatea, au primit un privilegiu de imunitate iar în secolul XII acest oraș se număra printre participanții la Hansa³. În emblema sigiliului utilizat de autoritățile din Dinant în 1271 este înfățișat un zid de cetate cu trei turnuri, unul central terminat cu cinci crenele mai înalt, și două laterale mai mici, terminate cu câte trei crenele. Deasupra fiecărui turn lateral se distinge bustul unui ostaș ce parcă stă de pază (fig. 12).

Deosebit de frumos și bine realizat grafic este sigiliul orașului Tournai — important centru urban încă din epoca romană — fostă capitala unor regi merovingieni. Dăruit de Carol cel Pleșuv, ginerelui său Boudouin Braț de Fier, conte de Flandra, distrus în 881 și refăcut în secolul X, înconjurat în întregime în 1295 cu un zid întărit, acest centru urban, devenit capitala artistică a Flandrei, a fost apărat în 1581 în fața atacului ducelui de Parma, de prințesa Cristina d'Espinoy, rămasă la conducerea cetății după plecarea soțului său⁴.

² H. Vander Lenden, *Vue generale de l'histoire de Belgique*, 1918, p. 53.

³ *La Grande encyclopédie...* vol. XIV, p. 583.

⁴ *Ibidem*, vol. XXXI, p. 240.

Fig. 11

Sigiliul folosit de acest oraș în secolul al XIII-lea are în partea inferioară a cîmpului o construcție fortificată cu poartă și turnuri de supraveghere iar în partea superioară flori de crin (fig. 13).

În sigiliul orașului Vilvorode se află reprezentat un zid de oraș cu o poartă flancată de două turnuri și de cîte un steag. Dincolo de zid se vede o clădire acoperită cu țiglă. Probabil acest zid este o expresie a castelului fortificat ridicat aici în 1375 de ducele de Brabant⁵ (fig. 14).

Sigiliul orașului Diest conservă, de asemenea, o construcție feudală, o poartă de cetate cu două turnuri laterale flancate de cîte un steag. Acest gen de însemn este redat în mod original în sigiliul orașului Tongres, localitate ce datează din epoca romană (se pare că a fost construit pe teritoriul vechii cetăți Adulata Tungarum)⁶. Marca acestui sigiliu înfățișează un zid de cetate ce se desfășoară circular pe toată suprafața sigilară avînd trei turnuri și o poartă. Poarta, situată în centrul părții inferioare a cîmpului sigilar, este încadrată într-un turn format din două etaje și terminat cu o cruce, flancat în dreapta și stînga de cîte un turn, de asemenea etajat avînd extremitatea superioară în formă de cupolă, în interiorul zidului se află o clădire cu un acoperiș din țiglă avînd la extremitate cîte un turn (fig. 15).

Deosebit de interesantă ni se pare reprezentarea de pe sigiliul orașului Huy, consemnat documentar din anul 636, oraș ce a manifestat încă de timpuriu spirit de independență. Construcția arhitectonică prezentă în emblema acestui sigiliu este etajată. Primul nivel, constituit din patru coloane este așezat pe un postament cu nouă trepte, cel de-al doilea etaj, compus din trei coloane este susținut de doi lei, unul redat în profil spre dreapta altul în profil spre stînga. Etajul următor format din două coloane este susținut de două păsări, una în profil spre dreapta, alta în profil spre stînga. Ultimul etaj reprezentat printr-o singură coloană cu extremitate superioară în formă de cupolă se prelungește pînă în exergă. Această construcție este înconjurată de doi copaci cu frunze și flori (fig. 16).

La unele sigilii orășenești construcția medievală atît de des utilizată este însoțită de elemente din

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

⁵ *Ibidem*, p. 1016.

⁶ *Ibidem*, p. 160.

Fig. 16

Fig. 20

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 21

stema respectivei localități, redată de cele mai multe ori în proporții reduse. Astfel, construcția prezentă în sigiliul orașului Binche este flancată în dreapta de un scut scartelat incluzând în fiecare cartier cite un leu rampant redat în profil spre dreapta, iar în stînga un scut al cărui cîmp nedivizat este ocupat de același animal (fig. 17). O astfel de combinație întîlnim și în sigiliul orașului Namur.

Cum am specificat mai sus unele sigilii orășenești, exprimînd doctrina religioasă a epocii, includ scene biblice, sfinți sau prelați. Din această categorie reamarcăm sigiliul orașului Lacken ce are în reprezentare fecioara cu pruncul, redată într-un cadru gotic (fig. 18) sigiliul orașului Bruxelles din 1334 înfățișează un personaj (sfîntul Mihail) redat în picioare și ținînd în mîna dreaptă crucea iar în mîna stîngă globul (fig. 19).

Orașul Gand, fosta capitală a Flandrei orientale, cunoscut încă din secolul VII⁷ are în reprezentare un altar în centrul căruia se afla un sfînt (sfîntul Ioan) ce ține mîna dreaptă, ridicată în semn de binecuvîntare, iar în mîna stîngă biblia, deasupra construcției se aflau două păsări aflate față în față (fig. 20). Orașul Liège, a cărui înființare se pare că a avut loc în anul 553, a utilizat în secolele XIII–XIV, epoca în care era pe cale să devină republică, un sigiliu avînd în reprezentare pe sfîntul Lambert stînd pe tron și ținînd în dreapta o ramură de mîslin, în stînga biblia deschisă (fig. 21). În emblema sigiliului orașului Anvers, cel de-al doilea oraș ca mîrime din Belgia, datînd încă din vremea lui Cesar, se conservă unele simboluri privind înființarea orașului. Conform legendei, pe teritoriul actual al acestei localități a pătruns încă din vechime un uriaș numit

⁷ Raoul Mortier, *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, Paris, 1937, p. 615.

Fig. 22

Duron sau Antigon care s-a stabilit aici și tuturor negustorilor ce treceau pe acolo le cerea o parte din mărfurile lor iar celor care îl înșelau le confisca marfa apoi le tăia mina și o arunca în Escaut. In cele din urmă un localnic pe nume Braband a aplicat uriașului legea talionului și apoi l-a aruncat în apa mai sus-menționată*. În amintirea acestei fapte armele acestei localități includ un castel și două miini tăiate. Într-adevăr în reprezentarea de pe sigiliul orașului Anvers descifrăm o cetate cu poartă și turnuri de supraveghere, iar deasupra acestora mai multe steaguri pe care se afla câte o mină. Aceste elemente sînt mult mai vizibile la cel de-al doilea sigiliu al acestei localități inclus în colecția de mulaje oferită de Arhivele belgiene (fig. 22).

Și pentru orașul Bruges, important centru comercial și industrial al Belgiei, în secolele XIII–XIV o veritabilă piață europeană colecția specificată cuprinde două sigilii utilizate în epoci diferite. Primul dintre acestea, datînd din secolul al XIII-lea, include în partea dreaptă a cîmpului sigilar un zid de cetate cu poartă, iar în partea stîngă, într-un scut triunghiular ascuțit, un leu rampant redat în profil spre dreapta. Cel de-al treilea sigiliu al acestui oraș datînd din 1452 are în emblemă tipul heraldic: într-un scut triunghiular ascuțit, fasciat în 8 piese, un leu rampant redat în profil spre dreapta. Scutul timbrat de un înger se sprijină pe doi lei redați unul în profil spre dreapta, altul în poziție inversă.

În tipul naval se încadrează sigiliile orașelor Nieuport, Damme și Monikerede. Cel mai caracte-

* *La Grande encyclopédie*, vol. VIII, p. 270–271.

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 23

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

Fig. 32

ristic este sigiliul orașului Nieuport a cărui existență și denumire este rezultatul eforturilor locuitorilor vechii localități, distrusă în 1116, de un puternic uragan, de a construi o nouă așezare. În emblema acestui sigiliu se află o corabie cu un catarg, iar pe puntea acesteia un vislaș (fig. 23).

Orașul Damme utiliza în 1178 un sigiliu ce are în emblema un vapor pe valuri : pe una din frînghiile legate de catarg se afla agățat un om iar pe punte, la pupă și la proră, pe o construcție în formă dreptunghiulară, sint înfățișate două persoane ce susțin un steag pe care se află, între două fascii, un ciine alergând spre stînga, elementul central din stema acestei localități. Vaporul semnifica ocupațiile locuitorilor din perioada în care acest oraș era port la mare, aici realizîndu-se schimburile de mărfuri între negustorii ce veneau pe marea Baltică sau pe Mediterană. Ulterior marea s-a retras iar localitatea a rămas ca o cetate înconjurată de pămînt⁹, sigiliul fiind deci o dovadă a acestor transformări (fig. 24).

Sigiliul orașului Monnikerede, datînd din anul 1309, imbină mai multe tipuri : iconografic, heraldic și naval prin faptul că în emblema sa se află un personaj religios ce ține cu ambele brațe biblia, un leu rampant înfățișat în profil spre stînga, în partea opusă o corabie cu un catarg ce se termină printr-o cruce iar alături de aceasta o stea cu 6 raze (fig. 25).

Existența unor sigilii orășenești din aceeași perioadă, variate sub aspectul tipului și al mărimii, poate fi o dovadă a faptului că autoritățile comunităților respective utilizau concomitent mai multe matrice sigilare. Este concludent în acest sens faptul că în colecția de muleaje oferită de Arhivele belgiene există un sigiliu din 1442 al orașului Maline, special pentru procese. Marca acestui sigiliu exprimă, după părerea noastră, atribuția autorității municipale în ceea ce privește ordinea publică : doi ostași cu sulite susținînd un scut cu fascii (armele orașului) (fig. 26). Un sens asemănător îl are probabil și reprezentarea din sigiliul utilizat în 1287 de orașul Alost, oraș ce datează din antichitate și care păstrează, pe lângă relicvele acestei epoci, însemnate capodopere de artă din secolele XIII—XV. În emblema acestuia distingem un ostaș ce susține în mîna dreaptă un steag pe care este imprimată o sabie cu vîrf în jos iar în mîna stîngă ține aceeași armă (fig. 27).

Sigiliile suveranilor, nobililor și înalților demnitari laici au în emblema tipul ecvestru de război,

⁹ *Ibidem*, vol. XIII, p. 814.

Fig. 33

caracterizat prin înfățișarea unui cavaler în armură cu cască și vizieră, uneori închisă, călare pe un cal ce aleargă de obicei spre stînga, călărețul purtînd în mina dreaptă sabia iar în mina stîngă scutul pe care sînt gravate armele sale. Din această categorie menționăm sigiliul din 1162 al lui Philippe de Alsacia, conte de Flandra deosebit prin faptul că personajul ține în ambele mîini cite o sabie, sigiliul din 1171 al lui Baudouin V. supranumit „curajosul” conte de Hainaut în acea epocă preocupat să-și extindă stăpînirea pe malul stîng al riului Escaut ¹⁰, sigiliul din 1197 al lui Henri I a cărui lungă domnie (1190–1235) a marcat o epocă decisivă în anele dinastiei de Brabant, principe ce și-a probat calitățile de bun conducător militar în războaiele pe care le-a susținut ¹¹ (fig. 28) sigiliul din 1306 al lui Jean II duce de Brabant (fig. 29) cel din 1316 al lui Gouillaume I, conte de Hainaut, de Olanda, Zelanda, senior de Frise (fig. 30) și cel al aceluași Gouillaume în calitate de conte de Namur (1349).

În tipul ecvestru de vînătoare se include sigiliul din 1293 al lui Henri VII, conte de Luxemburg în a cărui reprezentare se află un cavaler călărind un cal redat în profil spre dreapta, personajul întinzînd mina spre o pasăre. În partea superioară a cîmpului sigilar în dreapta și stînga se află cite un scut incluzînd, cel din dreapta un leu rampant, cel din stînga trei fascii.

¹⁰ H. G. Moke, *Histoire de la Belgique*, Bruxelles, 1881, p. 154–155.

¹¹ H. Vander Linden, *op. cit.*, p. 61.

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Între sigiliile aparținând suveranilor consemnăm două utilizate de descendențele feminine ale lui Baudouin Braț de Fier. Sigiliul Ioanei de Constantinopol, contesă de Flandra și Hainaut care l-a succedat în 1206 pe tatăl său Boudouin IX de Constantinopol, căsătorită cu Ferand de Portugalia apoi cu Thomas de Savara¹². Sigiliul acesteia datînd din 1223 are în emblemă un personaj feminin călărînd un cal redat în profil spre dreapta, personajul întinzînd mina spre o pasăre ce se afla în stînga cîmpului sigilar (fig. 31). Deosebit de acest sigiliu ce se încadrează în tipul ecvestru de vînătoare este sigiliul Margaretei de Constantinopol, căsătorită întîi cu Bouchard, a doua oară cu Guillaume de Dampierre, numită pentru modul în care a colaborat cu burghezia „buna contesă”. Deținînd titlurile pe care le-a avut și sora sa mai sus menționată, pe care în 1224 a urmat-o la tron¹³, Margareta de Constantinopol a folosit un sigiliu ce are în imagine un personaj feminin redat în întregime ținînd în mina dreaptă o floare de crin. În dreapta și stînga acestuia s-a gravat în dimensiuni reduse un leu (fig. 32).

Sigiliile instituțiilor ecleziastice, au în reprezentare scene religioase. Mănăstirea din localitatea Dunes a folosit un sigiliu avînd în emblemă pe maica domnului ținînd în mina dreaptă o ramură de măsline iar în mina stîngă pruncul (fig. 33).

În sigiliul mănăstirii Willers se afla un cadru gotic cu trei arcade, în centrul reprezentării este înfățișată maica domnului cu pruncul în brațe, iar lateral cite un înger îngenunchiat înălțînd spre personajul central cite o ramură (fig. 34). Sigiliul mănăstirii Affligen include două personaje afrontate, cel din stînga avînd în mină o cruce (fig. 35). În emblema sigiliilor consiliilor de canonici, de obicei, se afla un prelat cu cirja sau un sfînt cu biblia. Deosebit de acestea este sigiliul consiliului de canonici din Nivelles care are în emblemă o construcție cu trei turle, desigur o biserică (fig. 36). Sigiliul consiliului de canonici al bisericii sfîntului Gertruda din Louvain datînd din 1230 reprezenta un sfînt stînd pe tron, ținînd în mina dreaptă o ramură de măsline iar în cea stîngă biblia. Sigiliul bisericii sfîntului Servais din Maastrikt conservă o reprezentare asemănătoare cu deosebirea că în mina dreaptă sfîntul ține o cirje iar de sub tronul pe care personajul respectiv este așezat iese în dreapta și stînga capul unui balaur (fig. 37). Într-o factură asemănătoare este și sigiliul bisericii sfîntului Bartolomeu din Liège în care personajul menționat ține mina dreaptă ridicată în sus iar în mina stîngă același obiect. Asemănătoare sînt și reprezentările din sigiliile demnitarilor clerici. Notger, între 972–1008 episcop al orașului Liège, demnitar care, în pofida hainelor religioase pe care le-a purtat, este apreciat în istorie ca un războinic, acela care a făcut din Liège cea mai solidă fortăreață, a utilizat un sigiliu avînd în cîmp un personaj (bust) ce ține miinile încrucișate. Sigiliul lui Adolphe de la Marck, care a deținut la începutul secolului al XIV-lea (1341) aceeași funcție, înfățișează un sfînt stînd pe tron în interiorul unei construcții gotice avînd mina dreaptă ridicată în semn de binecuvîntare, iar cu cea stîngă susținînd cirja (fig. 38).

Dacă am încerca o comparație între însemnele prezente în sigiliile belgiene și emblematica sigilară românească am putea spune că în unele privințe există asemănări. Fără a mai vorbi de sigiliile în a căror reprezentare se află sfinți sau scene religioase, evident asemănătoare cu impresiunile sigilare de pe documentele emise de instituțiile ecleziastice din țara noastră, trebuie să remarcăm faptul că anumite elemente întâlnite în sigiliile belgiene sînt cunoscute și în sfragistica românească. Astfel, unele districte sau orașe românești — în special cele din Transilvania au folosit sigiliu avînd în reprezentare construcții : ziduri de cetăți, porți (orașul Cluj, Alba Iulia, Arad, etc.¹⁴), sigiliul județului Brăila¹⁵ și Constanța¹⁶ conservă în emblemă simbolul navigației — o navă, sigiliul județului Teleorman incluzînd 3–4 oi¹⁷ se poate asimila cu sigiliul orașului Tîrlimont iar sigiliile folosite de județele Vlașca¹⁸ și Suceava¹⁹, avînd în emblemă arbori se aseamănă cu sigiliul orașului Herentals.

Conservate din epoca în care pe teritoriul Belgiei s-au constituit și afirmat mai multe principate, corespunzînd cu perioada în care orașele din Flandra și Brabant cunosc o perioadă de maximă înflorire, sigiliile la care ne-am referit mai sus, ne oferă posibilitatea să cunoaștem gradul de dezvoltare a artei gravării în această regiune. Privite din acest punct de vedere mulajele sigilare belgiene se remarcă printr-o execuție tehnică superioară și constituie totodată reale valori ale artei feudale.

Într-adevăr, marea majoritate a sigiliilor sînt expresive, elementele ce compun reprezentarea sînt redade corespunzător, sînt respectate proporțiile, se disting detaliile.

Modul de alcătuire a compozițiilor dovedește faptul că se cunoșteau și se respectau regulile artei blazonului. Unele sigilii, adevărate creații artistice, redau înfățișarea unor monumente, îmbogățesc portretistica epocii prin evidențierea trăsăturilor fizice ale posesorului, exprimă în mod corespunzător mișcarea, ne atrag prin eleganța reprezentării, ne reliefează în mod direct stilul arhitectonic al epocii.

Din punct de vedere al modului de confecționare a mulajelor exemplarele oferite de Arhivele regatului Belgiei, corespund celor mai înalte exigențe, dovedesc o experiență bogată în acest domeniu. Este de remarcat totodată faptul că pe lângă Arhivele centrale din această țară există un serviciu ce se preocupă de utilizarea izvoarelor în scopul educării și instrucției și care se îngrijește printru alte activități și de confecționarea mulajelor sigilare. Prezența unui astfel de serviciu în cadrul instituției menționate, profilul activității desfășurate, explică totodată succesele pe care sigilografia belgieni le-au obținut în utilizarea izvoarelor sigilografice în procesul de instrucție desfășurat în domeniul învățămîntului superior.

¹⁴ Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania*, în Documente privind istoria României, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 586, 613–614.

¹⁵ M. Dogaru, *Sigiliile-mărturie ale trecutului istoric* (Album sigilografic) în curs de publicare.

¹⁶ Dan Cernovodeanu, I. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România*, în „Aevista Arhivelor” vol. XXXVI, an. LI, nr. 1–2, 1974, p. 51–52.

¹⁷ M. Dogaru, op. cit.

¹⁸ Arh. St. Buc., colecția Sigilii Administrative nr. 167, 540.

¹⁹ Ibidem, 1290–1292.

¹² Ibidem, p. 61–63.

¹³ Ibidem, p. 67–68.

PROBLEMA UNITĂȚII ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

MANOLE NEAGOE

Unitatea politică a țărilor române pe care o realizează Mihai Viteazul, pentru scurtă vreme, este una dintre cele mai interesante și pasionante probleme, care s-au pus în fața istoriografiei românești.

Întrebarea fundamentală care se pune este următoarea: exista o conștiință de neam la români, în secolul al XVI-lea? Există vreo legătură între această conștiință și noțiunea de conștiință națională, care să acționeze în sensul formării unei concepții politice privind unificarea țărilor române?

Conștiința latinității poporului român. Studii mai vechi și mai noi, pornind de la asemenea mărturii dar și de la alte informații documentare, au arătat că la români a existat dintotdeauna conștiința originii lor romane. La D. Onciul întîlnim următoarea afirmație în legătură cu această problemă: „Conștiința despre latinitatea poporului românesc era atît de veche cît și existența lui însuși”¹. Studii mai noi au confirmat ceea ce Onciul spusese cu aproape șase decenii în urmă. S-a demonstrat că la români, conștiința despre originea lor romană este consemnată încă de la începutul secolului al XV-lea². În afară de relatarea lui Ioan, arhiepiscop de Sultanieh, primul străin care consemnează faptul că românii își cunosc originea, este Nicolae de Modruša, care l-a cunoscut pe Vlad Țepeș în Ungaria și în a căruia operă întîlnim exprimată ideea că românii aveau conștiința originii lor romane.

În secolul al XVI-lea mărturiile despre conștiința latinității românilor sporesc odată cu interesul manifestat de către umaniști dar și de oamenii politici pentru spațiul carpato-dunărean. Acest interes se manifestă și în secolul al XV-lea, dar pe măsură ce ofensiva otomană amenință din ce în ce mai mult centrul Europei, se încearcă organizarea unei cruciade împotriva turcilor. Ideea organizării unei cruciade nu fusese abandonată niciodată, dar, la începutul secolului al XVI-lea ea nu mai reprezintă o forță motrice capabilă să coaleză suficient mijloace pentru obținerea unor rezultate pozitive. Încercările de organizare a cruciadei, pornite uneori la cererile repetate ale regilor Ungariei, amenințați în mod direct de ofensiva otomană, sînt interesante pentru că, în planurile care se alcătuiesc în această vreme sînt incluse țările române. Cei care concep aceste proiecte de coalițare a creștinilor se interesează despre capacitatea militară a românilor, poziția strategică excepțională a țărilor române, și pentru a spori într-o anumită măsură și interesul papei, se fac mențiuni despre originea nobilă a românilor. Jean Laski, episcopul de Gnesno, participă la Conciliul de la Lateran, unde se discută

problema organizării cruciadei și cu această ocazie arată că: „Românii ruteni dinspre Rutenia sînt războinici feroci. Patruzeci de mii din întregul popor alcătuiesc armata. Locuiesc țara Moldovei sau Mysia. Vorbesc o limbă comună cu rutenia (sic!) și italiana. Căci spun că se trag din soldații romani, trimiși să apere Pannonia împotriva sciților”³. Și alți umaniști ca elvețianul Joachim Vadian, moravul Stephanus Taurinus și germanul Johan Boemus vorbesc, la începutul secolului al XVI-lea, despre originea romană a românilor⁴.

Paralel cu știrile care ne arată învederat că românii își cunoșteau originea, reînvie și noțiunea de Dacia, stabilindu-se, așa cum s-a demonstrat, o legătură între „realitatea etnică politică românească din spațiul carpato-dunărean și trecutul său antic”⁵. În cadrul efortului de lărgire a orizontului geografic, oamenii Renașterii ca Flavio Biondo, Pius II (Enea Silviu Piccolomini), Pomponius Leto, Petru Ransanus, Bonfinius sau cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil vorbesc de Dacia, noțiune geografică în care se cuprind cele trei țări românești, sau numai una dintre ele.

În legătură cu așezarea țărilor române și planurile pe care occidentalii le fac pentru organizarea unei cruciade, o mențiune o avem chiar de la începutul secolului al XVI-lea. Raguzanul Felix Petancici prezenta regelui Ungariei, în anul 1592, un memoriu despre drumurile pe care ar putea să le urmeze o armată cruciată. Unul dintre aceste drumuri ar fi putut trece prin Transilvania și Țara Românească, despre care Petancici spune: „Aceasta [Valachia] este provincia numită Dacia de către antici, colonie a romanilor din care cauză băștinașii ei și în vremea noastră se folosesc pretutindeni de graiul latin”⁶. Dacă în primele două decenii ale secolului al XVI-lea se vorbește despre conștiința originii românilor și despre Dacia, ca noțiune geografică în limitele căreia trăiește poporul român, în deceniul următor se produc schimbări sensibile în preocupările umaniștilor față de români. Cînd se vorbește de umaniști, în legătură cu știrile pe care aceștia le transmit despre români, nu trebuie să se facă abstracție de un aspect esențial: cele mai importante mărturii provin de la oameni care îndeplinesc misiuni diplomatice. sînt deci informatori avizați și opera lor are o destinație politică bine precizată: descoperirea acelor mijloace care să

de leur romanité au moyen âge, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome IV, 1965, nr. 1, p. 15-19; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972; p. 43-45; *Călători străini despre Țările Române*, București, 1968, vol. I, p. 38-40.

¹ N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originii românilor*, în „An. Acad. Rom.” Mem. sect. ist., seria III, tom XVII, 1936, p. 262; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 74.

² A. Armbruster *op. cit.*, p. 75-76.

³ Idem. *Evoluția sensului denumirii de „Dacia”. Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică*, în „Studii”, 1969, nr. 3, p. 434.

⁴ F. Petancici, *Via, quae ex Pannonia per Transylvaniam et Valachiam ducit versus Thraciam et Pontum*, în A. Veress, *Acta et Epistolae relationum Transylvanicae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia I.* Budapesta 1914, p. 111; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 72 (vezi nota 10); *Călători străini...* vol. I, p. 444.

¹ D. Onciul, *op. cit.*, p. 262.

² S. Papacostea, *Les Roumains et la consequence*

îngăduie organizarea unei acțiuni comune antiotomane. Schimbarea care se produce în mentalitatea acestor oameni, după 1520 se datorează modificărilor politice și militare produse după această dată. După cucerirea Belgradului de către turci (1521) drumul spre inima Europei era deschis pentru ostile otomane. Politica de cuceriri în Europa, inițiată de Soliman Magnificul neliniștește Curtea de la Buda, dar și alte puteri europene care se vedeau amenințate direct de către turci. De aceea se pune, cu și mai multă acuitate, problema organizării unei rezistențe comune. Apelurile disperate adresate de regele Ungariei curților europene și papei nu reușesc să coalezeze creștinătatea împotriva islamului. Luptele lui Francis I și Carol V duc la o alianță a regelui. „prea creștin“ cu Soliman, iar izbucnirea conflictelor religioase din Germania și mai ales declanșarea războiului țărănesc din Germania, îl împiedică pe Carol V, singurul care ar fi putut să intervină în Ungaria, ca să trimită vreun ajutor regelui ungar. Profitând de disensiunile dintre marile state europene, Soliman trece la ofensivă. Înfrângerea armatei feudale maghiare și moartea regelui Ludovic II pun problema moștenirii a acelor părți din regat, care nu se aflau sub stăpânirea turcească. Ion Zapolya, voievodul Transilvaniei, se proclamă rege, iar Ferdinand I, fratele lui Carol face același lucru. Prin Ferdinand I, Imperiul romano-germanic este direct interesat în lupta antiotomană nu numai pentru moștenirea regatului ungar, dar și pentru apărarea Vienei, amenințată direct de Soliman, care organizează două mari expediții spre Viena în 1529 și 1532. Se cunosc cauzele pentru care aceste expediții n-au reușit. Spaima provocată în lumea apuseană era însă mare, de aceea, acum, se încearcă organizarea unui front comun împotriva ofensivei turcești.

Paralel cu acțiunile creștinilor, Soliman Magnificul își dă seama că o acțiune spre centrul Europei nu poate avea sorți de izbândă decât după supunerea celor trei țări românești. Pe lângă potențialul economic și uman pe care aceste țări le-ar fi oferit Imperiului otoman, se realiza posibilitatea unei mai prompte colaborări cu oastea tătară care ar fi traversat nordul Moldovei și apoi pe Dunăre ar fi apărut la porțile Vienei.

În acest context politic se desfășoară o vie activitate de informare și propagandă din partea imperialilor prin Ferdinand I și oamenii trimiși de el în Moldova, Țara Românească și Transilvania, iar din partea turcilor se fac eforturi pentru aducerea țărilor române sub ascultarea sultanului, un rol important în această acțiune revenindu-i lui Aloisio Gritti. Evenimentele politice din sud-estul european pun în fața cămenilor politici problema constituirii unei forțe tampon, împotriva ofensivei otomane, care să cuprindă cele trei țări românești. Regii poloni și unguri arătasera la începutul secolului importanța Moldovei și Țării Românești ca avanposturi ale Europei, față de islam. De data aceasta, se cristalizează ideea unirii forțelor celor trei țări românești pentru a opri înaintarea turcilor. În acest caz nu mai este vorba, ca în vremea lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, de a realiza prin alianțe matrimoniale, prin sprijinirea unor pretendenți sau domni aflați în scaun, un „bloc militar feudal“. Cel care pledează

pentru unirea forțelor celor trei țări românești este un umanist, raguzanul Michael Bocignoli, un diplomat aflat în slujba papei, apoi a lui Ferdinand I. Mentalitatea acestuia nu mai este feudală. El pledează pentru o cauză europeană și în *Epistola* lui referitoare la evenimentele care au loc în sud-estul european, include o descriere a Țării Românești, demonstrând valoarea militară a acestora pentru Transilvania: „câci dacă turcii ar ocupa Țara Românească s-ar sfârși cu toată Transilvania“ și îi îndeamnă pe principii europeni să sprijine pe români, împotriva cărora vrea să pornească Soliman⁷. De data aceasta nu mai este vorba de românii dintr-o singură țară românească ci de daci, termen generic care-i desemnează pe românii din mai multe țări românești și deși Bocignoli n-o spune în mod direct, se subînțelege că această colaborare militară își are rațiunea și datorită aceleiași origini comune a românilor. Aceasta înseamnă de fapt un pas înainte în direcția politizării originii poporului român. De la constatarea că au o descendență comună, împrejurările politice și militare fac să apară ca necesară ideea unității lor în fața aceleiași primejdii, unitate care se impune cu o mai mare stringență atunci când este văzută de oameni politici din afară, în a căror judecată intră interesele general europene și nu cele locale.

Ajungem la un moment foarte semnificativ pentru evoluția sentimentului de unitate națională, care se manifestă discret, urmărit cu tenacitate, și anume momentul Petru Rareș.

Domnul Moldovei a încercat, și acest aspect este fundamental în activitatea lui politică și militară, să-și impună autoritatea în Transilvania. Alianțele lui, cind de partea lui Ferdinand I, cind de partea lui Zăpolya nu sint întâmplătoare. Petru Rareș a urmărit sistematic sporirea stăpînirilor sale din Transilvania și de aceea a sprijinit pe cel care i-a promis că-i acordă cit mai multe domenii. După bătălia de la Feldioara (1529), Zăpolya îi cedează cetatea Ciceului, Ungurașul și Bistrița. După doi ani de lupte, Zăpolya și Ferdinand își dădeau seama că Transilvania nu poate fi stăpînită decât cu ajutorul lui Rareș. Sibiennii îi atrăgeau atenția lui Ferdinand că de domnul Moldovei ascultau secuii și nimeni n-ar îndrăzni să se ridice împotriva regelui dacă Rareș ar voi-o⁸. Pe de altă parte, domnul amintea tuturor că el a luat sub ascultarea sa Ardealul primind o mare parte din răsăritul acestei țări. Ciceul, Cetatea de Baltă și Rodna primeau pircălabi români, Brașovul și Sighișoara plățiseră despăgubiri, secuii ascultau de poruncile lui Rareș, locuitorii din Lăpuș se unesc cu moldovenii⁹. În anii 1529–1530, așa cum remarcă Iorga, se manifestă deschis naționalitățile din Transilvania. Sașii susțin pe Ferdinand, regele din neamul lor, și își încep corespondența în limba germană, nobilii unguri sint constant de partea lui Zăpolya, românii demonstrează cu ocazia revoltei țarului Ivan „că lumea începea să se gîndească“. Pentru Rareș, nu se poate ca, în drumurile lui de negustor, să nu fi luat act de prezența neamului său, și Iorga consideră că „el avea cunoștință de ce însemnau atitea sute de mii

⁷ *Căldători străini...* vol. I, p. 179–180.

⁸ Hurmuzaki, II, p. 76.

⁹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 340.

de oameni voinici, viteji și deștepti și avea destulă inteligență, într-o vreme cînd spiritul Renașterii făcea suflutele realiste... ca să-și dea seama ce se poate face cu un asemenea material”¹⁰. Judecînd politica domnului moldovean, Iorga crede că „de fapt ce voia el Rareș se vede bine : **Ardealul pentru dînsul, tot restul nefiind decît mascarea...** acestui scop”¹¹.

În competiția pentru stăpînirea Transilvaniei, dar și cu intenția de a supune cele trei țări românești sub autoritatea și sub suzeranitatea sultanului, acționează bastardul dogelui venețian, Aloisio Gritti. Numit tezaurar și guvernator al Ungariei de către sultan, Gritti este trimis în Țara Românească, Moldova și Transilvania ca să asigure cooperarea militară a acestora cu armatele turcești, care se îndreptau spre Viena în anul 1532. Cu această ocazie, Francesco della Valle, aflat în slujba lui Gritti, ne relatează că la Mănăstirea Dealu, călugării au povestit însoțitorilor lui Gritti „toată istoria așezării locuitorilor din această țară, după cum urmează. Precum că împăratul Traian, învingînd și cucerind această țară, a împărțit-o între soldații săi, și a prefăcut-o în colonie romană, încît aceștia, trăgîndu-se după cum se spune, din vechi coloniști, păstrează numele de roman...” Despre locuitorii Țării Românești, della Valle ne informează că „ei își zic în limba lor romani, spunînd că au venit din vremuri străvechi de la Roma, pentru a se așeza în această țară, și cînd vreunul întreabă dacă știe careva să vorbească în limba lor valahă, ei spun în felul acesta : știi românește (știi rominești ?), adică știi să vorbești limba română (sai tu romano)”¹². Am reprodus acest pasaj pentru că el are o importanță excepțională. Din mărturia lui della Valle se poate constata cu ușurință că românii știau nu numai că se trag din romani, dar cunoșteau și cîteva date fundamentale despre trecutul lor.

Încercările lui Gritti de subordonare a țărilor române a întîmpinat rezistența domnilor din Moldova și Țara Românească care trînuț ajutoare militare împotriva lui Gritti, „țara — cum remarcă Iorga — înfățișîndu-se acum, ca în toate momentele de mare criză, ca un organism politic de tradițională independență”¹³. Gritti este prins și ucis, iar fiii săi, turarea lui Gritti participaseră cei doi domni români, iar în Transilvania, acțiunea alături de moldovenii, Ștefan Mailat, român de origine.

Ținînd seama de influența lui Rareș în Transilvania, la recomandarea sașilor, Ferdinand I trimite solii și duce tratative cu domnul Moldovei, iar unii dintre oamenii folosiți de rege ne-au lăsat însemnări prețioase despre Moldova. Dintre aceștia, se remarcă în chip deosebit Georg Reicherstorffer și Marc Pemflinger.

Născut la Sibiu, cunoscîndu-i deci bine pe români, Reicherstorffer, în descrierea pe care ne-a lăsat-o despre Moldova, subliniază faptul că moldovenii sînt „o seminție italică” și ei înșiși au conștiința descendenței lor romane. Spre deosebire de contemporanii săi, Reicherstorffer consemnează amănuntul foarte prețios : moldovenii au „un port aproape întocmai cu al străbunilor” păstrînd datinile și obi-

ceiurile acestora¹⁴. În afara faptului că Reicherstorffer vorbește despre latinitatea poporului român, el a dus tratative cu Rareș, pentru ca să-l sprijine pe Ferdinand să devină stăpînul Transilvaniei. În cadrul activității desfășurate de emisarii lui Ferdinand reținem raportul lui Pemflinger, din anul 1536. În acest raport, solușul sas arată că Rareș este dispus să coopereze cu Ferdinand dacă i se trimit ajutoare — citeva mii de oameni — „și este gata să ocupe Transilvania, dar chiar să atace părțile de sub ascultarea sultanului, și tot imperiul turcesc cu întraga sa putere, și mergînd el însuși la luptă, să facă slujbă Maestății Voastre și întregii creștinătăți”¹⁵. Paralela dintre gîndirea politică a lui Rareș și Mihai este perfectă. Transilvania, un ajutor în oameni și se poate merge pînă la Constantinopol ! Fapta lui Mihai nu se naște deci din nimic ! Ea a fost gîndită, pentru prima dată, de Rareș, în datele ei fundamentale. Puterea și îndrăzneala lui Rareș provoacă marea campanie din anul 1538. Soliman dorea să transforme Moldova în pașalic, dar, cu toate că sub flamura islamului se concentrase cea mai mare oaste a timpului, Moldova nu poate fi supusă cu ușurință și sultanul se mulțumește să schimbe domnul și să anexeze cetatea Tighina. Boierii care-l trădaseră pe Rareș, îl asasinează pe domnul pus de sultan, ridică un nou domn și încheie o strînsă alianță cu Polonia. Singura soluție pentru a menține Moldova sub ascultarea Porții era repunerea în scaun a lui Rareș. Din nou, domn, gîndul acestuia e să scape de turci și căută alianța lui Ferdinand, privilegiul lui îndreptîndu-se din nou asupra Transilvaniei.

Anul 1542, anul marilor speranțe, cînd se credea că imperialii vor organiza o mare campanie anti-otomană, se încheie lamentabil. Important pentru noi este că în anii 1540—1542 reiese cu toată evidența nu numai conștiința originii noastre, dar și ideea că aceeași comunitate de neam, lege și limbă acționează în sensul unității politice a tuturor românilor. În anul 1540 moare Ioan Zápolya. Potrivit înțelegerii dintre el și Ferdinand I, după moartea sa, Transilvania revenea de drept regelui de la Viena. Dar cu această tranzacție aranjată din timpul vieții lui Ioan Zápolya, nu este de acord nici sultanul și nici o parte dintre nobilii transilvăneni. Soliman îi anunță pe ardeleni că domnia i-a dat-o fiului lui Ioan Zápolya, cerîndu-le ca să-i alunge pe Mailat și Emeric Balassa și alți nobili care n-ar vrea să se supună¹⁶. A. Verancici, prepozitul capitolului Transilvaniei, îi scriaUNCHIULUI SĂU Statilius, episcopul Transilvaniei, că Mailat și Balassa intenționau să desprindă Transilvania de Ungaria și, urmînd exemplul domnilor din Moldova și Țara Românească, să recunoască suveranitatea sultanului și să-i plătească tribut¹⁷. În acțiunea sa de rupere a Transilvaniei de legăturile pe careaceasta le avusese cu Ungaria, Mailat se sprijinea pe secui, pe o parte din nobilime și spera să obțină ajutorul domnilor din Moldova și Țara Românească¹⁸. În situația nou creată după moartea lui Ioan Zápolya, tendința de separare a Transilvaniei de Ungaria și intrarea ei într-un regim

¹⁴ *Călători străini...* vol. I, p. 196.

¹⁵ *Ibidem*, p. 377.

¹⁶ Hurmuzaki, supliment II, vol. I, p. 132.

¹⁷ *Ibidem*, II, p. 217—218.

¹⁸ *Ibidem*, p. 248—250.

¹⁰ *Ibidem*, p. 335—336.

¹¹ *Ibidem*, p. 334.

¹² *Călători străini...* vol. I, p. 322—323.

¹³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 369.

politic similar celorlalte două țări românești nu reprezintă decît o consecvență manifestare a individualității unui organism politic în care, peste toate încercările de integrare venite din partea unei alcătuirii politice străine, vechile tradiții și direcții de dezvoltare se manifestă în momentele de criză, în căutarea unor soluții care s-o apropie de celelalte creații politice românești. În momentul în care izbucnește revolta lui Mailat și Balassa, cum o numesc partizanii lui Ferdinand I, au loc mișcări printre românii din Transilvania. Haiducii români de la Abrud și din Criș trec peste Mureș în codrii de la Marginea, spre marea neliște a nobilimii din sudul Transilvaniei¹⁹. Din această vreme există dovezi despre mîndria de neam la românii din Transilvania. În acest sens, posedăm un document a cărui importanță se impune de la sine. Același Verancici îi scrie în aprilie 1540 unui român din Gilău, Petru More (!), reproșându-i că pune ca român, mai presus cetealea lui Gelu-numită Gelam Albae — față de Alba Iulia²⁰. Se poate desprinde din acest document că la mijlocul secolului al XVI-lea se făcuse o legătură între topicul Gilău și numele lui Gelu, voievodul românilor care s-a luptat cu ungurii, cînd aceștia au pătruns pentru prima dată în Transilvania. Socotit ca străveche reședință a voievozilor români, Gilăul apărea în mentalitatea unor români ca Petru More, un centru politic firesc pentru Transilvania mai importantă decît Alba Iulia, deoarece fusese prima capitală a țării. Așa dar, la 1540, românii își cunoșteau nu numai originea, dar și istoria neamului lor.

Frămîntările care au loc în Transilvania în anul 1540 se încheie cu hotărîrea sultanului ca Ioan, fiul lui Zápolya, să fie numit voievod și domnii celor două țări românești să-i sprijine pe acesta, pentru consolidarea poziției sale. După cum comentează A. Verancici, această hotărîre era sinonimă cu desprinderea Transilvaniei de Ungaria, fapt care provoacă durere multor reprezentanți ai celor trei națiuni privilegiate din această țară²¹. Acest amănunt capătă o semnificație deosebită dacă-l judecăm în context cu alte manifestări publice ale reprezentanților celor trei națiuni privilegiate din Transilvania *Unio trium nationum*. Pentru a da stabilitate regimului instalat de turci în Transilvania, Soliman organizează o nouă campanie spre centrul Europei, în anul 1541, care se încheie cu transformarea Budei în pașalic, iar Transilvania iese din orbita politică a Ungariei, căpătînd, în linii mari, același regim politic, ca și celelalte două țări românești.

Isabela, văduva lui Ioan Zápolya, în ciuda unor succese înregistrate de fiul său, se plîngea, în 1541, că trebuia să-și mute cuibul ca rîndunica, deoarece Transilvania era un loc plin de nesiguranță din pricina apropierei turcilor, dar mai ales pentru că în această țară sint multe neamuri și mai ales îi era teamă de Rareș, care, repus în scaunul Moldovei, vroia să-i fie restituite toate posesiunile sale transilvănene²². Cum ocuparea Budei de către turci constituia o amenințare directă pentru posesiunile habsburgice, imperialii pregătesc pentru anul 1542 o

contraofensivă sub conducerea lui Ioachim de Brandenburg. Petru Rareș încheie la 1 martie 1542 un pact cu acesta, angajîndu-se să dea o mare sumă de bani pentru organizarea campaniei și pentru întreținerea armatei creștine. Era de așteptat ca Rareș să participe inițial alături de turci, dar se stabilește între el și Ioachim de Brandenburg o înțelegere, așa cum mai plănuișeră românii și în alte dăți, ca la momentul potrivit domnul român să treacă cu toate forțele sale în tabăra creștinilor cărora le va da tot ajutorul „și pe cît va fi puțință — se angaja Rareș — vom da în persoană pe inuși împăratul turcesc viu sau mort în mîinile căpitănului suprem al războiului”²³.

Pregătirile de război și pătrunderea lui Rareș în Transilvania se fac, după toate aparențele, la ordinul sultanului. Domnul nu făcea altceva decît să execute poruncile primite de la Poartă, deci se încadrează, din acest punct de vedere, în judecățile pe care P. P. Panaitescu le-a făcut pe marginea relațiilor lui Rareș cu Transilvania.

Se impune, însă, de la început observația că Rareș nu avea cum să declare fațîș care sint intențiile sale, tratativele dintre el și imperialii făcîndu-se în cel mai mare secret. Unele mărturii transilvănene aruncă suficientă lumină asupra adevăratelor scopuri politice pe care le urmărea domnul Moldovei. În primul rînd, atitudinea nobilimii transilvănene față de desfășurarea evenimentelor ne demonstrează cît de periculoasă apărea expediția domnului român, pentru soarta țării. Reprezentanții celor trei națiuni privilegiate întruniți în Dietă, la Cluj, trimit soli regelui Ferdinand făgăduind supunerea cu rugămintea ca acesta să respecte drepturile celor trei națiuni, să aperse Transilvania de dușmanii externi și interni și să numească în funcții numai unguri²⁴. În același timp, aceeași nobilime i se adresa lui George Martinuzzi, episcopul de Calocce și tezaurarul regatului, ca să-i vină în ajutor, pentru că nu are suficiente forțe ca să se opună domnilor români. După informațiile pe care le aveau nobilii, domnii români intenționau să supună Transilvania ascultării lor și cum nu există forțe care să li se opună, acest lucru s-ar fi realizat cu multă ușurință²⁵.

Din rapoartele lui Martinuzzi se poate desprinde, în primul rînd, ideea că Rareș dorea să ocupe Transilvania pentru sine. Martinuzzi arată într-o scrisoare trimisă lui Ferdinand că domnul român, sub pretextul că merge în ajutorul pașei de Buda, viza cu totul altceva „sub hoc tamen praetextu opinor eum longe aliud moliri”²⁶. Același Martinuzzi arată într-o altă scrisoare că planurile lui Rareș sint foarte periculoase deoarece, în ochii drept credinciosului frate, toți transilvănenii sint niște hoți, nici unul dintre ei nu este cinstit, subliniind că „din vechime gîndul transilvănenilor a fost acela de a se desprîși de Ungaria și, după exemplul Moldovei și Munteniei, să se supună turcilor”²⁷.

¹⁹ Al. Papiu-Ilarian, *Tesaurul de monumente istorice pentru România*, vol. III, p. 23; N. Iorga, *op. cit.*, p. 408.

²⁰ Hurmuzaki, II-4, p. 297—299.

²¹ *Ibidem*, p. 294—296.

²² *Ibidem*, p. 308.

²³ *Ibidem*, p. 328.

¹⁹ *Ibidem*, p. 232—242.

²⁰ *Ibidem*, p. 251.

²¹ *Ibidem*, p. 251.

²² A. Verass, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori*, vol. I, p. 25.

Judele Braşovului îl informa pe Martinuzzi că Rareş voia să ocupe Mediaşul, apoi Cetatea de Băltă şi Făgăraşul. Domnul român mai dorea să supună Transilvania dărilor după voinţa sa şi lucra în înţelegere cu unii nobili transilvăneni ca Baltazar Banffy şi Christofor Kawai. Cit priveşte pe secui, toţi observatorii politici erau convinşi că aceştia vor trece de partea domnului Moldovei. În momentul în care Petru Rareş s-ar fi aflat în mijlocul Transilvaniei el intenţiona să se convoace Dieta şi împreună cu cei doi domni români să se discute treburile ţării²⁸. Iorga vedea în iniţiativa domnului român „o adevărată uniune dădică”²⁹ şi această uniune nu era imposibil de realizat, din moment ce secretarul reginei Isabela arăta că „unii români stăpinesc o bună parte a ţării, care cu uşurinţă, pentru că au aceeaşi limbă, au trecut de partea aceluia” (a domnilor români)³⁰. Referindu-ne la informaţia menţionată, putem vorbi de o concepţie politică mai înaintată. Trecerea românilor din Transilvania de partea domnilor români, fapt care îngrijorează pe oamenii care conduc Principatul, nu poate fi decât o manifestare conştientă a sentimentului de neam care acţionează în sensul unităţii ţărilor române. Este prea clară, şi în acelaşi timp, prea mare temerea celor trei naţiuni privilegiate când văd în asemenea gesturi de solidaritate o ameninţare pentru situaţia lor dominantă.

Recapitulând cele spuse pînă acum despre Rareş şi Transilvania se impun câteva constatări.

În prima domnie, cînd domnul Moldovei intră în stăpînirea unor noi cetăţi din Transilvania, locuitorii din Ţara Lăpuşului trec de partea lui, conştienţi de faptul că aparţineau aceleiaşi comunităţi etnice reprezentată de domnul Moldovei.

În anul 1540 sentimentul de neam se manifestă la românii transilvăneni nu numai la nivelul popular, ci la nivel cîrturăresc, aşa cum o arăta corespondenţa lui Verancici cu Petru More. Acesta cunoaştea istoria propriului său popor şi era mîndru de obişia lui, din care pricină socotea Gilăul, presupusa reşedinţă a lui Gelu, cu mult mai însemnat decît Alba Iulia.

Oamenii politici din Transilvania îşi dădeau seama în anul 1542, că Rareş urmăreşte supunerea Transilvaniei, iar comunitatea de neam şi lege a românilor din Transilvania cu românii de peste munţi este considerată de ei ca un factor activ în procesul de unire a românilor, din care pricină în Transilvania se manifesta *ab antiquo* tendinţa de separare a acestei ţări româneşti de Ungaria.

Unio trium nationum, ca replică la această tendinţă firească de unire a românilor, va lua măsuri discriminatorii împotriva acestora, cu intenţia vădită de a împiedica ridicarea naţiunii române, care se afirmă din ce în ce mai mult ca un duşman al păturilor privilegiate şi care-şi manifestă conştient mîndria de neam şi tendinţa de a constitui un corp politic unitar cu românii din afara arcului carpatic.

Pe baza acestor observaţii se poate considera, pe calea deschisă de Iorga, că Petru Rareş este primul domn care urmăreşte sistematic supunerea Transilvaniei, sau măcar a unei părţi din această ţară, bazîndu-se şi pe conştiinţa unităţii de neam a româ-

nilor de peste Carpaţi. De altfel, ni se pare firesc ca această politizare a ideii romanităţii românilor prin refacerea Daciei să fi căpătat contur pentru prima dată în gîndirea politică a unui domn român. Tot lui Rareş îi revine pentru prima dată meritul de a fi gîdit eliberarea ţărilor române şi alungarea turcilor din sudul Dunării, după realizarea unirii Moldovei cu Transilvania. Acest ideal politic n-a putut fi împlinit, deoarece, în anul 1542, turcii erau mult prea puternici, iar plănuita ofensivă creşină de sub conducerea lui Ioachim de Brandenburg s-a soldat cu un eşec total, dovedindu-se în felul acesta incapacitatea imperialilor de a organiza o campanie care să ducă la respingerea turcilor din Buda. Consolidîndu-se stăpînirea turcească asupra celor trei ţări româneşti, Petru Rareş renunţa la gîndurile sale de a lua Transilvania şi accepta participarea sa la înscăunarea fiului lui Zápolya ca principe, fapt care-i va aduce sub ascultarea sa o parte din vechile sale stăpîniri din Transilvania.

Ideea refacerii Daciei, prin unirea ţărilor române, nu este însă abandonată. Cei care-şi propun reconstituirea Daciei sînt Martinuzzi şi Castaldo. Primul slujeşte şi pe Isabella şi pe Sultan, stabileşte legături cu Ferdinand I, se străduieşte să-l împiedice pe Rareş să nu realizeze pe plan politic ceea ce el însuşi îşi propusese şi sfîrşeşte prin a fi asasinat în castelul său de la Vinţ.

Castaldo, general imperial, napolitan de origine, pătrunde în Transilvania în anul 1551, impune pentru o vreme autoritatea lui Ferdinand I, dar făureşte proiectul unirii celor trei ţări româneşti, imprimînd pe monede emise de el în Transilvania: *Subactae Daciae RESTITUTOR optimus*³¹. Castaldo consideră unirea Transilvaniei ca o „reeditare a cuceririi romane”. Generalul imperial îl informa pe nuntîul papal că românii sînt de origine ilustră, descind dintr-o colonie romană „despre care fac mărturie nenumărate antichităţi şi medalii care se văd şi se găsesc la ei, dar mai ales limba care se aseamănă cu a noastră, încît ne înţelegem împreună, din care pricină, cînd ne văd pe noi, se bucură ca de proprii lor fraţi”³². Stăpînirea lui nu va fi de lungă durată în Transilvania. La un an de la intrarea lui Castaldo în această ţară avem informaţii că transilvănenii nu erau mulţumiţi de noul regim, nobilimea şi secuii orientîndu-se spre domniile români³³. Castaldo însuşi, într-un raport trimis arhiducelui Maximilian, se referea la intenţia domnului muntean de a realiza o strînsă alianţă între Ţara Românească şi Transilvania sub egida regelui, oferindu-se să ridice împotriva turcilor 60 000 de oameni³⁴. Se manifestă şi de data aceasta solidaritatea celor trei ţări în faţa primejdiei comune şi, în acelaşi timp, dorinţa domnilor români de a stabili o unitate politică şi militară sub egida Curţii de la Viena.

Acest ideal politic de reconstruire a Daciei va fi afirmat fără echivoc de Despot Vodă. Intrînd în alianţă cu Ferdinand, devenit acum împărat romano-germanic, Despot plănueşte o campanie împotriva turcilor, campanie care avea drept scop restabilirea vechilor hotare ale Moldovei. Pentru realizarea

³¹ A. Armbruster, *Evoluţia sensului denumirii de „Dacia”*... p. 440.

³² Idem, *Romanitatea românilor*, p. 92.

³³ A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 68—69.

³⁴ Hurmuzaki, II-1, p. 316.

²⁸ *Ibidem*, p. 306, 309—310, 321.

²⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 409.

³⁰ Hurmuzaki, II-4, p. 307.

acestui plan, el lansează o proclamație către moldoveni în care le expune programul său politic. În această proclamație, Despot face apel la sentimentul de mândrie al moldovenilor ca descendenți ai romanilor, cerându-le să lupte zi și noapte pentru scuturarea jugului turcesc. „Drept care – spune Despot – nădăjduiesc în Dumnezeu cel prea înalt prin rugăciunile tuturor sfinților și ingerilor și arhanghelilor, împreună cu voi, vitejilor și neam războinic, ce vă coborîți din vitejii romani, care au făcut să tremure lumea“. Cu concursul țării, Despot declară că nădăjduiește ca în puțină vreme, să dobindească „iarăși locurile Moldovei mele pe care le ține păgînul, adică malul Dunării, și nu numai acela, dar și Țara Românească și apoi toată Țara Grecească. Și nu e nici o îndoială că vom avea ajutor și ocrotire de la toți domnii creștini, pe mare și pe uscat, împotriva dușmanului comun, și totdeauna cu ajutorul lui Dumnezeu, vom avea biruință împotriva lor, cu continua vărsare a singelui lor. Și cu aceasta ne vom face cunoscuți lumii întregi ca adevărați romani și coborîtori din aceia, iar numele nostru va fi nemuritor și vom fi iarăși imaginea părinților noștri“³⁵.

Este evident că asemenea îndemnuri, invocînd originea ilustră a românilor, nu puteau fi adresate decît unor oameni care-și cunoșteau descendența romană și, după cum s-a putut vedea, mărturiile în acest sens abundă. Dar, ceea ce nu a putut spune Despot într-un act public este dorința lui de a uni și Transilvania cu celelalte două țări românești³⁶. Pentru expediția împotriva turcilor Despot avea nevoie de sprijinul imperialilor, iar aceștia, la rîndul lor, voiau Transilvania pentru ei, încît într-un document oficial, domnul Moldovei era constrîns de împrejurări să manifeste unele rezerve. Chiar dacă Despot nu și-a realizat planurile sale politice, intențiile sale au fost cunoscute de contemporani. Referindu-se la domnia acestuia, polonul St. Sarnicki afirmă că Despot a încercat să refacă Dacia antică³⁷. Important este că la Despot se întîlnește pentru prima dată în istorie, exprimată în mod clar, „ideea unirii țărilor surori Moldova și Țara Românească în legătură cu ideea latinității neamului românesc“³⁸. La Despot originea romană a românilor se asociază cu ideea unității lor naționale³⁹.

De la început trebuie făcută precizarea că nu este vorba de conștiința națională în sensul în care această noțiune îl capătă în secolul trecut, odată cu triumful modului de producție capitalist. Dar, așa cum preciza Engels în *Originea familiei* conștiința națională în accepțiunea modernă a noțiunii, apare cu mult înainte de afirmarea modului de producție burghez. Ea poate fi identificată într-o fază em-

brionară din momentul în care apar primele elevele mediu. Apariția unei conștiințe naționale în secolul al XVI-lea este, deci, nu numai posibilă dar și firească, iar o serie de fapte demonstrează evoluția care are loc pe planul mentalităților. În această vreme se vorbește de patrie, de patriotism. Este adevărat că reprezentanții umanismului militează inițial pentru o înțelegere universală, peste frontierele și naționalitățile care se afirmă, dar pînă la urmă, noile relații care se impun duc, în a doua mîntele ale unor relații sociale noi, deci încă din jumătate a secolului al XVI-lea, la „naționalizarea“ umanismului⁴⁰.

Chiar dacă la noi, și ne referim în primul rînd la Moldova și Țara Românească, nu se întîlnește o viață orășenească intensă, nu se poate ca duhul epocii să nu fi pătruns și în afara arcului carpatic. În Transilvania marilor cetăți-orașe, naționalitățile se afirmă ca un corp social bine constituit și diferențiat în secolul al XVI-lea.

Unio trium nationum, constituită în prima jumătate a secolului al XV-lea din dorința păturilor privilegiate de a se pune la adăpostul celor asupriți, își schimbă, treptat caracterul de clasă pe care îl are inițial, într-o uniune cu caracter național, chiar dacă nobilimea este aceea care se socotește ca singura reprezentantă a unui popor întreg. Această uniune s-a realizat în opoziție cu o altă națiune, cu cea de a patra, cea mai numeroasă și națiunea care amenința prin prezența ei masivă privilegiile unor clase suprapuse, și tîindea să se afirme și pe alte planuri atunci cînd împrejurările politice o îngăduie, cum se întîmplă în vremea lui Rareș. Faptul că Făgărașenii cer să se unească cu țara la începutul secolului, iar români din Țara Lăpușului se alipesc domeniului lui Petru Rareș, erau manifestări care îngrijorau cele trei națiuni. În 1542, cînd Petru Rareș amenință să intre în Transilvania, cele trei națiuni se întîlneș și solicită ajutorul lui Ferdinand I împotriva pericolului extern, care nu era altul decît Petru Rareș, și împotriva pericolului intern, pe care-l reprezenta cea de a patra națiune. Dacă **Unio trium nationum** ar fi avut numai un caracter de clasă, devine inexplicabil de ce nobilii români de credință ortodoxă n-au fost incluși în uniune. În prima jumătate a secolului al XVI-lea documentele care atestă o nobilime românească în Banat, cu privilegiile vechi pe care nu le pot înfrînge încercările de a milui pe nobilii unguri cu moșii în aceste părți sînt foarte numeroase, iar mărturiile unor străini confirmă existența lor. În 1584 G. P. Campani vorbește despre doi nobili români din Lugoj și Caransebeș, iar cele două localități cu regiunea înconjurătoare formează o „provincie românească“⁴¹. În asemenea condiții era firesc, în cazul în care **Unio Trium nationum** avea numai un caracter de clasă, ca și nobilimea română să participe la alcătuirea ei ca a patra națiune. Mai ales că în această vreme, românii nu numai din Banat, dar și din Transilvania și părțile din afară, formează o națiune.

³⁵ N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III-a p. 209–210, *Literatura română veche (1402–1647)* Introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, vol. I, p. 281–282.

³⁶ D. Onciul, *op. cit.*, p. 265; A. Armbruster, *Iacobus Heraclides Despota und der Romanitäts- und Einheitgedanke der Rumänen*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, x, 1971, 2, p. 257–265.

³⁷ A. Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia“*... p. 440.

³⁸ D. Onciul, *op. cit.*, p. 265.

³⁹ A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 96.

⁴⁰ R. Mousnier, *Les XVI-e et XVII-e siècles. Les progrès de la civilisation européenne et le déclin de l'Orient (1492–1715)*, în *Histoire générale des civilisations*, Paris, 1956, vol. IV, p. 92, 137–138.

⁴¹ *Căldători străini*... vol. III, p. 78.

David Prodan a demonstrat documentar existența românilor în Transilvania ca entitate etnică deosebită și cu drepturi egale celorlalte popoare.⁴²

Primii umaniști care se referă la țările române îi consideră pe români pe picior de egalitate cu celelalte neamuri. Enea Silvio Piccolomini, referindu-se la Transilvania, afirmă că este locuită de trei neamuri (gentes): germani, români, secui.⁴³ Textul lui Piccolomini a fost inclus în *Cronica* de la Nürnberg (1493). Iată deci că în scrierile din secolul al XV-lea se vorbește de popoare, iar românii sînt așezați alături de ceilalți locuitori din Transilvania. Diferențierea apare în secolul al XVI-lea, ceea ce demonstrează că avem de-a face cu o schimbare esențială în mentalitatea oamenilor, născându-se noi termeni pentru noțiuni noi și că este vorba, atunci cînd ne referim la *Unio trium nationum*, nu de o uniune a nobililor împotriva celor săraci, ci de unirea celor trei populații din Transilvania împotriva celei de a patra, majoritară. Românilor li se aplică termenul de națiune, în cazul în care informația apare din afara Transilvaniei, și, sistematic, le este negată această calitate atunci cînd aprecierile sînt făcute de cineva care aparține celor trei națiuni privilegiate. Acest fapt este de natură să confirme și caracterul național pe care îl are asocierea celor trei națiuni privilegiate în secolul al XVI-lea. Reicherstorffer, de exemplu, cînd vorbește de locuitorii Transilvaniei, spune că „această provincie se împarte între trei națiuni”: sașii, secuii și ungurii, adăugînd, însă, că „printre aceștia locuiesc și românii înșiși, băștinași (incolae) ai acestor provincii”.⁴⁴ Deși recunoaște că românii locuiesc pe locăți întinderea Transilvaniei, le contestă dreptul de *natio* cu toate că românii din Țara Românească le acordă această calitate. Este evidentă poziția anti-românească pe care sasul, membru al *Unio Trium Nationum* o adoptă atunci cînd este vorba de Transilvania. Același lucru îl face și Verancici, care recunoaște numai trei națiuni: pe secui, nemți și unguri, dar nu poate să nege existența românilor, care, după socoteala lui, ajung ușor ca număr pe cele trei națiuni privilegiate.⁴⁵ Afirmatia lui Verancici este interesantă pentru că ne indică superioritatea românilor din punct de vedere demografic, față de cele trei națiuni privilegiate.

Cel care afirmă pentru prima dată existența unei națiuni române în Transilvania, este umanistul român Nicolae Olahus⁴⁶ care în opera sa istorică face precizarea că Dacia se află dincolo de riul Tisa, după afirmația lui Ptolomeu. Aceasta, atîngînd spre nord părțile Sarmăției, se întinde de la Munții Carpați pînă la cursul riului Nistru. Spre miazăzi se mărginește cu Dunărea, acolo unde începe să fie numită Istru, iar spre apus cu Tisa și cu iazigii metanașii. Provinciile ei <ale Daciei> sînt: Valahia Mare <Țara Românească>, care se cheamă și Transalpina <Muntenia>, Moldova, Transilvania, Maramureșul, Țara Someșului, Țara Crișurilor, regiunea Nyir și Țara Timișului <Banatul>.”⁴⁷ Despre locuitorii Transilvaniei, Nicolae Olahus spune că „în ea sînt

patru națiuni diferite ca neam: unguri, secui, sași și români”⁴⁸.

Afirmatia lui Olahus a fost contestată cu înverșunare și indignarea detractorilor săi era cu atît mai mare cu cît el nu renunță, nici atunci cînd ajunge primat al Ungariei, la numele de Românul, iar în diploma de înnoilare din 1548, își afirmă cu tărie originea dintr-un neam ilustru. În aceeași diplomă se afirmă și înrudirea lui cu oameni de seamă ca Iancu de Hunedoara și regele Matei Corvin.⁴⁹ Păstrarea apelativului Românul, inserarea în opera sa a calificativului de „națiune” pentru românii din Transilvania indică la umanistul Nicolae mindria de neam, dar și faptul că el cunoștea exact sensul termenilor și importanța lor din punct de vedere politic.

Străinii i-au considerat, cum era și firesc, pe românii din Transilvania ca națiune. Giovanandrea Gromo îi socotește pe români ca a treia națiune, amintind și faptul că locuiesc pe întinsul întregii țări.⁵⁰ Același lucru îl afirmă Antonio Possevino, în 1584, dar și documente care emană uneori de la autoritatea politică din Transilvania și care nu avea cum să ignore existența unei nobilimi românești și a celui mai numeros popor din Transilvania.

Încercarea de a exclude în mod deliberat națiunea română se manifestă și în domeniul credinței, prin acceptarea celor patru confesiuni: catolică, luterană, calvină și unitariană. Discriminarea care se face sistematic față de români va lua forme din ce în ce mai precise și mai organizate. Dietele care se țin după jumătatea secolului al XVI-lea, statuează un regim de inferioritate pentru populația românească. La Dieta din 1552, într-unul din articole se specifică: „Românul să nu poată denunța sau extrăda pe ungur sau sas, dar ungurul sau sasul să poată denunța pe român”⁵¹. Aceste măsuri care se iau împotriva populației românești coincid cu momentele în care se manifestă tendința românilor spre unitate și afirmarea mindriei lor de neam. Toate acestea ne arată că, pe lîngă caracterul de clasă pe care îl are *Unio Trium Nationum* nu se poate să nu se admită și caracterul național al asocierii dintre sași, unguri și secui. Deținînd puterea politică *Unio Trium Nationum* ia măsuri pentru a îngriji drepturile națiunii române considerată ca o primejdie pentru națiunile privilegiate. În mod artificial și împotriva drepturilor ginților, poporul cel mai vechi din Transilvania — și toate mărturiile din secolul al XVI-lea provenind din surse străine sau transilvane (dar nu române, cu excepția lui Nicolae Olahus) sînt unanime în a afirma această vechime — se vede exclus din viața publică. Dar, cum el reprezintă o

⁴² Nicolaus Olahus, *Hungaria*, Viena, 1763, p. 54 (Traducerea în *Literatura română veche* (1402–1657).

⁴³ *Literatura română veche* (1402–1647) vol. I, p. 259, p. 260, D. Prodan, *op. cit.*, p. 79.

⁴⁴ D. Prodan, *loc. cit.*, Șt. Bezdechi, *Familia lui Nicolae Olahus*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, V, 1928–1930, p. 63–85; A. Ambruster, *op. cit.*, p. 87.

⁴⁵ Giovanandrea Gromo, *Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvanio et di tutte le cose notabili d'esso regno*, publicat de Aurel Decei, Alba-Iulia, 1945, p. 29.

⁴⁶ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, 1971, p. 21; D. Prodan, *op. cit.*, p. 84.

⁴² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 77.

⁴³ *Călători străini...*, vol. I, p. 471, 473.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 208.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 410; D. Prodan, *op. cit.*, p. 78.

⁴⁶ D. Prodan, *op. cit.*, p. 79.

realitate demografică strivitoare, o națiune activă, atunci se caută măsuri pe plan spiritual care să ducă la deznaționalizarea lui.

Calvinismul în Transilvania cîștigă pe nobilii unguri, care se diferențiază, în felul acesta, de sașii luterani, dar mai ales de catolicismul propovăduit de Habsburgi. Principii calvini, mai întîi apoi împărații catolici de la Viena se vor strădui să rezolve problema cea mai spinoasă care se pune pentru stăpînirea politică a Transilvaniei. Pentru realizarea acestui scop, principii calvini din Transilvania vor depune eforturi susținute în secolul al XVI-lea, dar și după aceea, ca românii să treacă la calvinism. Operă de prozelitism fac și sașii luterani. Prin convertirea românilor, fiecare dintre „națiunile” competitive la supremația politică spera să realizeze ruptura dintre românii transilvăneni și cei din afara arcului carpatic și, prin convertirea lor la una din religiile recepte, să înfăptuiască o primă etapă în opera de deznaționalizare a românilor din Transilvania. În felul acesta națiunea a cărei religie o îmbrățișau românii ar fi cîștigat o autoritate, pe care nu i-ar mai fi contestat-o rivala ei. Pentru realizarea acestui scop se face o propagandă susținută prin difuzarea calvinismului în limba românească. Aceste eforturi se vor dovedi zadarnice și, fapt esențial, românii și-au dat seama de pericolul pe care-l reprezintă, din punct de vedere etnic, trecerea la luteranism și calvinism. În felul acesta a crescut nevoia de a păstra legăturile cu românii din afara arcului carpatic. Reforma a contribuit la consolidarea conștiinței de neam și a unității poporului român. Frecvența cu care termenul de român apare în textele traduse ilustrează o mentalitate nouă, ca și diferențierile care se fac prin desemnarea etniconului — român. Într-o chitanță din 1588, printre alți semnatori străini este și Nicolae Românul⁵², iar o scrisoare din Suceava din 1593—1597 este scrisă de „birăul cel rumănesc și cu cel armenesc”⁵³. În *Psaltirea* tradusă de Coreși, la 1570, s-a demonstrat, pe baza textelor din secolul al XVI-lea, că dintre variantele rumân, rumân, român s-a impus forma de român, nu datorită unor influențe savante. Forma de român este ea însăși populară și „a fost aleasă și pusă în circulație în scopul sublinierii originii romane... și atestă „dezvoltarea conștiinței de neam în însăși atitudinea fundamentală a poporului față de semnificația numelui său propriu”⁵⁴.

În legătură cu această idee avem mărturia, de un interes excepțional, a lui Giorgio Tomasi, care ne relatează că românii: „consideră ca o mare insultă numele de valah, nevoind să fie numiți cu alt nume decît cu numele de român, mîndrindu-se că se trag din romani”⁵⁵. În acest sens este interesant de remarcat că în traducerea textelor sacre (*Palia* de la Orăștie 1582), acolo unde este vorba de

Tordaș se intitula într-o enciclică redactată în limba latină „ego Tordas Mihaly, electus in Transsilvania Romanorum Episcopus (episcop al Romanilor) și îi îndemna pe enoriașii săi să citească *Palia* tradusă în limba română („in linguam Romanam”) pe care romani se traduce cu români, iar episcopul Mihail le-o dăruie spre citire lor, fraților romani („et eos vobis fratribus Romanis ita legendos donamus”) ⁵⁶.

Încercările calvinilor și luteranilor de a-i converti pe români eșuează și prozelitismul lor constituie un indemn pentru conturarea mai exactă a sentimentului de neam, a unei conștiințe naționale care se manifestă în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea prin folosirea limbii române și activitatea literară al cărei centru — alegerea este semnificativă — a fost la Brașov. Cum remarca D. Onciul, „conștiința unității naționale primea și o formă literară, care în lipsa unității politice urma să fie forma de manifestare ce mai învderată și elocventă”⁵⁷.

Tot în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea se precizează în ideologia contemporană ideea unității de neam, derivată din ideea originii comune a românilor și din constatarea că românii sint cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei. Jezuitul Ferrante Capeci scria, la 1584, că „Transilvania este locuită de trei feluri de oameni, care toți vorbesc limbi deosebite” printre aceștia fiind românii „care sint locuitorii cei mai vechi și se trag din italieni și longobarzi”⁵⁸. Același lucru îl afirmă și sasul maghiarizat Heltai Gaspar (Gaspar Helth) ⁵⁹, sau Biselius care, referindu-se la Transilvania, precizează că „afară de prea vechii ei locuitori indigeni românii e locuită de alte trei națiuni”⁶⁰.

Despre originea romană, mărturiile abundă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Sint surprinse obiceiuri care amintesc de romani. Giorgio Tomasi vorbește de îmbrăcămîntea femeilor noastre și o aseamue cu îmbrăcămîntea folosită de romanele antice⁶¹. Înțilnim, de asemenea, întrebuintarea unui același termen pentru Moldova și Țara Românească. Este vorba de relatarea lui Ioan Decsi, din 1587, care ne-a lăsat o descriere a Moldovei. Vorbind de locuitorii Moldovei, acesta menționează originea romană a acestora, iar numele de valah îl explică corect din germanul walch. Delimitînd geografic Moldova, pe care o numește, după moda polonă, Valahia, Decsi se referă la un moment dat la ambele țări românești: „Valahia este mărginită la răsărit de Marea Neagră, la sud de Dunăre, la apus de Transilvania, la nord de Rusia și se împarte în Țara Românească (Transalpina) și Moldova”⁶². Este pentru prima dată cînd numele de Valahia, care este echivalent cu România, surprinde ideea unității românilor de la răsărit și miazăzi de Carpați și, în același timp, este pentru prima dată cînd această noțiune mai largă înlocuiește numele de Dacia folosit în mod obiș-

⁵² N. Iorga, *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Școlopul și Mihai Viteazul*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. sect. ist., seria II, tom. XX, 1899, p. 437; Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Mărturii interne. Român-romănesc în textele românești în veacurile XV—XVII* în „Studii” 1964, nr. 5, p. 973.

⁵³ E. Stănescu, loc. cit.

⁵⁴ Ibidem, p. 980.

⁵⁵ I. Domșa, *Referințele lui Giorgio Tomasi despre Transilvania și Țările Române*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, X, 1945, Sibiu 1945, p. 302.

⁵⁶ A. Veress, op. cit., vol. II, p. 228—229; A. Armbruster, op. cit., p. 101.

⁵⁷ D. Onciul, op. cit., p. 265.

⁵⁸ *Călători străini...* vol. III, p. 99.

⁵⁹ A. Armbruster, op. cit., p. 120.

⁶⁰ Ioannes Biselius, *Aetatis nostrae gestorum emmentium medula historica*. septennium, I. septennium, I, apocoma IV, Michael Wallachiae Waywooda, în Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, vol. I, p. 128.

⁶¹ I. Domșa, op. cit., p. 302.

⁶² A. Veress, op. cit., vol. IV, p. 228—230.

nopt, în epocă, pentru a desemna una, două sau toate cele trei țări românești la un loc.

Din această expunere se desprind câteva constatări importante pentru tema discutată: în secolul al XVI-lea apare tendința de unire a românilor și conștiința națională paralel cu politizarea ideii romanității românilor. Ideea unității țărilor române este rezultatul a două curente: unul intern care se bazează pe tendința firească, la nivel popular, de recompunere a unui organism etnic despărțit în mod abitrar și brutal, și pe conștiința națională care se conturează în secolul al XVI-lea, și altul din afară, de inspirație umanistă. Măsurile discriminatorii luate de cele trei națiuni privilegiate împotriva românilor transilvăneni contribuie la formarea și precizarea conștiinței naționale și face să se simtă nevoia de dreptate, prin unirea românilor transilvăneni cu frații lor, de peste munți. Pericolul otoman îi face pe gânditorii politici ai timpului să vadă salvarea Europei în crearea unui stat tampon, și, cunoștințele căpătate din lectura autorilor antici, despre existența Daciei, conjugate cu redescoperirea romanității orientale, îi duc în mod firesc la concluzia reconstituirii Daciei.

În condițiile în care idealul reconstituirii Daciei reprezintă un loc comun în mentalitatea oamenilor din secolul al XVI-lea, într-o epocă în care se structurează noi concepții și conștiințe ca produse ale unei lumi noi, apăsarea și fapta lui Mihai. Reconstituirea Daciei face parte din gândirea politică a secolului al XVI-lea. Să fi fost Mihai străin de ideile și planurile politice prezente în conștiința contemporanilor săi? Faptele sale, activitatea diplomatică din timpul domniei, faima de care s-a bucurat printre contemporani ne demonstrează că Mihai este o personalitate politică deosebită, un bun cunoscător al împrejurărilor în care se desfășoară domnia sa. Este greu de crezut că o asemenea personalitate să nu fi fost capabilă să înțeleagă spiritul vremii sale. Dar, chiar dacă am presupune că el se numără printre puținii oameni politici, străini de duhul epocii, există anumite realități care l-ar fi împins spre o înțelegere politică superioară. Este vorba de încercarea lui Sigismund Báthory, din anul 1594–1595 de a reconstitui Dacia. Încălecat și influențat de umanistii italieni, principele Transilvaniei depune eforturi susținute pentru a deveni „domn al Daciei întregi” cum spune Iorga⁶³. În această operă de reconstituire a Daciei, Sigismund Báthory este ajutat de cancelarul său, românul Josica. După tratativele încheiate cu Moldova și Țara Românească în 1595, Sigismund se intitulează principe al Transilvaniei, al Moldovei și al Țării Românești iar sultanul acceptă la un moment dat această unire cu condiția ca Sigismund să părăsească Liga sfântă și să apere Imperiul Otoman de atacul oștilor imperiale⁶⁴. Presupunând că Mihai Viteazul nu s-a gândit, până în primăvara anului 1595, la posibilitatea unirii celor trei țări românești, încercarea lui Sigismund Báthory nu poate să nu fi trezit așa cum remarca N. Iorga „în conștiința lui Mihai ...chestia ardelenă”⁶⁵. Presupunând că Mihai era străin de idealul umanist de reconstituire a Daciei, încercarea lui Sigismund

din 1594–1595, oare a afectat în mod direct autoritatea domnului român, era o lecție practică de gândire și acțiune politică.

S-au păstrat mărturii din care reiese în mod limpede că domnul român era conștient, fără ca cineva să-i mai atragă atenția asupra acestui lucru, de importanța strategică pe care o prezentau Transilvania și Moldova pentru Țara Românească în lupta pentru scuturarea jugului otoman. El este acela care ia inițiativa tratativelor cu cele două țări românești și abia după realizarea unei strînse alianțe politice și militare cu Transilvania și Moldova, Mihai ridică steagul revoltei împotriva stăpînirii otomane. Gîndul unității politice și militare a celor trei țări se naște în mintea domnului mai înainte ca Sigismund Báthory să fi emis pretențiile sale de stăpînire asupra Moldovei și Țării Românești. Acest fapt este foarte prețios pentru că ne demonstrează fără putință de tăgadă că încă de la începutul anului 1594 Mihai Viteazul concepe planul unei unități de acțiune, ca o garanție de succes, a tuturor țărilor române. Este evident că ne aflăm numai în fața unui gînd de solidaritate politică și militară între țări suverane, dar de aici și pînă la a gîndi, sau a visa unirea acestor țări, care aveau o bază etnică comună, nu era decît un pas. Pentru aceasta era nevoie ca Mihai să aibe conștiința originii comune a românilor, să fie conștient de comunitatea de neam, de lege și de limbă a românilor, și în acest sens mărturiile contemporane sînt afirmative. Există o relatare contemporană despre încursiunea făcută de Mihai în 1599, martie, în Peninsula Balcanică în care întîlnim un apel pe care domnul îl face soldaților săi ca să se comporte vitejește „atît pentru cinstirea lui Hristos, în numele căruia luptau, cît și pentru gloria nației lor și a celor romani din care mărturiseau că se trag...”⁶⁶. Ca și Despot, Mihai face apel la mîndria de neam a oștenilor săi, conștient fiind nu numai de originea românilor dar și de valoarea pe care invocarea unui asemenea sentiment îl poate avea pe cîmpul de luptă. Din moment ce avem dovada că Mihai cunoaște care este originea românilor, din moment ce există o identitate perfectă între modul în care înțeleg să exploateze conștiința originii romane un umanist ca Despot și un român ca Mihai, considerăm că Mihai a avut capacitatea de a fi înțeles ideile epocii mai ales că aceste idei erau în strînsă legătură cu destinul neamului său. Că Mihai nu ne dezvăluie, încă de la începutul domniei care au fost gîndurile sale cele mai intime în legătură cu problema unității nu înseamnă că nu și-a pus asemenea probleme. Pentru Țara Românească era necesar să scuture mai întîi jugul otoman, iar această acțiune domnul o vede posibilă numai prin unirea eforturilor economice și militare ale celor trei țări românești. Pentru realizarea acestor planuri se impunea prudență, tratative secrete pentru a nu trezi bănuielele sultanului. În asemenea condiții, chiar dacă Mihai viza planuri politice mai mari, nu era oportun să le dezvăluie. Mai mult, a acceptat tratatul din mai 1595, așa cum l-a impus principele Transilvaniei, pentru că eliberarea de sub jugul otoman era obiectivul politic

⁶³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 169.

⁶⁴ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 228–230.

⁶⁵ N. Iorga, *loc. cit.* f. 6.

⁶⁶ C. Gölner, *Faima lui Mihai în apus. Broșuri contemporane*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, VIII, 1939–1942, Cluj, 1942, p. 255.

și militar cel mai important. În primul rând se impunea consolidarea domniei și abia după aceea, realizarea unor planuri politice mai vaste. Că aceste planuri puteau fi gândite de la începutul domniei nu încapă nici o îndoială. Răstimpul din toamna anului 1594 până în mai 1595 poate fi considerat ca o primă etapă în care Mihai acționează în sensul realizării unei cooperări militare și politice între cele trei țări românești. Nu mai este vorba de o mentalitate feudală. O dovadă că ne aflăm în fața unui fenomen ideologic cu alt conținut decît cel feudal o constituie sensul pe care Sigismund Báthory încearcă să-l dea unirii eforturilor celor trei țări românești. Încă din 1594, principele Transilvaniei urmărea un alt ideal politic decît cel pentru care militaseră Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare: dorea realizarea unui stat unitar și tratatele din mai 1595 ne demonstrează acest lucru. Chiar dacă domniile Moldovei și Țării Românești rămîn în scaun, rolul lor este acela de loțitori, puterea lor este aproape desființată, țările fiind guvernate de principe, cu ajutorul unor delegații de boieri. Este vorba de o primă etapă în procesul unificării administrative a celor trei țări. În 1594—1595 inițiativa reconstituirii Daciei pornea din Transilvania și se inspira din gîndirea politică umanistă a secolului al XVI-lea. Este adevărat că nu toate gîndurile principelui au fost dezvăluite partenerilor săi, dar este exclus ca Mihai, foarte bine informat de ceea ce se întîmplă în jurul său — și acest lucru îl mărturisește în mai multe rînduri — să nu fi ghicit gîndurile lui Sigismund, să nu fi înțeles sensul acțiunii urmărite de acesta. Constrîns de împrejurări de politică internă și externă, Mihai acționează în sensul coalizării eforturilor militare ale celor trei țări, și dacă s-a dovedit loial angajamentelor luate, nu înseamnă că el însuși nu a dorit să realizeze, pe seama lui, ceea ce alții voiau să facă în dauna sa. Nu se poate ca în fața presiunilor exercitate de principele Transilvaniei să nu fie năzuit el însuși să devină stăpînul tuturor teritoriilor locuite de români. Acțiunile lui Sigismund Báthory erau un îndemn în acest sens. Scuturarea jugului otoman, clarificarea raporturilor de forțe dintre domnii țărilor române sînt momente care se înscriu într-o evoluție firească al cărei punct final avea să-l reprezinte unirea celor trei țări.

Anul 1595 poate fi considerat deci ca începutul unei noi etape cînd se pune în mod deschis problema unirii. Prin tratatele încheiate între Sigismund și delegațiile de boieri munteni și moldoveni se stabilea subordonarea Moldovei și Țării Românești față de Transilvania. Aron Vodă care se opune, este înlăturat și suprimat. Mihai Viteazul acceptă tratatul impus la 25 mai de Josica și de Sigismund, boierilor săi, pentru scopul urmărit pe plan politic: reconstituirea Daciei, deci a unității românești. Chiar dacă principele transilvănean își propunea realizarea unei construcții politice inspirată de ideologia umanistă, nu este mai puțin adevărat că temeiul etnic al acesteia îl constituia elementul românesc, a cărui descendență romană n-o contesta nimeni în această vreme. Să nu se uite iarăși că unul dintre autorii acestei inițiative este românul Ștefan Josica, iar rolul jucat de el în tratativele din 1595 este determinant. Dacă Mihai ar fi fost o figură politică și militară ștearsă, tratatul nu ar mai fi apărut atît de umilitor și considerațiile pe marginea sa ar fi vizat mai mult

aspectul politic a cărui importanță pe plan românesc nu poate fi contestată. Faptul că inițiativa aparține unui principe transilvănean este plin de semnificații și reprezintă încheierea firească a unui lung proces istoric de singularizare a Transilvaniei în cadrul regatului maghiar, iar după dispariția acestuia, de integrare a acestei țări românești într-un sistem politic asemănător cu al Moldovei și Țării Românești. Încercarea lui Sigismund Báthory ne demonstrează cît de puternice erau legăturile dintre cele trei țări românești, indiferent de faptul că puterea conducătoare din Transilvania era formată dintr-un element etnic străin.

Ținîndu-se seama de aspectul formal al unirii din 1595 s-a neglijat și a fost mai puțin evidențiat cîștigul extraordinar înregistrat de delegația boierilor munteni în timpul tratativelor din mai 1595. Este vorba de clauza din tratat prin care biserica ortodoxă din Transilvania este subordonată mitropoliei din Tirgoviște. P. P. Panaitescu a remarcat importanța acestui act considerîndu-l ca un succes al lui Mihai: „Politica ortodoxă a domnului cîștiga măcar în acest punct o izbîndă și întreaga viață sufletească a românilor de peste Carpați era pusă sub controlul bisericii din Țara Românească, recunoscîndu-se comunitatea de credință și de limbă”⁶⁷.

Dacă se ține seama de importanța religiei, fapt subliniat de Engels pentru epoca la care ne referim, atunci se poate înțelege și adevărata semnificație a actului din 1595. Concomitent cu încercarea principelui transilvănean de a uni cele trei țări românești, se realiza unirea spirituală a românilor din Transilvania cu cei din Țara Românească, ceea ce de fapt este echivalent cu o colaborare nestînjinită pe planul culturii între românii de pe ambele veresante ale Carpaților. Această unire va supraviețui încercării lui Sigismund Báthory, va supraviețui unirii politice realizate de Mihai în 1600—1601. Timp de un secol se vor forma în Țara Românească cei mai de seamă cărturari din Transilvania, oameni care vor contribui prin activitatea lor și în colaborare cu intelectualii din Moldova și Muntenia la formarea limbii literare românești. Cît de importantă a fost această unire spirituală o demonstrează eforturile depuse de Casa de Austria pentru a izola pe românii din Transilvania de cei din Țara Românească și Moldova în momentul în care devine stăpînă a principatului.

Efectele tratatului din 1595 sînt anulate, pe plan politic, în vara și toamna aceluiași an. Domnul moldovean impus de Sigismund este înlocuit, cu ajutor polon, de Ieremia Movilă care va duce o politică ostilă Țării Românești. Pentru Mihai problema moldoveană se pune din acest moment. Înainte de a porni împotriva oștilor otomane care se pregăteau să treacă Dunărea, Mihai îi demonstrează solului polon Lubieniecki importanța pe care Moldova o avea din punct de vedere strategic⁶⁸. Domnul ar fi dorit în scaunul Moldovei cel puțin un aliat. Faptul că n-a acționat în acest sens nu este o dovadă că n-a conceput planul înlăturării omului pe care-l considera ca pe unul dintre cei mai periculoși dușmani ai săi. Este greu de crezut că i-au trebuit lui Mihai

⁶⁷ P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 115.

⁶⁸ *Călători străini...*, București, 1971, vol. III, p. 494—502.

doi ani de zile de meditație ca să ajungă la încheierea că Ieremia ar trebui înlocuit, când o asemenea soluție se impunea, de la început, datorită atitudinii ostile a acestuia. Împrejurările politice și militare nu i-au îngăduit să întreprindă nimic împotriva dușmanului său și dacă gândurile domnului depășeau acest program politic nu era momentul să le destăinuie. După terminarea campaniei din 1595, se dovedea că Sigismund nu avea suficiente mijloace pentru a impune condițiile tratatului din mai, din care pricină : „Batîr Jicmon deaca văzu pe Mihai Vodă cu atîta vitejie și cu atîta înțelepciune, slobozint-au Țara Românească cu totul venitul ei, ca să fie prea seama lui Mihai Vodă”⁶⁹.

Dacă, practic, planurile principelui transilvănean de a reconstitui un stat dac se năruiau, în teorie, acesta nu renunța la ideea de a stăpîni celelalte țări românești. El continuă să se intituleze principe al celor trei țări⁷⁰ și, ceea ce este deosebit de interesant, este faptul că soția acestuia, Maria Christinerna, după abdicarea soțului său, se intitula principe al Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești (8 mai 1598)⁷¹. Când Sigismund revine și este ales din nou principe de Dietă, la 29 august 1598 el se intitulează în actele sale ca principe al celor trei țări (septembrie 1598)⁷². La fel procedează Andrei Báthory în 1599⁷³. Sînt fapte semnificative care ne demonstrează că problema unității celor trei țări românești este permanent prezentă în gîndirea politică a timpului. Iar această problemă nu constituie apanajul exclusiv al principilor transilvăneni. Polonii urmăreau și ei subordonarea Moldovei și Țării Românești. După înscăunarea lui Ieremia în Moldova, ca o condiție a participării lor la lupta împotriva Imperiului Otoman, polonii solicitau, prin solii lor la curtea de la Praga, sau își manifestau pretențiile politice prin declarațiile senatorilor regatului, ca să li se cedeze și dreptul de stăpînire asupra Țării Românești⁷⁴. În acest sens există mai multe mărturii din anii 1596–1597, iar Ieremia Movilă, care dorea să-l instaleze ca domn pe fratele său Simion în Țara Românească, nu era străin de aceste planuri.

Este greu de crezut că, în acest răstimp, dintre personalitățile timpului, Mihai era singurul care nu cunoștea ce se întîmplă în jurul său, și ignora planurile politice care vizau înlăturarea sa din scaun. În timp ce principele Transilvaniei, Ieremia Movilă, Sultanul, Zamoyski și împăratul Rudolf depuneau eforturi diplomatice și militare pentru reunirea țărilor române într-un singur organism politic, este oare posibil ca Mihai să nu se fi gîndit, pînă ce împrejurările de politică internă și externă nu i-au îngăduit-o la posibilitatea unificării, măcar parțială, a țărilor române sub sceptrul său, el, singurul dintre competitori care va reuși să aplice în practică planurile nutrite de contemporanii săi ?

Trebuie acordată atenție raporturilor dintre Mihai și Sigismund Báthory între 1596–1598. Sînt, în relațiile dintre cei doi principii, unele acte, aparent neînsemnate dar pline de semnificații. Există, în primul rînd, relațiile de strînsă colaborare. Apariția lui Mihai în Dieta Transilvaniei în anul 1596 cînd îi convinge pe deputați să continue ostilitățile cu turcii, sau chemarea lui la Dieta din primăvara anului 1597 ilustrează această stare de lucruri⁷⁵. Faptul că în 1596, Sigismund Báthory îi întărește lui Mihai patru sate din comitatul Dobîca, este iarăși un semn al unor strînse legături între cei doi⁷⁶. Și, în fine, avem mărturiile din anul 1597 care ne dezvăluie în mod limpede care erau aspirațiile și gîndirea politică a domnului român. E de reținut faptul că mărturiile nu sînt directe. Încă nu sosise momentul pentru dezvăluirea publică a intențiilor sale, dovadă că nu este absolut necesară condiționarea gîndirii politice a domnului numai de propriile sale declarații.

În 27 mai 1597, italianul Sigismundo della Torre ne relatează că a înțeles de la Josica despre existența unor proiecte prin care se urmărea instalarea lui Mihai în scaunul Principatului : „Am înțeles de la Cancelar că voievodul Țării Românești ar putea trata cu principele ca să rămînă la cîrmuirea Transilvaniei, deoarece principele e hotărît să abandoneze țara. Voievodul acela este rudă cu cancelarul și ocrotit și ajutat de acesta”⁷⁷. Della Torre consideră că este o ocazie strălucită ca să se mențină Țara Românească unită cu Transilvania și erau șanse să se obțină și Bulgaria. Afacerile privind Bulgaria erau tratate de Josica cu Mihai, fără să-l mai consulte pe principe, intenția cancelarului fiind aceea de a-l aduce pe Mihai în Transilvania ca pe o rudă a sa⁷⁸.

Important de reținut este faptul că Josica a fost socotit de contemporani ca partizanul unirii țărilor române sub sceptrul principelui Transilvaniei și tot el este acela care făurește proiectul instalării lui Mihai ca principe în momentul în care Sigismund Báthory se gîndește la abandonarea Transilvaniei. Nu se poate ca Mihai să nu fi fost inițiat în aceste proiecte. Dacă se vorbește de înrudirea dintre Mihai și Josica în relatarea lui Della Torre, aflăm de la Szamosközy că planurile de înrudire au fost discutate tot în anul 1597, cînd Mihai merge la Alba-Iulia⁷⁹. Legăturile familiale aveau ca scop cimentarea legăturilor politice existente între cele două țări. Prin Mihai, Josica urmărea realizarea unei construcții politice care să cuprindă și Bulgaria, mai ales că în acest an (1597) din sudul Dunării veneau cereri insistente ca domnul să treacă fluviul unde-l așteptau, potrivit documentului, 30 000 de oameni, gata să-i

⁷⁵ A. Veress, *op. cit.*, p. 65, Hurmuzaki, XII, p. 289.

⁷⁶ A. Veress, *op. cit.*, p. 28.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 67, Referindu-se la concluziile trase de P. P. Panaitescu pe marginea acestui document, C. Rezaचेवि consideră că interpretarea este greșită iar trimiterile sînt eronate. Amintim că A. Veress editorul documentului și N. Iorga dau aceeași interpretare. C. Rezaचेवि traduce greșit cu viitorul o formă de condițional și nu ține seama decît de un fragment din documentul respectiv, atunci cînd consideră că are altă valoare decît aceea pe care i-a dat-o P. P. Panaitescu.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 68, N. Iorga, *op. cit.*, p. 224.

⁷⁹ I. Crăciun, *Cronica lui Szamosközy și însemnările privitoare la români 1566–1608*, Cluj, 1928, p. 109.

vină în ajutor⁸⁰. Din datele furnizate de documentele anului 1597 reiese că idealul de unitate al Țărilor Române prin refacerea statului dac nu fusese abandonat. Chiar dacă Sigismund și-a dat seama că, practic, nu poate stăpîni și Țara Românească, a existat o strînsă colaborare cu Mihai. „magnificul domn” cum îi spune Sigismund. Cînd acesta din urmă se gîndește la părăsirea Transilvaniei, Mihai apare în ochii lui Ștefan Josica, ca un continuator firesc al politicii de unire a țărilor române. La sfîrșitul anului 1597, Mihai însuși merge la Alba Iulia, pentru a cerceta care este adevărata stare de spirit a principelui, mai ales că în această vreme începuseră tratativele cu imperialii pentru a le ceda acestora Transilvania. Mihai este găzduit de Josica și din tratativele purtate nu este greu să înțelegem că domnul urmărea menținerea lui Sigismund în scaunul principatului. Credem că Mihai s-a opus cedării Transilvaniei imperialilor și reacția acestuia în momentul în care a aflat că Sigismund a părăsit principatul este o dovadă în acest sens. După cum relatează Szamosközy, Mihai „s-a supărat foarte mult”, iar principele a încercat să-l încredințeze că n-a părăsit pentru totdeauna Transilvania⁸¹. Dacă nu ar fi existat o înțelegere prealabilă între domn și principe în legătură cu soarta Transilvaniei, este greu de explicat de ce Sigismund se simțea obligat să domolească supărarea lui Mihai. Deducem din relatarea lui Della Torre și din spusele lui Szamosközy că Mihai ar fi acceptat abdicarea lui Sigismund cu condiția ca domnul muntean să moștenească scaunul princiar, dar că s-a opus plecării principelui în momentul în care acesta a dus tratative cu imperialii pentru cesiunea Transilvaniei. Aceeași atitudine o adoptă și Josica care se opune cedării Transilvaniei imperialilor și instaurării unui principe din Casa de Austria, ceea ce de fapt anula toate planurile făcute de el pînă în 1595⁸².

Faptul că Mihai este găzduit de Josica la sfîrșitul anului 1597 demonstrează legăturile strînse care se stabiliseră între cancelar și domn pentru realizarea unui ideal politic comun, după cum condamnarea și executarea lui Josica de către imperiali nu se poate justifica în chip satisfăcător decît numai dacă se are în vedere rolul jucat de el în reconstituirea statului dac, proiect care nu interesa Casa de Austria și care anula, de fapt, eforturile acesteia de a cuceri Transilvania.

Idealul politic urmărit de Josica și de Mihai nu excludea Moldova. Am văzut că Sigismund s-a intitulat principe al Moldovei și după înscăunarea lui Ieremia de către poloni. În afara intențiilor materializate în titulatura principelui există indicii că în 1597 și Mihai și Sigismund ar fi dorit să-l alunge pe Ieremia. În iunie 1597 soseau la Alba Iulia vești de la Mihai prin care domnul încerca să-l determine pe principe la o acțiune comună împotriva lui Ieremia. Erau bănuiele că domnul ar fi vrut să-l atace pe Ieremia⁸³, după cum spre sfîrșitul aceleiași luni, Sigismund ia măsuri pentru concentrarea unor

trupe la hotarul Moldovei⁸⁴. Aceste pregătiri îl fac pe Zamoyiski să intervină, în iulie, pe lângă Sigismund, îndemnîndu-l să nu atace Moldova⁸⁵, în timp ce Ieremia Movilă își exprima temerile în legătură cu un atac venit tot din Transilvania⁸⁶. Problema Moldovei a constituit o grijă permanentă pentru Mihai, dar în 1597, ca și în anii următori, cei care se vor opune oricărei acțiuni ostile față de Ieremia Movilă vor fi imperialii.

Din cele relatate pînă acum rezultă că problema unității țărilor române este o preocupare permanentă a conducătorilor principatului Transilvan — Sigismund Báthory și Josica — a domnului Țării Românești și într-un anume fel și a lui Ieremia Movilă ale cărui planuri vizau numai Moldova și Țara Românească.

Mai înainte de a ajunge domn Mihai, ca mare dregător, trebuie să fi avut o gîndire politică, gîndire care se transformă în fapte încă din primii ani de domnie. În funcție de împrejurările de politică externă și internă. Anul 1597 marchează un moment important în realizarea planurilor politice ale domnului dar instabilitatea, consecința lui Sigismund Báthory crează, la începutul anului 1598, condițiile necesare pentru afirmarea răsplată a intențiilor lui Mihai. Prin abdicarea lui Sigismund Báthory se pune problema moștenirii Transilvaniei. Josica și Mihai preferă rămînerea lui Sigismund și în definența acțiunilor politice și militare pe care Țara Românească și Transilvania urmau să le înfăptuiască în anul 1598 Mihai pornea de la premiza unei strînse colaborări între cele două țări. Obiectivul principal pentru Mihai era înlăturarea lui Ieremia Movilă. La începutul anului, domnul îi cerea lui Sigismund asentimentul pentru a porni împotriva lui Ieremia, dar și împotriva Poloniei. În Moldova Mihai afirmă că „are și credincioși care așteaptă numai ca el să vină acolo, pentru ca toată Moldova să i se închine”⁸⁷. Din rapoartele lui Giovanni de Marini Poli, alcătuite în ianuarie și martie se pot urmări preparativele domnului prin năimirea cazacilor. În cazul în care Ieremia s-ar fi opus trecerii acestora domnul îi aștepta la hotarul Moldovei gata să pătrundă în țară și să-l alunge pe Ieremia” unit cu moldovenii din țară cu care are legături domnul (Mihai)⁸⁸. Cele două relatări contemporane cuprind o informație comună: Mihai avea credincioși în Moldova, oameni gata să-l urmeze. Faptul este mai mult decît prețios. Domnul Țării Românești afirma la începutul anului 1598 că se poate sprijini pe oamenii săi din Moldova, ceea ce înseamnă că idea înlăturării lui Ieremia era mai veche. Dacă ideea alungării lui Ieremia s-ar fi cristalizat spre sfîrșitul anului 1597 este greu de crezut că, în mod automat, se creau și condiții pentru transpunerea ei în practică devenind inexplicabil faptul că Mihai a stabilit asemenea legături în măsură să-i asigure succesul în momentul în care ar fi trecut la acțiune. Pentru cîștigarea unor partizani ai planurilor sale era nevoie de timp, în orice caz mai mult decît șase luni de zile. Din declarația lui Mihai, cuprinsă în relatarea lui Giovanni de Marini Poli, reiese că

⁸⁰ Hurmuzaki, XII, p. 310, 315; A. Veress, *op. cit.*, p. 95—96, 112—114; N. Iorga, *op. cit.*, p. 225—227.

⁸¹ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 110.

⁸² A. Veress, *op. cit.*, p. 136, Hurmuzaki, XII, p. 329, nota 1.

⁸³ Hurmuzaki, XII, p. 304—305.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 306.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 307.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 311.

⁸⁷ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 110.

⁸⁸ Hurmuzaki, XII, p. 332.

este vorba de un număr mare de oameni pe care se bizaia Mihai și acest lucru este în măsură să explice succesul fulgerător pe care-l reputează în 1600. În ciuda ajutoarelor date de poloni și în ciuda faptului că Ieremia știa că va fi atacat, în mai puțin de o lună Moldova se închina lui Mihai, fără ca să se fi dat o luptă de mari proporții. Prin rezultatele obținute în 1600 se confirmă mărturisirea lui Mihai, de la începutul anului 1598 potrivit căreia, domnul avea credincioși care să-i asigure stăpînirea peste această țară românească.

Cu toate că Mihai a declarat în fața comisarului imperial Giovanni de Marini Poli că „Trebuie, să-l alung cu forța pe acel voievod al Moldovei ca dușman al creștinilor, nu pentru a-i cotoropi țara, și nici dintr-o lăcomie oarecare, dar ca să nu poată aduce o piedică la planul expediției în Turcia”⁸⁹ declarația lui Mihai nu trebuie interpretată *ad litteram*. Să nu uităm că această declarație era făcută în fața unui comisar imperial, iar domnul român prezintă problema înlăturării lui Ieremia ca o necesitate pentru aliatul său imperial cu intenția de a neutraliza orice inițiativă pornită de la Praga menită să stînjenească aceste planuri. Mihai era informat că Rudolf II se opune unei acțiuni împotriva lui Ieremia. Solii domnului și comisarii imperiali îi făcuseră cunoscută poziția împăratului în această problemă, din care pricină Mihai era nevoit să disimuleze propriile sale planuri pentru a nu provoca opoziția lui Rudolf II. În discuția cu Giovanni de Marini Poli, Mihai încearcă să soneze reacția imperialilor prezentînd o eventuală acțiune împotriva lui Ieremia ca pe ceva impus de evenimente — „sunt forțat să merg să mă unesc cu ei”, spune Mihai cînd vorbește de sosirea caza-cilor⁹⁰.

Dacă evenimentele impuneau alungarea lui Ieremia, Mihai prezenta această acțiune ca fiind utilă cauzei creștine, insistînd asupra pericolului otoman și a primejdiei care se crea pentru el după cuprinderea Moldovei. „Ce vor zice turcii și cum voi răspunde tătarilor”? se întreba domnul, ca tot el să fie acela care să se angajeze — drept răspuns — să treacă în sudul Dunării, în momentul în care avea spatele acoperit, după alungarea lui Ieremia. Din discuția cu emisarul imperial se desprinde în mod limpede străduința domnului de a prezenta acțiunea sa ca pe o măsură de apărare împotriva ofensivei otomane, idee pe care o vom regăsi în discuțiile cu solii împăratului din vara anului 1598.

Împrejurările de politică externă nu i-au îngăduit lui Mihai să treacă la fapte. Sigismund Báthory nu aprobă planurile lui Mihai, cedează principatul imperialilor, creîndu-se, în felul acesta o situație nouă în raporturile politice dintre țările române și vecinii lor. În primul rînd trebuiau clarificate relațiile dintre Țara Românească și Imperiul Habsburgic. Reprezentanții împăratului ar fi doriți ca Mihai să vină în Transilvania pentru tratative, Mihai amîna, simulează un accident, pentru că dorea să trateze independent de Transilvania, dar și pentru că voia să constate el însuși în ce măsură imperialii aveau mijloacele necesare pentru a impune autoritatea lor în această țară românească. Alitu-

dinea lui Mihai este interpretată la un moment dat, ca o dorință a acestuia de a lua Transilvania pentru sine⁹¹. O bănuială a comisarilor imperiali, în împrejurări în care Josica era arestat și acuzat de înaltă trădare pentru că se opusese instaurării autorității imperiale în Transilvania.

În conflict cu Poarta, domnul se apropie de imperiali și o parte din gîndurile sale sînt surprinse în timpul tratativelor care au loc în Tirgoviște, în iunie 1598. Este de domeniul evidenței că în contextul politic care se crease prin supunerea Transilvaniei imperialilor, nu era oportun pentru Mihai ca să încerce ceva în legătură cu această țară. De aceea el se dovedește gata să ia ofensiva în sudul Dunării, dar, pe lângă ajutoarele solicitate, el revine iarăși la problema Moldovei. Îl prezintă pe Ieremia ca pe dușmanul comun care-i aștigă pe pe turci să cucerească Țara Românească și Transilvania. Mihai se oferă să-l alunge și să închine Moldova maiestății sale imperiale „Spune Mihai că dacă ar avea în Moldova un vecin de credință cu care să-și poată uni forțele fără teamă, el ar putea face în așa fel ca nici tătarul și nici turcul să nu fie în stare de a pătrunde vreodată în regiunile de partea aceasta a Dunării”⁹². Și în acest caz Mihai dă dovadă de prudență, vorbește numai de înlocuirea lui Ieremia, de foloasele pe care le-ar avea el și imperialii dacă în Moldova ar fi un vecin credincios. Dorea, sincer, Mihai să pună un alt domn credincios lui Rudolf II? N-au crezut-o nici comisarii imperiali care îi recomandă să se abțină de la orice acțiune ofensivă împotriva dușmanului său.

Dar, a neglijat Mihai Transilvania? În raportul lor comisarii sînt foarte laconici: o singură frază, în care vina cade asupra lui Josica: „a fost îndemnat de Josica să-l ajute a căpăta principatul Transilvaniei”⁹³. Sînt confirmate legăturile dintre Mihai și Josica, o dovadă în plus că a existat între cei doi o strînsă colaborare. De altfel, în puțină vreme, imperialii înșiși ajung la concluzia că Transilvania nu se poate stăpîni decît prin Mihai. Se dovedea în lunile iunie—august 1598 că Rudolf II nu are, așa cum nu avuseseră nici înaintașii săi, suficiente forțe care să-i asigure o stăpînire efectivă asupra Transilvaniei. De această stare de lucruri profită Sigismund Báthory. Nemulțumit de daniile imperiale, acesta revine în Transilvania și la 29 august este ales principe de Dietă. Cu o zi mai înainte, același Giovanni de Marini Poli într-un raport trimis împăratului arăta că Sigismund nu poate fi scos din Transilvania decît cu ajutorul lui Mihai care-i poate atrage de partea sa pe secui și pe sași⁹⁴. „E din cercurile imperiale, cea dintîi îndreptare a lui către Ardeal”, consideră N. Iorga raportul emisarului imperial⁹⁵. Arhiducele Maximilian, celui căruia-i fusese hărăzită Transilvania, îl felicită pe Mihai la 31 august pentru credința față de împărat, condamnînd instabilitatea lui Sigismund⁹⁶. La șase septembrie aceleași felicitări și promisiuni de ajutoare⁹⁷ în timp ce arhiducele îl avertiza pe Sigis-

⁸⁹ Hurmuzaki, XII, p. 333.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Hurmuzaki, XII, p. 345; N. Iorga, *op. cit.*, p. 236.
⁹² Hurmuzaki, XII, p. 361—362; *Căldători străini*, IV, p. 102—103.

⁹³ Hurmuzaki, XII, p. 362; N. Iorga, *op. cit.*, p. 241.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 381—382.

⁹⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 246.

⁹⁶ Hurmuzaki, XII, p. 382.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 388.

mund Báthory să păstreze credința față de împărat, Mihai fiind omul care l-ar împiedica să trateze cu turcii⁹⁸. Înseamnă că sfaturile lui Marini Poli fuseseră primite la curtea de la Praga. Mihai devenea brațul prin care se putea asigura stăpînirea Transilvaniei. Dar, așa cum remarca N. Iorga, „Mihai se gîdea desigur încă din acel moment că ar putea fi el stăpînul acestui Ardeal pe care se vedea bine că n-are cine-l apăra”⁹⁹. În conjunctura nou creată de revenirea lui Sigismund, Mihai, de care imperialii aveau nevoie pentru planurile lor politice își îngăduie să dezvăluie planurile sale politice. Prin solul său trimis la Praga, domnul se arată pregătit să-i înfrunte pe turci, la nevoie este gata să pătrundă în Transilvania cu oamenii săi care cunosc toate drumurile și cărările acestei țări, înțeles fiind cu secuii, sperînd că i se vor alătura și sașii¹⁰⁰. La 1 octombrie 1598, un nou sol al lui Mihai îi explica lui Maximilian care erau intențiile lui Mihai. De data aceasta ni se dau amănunte care au darul să fixeze proporțiile reale ale acestei personalități politice excepționale. Mihai are legături în Moldova și în Polonia, cu voievodul Chievului, căruia-i sînt atașați ortodocșii din Lituania, Volinia și Rusia. În aceste clipe „gîndul lui Mihai se ridică foarte sus”, cum spune Iorga¹⁰¹. Domnul român face planurile de încoronare a lui Maximilian ca rege al acestei țări. Nu mai este vorba doar de o alianță cu caracter antiotoman. Planurile lui Mihai cuprind proporții vaste, domnul ambiționează să ducă o politică europeană, nu se mărginește numai la problemele sud-estului european, iar această politică are ca bază materială și umană unitatea țărilor române : „Cînd deci Transilvania, Țara Românească și Moldova vor fi împreună”¹⁰². Odată înfăptuită această unitate, se nasc marile planuri, de politică europeană ale lui Mihai. Întreaga gîndire politică a domnului ni se dezvăluie de data aceasta și pivotul acesteia este unitatea celor trei țări românești. Această construcție politică este prezentată de domn ca o premiză a unor viitoare și răsunătoare succese militare și politice în sud-estul sau răsăritul continentului. Temeiul acestei gîndiri îl constituie un ideal politic românesc : unitatea tuturor românilor sub un singur sceptru. În luna septembrie 1598, Mihai dezvăluie pentru prima dată sensul intim al gîndirii sale politice, pentru că conjunctura politică îi îngăduie acest lucru, iar aspirațiile sale politice se confundă, în primul rînd, cu aspirațiile propriului său popor, dimensiunile europene ale personalității domnului se realizează pornind de la această realitate românească.

De aceea, afirmația că abia în 1590—1599 apare în gîndirea politică a domnului necesitatea alungării lui Ieremia și înlocuirea lui cu un domn supus împăratului¹⁰³ este infirmată de declarațiile pe care le face Mihai sau solii acestuia și de informațiile pe care emisarii imperiali le trimit la Praga.

În afară de aceasta, anul 1599 marchează punerea în practică a unei gîndiri politice bine structurate.

Venirea cardinalului Andrei Báthory ca principe al Transilvaniei duce la izolarea politică și militară a Țării Românești, cardinalul declarîndu-se de la început favorabil unei înțelegeri cu Poarta. Pentru a ieși din criza creată la începutul primăverii anului 1599, Mihai se hotărăște să treacă la acțiune fără ca să mai ceară aprobarea cuiva. Campania din Transilvania confirmă cele spune de domn : românii din această țară și secuii sînt alături de el, succesul său nu este decît un rezultat firesc. După trecerea iernii, în primăvara anului 1600, Mihai îl alungă pe Ieremia într-una dintre cele mai scurte campanii militare, fără a se da o luptă de mari proporții. Cetățile pe care nici un invadator nu le cucerise pînă acum deschid porțile domnului, în bătălia, care ar fi trebuit să fie hotărîtoare, moldovenii își pun cușmele în sulite și trec de partea lui Mihai. Faptul că Transilvania și Moldova îl primesc pe Mihai ca domn în urma unor campanii fulger demonstrează nu numai geniul militar și politic al acestuia dar și azeziunea masivă a populației românești la împlinirea unui ideal politic comun tuturor celor care locuiau în spațiul românesc. Acest aspect nu a scăpat observatorilor contemporani. Cronicarii unguri și germani din Transilvania subliniază acest lucru atunci cînd, de exemplu unul dintre ei afirma că : „poporul românilor ce locuiește în satele Transilvaniei au făcut o conspirație și s-a unit cu cei de același neam veniți de dincolo”¹⁰⁴, boierii înșiși menționau „că sîntem toți de o lege și de o limbă”¹⁰⁵.

Despre înțelegerea dintre Mihai și românii din Transilvania vorbește și generalul imperial Basta, neliniștit fiind de faptul că în 1600 Mihai „trimite preoții lui în toate satele, la marginile țării locuite de națiunea lui”¹⁰⁶. Terminologia folosită de Basta este ea însăși lămuritoare în privința modificărilor care se făcuseră în secolul al XVI-lea în legătură cu sentimentul de neam și formarea unei conștiințe naționale. Indignarea cronicarilor unguri și măsurile pe care reprezentanții celor trei „națiuni” le iau împotriva românilor, după căderea lui Mihai, sînt tot atitea dovezi că ne aflăm în fața unei acțiuni conștiente, izvorită din conștiința națională și care avea drept scop realizarea unității naționale. Cînd Mihai cere împăratului ca să i se dea în stăpînire și teritoriile din afara Principatului, o face și pe temeiul că în aceste comitate se afla o populație românească și este de presupus că emisarii săi fuseseră trimiși tocmai în legătură cu această cerere. Pentru a demonstra că Mihai nu acționează potrivit unor principii feudale, este suficient să ne gîndim la mărturiile care vorbesc de o solidaritate românească în momentul în care Mihai își face apariția în Transilvania sau în Moldova. Unul dintre participanții la evenimentele din Moldova din mai 1600 afirmă că țărani români s-au ridicat împotriva polonilor, fapt care explică succesul lui Mihai¹⁰⁷.

Trecerea țăranilor de partea lui Mihai și în Transilvania și în Moldova ne demonstrează că ne aflăm

⁹⁸ Ibidem, p. 387.

⁹⁹ N. Iorga, op. cit., p. 248.

¹⁰⁰ Hurmuzaki, XII, p. 392—393.

¹⁰¹ N. Iorga, op. cit., p. 249.

¹⁰² Hurmuzaki, XII, p. 397.

¹⁰³ C. Rezacievici, op. cit., p. 68.

¹⁰⁴ P. P. Panaiteșcu, *Mihai Viteazul*, p. 171.

¹⁰⁵ St. Ștefănescu, *Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul*, p. 188.

¹⁰⁶ Hurmuzaki, XII, p. 626 ; P. P. Panaiteșcu, op. cit., p. 180.

¹⁰⁷ Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, vol. III, p. 67.

în fața unei manifestări de solidaritate românească, dovadă că exista o conștiință a unității de neam. Dacă Mihai era un feudal și ar fi acționat ca atare, nu ar fi făcut apel la populația românească, iar aceasta n-ar fi răspuns unei chemări în condițiile existenței unei mentalități medievale. Solidaritatea manifestată de populația românească din Transilvania și Moldova este, în același timp, o dovadă că, la finele secolului XVI, sentimentul de neam era un factor activ în procesul realizării unității poporului român. A susține că Mihai a cirmuit Transilvania „ca un stăpîn feudal, care cirmuiește domeniul său”, din care pricină „nu a îngăduit eliberarea iobagilor”¹⁰⁸, înseamnă să se facă abstracție nu numai de dovezile care atestă existența unei colaborări între Mihai și românii din celelalte două țări românești, dar și nu se ține seama nici de ostilitatea și ura cu care a fost privită opera domnului de către reprezentanții păturilor privilegiate din Transilvania. Adversitatea acestora izbucnește violent pentru că domnul era român iar opera lui era românească. Acad. D. Prodan, reproducind o serie de texte care ilustrează starea de spirit de peste munți în legătură cu înfăptuirea politică realizată de Mihai, consideră că ele „exprimă și ostilitatea împotriva românilor ca neam, împotriva națiunii române de altă lege, de altă orientare, care începea să amenințe și dinafară și dinăuntru sistemul politic al țării”¹⁰⁹. Pentru Mihai unirea nu înseamnă numai asigurarea propriei sale domnii sau realizarea unui front comun de luptă antiotoman, ci constituirea unui organism politic de sine stătător, a cărui conducere urma să revină, ereditar, familiei sale. Acest lucru se poate vedea și din titlul pe care Mihai ar fi dorit să i-l acorde împăratul, și din titulatura dată domnului de fiul său Pătrașcu, sau de Miron Costin și de alți contemporani care-l numesc crai¹¹⁰. Devenit stăpînul celor trei țări românești, titlul de principe nu mai corespunde cu puterea reală pe care o capătă Mihai. Acesta a vrut să devină crai, dar nu ca un suzeran peste alți vasali, pe care i-ar fi numit în locul său în Moldova și Țara Românească, ci ca stăpîn care înțelege să exercite întreaga autoritate asupra supușilor săi¹¹¹.

De asemenea, dorința lui Mihai de a reuni sub sceptrul său cele trei țări românești se poate vedea din discuțiile pe care domnul le poartă cu comisarii imperiali și din instrucțiunile pe care le trimite solilor săi la Praga. Ferm și consecvent, indiferent de riscuri, Mihai Viteazul și-a manifestat voința de a realiza unitatea politică a spațiului locuit de români. În instrucțiunile trimise solilor săi, banul Mihalcea și Stoica vistier, la începutul anului 1600, înaintea campaniei din Moldova, Mihai „pontește” (termenul revine de nenumărate ori în textul instrucțiunilor, care nu este altceva decît dicteul lui

Mihai în limba română) să-i lase împăratul „Țara Românească și țara Ardealului, să-i fie de moșie lui, și cine se va ținea den feciorii lui, să le fie moșie”¹¹². O parte din nord-vestul Transilvaniei fusese anexat de Habsburgi, din care pricină Mihai cere să se restituie „Oradea cu ținutul Biharuului și Hustul cu ținutul Maramurășului, și ținutul Crasnei și ale Solnocului, și ale Sărandului și Nagbia (Baia Mare) cu Baia de Sus, și toate ținuturile lor... cum au fost mai dentăiu”¹¹³. Nu sînt uitate teritoriile locuite de români care au ținut altă dată de Transilvania și de Țara Românească și care au căzut sub stăpînirea turcească. În cazul în care vor fi eliberate „ele să fie iar la moșie și să fie de hotarările acestod două țări cum au fost de veac”¹¹⁴.

Deoarece tratativele cu imperialii se prelungeau, Mihai încearcă să obțină din partea regelui polon ceea ce refuza să-i recunoască Rudolf II: stăpînirea celor trei țări românești. La începutul lui martie 1600, în timpul discuțiilor cu Taranowski, solul polon, domnul își expune dorințele sale: Moldova să-i fie cedată lui Mihai, iar după moartea sa, regele să-i întărească cele trei țări românești. Domnul se angaja ca „Voevodatele Transilvaniei, Munteniei și Țării Moldovei, toate acele țări ce le-a luat prin puterea și sabia sa, va trebui să le unească, și să le dea atunci Coroanei Poloniei. Tot astfel Chilia, Tighina, Cetatea Albă, Oceacovul și Ismailul, îndată ce le va fi recucit de la turci pe cheltuiala sa, va trebui să le dea deopotrivă coroanei polone. Iar aceste mai sus pomenite țări, Majestatea Sa Regele nimănui altuia nu le va da decît urmașilor Milostivirei sale Domnului Mihai Voievod”¹¹⁵. Revine stăruitor, ca și în timpul discuțiilor cu solii imperiali, ideea unității țărilor române sub suzeranitatea nominală a regelui polon. Constituirea unui stat puternic românesc nu este dorită nici de conducătorii politici ai Poloniei, iar convorbirile cu Taranowski rămîn la stadiul de proiect, un proiect care ilustra gîndirea politică a domnului român.

În ciuda faptului că împăratul Rudolf II și regele Poloniei se opun planurilor domnului român, acesta trece la împlinirea lor în primăvara anului 1600, cînd Moldova, după alungarea lui Ieremia Movilă, intră sub stăpînirea directă a lui Mihai Viteazul. Acum se pune problema alcătuirii unei peceți unice¹¹⁶, iar Mihai se intitulează domn al celor trei țări românești.

În continuarea tratativelor cu imperialii Mihai insistă să i se recunoască dreptul de a stăpîni Transilvania, Moldova și Țara Românească. Rudolf II dorind să anexeze cu orice preț Transilvania posesiunilor coroanei sale nu acceptă să i se recunoască lui Mihai titlul de principe al acestei țări.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, p. 44.

¹¹¹ I. I. Nistor, *Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonia*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. sect. ist. seria III, tom. XVI, 1934, p. 63–64; I. Corfuss, *Correspondență inedită asupra relațiilor între Mihai și Polonia*, Cernăuți, 1935, p. 40–41; C. Rezahevici, op. cit., p. 70.

¹¹² A. Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „Revista Arhivelor”, anul XI, nr. 2, 1968, p. 14–15.

În fața acestui refuz domnul solicită titlul de guvernator, cu condiția ca această funcție „după moartea Domnii Lui să fie pre feciori fir pe firul lui”¹¹⁷, ceea ce de fapt însemna păstrarea Transilvaniei într-un sistem politic românesc. Cît privește Moldova, aceasta „urma să fie moșie fir pe firul ei și pre feciori și pre feate, ca și Țara Românească”¹¹⁸. Numai în caz de desherență pe linie masculină împăratul putea numi un guvernator, dar și pentru aceasta eventualitate Mihai prevăzuse mijloacele care să nu ducă la pierderea Transilvaniei. El a cerut pentru el și familia sa, cu drept de moștenire pe linie bărbătească și femeiască, moșii în Transilvania care reprezentau „țări” întregi ca Țara Făgărașului, Țara Chioarului, sau localități importante ca Hustul și Gilăul, puncte strategice care controlau drumurile de acces în interiorul principatului.

Din toate aceste eforturi diplomatice ale domnului se desprind două idei fundamentale: unirea celor trei țări românești și recuperarea teritoriilor locuite de români, aflate sub stăpînirea turcească, fie că este vorba de teritoriile din Crișana și Banat, fie că este vorba de raialele turcești din sudul Moldovei sau din Țara Românească, aflate pe malul stîng al Dunării. Toate acestea ne demonstrează că în gîndirea domnului român, așa cum o arată mărturiile din anul 1598, apare limpede ideea realizării unui stat unitar românesc. Împlinirea acestui ideal politic în 1599–1600 s-a structurat pe un temei etnic românesc la realizarea căruia au colaborat românii din Transilvania și Moldova, planurile și acțiunile domnului bucurîndu-se de adeziunea maselor largi populare din aceste două țări românești. Înfăptuirea politică a lui Mihai Viteazul este, în același timp, și rezultatul firesc al conștiinței unității de neam care capătă un conținut precis, din punct de vedere ideologic, în secolul al XVI-lea.

CÎTEVA ASPECTE ESENȚIALE DIN CIVILIZAȚIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN SECOLELE XIV–XV

DINU C. GIURESCU

În „Studii și Materiale de istorie medie” (SMIM), VIII, 1975, p. 240–245, Nicolae Stoicescu discută cîteva din concluziile lucrării „Țara Românească în secolele XIV–XV” apărută în Editura Științifică, în 1973 (496 p + 16 pl.). Ceea ce îl determină pe recenzent să-și exprime punctele de vedere, este faptul că subsemnatul, în amintitul volum, nu sînt de acord cu „ideile înnoitoare ale lui B. T. Cămpina”. Cum problemele discutate privesc aspecte esențiale din civilizația Țării Românești în secolele XIV–XV, este necesar să analizăm obiecțiile formulate de recenzent și să le punem în paralel cu concluziile ce se desprind din informația documentară — scrisă și arheologică — de care dispunem.

¹¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 49.

¹¹⁸ *Ibidem*.

1. Primul punct privește caracterul dezvoltării economice al Țării Românești în secolele XIV–XV; dacă se pot delimita două etape în această dezvoltare, una pînă către mijlocul secolului al XV-lea, cînd ar predomina economia naturală, a doua după 1450–1460, cînd ar avea loc o creștere sensibilă a producției de mărfuri și o dezvoltare a pieței interne. Cercetarea corectă a realităților economice este indispensabilă pentru a înțelege și alcătuirile sociale și politice ale etapelor.

În volumul „Țara Românească în secolele XIV–XV”, după ce se analizează producția agricolă (capitolul II, p. 47–86), nivelul tehnic al epocii (p. 137–138), negoul intern și extern, inclusiv circulația monetară (capitolul IV, p. 139–210), apariția și vechimea tirgurilor (p. 254–257), se formulează următoarea concluzie (paginile 310–311):

„Din analiza realităților economice în intervalul 1280–1500, nu rezultă existența a două etape: una, a economiei naturale cu o durată pînă spre 1450–1460; a doua a dezvoltării producției de mărfuri în agricultură și meșteșuguri și a pieței interne, după această ultimă dată.

„Dimpotrivă, mărturiile documentare, întregite prin cele arheologice, ne proiectează imaginea unei economii agrare, în care producția de mărfuri, circulația monetară și ținerea periodică a tirgurilor cunosc o evoluție progresivă din secolele X–XII, accentuată tot mai mult în secolele următoare (XIII–XV).

„Întemeiată pe producția de mărfuri, circulația monetară și ținerea periodică a tirgurilor, economia de schimb se dezvoltă în țările române încă din secolele X–XII, paralel cu economia naturală, autarhică. Aceasta corespunde, de altfel, unei evoluții general europene, în care, odată cu secolele XI–XII, comerțul, folosirea tot mai frecventă a monedelor și constituirea orașelor se înscriu ca permanențe ale vieții social-economice ale continentului nostru”.

Față de aceste concluzii, care se întemeiază în primul rînd pe o continuă cercetare a documentelor epocii, recenzentul își exprimă dezacordul, în felul următor:

„Întrucît industria orășenească nu se separase de agricultură în secolele X–XIV, cînd nici nu existau orașe, iar diviziunea socială a muncii era încă slabă, schimburile de produse în interiorul țării nu puteau fi și nu au fost decît sporadice și ele constau în deosebi din procurarea acelor produse pe care oamenii nu le puteau obține altfel decît prin schimb (de pildă sarea și peștele, în unele regiuni)”. (St. și Mat. de ist. medie, VIII, p. 241) (Sublinierea mea, DCG).

N-au existat orașe în secolele X–XIV, pe teritoriul Țării Românești?

Să deschidem lucrarea lui N. Stoicescu „Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească” (Craiova, 1970) și să urmărim atestarea documentară a mai multor centre din Țara Românească: Cîmpulung — „orașul amintit de la 1300” (p. 159); Curtea de Argeș — „amintit foarte des în documente, începînd de la 1369” (p. 236); Brăila — „orașul amintit prima oară la 1369”; Slatina — „orașul amintit la 1368” (p. 582); Rușii de Vede — „vezi și Călători străini, I, p. 19 unde este amintit la 1385 Russenart, identificat de autori cu

Roșiorii de Vede" (p. 561, nota 98 bis); **Pitești** — „orașul amintit de la 1388" (p. 486); **Rimnicul Vilcea** — „orașul amintit de la 1388" (p. 538); **Tîrgoviște** — „despre vechimea orașului vezi și Olteanu — Geneza orașelor („Studii", 1963, nr. 6, p. 1278)"; în acest studiu găsim Tîrgoviște menționată în 1394, drept capitală a Țării Românești; **Ocenele Mari**, — „orașul amintit de la 1409–1418" (p. 455); **Tîrgșorul** — „orașul amintit de la 1413" (p. 650); **Buzău** — „orașul amintit de la 1431" (p. 111); **Gherghița** — „orașul amintit ...în doc. externe de la 1431" (p. 330)... (citatele cu prima atestare în scris a orașului, sint făcute după lucrarea lui N. Stoicescu, indicându-se și pagina).

Este bine știut că menționarea documentară a unui oraș, într-un act al autorității politice (privilegiu de negoț, de exemplu) sau într-o relatare de călătorie, atestă existența celui centru și nicidecum începuturile sale. Din exemplele date, se poate imediat constata existența tirgurilor în Țara Românească, în secolul al XIV-lea și la începutul celui următor.

Nicolae Stoicescu dă la o parte chiar concluziile proprii sale lucrări și afirmă categoric: „Întrucât industria orașenească nu se separase de agricultură în secolele X–XIV, cînd nici nu existau orașe..." (p. 241, sublinierea mea DCG). De ce această subită amnezie? Pentru că reluarea amintirilor date — înseamnă să recunoaștem existența orașelor — adică a unor centre meșteșugărești și de negoț — în Țara Românească, cel puțin în secolul al XIV-lea, ceea ce contrazice teoria despre predominarea economiei naturale, în această parte de pămînt românesc, pînă spre mijlocul secolului al XV-lea, teorie pe care recenzentul dorește s-o mențină, cu orice preț, în istoriografia noastră, chiar dacă documentele o înfirmă net.

Să luăm și cealaltă afirmație a D-sale: „...în secolele X–XIV ...schimburile de produse în interiorul țării nu puteau fi și nu au fost decît sporadice..." (SMIM., VIII, p. 241). Și în acest caz, recenzentul exclude de la început din „schimbul de opinii", considerat de D-sa „una din condițiile indispensabile progresului științific" (p. 240), tot ceea ce nu concordă cu părerile sale. Nu discută asupra termenilor proprii care desemnează schimbul de produse, de mărfuri, rămăși în limba română din latină (negoț, neguțator, a vinde, a cumpăra, lucru — în sens de cîștig — a schimba, preț, a împrumuta, a cîștiga), din slavă (tîrg, vamă, a plăti, marfă, zbor, nedeia) și din greacă-bizantină (arvună, ieftin, cîntar, litră, piper, etc. etc.). (Vezi „Țara Românească...", p. 141, cu bibliografia respectivă). Nu discută, nici semnificațiile termenului de tîrg (*ibidem*, p. 310).

De asemenea, trece sub tăcere documentele din prima jumătate a secolului al XV-lea, care arată negoțul intern, din Țara Românească: comerțul făcut de orașeni (privilegiul dat de Dan al II-lea tirgoviștenilor la 1424–1431); negoțul dintre sate și tirguri (documentul din 23 aprilie 1441 și cel de la 1 august 1451); negoțul unor mari mănăstiri prin țară (act din 7 august 1451). De ce atari omisiuni? Pentru că și aceste mărturii arată clar schimbul de mărfuri în interiorul țării pînă la mijlocul secolului al XV-lea, schimburi care în documentele citate nu au deloc un caracter „sporadic". În „sprijinul"

său, recenzentul amintește (în nota 4 bis de la pag. 241) un studiu al lui Șt. Olteanu, publicat în revista „Studii", XXII, 1969, nr. 5, p. 849–874. Citatul este revelator pentru felul cum N. Stoicescu folosește — după bunul său plac — concluziile altor cercetători. Iată ce spune studiul lui Șt. Olteanu, exact la pagina 851 unde ne trimite N. Stoicescu: „Există dovezi incontestabile, care atestă o **apreciabilă activitate în domeniul schimbului de mărfuri și al circulației interne a mărfurilor (sat-oraș) pe teritoriul Moldovei și Țării Românești, în epoca timpurie a feudalismului** (sublinierea mea, DCG). Deși nu exista încă o monedă națională, dezvoltarea relațiilor marfă-bani se desfășura pe baza monedei străine și a banilor universalii..." Și, firește, Șt. Olteanu, face demonstrația acestor afirmații. Dar despre aceste concluzii ale lui Șt. Olteanu, N. Stoicescu nu spune absolut nimic. De ce? Tot fiindcă ele înfirmă teoria despre schimbul „sporadic" de mărfuri, înăuntrul Țării Românești și Moldovei pînă către 1450.

Dar circulația monetară? Recenzentul nu abordează direct atari importante mărturii ale evoluției economice. Nici nu constată — cum ar fi fost normal — că existența monedelor înseamnă un anume grad de dezvoltare a schimbului de mărfuri; nici faptul că această circulație monetară constituie un indice real al mișcării mărfurilor și atestă că o parte din producție este valorificată pe piață, cu ajutorul banilor. Ne spune în schimb (pag. 243, nota 11) că „este greu de acceptat ideea unui progres economic în secolul al XIII-lea, aceasta cu atît mai mult cu cît nici circulația monetară nu a fost prea intensă în această epocă". Ca să dea o aparentă justificare afirmației, citează concluziile unui studiu al cercetătorului C. Preda, publicat în „Studii și Cercetări de istorie veche", 23, 1972, nr. 3, p. 381 și care totalizează numărul descoperirilor de monezi bizantine pe teritoriul României: 45 pentru secolul al XI-lea, 216 pentru secolul al XII-lea și „numai 13 în secolul al XIII-lea".

Și în acest caz, N. Stoicescu, dă la o parte mărturiile ce nu-i convin. Faptul că numărul descoperirilor monetare bizantine pe teritoriul românesc trece de la 45 în secolul XI, la 216 în secolul XII, nu-i spune nimic. Nici că aceste monezi sînt — cele mai multe — de bronz, ceea ce arată că ele erau efectiv folosite ca etalon de valoare pe mijloc de schimb în tranzacții.

Dar circulația monetară în secolul al XIII-lea? Și pentru acest interval de timp sînt ignorate toate mărturiile care atestă o intensificare a folosirii banilor pe teritoriul Țării Românești și al Dobrogei: monedele bizantine găsite la Balș, tăiate în 2, 4 și chiar 8 fragmente, ceea ce indică nevoia, în zona respectivă, de monedă divizionară; tezaurul de la Filași cu diferite monede din Europa Centrală; descoperirea din comuna Mihai Kogălniceanu — 195 hiperperi de aur, 103 lingouri de argint și 23 440 (douăzeci și trei de mii patru sute patruzeci) **dirhemi tătarești de argint**; imitații, din emisiuni locale, după dinari venezi, la Turnu Severin; răscumpărarea din captivitate a lui Barbat, fratele lui Litovoi, dînd coroanei ungare „o însemnată sumă de bani" (de unde proveniența lor dacă nu din circulația lor efectivă); diploma dn 1247 care prevede anume venituri pentru cavalerii Ioaniți, venituri provenite

din banii ce vor circula în părțile Olteniei. (Vezi „Țara Românească...”, p. 202–205, cu bibliografia respectivă). Dacă recenzentul n-a voit să examineze aceste mărturii, avea la dispoziție studiul lui Șt. Olteanu, citat de D-sa, unde, după ce se enumeră descoperirile monetare de pe teritoriul românesc în secolele X–XIV, se arată că din 68 de localități unde s-au găsit aceste descoperiri, „50 ... sînt situate la depărtări mai mari sau mai mici de centrele urbane cunoscute în secolele X–XIV... dovadă că fenomenul tezaurizării n-a fost ceva întîmplător, ci s-a petrecut în condițiile circulației mărfurilor, în acea regiune unde fusese îngropat”. (Șt. Olteanu, în „Studii”, 22, 1969, nr. 5, p. 854).

Tot astfel, nici un cuvînt despre circulația monetară în Țara Românească în secolul al XIV-lea, deși avem mărturii care demonstrează pînă la evidență, rolul banilor în dezvoltarea economică a ținuturilor de la sud de Carpați: a) suma oferită de Basarab I regelui Carol Robert la 1330 pentru încetarea ostilităților: 7 000 mărci de argint, echivalente cu 1 447 kg argint cu titlul de 800‰ sau 1 680 000 dinari „o avere fabuloasă la aceea vreme”; b) emisiunile proprii ale voievozilor munteni care încep prin 1365 și continuă, aproape fără întrerupere, pînă în 1477; emisiuni care sînt echivalente ca valoare cu alte monezi europene și au putere circulatorie și în afara granițelor Țării Românești (vezi „Țara Românească...”, p. 205–206, cu bibliografia respectivă).

Din ansamblul mărturiilor asupra producției, a negoțului și a circulației monetare, concluzia ce o desprindem este următoarea: „Dezvoltarea economică a Țării Românești avînd ca temelie cultivarea solului și creșterea vitelor, intrase, încă din feudalismul timpuriu, în faza în care folosirea monedei ca etalon de valoare și mijloc general de schimb se impusese treptat, procesul accentuîndu-se vizibil în secolul al XIII-lea și continuînd mai amplu după 1300. Producția de mărfuri pentru piața internă și externă fără de care o atare circulație monetară ar fi un nonsens, crește treptat, cu aceeași amplificare în secolul al XIV-lea și la începutul celui următor, cînd sînt atestate și principalele orașe (tirguri) ale Țării Românești, cînd negoțul extern cunoaște și primele reglementări scrise din partea conducerii politice a statului, cînd domnia, mai ales în secolul al XV-lea favorizează, sprijină, dezvoltarea tirgurilor țării și apără interesele neguțătorilor săi, în tranzațiile externe” (Țara Românească în secolele XIV–XV, p. 207).

Ne oprim aci pentru acest punct. Nicolae Stoicescu ignoră pur și simplu, zeci de mărturii arheologice sau cele documentare scrise care contravin tezelor susținute de D-sa. Cu asemenea „metodă” poți afirma orice, chiar și faptul că „nici nu existau orașe” în Țara Românească în secolele X–XIV!

2. Să trecem la o altă întrebare: Voievozii munteni au sprijinit deliberat, prin autoritatea lor, negoțul propriilor lor supuși? Sau o atare politică economică au adoptat-o — așa cum s-a susținut — abia în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, odată cu o presupusă creștere a producției de mărfuri a țărilor românești de la sud și est de Carpați? (Țara Românească... pag. 176–177).

Și în acest caz recenzentul lasă la o parte mărturiile care arată, foarte limpede, că voievozii ro-

mâni au formulat, în scris, în prima jumătate a secolului al XV-lea, clauza privind libertatea reciprocă a neguțătorilor munteni și brașoveni de a-și exercita, în cealaltă țară, comerțul. Avem mărturii foarte precise de la Radu Praznaglava, Dan al II-lea, Alexandru Aldea, Vlad Dracul (vezi „Țara Românească...”, p. 176–180, cu trimiterile respective). Este trecut sub tăcere și porunca din 26 aprilie 1438 a regelui Ungariei, Albert, către castelanii din Bran de a nu încărca cu vămi pe cei din părțile „transalpine”, deoarece în acest caz și transilvănenii vor fi supuși în Țara Românească unui regim asemănător, suferind pagube; motivarea însăși din actul oficial al cancelariei ungare, arată reacția efectivă a voievozilor români de a-și apăra supușii care fac comerț.

Toate aceste mărturii scrise, foarte precise, de altfel, sînt eliminate din discuție, deoarece ele contravin unei premise acceptată aprioric: predominarea economiei naturale pînă spre mijlocul secolului al XV-lea! Se citează totuși citeva rînduri dintr-un document pe care recenzentul îl socotește de la Basarab Țepeluș (după opinia editorului, Grigore Tocilescu, actul este de la Neagoe Basarab (1512–1521)¹. Ce arată de fapt acest document? că domnul (indiferent dacă este Neagoe Basarab sau Țepeluș), apără interesele de negoț ale propriilor săi supuși, la fel cum au făcut, în prima jumătate a secolului al XV-lea, Radu Praznaglava, Dan al II-lea, Alexandru Aldea și Vlad Dracul. Mai ales că N. Stoicescu omite, din nou, să folosească continuarea documentului care formulează tocmai principiul reciprocității: „Iar dacă voiți Grațiozitatea voastră (= pîrgarii Brașovului) să sloboziți neguțătorii noștri (= adică din Țara Românească) ca să cumpere și să vîndă prin țara înălțimii craiului pretutindeni, și la Oradea și la Cluj și la Timișoara, și în Rîjnov și în țara Birsei, apoi noi încă vom slobozi pe oamenii Grațiozității voastre (= adică pe negustorii brașoveni), pretutindeni în țara noastră să fie volnici a vinde și a cumpăra în țara noastră”. (Gr. G. Tocilescu, 534 documente istorice..., p. 258, nr. 267).

Nu este vorba așadar de „două atitudini net diferite ale domniei” unui domni dînd libertate brașovenilor pentru comerț în Țara Românească și alții limitîndu-i. Dacă nu ar fi ignorat sistematic documentele din prima jumătate a secolului al XV-lea care afirmă explicit principiul reciprocității neguțătorilor celor două părți de a-și exercita comerțul în cealaltă țară — documente publicate acum 70 de ani —² atunci N. Stoicescu ar fi putut constata (dacă intradevăr voiaște s-o facă), că în actul citat de D-sa, domnul (indiferent dacă este Țepeluș sau Neagoe Basarab), formulează aceeași politică oficială de sprijin în favoarea negustorilor români, pe care au formulat-o și alți voievozi în prima jumătate a secolului al XV-lea. Acesta este fondul

¹ Cunosce acest act; socotînd că aparține lui Neagoe Basarab l-am comentat în studiul subsemnatului „Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice din secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea”, în „Romanoslavica”, XI, 1965, p. 172, unde reproduc chiar citatul utilizat de NS în SMIM, VIII, p. 241!

² Ioan Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul...* București 1905, p. 10 (nr. IV); p. 39 (nr. XVIII); p. 46 (nr. XXV), p. 76 (nr. XVII).

discuției, dar recenzentul se ferește, repet, să examineze documentele foarte explicite, ce contravin părerilor D-sale.

3. În privința **Claselor sociale**, sint deformate grav cele scrise de subsemnatul. N. Stoicescu îmi atribuie afirmații pe care nu le-am făcut de fel și anume că în secolele XIV–XV, „avem de-a face... cu o societate boierească (rumâni erau încă puțini); nu exista o țărânie liberă³”; că „pînă în ultimul sfert al secolului al XV-lea nu a existat o țărânie dependentă...”; că „relațiile dintre clase sint prezentate puțin cam idilic...” (SMIN, VIII, p. 242).

Sistemul folosit de recenzent este binecunoscut: acela de a cita cîteva cuvinte din lucrare și de a le încadra într-un comentariu propriu, pentru a pune astfel orice afirmație pe seama lucrării recenzate. În acest mod se induce în eroare cititorul care nu are răgazul să compare direct pe text, ceea ce spune un recenzent și ceea ce se află de fapt în lucrare.

Pentru analiza realităților sociale ale unei epoci, este necesar, în primul rînd, să fixăm criteriile care definesc clasele și categoriile sociale. Aceste criterii nu sint indicate de principiile materialismului dialectic și istoric în definirea claselor sociale³ și din aplicarea acestor principii la informațiile pe care documentele timpului le oferă.

De la început, subsemnatul arăt pe ce teinciuri efectuez analiza realităților sociale din secolele XIV–XV: „La fel ca în întreaga Europă, stăpînirea pămîntului, cel mai important mijloc de producție, este determinantă și pentru alcătuirea societății medievale românești: de o parte se rînduiesc stăpînii pămîntului, de cealaltă parte oamenii dependenți, ascultînd de cei dinți. Iar în rîndurile stăpînitorilor, deosebim pe cei ce-și lucrează singuri ocinile, ei cu familiile lor, de feudali care exploatează munca altora, a țărănilor dependenți” (Țara Românească în secolele XIV–XV, p. 9 și p. 222).

Aplicînd aceste criterii, rezultă că în documentele secolelor XIV și XV, stăpînii pămîntului sint desemnați astfel: nominal, ca boieri, boieri mari și mici, slugi (dregători), jupani, cnezii. După analiza acestor denumiri (vezi „Țara Românească...”, p. 216–228), constat că „în secolele XIV–XV stăpînii pămîntului, fie că unul singur are mai multe sate, fie că mai mulți sint în devălmășie în hotarul unui singur sat, poartă, în marea majoritate a mărturiilor documentare, numele de boier... Existența unei denumiri generale — aceea de boier — corespunde unui element fundamental, comun tuturor cazurilor analizate și anume proprietatea asupra pămîntului, indiferent de suprafața lui. **Denumire care nu înseamnă în nici un fel egalizare...**”.

„Diferențierile notabile, determinate de numărul de sate (sau părți din ele) stăpînite, trebuie corelate însă cu felul cum acești proprietari își cultivă pămînturile: unii prin munca proprie (inclusiv a familiilor lor), alții exploataînd munca unor oameni aflați în dependența lor.

„De-acî **confruntări și antagonisme**. Cei aflați pe treptele superioare țintesc să-și sporească averea financiară; iar una din căile des folosite este tocmai **acapararea ocinilor de la stăpînii măruntii**, care pierzînd pămînturile își pierd și libertatea...” (Țara Românească în secolele XIV–XV, p. 220–222).

Am reprodus aceste concluzii care, repet, au toate suportul documentelor epocii, tocmai pentru ca cititorii să poată ei înșiși compara ceea ce este cuprins în monografie, cu ceea ce recenzentul îi atribuie, folosînd „tehnica” binecunoscută a răstălmăcirilor și a citatelor trunchiate, care omit tocmai esențialul formulărilor din lucrarea recenzată.

Ce este „țărâniea liberă” în secolele XIV–XV? Recenzentul ridică o falsă problemă. În lucrare, un paragraf este rezervat stăpînitorilor de ocini mici, definiți astfel: „**În rîndul stăpînitorilor pămîntului o categorie importantă, deosebită de cele precedente analizate, și aflată, nu odată, în antagonism cu ele, o constituiau cei ce-și lucrau ocinele singuri, cu familiile lor...**” „...fără a exploata munca unor oameni dependenți”. („Țara Românească...”, p. 228). Această categorie, se menționează tot în lucrare, (la pag. 222 nota 61) este „numită de mai mulți cercetători țărânie liberă”. Deci categoria socială există, este definită — stăpîni de mici ocini — și se comentează mai multe documente ce o privesc. Pe acești stăpîni de mici ocini, unii cercetători îi numesc țărânie liberă. Esențialul, înainte de terminologie, este să stabilim ce elemente caracterizează o categorie socială sau alta; iar după ce am efectuat această analiză, să fixăm denumirea acelei categorii sociale, pe cît posibil, respectînd terminologia utilizată chiar de actele epocii. În cazul de față, documentele secolelor XIV–XV arată numai o caracteristică principală a acestei categorii și anume faptul că în ea se rînduiesc oameni ce stăpînesc, mai mulți împreună, porțiuni reduse dintr-un sat. Atunci de ce mi se atribuie afirmația că „nu exista o țărânie liberă”?

Dar țărâniea dependentă?

Recenzentul afirmă că dacă am aplica criteriile folosite de subsemnatul, „ar însemna să admitem că pînă în ultimul sfert al secolului al XV-lea nu a existat țărânie dependentă în Țara Românească, aceasta, deoarece numai «la sfîrșitul secolului al XV-lea țărâniea dependentă începe să fie desemnată printr-o denumire specială», aceea de vecini” (SMIM, VIII, p. 242).

Avem de a face cu un caz tipic de negare a celor afirmate în lucrarea „Țara Românească în secolele XIV–XV”. Iată ce găsim la pagina 246: „Cea mai frecventă referire la **clasa dependentă** o aflăm în înșiruirea satelor, în cuvîntul sat (selo), urmat de numele respectiv — cuvînt care are o dublă semnificație: o realitate teritorială — adică suprafața cuprinsă între anume hotare și o **realitate socială — adică locuitorii lui**. Primul act de danie pentru Vodița, pe la 1374, aduce dovada acestei duble semnificații...” La pagina următoare (247),

³ Vezi de exemplu *Mic dicționar filozofic*, ed. II-a, 1973, p. 89.

după ce se comentează termenul de selo din mai multe documente, se adaugă : „Numele obișnuit al țăranilor dependenți în documentele Țării Românești (până în secolul al XVII-lea) este acela de vecini, prima lor mențiune scrisă fiind din 1482”.

Simpla alăturare a formulărilor din volumul „Țara Românească...” și a interpretărilor date de recenzent, arată că prin tehnica citatelor trunchiate poți atribui orice unui autor și în primul rînd idei pe care nu le-a exprimat vreodată.

Dar raporturile între clase ? După opinia recenzentului „relațiile între clase sînt prezentate cam idilic...” (SMIM, VIII, p. 242). Alt caz de prefacere a celor afirmate în volum. Reamintirea unor concluzii este lămuritoare :

Dinamica în interiorul clasei stăpînilor de pămînt „...a fost determinată de tendințe contrare : aceea a unei minorități de a avea cit mai multe sate, aceea a unei majorități de a nu-și pierde ocinele, oricît de mici ar fi” („Țara Românească...” p. 229).

„Pentru secolele XIV și XV au rămas puține mărturii documentare ; suficiente însă pentru a ne exemplifica o realitate ce se va manifesta mult mai frecvent în etapele următoare, cu rezultatul „rumânirii”, deci a aservirii unui tot mai mare număr de mici stăpîni de ocini. Laconismul și formularea neutră din acte nu pot ascunde fondul acestui lent, dar esențial proces dinlăuntrul societății românești medievale”. (Ibidem, p. 250)

Și mai departe :

Repartiția obligațiilor către stat, „...urma o linie inversă ierarhiei sociale : treptele superioare beneficiu de multiple scutiri (stadiul maxim fiind acela al privilegiilor de imunitate), cele inferioare trebuiau să răspundă la toate cerințele și impunerile” (Ibidem, p. 324).

Iar la capitolul „Idei, mentalități, norme juridice” se redau, într-un paragraf intitulat gînduri despre pămînt, următoarele : „...a existat tendința unei minorități de fruntași ai boierimii de a strînge un mare număr de ocini : o urmărim explicit ilustrată prin rezultate... Zecile de sate și alte ocini reprezintă treptele acaparării, urcate sistematic de anume boieri...” (Ibidem, p. 407-408).

4. O ultimă problemă importantă este aceea a lărmîțării feudale și a centralizării statului. Cîteva aspecte principale sînt de examinat : a existat un aparat de stat capabil să controleze, la porunca domniei, teritoriul Țării Românești ? De cînd sînt atestați documentar acești dregători ai statului ? Care este ponderea lor în viața fiecărei colectivități, a satelor și a țărilor ?

Aceste importante aspecte sînt analizate în volumul „Țara Românească...”, cu aceeași referire constantă la documente, la paginile 287-301. Recenzentul evită să le discute întrucît răspunsurile la întrebările de mai sus, pe temeiul mărturiilor scrise ale timpului, sînt contrarii teoriilor despre centralizarea statului care ar fi avut loc, în a doua jumătate a

secolului al XV-lea. Se omite faptul că, după toate probabilitățile, anume dregătorii teritoriali au existat înainte de apariția statului feudal centralizat al Țării Românești (vezi în volumul citat, p. 287-288) ; se ignoră pur și simplu că dregătorii, slujitorii domnești, revin de zeci și zeci de ori în actele cancelariei începînd chiar cu finele secolului al XIV-lea și în primele decenii după 1400, deci cu zeci de ani mai înainte ca să fi avut loc așa-zisa centralizare din a doua jumătate a secolului al XV-lea. De aceea. N. Stoicescu trece și peste documentele în care diferenții dregători ai domniei sînt indicați cu funcțiile lor și li se pune în vedere, de către voievod, să respecte prevederile privilegiului de imunitate : ce rost ar fi avut enumerarea acestor dregători și punerea lor în gardă, în caz de neascultare, dacă ei ar fi fost lipsiți de putere, dacă aparatul de stat ascultător de autoritatea centrală (voievod) nu ar fi fost în stare să cuprindă tot teritoriul țării și să asigure încasarea și stringerea sau prestarea cu regularitate a dărilor, dijmelor și muncilor ? Recenzentul nu vrea să știe nici că beneficiarii imunității își încasau și în secolul XIV-lea veniturile folosind dregătorii statului : în 1385 Dan I dă poruncă găleatarilor domniei să adune 400 de găleți de griu din recolta județului Jaleș și să le trimită direct la mănăstirea Tismana⁴. Este trecut sub tăcere și faptul că hrisoavele domniei menționează explicit situația cînd un feudal beneficiar de imunitate își adună dijmele sau gloabele prin oamenii săi proprii ; de ce o atare mențiune specială ? Tocmai fiindcă ea constituie o excepție de la situația obișnuită în care stringerea dijmelor sau prestarea muncilor este asigurată de către dregătorii voievodului, ai statului.

Un aspect încearcă să discute recenzentul : cît reprezintă satele sub regimul imunității față de întregul teritoriu al Țării Românești ? În volumul „Țara Românească în secolele XIV-XV”, la pag. 26-27, se arată motivele pentru care consider că în răstimpul și pe teritoriul amintit au existat cel puțin 3 000 de sate (inclusiv țăgurile). N. Stoicescu evită să se pronunțe asupra argumentelor aduse, motivînd numai că aceste sate „nu au existat toate în secolele XIV-XV” (SMIM, VIII, p. 242). Dar cîte au fost totuși ? Nu ni se dă un răspuns. Se acceptă, în schimb, că numărul satelor aflate sub regimul imunității, amintite documentar, este, pînă la 1 500, de 313. Și atunci ni se propune să nu raportăm numărul de 313 sate la totalul de 3 000, ci la 514 sate cite apar în acte între 1352 și 1500 ! Reprezintă aceste 514 sate totalul așezărilor din Țara Românească în secolele XIV-XV ? N. Stoicescu evită iarăși să se pronunțe : a admite că o populație evaluată la 400 000-500 000 de locuitori⁵, ar fi locuit numai în 514 sate este un non sens, este contrar tuturor celor știute în materie de demografie me-

⁴ Documentul acesta din 1385, precede cu aproape 100 de ani actul din 23 martie 1482, prin care N. Stoicescu vede un început de limitare a imunităților.

⁵ Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Cluj, 1974, p. 74-75, 77-78.

dievală, contrar studiilor întreprinse la noi în acest sector. Și totuși, recenzentul ne propune să raportăm cele 313 sate aflate sub regimul imunității la cele 514 sate amintite documentar în secolele XIV și XV ! De ce ? Pentru a arăta că imunitatea reprezenta starea obișnuită și nu o stare de excepție a teritoriilor Țării Românești. Jonglind cu datele, poți obține orice rezultat. Dar în acest fel, nu facem cercetare științifică.

În fiecare specialitate, schimbul de opinii este absolut necesar pentru mersul înainte al cercetării. Recitind discuția publicată de Nicolae Stoicescu în „Studii și materiale de istorie medie” VIII, 1975, gindești și la acel minimum de etică, de reguli ce trebuie respectate într-o dezbatere științifică. Discutarea unor probleme din trecutul nostru asupra cărora există păreri diferite, se face, în mod normal, prin cercetarea critică a tuturor documentelor — scrise și arheologice — de care dispunem. Dacă

lăsăm la o parte din informație, ceea ce nu convine unor interpretări cindva formulate, atunci nu mai facem cercetare științifică și schimb de opinii, ci pur și simplu dorim să dăm o aparentă justificare unor opinii la care am aderat anterior. Aceleași reguli de etică ale fiecărei meserii cer să redăm exact concluziile unui cercetător cu care nu sîntem de acord, să exprimăm corect aceste concluzii și să analizăm punct cu punct documentele și raționamentele pentru a încerca apoi să demonstrăm și o altă interpretare a lor. Acesta este singurul drum care poate duce la clarificarea unor probleme. A prezenta fragmentar opiniile cu care nu ești de acord, a pune pe seama unui autor o altă interpretare decît aceea exprimată de el, a folosi „metoda” unor scurte citate încadrate într-un comentariu propriu pentru a atribui unui autor idei pe care nu le-a exprimat vreodată, a insinua și a nega lucruri evidente, numai pentru a-ți susține propria părere, aceasta este o cale care nu a dus și nu poate duce vreodată la progresul cercetării științifice.

„MASĂ ROTUNDĂ” LA BACĂU ÎN LEGĂTURĂ CU PREVEDERILE DECRETULUI 472/1971

ZAHARIA DUMITRU, directorul filialei Arhivelor
Statului județul Bacău :

Invitației noastre de a participa la o discuție mai largă privind prevederile Decretului 472/1971 i-au răspuns mai mulți profesori, învățători, preoți și alți intelectuali din municipiul și județul Bacău, care, de-a lungul anilor au desfășurat o fructuoasă activitate de stringere, și prin aceasta de salvare, a unor prețioase documente, care, astăzi, în cea mai mare parte, se află depuse spre păstrare permanentă la filiala noastră.

Participarea la consfătuirea noastră a unor oameni care, prin fapta lor, au demonstrat nu numai pasiunea de a cunoaște trecutul poporului român, dar și înaltul sentiment al dragostei față de națiunea și statul nostru socialist, ne bucură, dându-ne speranța că și alți deținători de documente din județul nostru le vor urma exemplul.

Ne exprimăm convingerea că toți cei prezenți la această consfătuire, pătrunși de înaltul sentiment al datoriei față de patrie și popor, nu vor precupeți nici un efort atît pentru stringerea, păstrarea și valorificarea documentelor cit și pentru transmiterea lor generațiilor viitoare.

Preocupăți de rezolvarea acestor sarcini mărețe și de răspundere vă rugăm să vă exprimați părerile în modul cel mai deschis și loial în legătură cu ceea ce trebuie întreprins pentru ca actuala legislație arhivistică să fie cit mai bine cunoscută de toți cetățenii patriei și mai ales să capete aplicabilitate în sensul pe care noi toți îl dorim.

Din partea Direcției generale a Arhivelor Statului participă tov. Ștefan Hurmuzache, redactor șef al „Revistei Arhivelor”.

prof. LUCIAN AGACHI, inspector școlar general adjunct :

Apreciez că organizarea acestei consfătuiri va stimula pasiunea, interesul și preocupările celor prezenți și a instituțiilor ce le reprezintă, pentru descoperirea și valorificarea trecutului, pentru cooperarea și păstrarea unor documente care să ateste lupta de veacuri pentru libertate și dreptate socială de pe meleagurile băcăuane.

La această nobilă acțiune, cadrele didactice, în special învățătorii și profesorii de științe sociale, și-au adus și își vor aduce în continuare o contribuție importantă, rod și al unei fructuoase colaborări între filiala Arhivelor Statului Bacău și filiala Societății de istorie, Inspectoratul școlar, Casa corpului didactic, directorii de școli și cadre didactice.

Îmbucurător este faptul că aceste pasiuni și preocupări se extind la generațiile tinere. În multe localități, școlile, în colaborare cu organizațiile de pionieri și U.T.C., organizează acțiuni educative pentru adunarea și păstrarea unor mărturii ale trecutului. Acțiuni ca cea intitulată sugestiv „Căutătorii de comori” sau expedițiile pionierești, organizarea unor micromuzee școlare, a unor cercuri de istorie, arheologie și folclor, sînt doar cîteva din mijloacele ce se folosesc cu succes pentru educația patriotică a elevilor, pentru stimularea unor interese și pasiuni în rîndul elevilor.

În acest sens, aș face și o propunere, și anume, aceea ca prin posibilitățile locale ale instituțiilor județene și poate chiar cu contribuția Arhivelor Statului și a „Revistei Arhivelor” să se premieze anual prin diplome, insigne și abonamente la „Re-

Foto 1 — Aspect din
timpul lucrărilor

vista Arhivelor" cercurile care s-au evidențiat în activitățile desfășurate.

Avind în vedere scopul întâlnirii de azi asigurăm Arhivele Statului de sprijinul și colaborarea Inspectoratului școlar în mobilizarea cadrelor didactice în importanta acțiune de aflare și valorificare a documentelor ce se mai găsesc în păstrarea persoanelor particulare.

prof. POMPILIU STAN, vicepreședinte al Consiliului județean Bacău al organizației pionierilor :

Este un adevăr că acțiunea „Căutători de comori” a cuprins întreaga masă a pionierilor și școlarilor. Sub îndrumarea profesorului de istorie, de limba și literatură română, de geografie, de științele naturii pionierii din județul Bacău iau parte activă la cunoașterea și valorificarea vestigiilor istorice. Custurile de cremene, topoarele de piatră, virfurile de lănci sau săgeți, fragmentele de ceramică sau vasele întregi, colecțiile de monezi sau de documente, stau la loc de cinste, rânduie frumos în vitrine în multe școli din județul nostru.

Valorificarea documentelor în cadrul lecțiilor asigură acestora un conținut bogat, interesant. Copiii încep să manifeste interes pentru cunoașterea mai amănunțită a istoriei ținutului natal și a istoriei patriei.

Participarea multor școli din județul nostru cu exponate deosebit de valoroase, atît la expoziția județeană „Căutătorii de comori” cît și la cea republicană, demonstrează largul ecou de care s-a bucurat și se bucură această acțiune cu puternice rezonanțe educative în rîndul elevilor.

Apreciem faptul că marea majoritate a cercurilor micilor căutători de comori își desfășoară activitatea pe colective : colectivul arheologic, colectivul etnografic, colectivul pentru stringerea documentelor, creîndu-se astfel posibilitatea de a aborda diverse probleme de istorie, literatură, folclor etc. Meritorie este și activitatea ce se desfășoară în prezent în multe unități de pionieri pentru depistarea unor documente de interes istoric și cultural. Astfel, pionierii din Tg. Ocna, Prahova și din alte localități au descoperit documente de reală valoare pe care le-au și predat Arhivelor Statului.

Apreciez că aceste activități se înscriu pe linia noilor prevederi ale legislației arhivistice din țara noastră contribuînd totodată la educarea patriotică a tinerei generații și la adîncirea cunoștințelor de istorie a patriei și a poporului nostru.

MITROFAN N., profesor de istorie :

Arhivele Statului au constituit întotdeauna sursa principală pentru scrierea istoriei prin documentele prețioase pe care le păstrează.

Intrucît Arhivele Statului sînt singura instituție care de-a lungul anilor a adunat cu grijă în depozitele sale, a păstrat și a pus la îndemîna cercetătorilor prin sîlile de studiu o mare varietate de documente am găsit necesar să depun la Arhive încă din 1937 o serie de documente și de cărți aflate în posesia mea.

Consider că aici, la Arhivele Statului, trebuie să-și găsească locul aceste documente care reflectă viața socială, economică și culturală a poporului nostru.

De aceea apreciez ca deosebit de importantă actuala legislație arhivistică. Unii dintre noi am venit în împlinirea acestor prevederi încă cu ani în urmă, întrucît Arhivele Statului oferă condițiile corespunzătoare pentru păstrarea și multipla valorificare a documentelor.

Mărturisesc că și eu am beneficiat de comorile tezaurului păstrat la Arhivele Statului Bacău în întocmirea unor lucrări dintre care amintesc : Monografia fizico-geografică și economică a comunei Răcăciuni (1960), Monografia școlii generale nr. 1 Răcăciuni (1965), Monografia cooperativei agricole Răcăciuni (1971), Răcăciunii în perioada feudală și capitalistă (1973), Monografia școlii generale nr. 4 Bacău (1969).

Apreciez că și alți posesori particali de documente trebuie să le depună spre păstrare la Arhivele Statului conform prevederilor Decretului 472/1971.

GHEORGHE POPA, învățător pensionar, satul Băsești :

Mulțumesc pentru invitația ce mi-a fost adresată de a participa la această „Masă rotundă” pentru a discuta modul de aplicare a prevederilor decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național. Opinez că această legislație era necesară, în situația cînd mai există documente păstrate de persoane particulare.

Din copilărie mi s-a insuflat dragostea pentru poporul nostru, pentru locurile natale. Mai tîrziu, căutînd să-mi satisfac curiozitatea în cunoașterea istoriei patriei mi-am dat seama de valoarea deosebită a documentelor. Pentru aceasta colindam satele și aflam pe la răzeși documente vechi de o incontestabilă valoare istorică. Mare parte din acestea le-am adunat cu grijă, le-am descifrat și le-am păstrat. Ele îmi satisfăceau curiozitatea de cunoaștere a trecutului. Aceste informații erau completate de multe ori, cu ceea ce aflam din discuțiile pe care le purtam cu oamenii și din parcurgerea unor cărți.

Cele trei sute documente adunate de la răzeși din partea locului, pentru a nu se pierde prin nesăbuintă, le-am depus în ultimul timp la filiala Arhivelor Statului Bacău. Aici am apreciat că este singurul loc unde documentele istorice se păstrează în siguranță și pot fi de folos oricărui cercetător.

Actualele prevederi ale legislației arhivistice le consider deosebit de oportune. Trebuie desfășurată o intensă activitate pentru ca toți deținătorii particali de documente să le depună la Arhivele Statului unde li se asigură condiții de păstrare optime. Personal mă angajez să sprijin această acțiune cu mijloacele de care dispun.

ALEX. ARTIMON :

Mă simt deosebit de onorat că particip la acțiunea organizată de Filiala Arhivelor Statului Bacău în legătură cu aplicarea prevederilor Decretului 472/1971.

În calitatea mea de muzeograf și colaborator activ al Filialei Arhivelor Statului Bacău apreciez în mod deosebit prevederile acestui decret care reglementează păstrarea documentelor istorice, oglîndă a trecutului glorios de luptă al poporului român.

Consider că se impune o colaborare strânsă între instituțiile noastre pe linia depistării și salvării acestor valori naționale.

Muzeul județean de istorie și artă Bacău prin specialiștii săi își va aduce contribuția la îndrumarea persoanelor ce posedă documente cu valoare istorică în vederea salvării lor de la distrugere și aczițiționării acestora de către Arhivele Statului Bacău.

În încheiere apreciez în mod deosebit acțiunea organizată de colegii și colaboratorii de la Filiala Arhivelor Statului Bacău și personal mă angajez să contribuie la depistarea de noi documente.

MIHAI GHERGUȚĂ, învățător pensionar :

În toamna anului 1929, am avut pentru prima dată ocazia să am în față niște documente vechi, originale, cu peceti atirnată din ceară roșie.

Între acestea erau documente de la Alexandru cel Bun și Petru Rareș. Ele se aflau în posesia răzeșului Iordache Borilă, din satul Boșotenii, comuna Tescani, județul Bacău „și moșul le păstra ca pe un lucru de mare valoare”, avea să ne explice el.

„Aici e averea, aici e pământul meu, pe care-l moștenesc din strămoși și cu aceste acte a luptat tot neamul meu, de 500 de ani, să-l păstrăm, în lupta cu niște boieri megieși răi și lacomi. Și așa, eu stăpinesc astăzi „moșia” datorită acestor acte... pe care moșul le desfăcea dintr-o maramă”.

Cîțiva ani mai tîrziu, pasiunea de a cunoaște trecutul satelor și al locuitorilor din comuna Tescani — județul Bacău m-a determinat să mă aplec mai mult asupra documentelor.

Deosebit de interesante mi s-au părut rezumatele celor peste 150 de documente inedite ce aparțineau familiei Rosetti-Tescanu, din Tescani-Bacău, păstrate la conacul din localitate.

Deși de la aceste acțiuni au trecut decenii, pasiunea cercetării mi-a rămas ca o preocupare importantă, și astăzi particip la întocmirea unui istoric al învățămîntului din orașul și județul Bacău pentru care Arhivele Statului, formează principala sursă de documentare.

Avînd în vedere toate acestea apreciez că Arhivele Statului sînt singurul loc unde documentele se păstrează în condiții corespunzătoare și unde sînt puse la dispoziția cercetării științifice.

MARDARE CONSTANTIN, preot, Bacău :

Mai întîi mulțumesc pentru invitația de a lua parte la această consfătuire organizată în localul Arhivelor Statului Bacău, pe care o găsesc folositoare și interesantă pentru că este axată pe aflarea documentelor (manuscrite, planuri, schițe, sigilii, stampile etc.) care se mai găsesc la unii cetățeni ai satelor noastre, pentru punerea lor în valoare.

Prin funcția administrativă pe care o îndeplinesc — protopop al Protopopiatului ortodox Bacău — avînd 91 unități parohiale în subordine am luat măsuri pentru aplicarea prevederilor Decretului 472/1971 cu modificările ulterioare. S-au inspectat toate parohiile și s-au dat lămuriri preoților parohi pentru selecționarea arhivei parohiale, potrivit nomenclatorului stabilit, iar documentele de arhivă de altă proveniență sînt predate Arhivelor Statului.

De asemenea, potrivit instrucțiunilor primite ulterior, parohiile au predat întreaga arhivă pînă la anul 1945, inclusiv.

Cu prilejul vizitelor la unitățile parohiale s-au descoperit documente deosebit de interesante la parohiile : Drăgușeni, Parava, Valea lui Ioan, Odobești, documente ce au fost predate Arhivelor Statului. Documentele de la Parohia Nenăești și Berești Bistrița sînt în curs de predare. Desigur că aceste documente create de diferite instituții sau de persoane fizice, care au îndeplinit anumite funcții de răspundere în conducerea statului, au avut un rol deosebit în viața politică, socială economică, științifică sau cultural-artistică, constituie un izvor bogat de cunoaștere a istoriei patriei noastre, a luptei poporului român, pentru neafrinare, independență și libertate socială.

În spiritul celor discutate vă asigur de tot cursul meu de colaborare cu Arhivele Statului Bacău pentru ca persoanele care mai dețin documente cu valoare istorică și documentară să înțeleagă necesitatea depunerii lor la Arhivele Statului în vederea unei bune păstrări și a valorificării lor științifice.

IOSIF GABOR — preot, com. Frumoasa :

Sînt onorat de participarea la „Masa rotundă” organizată de filiala Arhivelor Statului județul Bacău. Inițiativa organizării unei astfel de întîlniri o găsesc oportună și necesară în condițiile actualei legislații arhivistice. Ea trebuie cunoscută de un număr cit mai mare de cetățeni, îndeosebi de cei care mai păstrează încă documente cu caracter istoric. Cred că trebuie desfășurată o intensă propagandă pentru ca oamenii să înțeleagă sensul noilor prevederi ale legislației arhivistice, să se convingă de utilitatea ca aceste documente, parte a Fondului Arhivist Național să fie predate Arhivelor Statului.

Personal m-am convins de acest lucru din momentul cînd am început studiile despre istoria catolicismului în Moldova. Aceste studii au necesitat în mare parte cercetarea documentelor cu caracter istoric, multe cuprinse deja în ediții de documente, altele inedite, păstrate la Arhivele Statului. Cercetarea mea s-a finalizat, printre altele în întocmirea unui Dicționar istoric și depus în manuscris la Arhivele Statului Bacău.

Studiile pe care le-am întreprins sînt utile și pentru cunoașterea evoluției limbii române în această parte a țării. Mai puțin cunoscut este faptul că s-a scris în românește cu litere latine încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea.

De aceea susțin, ca toate documentele cu caracter istoric, ce se mai află în posesie particulară să fie depuse, după cum prevede și decretul 472/1971, spre păstrare permanentă la Arhivele Statului. În acest fel ele constituie un bun public, pus la dispoziția tuturor cercetătorilor și a celor interesați să cunoască trecutul glorios al poporului nostru.

GH. SAVIN preot, comuna Parava :

Ca unul din cei poftiți la consfătuirea de azi a filialei Arhivelor Statului Bacău cu colaboratorii și amatorii pentru depistarea și păstrarea documentelor,

mărturisesc gândurile mele în legătură cu scopul întâlnirii de față.

Dându-mi seama de importanța documentelor în scrierea istoriei și din dorința de a cunoaște trecutul glorios al poporului nostru am cercetat și am îndrăgit documentele vechi de orice natură — o pasiune bună românească.

Mă număr și eu printre mulți alții care au încredințat filialei Arhivelor Statului județul Bacău mai multe documente din secolul al XIX-lea.

Am ajuns la concluzia absolut sănătoasă că numai Arhivele Statului garantează buna conservare și valorificare a acestui tezaur național.

Oricine, minat de a întocmi o lucrare științifică, în orice domeniu, găsește ospitalitatea și îndrumările necesare la Arhivele Statului.

Statul nostru depune toate eforturile ca această instituție să-și îndeplinească menirea ce-i este încredințată și să satisfacă toate exigențele impuse de cercetarea științifică.

Dat fiind premisele enunțate în aceste mărturisiri ale gândurilor mele de truditul intelectual în lumea satelor, aș dori, dar chiar provoc pe această cale, pe toți locuitorii județului Bacău, indiferent de sfera de activitate, să depună toată râvna în a depista și a stringe orice document istoric și a-l depune la Arhivele Statului.

BANAȘU EUGEN — profesor pensionar, com. Măgirești :

Sînt măgulit și impresionat de participarea la „Masa rotundă” organizată de Arhivele Statului. Înțelegînd utilitatea și importanța noilor prevederi ale Decretului 472/1971 susțin activitatea de lămurire a oamenilor pentru a veni să depună documentele ce le mai păstrează la Arhivele Statului.

Determinat de o veche pasiune personală și stimulat de conducerea filialei Arhivelor Statului Bacău am început de prin anul 1954 să colectez documente vechi din care să închei monografia comunei Măgirești. Ea a fost terminată în anul 1962 și completată treptat pînă în prezent. Un exemplar a fost prezentat spre păstrare la filiala Arhivelor Statului Bacău.

Paralel cu întocmirea acestei monografii, am strîns documente pe care le-am găsit la unii cetățeni mai în vîrstă și care se referă la raportul dintre moșieri și clăcași, la împroprietăririle din timpul lui Al. I. Cuza, din 1907 și 1923.

Ele provin din perioada 1817—1930. Menționăm colecția de documente istorice Văiniță-Banașu — care a fost predată filialei Arhivelor Statului Bacău.

O altă categorie de obiecte vechi care mi-a atras atenția au fost cele numismatice și filatelice.

Pe lingă unele monede vechi colectate menționez tezaurul de argint descoperit în anul 1967 pe teritoriul Comunei Măgirești și care constă din cîteva sute de monede de argint păstrate într-un vas de ceramică cu efigia Hadrian împărat roman 138 e. n.

Acest tezaur certifică existența locuitorilor pe teritoriul acestei comune încă din acele timpuri. Acest tezaur a fost predat muzeului istoric Bacău și Iași.

Într-un înalt grad mă preocupă piesele și documentele care certifică felul sau modul de viață al generațiilor trecute. În acest scop mă preocupă urmele care notifică : portul, munca (cu unelte) jocul, vorbirea, cîntecul, arta culinară și în general mentalitatea și moravurile populației din aceste părți.

Se poate spera ca și în Valea Tazlăului să se găsească prețioase urme pe baza cărora să se reconstituie modul de viață al oamenilor din această parte a țării.

Este o cerință spirituală tot mai puternică care crește odată cu nivelul cultural al societății. Este o necesitate de a evada din prezent spre trecut, spre a scruta mai cu curaj viitorul. Venind în întîmpinarea celor discutate propun să se formeze cîte un nucleu în fiecare comună, eventual o comisie comună care să desfășoare o muncă susținută de depistare a documentelor și a persoanelor care mai dețin mărturii istorice în vederea donării lor sau achiziționării la Arhivele Statului.

ION MITREA — conf. univ.

Consider că foarte utilă consfătuirea organizată la filiala Arhivelor Statului Bacău, la care participă arhiviști, cadre didactice, muzeografi, numeroși deținători de documente, cu toții animați de un deziderat cu mari semnificații — intensificarea acțiunii de recuperare a documentelor ce se mai află încă în posesia unor particulari, de pe cuprinsul județului nostru.

Se știe că, în județul Bacău, în ultimile decenii, s-au remarcat numeroși intelectuali, în special din rîndul învățătorilor, care au strîns și păstrat cu grijă numeroase documente, unele cu valoare ce depășește cadrul local. Remarc cu bucurie, că unul din participanții la această consfătuire, ne-a prezentat un număr însemnat de documente, care urmează a fi depuse la filiala Arhivelor Statului Bacău. Cred că exemplul lui este stimulator, atît pentru cei prezenți cît și pentru alții.

Cît privește acțiunea de depistare și recuperare a unor noi documente, cred că aportul cadrelor didactice, în primul rînd al profesorilor de istorie, trebuie să fie mai mare. În viitor, societatea de științe istorice, filiala Bacău își va aduce o mai mare contribuție în acest sens.

Ca și alți participanți la consfătuirea de față sînt de părere că orice document istoric, de interes național sau local trebuie păstrat la Arhivele Statului. În acest sens, apreciez că după cum toate vestigiile trecutului, scoase la iveală prin săpăturile arheologice sau descoperite întîmplător, își au locul firesc în muzee, unde sînt asigurate condiții de restaurare, conservare, păstrare și cercetare, tot astfel documentele scrise, trebuie să-și găsească în totalitate locul de păstrare la Arhivele Statului, unde există condiții, la nivelul celor mai exigente cerințe, de restaurare și conservare. Păstrate în cele mai bune condiții la Arhivele Statului, aceste documente

pot fi cercetate mai lesne de specialiști, pentru a le folosi ca argumente în nobila acțiune de completare tot mai deplină a istoriei noastre naționale.

MĂSURI DE RECUPERARE A ARHIVELOR INUNDATE

FLOREA OPREA

Inundațiile au afectat întotdeauna pe lângă diferite bunuri materiale și fondurile și colecțiile de arhivă din zonele calamitate.

Având în vedere importanța acestor fonduri și colecții, se impune încă din primele momente ale calamității necesitatea organizării de măsuri pentru recuperarea arhivelor inundate. Această acțiune constituie o îndatorire cetățenească de răspundere ce se înscrie pe linia conservării Fondului Arhivistic Național a cărei obligativitate este impusă de legislația în vigoare și în mod deosebit de Decretul nr. 472/1971.

Ținând cont de faptul că munca de recuperare a arhivelor inundate este destul de anevoioasă și complicată, iar în multe situații nu se desfășoară pe baza unui plan de recuperare rațional, considerăm necesară prezentarea etapelor de lucru ale acestei activități pentru a veni în sprijinul organizațiilor și al persoanelor fizice interesate.

Principalele etape ale lucrărilor de recuperare a arhivelor inundate sînt următoarele :

1. Scoaterea arhivei din medii de inundație

În această situație putem avea de operat pe două linii principale :

a. Arhiva plasată în rafturi la nivele superioare cotei de inundație. Aceasta se scoate cu grijă din depozite și se așează în spații salubre. Operația de scoatere a arhivei uscate din mediul inundat este absolut necesară deoarece în asemenea depozite atmosfera este puternic umidificată provocând jîlăvirea documentelor și declanșarea destul de rapidă, în 10–15 zile, a unor atacuri microbiologice de amploare.

b. Arhiva afectată de apele de inundație

În cazul în care apele nu s-au retras, pachetele de documente se scot din rafturi și se transportă în spații aerisite și cu posibilități de ventilație intensă unde se așează în șiruri pe suporturi care să permită scurgerea apei dintre file.

La scoaterea pachetelor din apă se va avea grijă ca pe acestea să nu rămînă depuneri de mil, nisip, tencuială sau alte rezidii lavabile care pot fi înlăturate prin agitarea lejeră a pachetului sau mapei în apă.

Dacă apele s-au retras iar pe documente au rămas depuneri în straturi care ar stînjeni lucrările

de transport al arhivei, se procedează mai întîi la o spălare a rafturilor cu documente cu ajutorul unui furtun cu apă la care presiunea se reglează în așa fel încît jetul de apă să înlătore depunerile superficiale dar să nu pătrundă forțat printre file după care pachetele de documente se transportă în spații de scurgere a apei.

În situația în care nu s-au organizat măsuri imediate, iar depunerile de impurități au început să se uduce pe documente, nu se va mai executa operația de spălare cu furtunul iar acestea vor fi transportate în spații acoperite unde se vor efectua lucrările de curățare.

2. Curățarea documentelor de impurități și diverse rezidii

Documentele scoase din zona de inundație vor fi analizate cu grijă și curățate de toate rezidiele. Operația se poate executa curățînd milul și alte impurități în curs de uscare sau în straturi prea groase cu ajutorul unei spatule după care se face spălarea pachetelor, mapei și celorlalte unități de păstrare sub jet lejer de apă curentă într-o cuvă de spălare cu scurgere. Spălarea poate fi ușurată degajînd ușor cu mîna stratul de mil aderent care se desprinde mai greu.

Documentele care au fost afectate de ape toxice sau corosive vor fi trecute, după înlăturarea reziduiilor prin metoda descrisă, prin 2–3 băi de spălare succesive în care vor fi lăsate cite 2–3 minute după care se așează în spațiile de scurgere a apei.

În cursul operațiilor de spălare a impurităților se recomandă evitarea pe cît este posibil a desfacerii documentelor din legături sau a deschiderii volumelor și dosarelor. Toate documentele vor fi manipulate în forma de păstrare în care se găseau înainte de inundație (pachete, mape, cutii, suluri etc.) iar în cursul operațiilor de curățare și spălare vor fi ținute orizontal pentru a nu se deschide și a nu permite intrarea curentului de apă printre file. Dacă filele sînt neuniforme ca mărime, făcînd ca manșeta dosarului sau pachetului să rețină în ridurile sale rezidiele de inundație, se va insista cu jetul de apă pe marginea acestuia dintr-un unghi oblic fără a abuza.

Practica a demonstrat că atunci cînd apa pătrunde între file prin absorbție afectează foarte puțin scrisul, pe cînd apa în mișcare violentă îl spală făcînd documentul inutilizabil.

Documentele inundate cu ape impurificate cu rezidii petroliere sau cu alte materiale nelavabile vor urma același tratament de curățire urmînd ca substanțele nelavabile să fie înlăturate de personal calificat în lucrări de restaurare. Singura intervenție admisă la locul accidentului este înlăturarea excesului de rezidii petroliere rămînînd ca îndepărtarea completă a acestora să se facă într-un laborator de restaurare.

Arhivele salvate de la incendiu prin folosirea apei nu au nevoie de lucrări de spălare și curățare. Dacă

au fost însă afectate atât de incendiu cât și de ape impure atunci acestea vor fi curățate manipulându-se cu multă precauție deoarece filele sînt foarte fragile pe margini în vecinătatea zonelor carbonizate.

Arhivele prăbușite sau stivuite suprinse de inundații vor fi scoase cu grijă, curățate de impurități și așezate în spații de scurgere a apei.

Trebuie reținut faptul că se va recurge la folosirea apei pentru îndepărtarea impurităților de suprafață numai în cazul în care ahiva este udă. În toate celelalte cazuri se va organiza curățarea uscată prin folosirea de periuțe, spatule, radiere etc.

3. Uscarea arhivei

Această operație presupune două etape și anume scurgerea apei în exces din documente și uscarea efectivă a acestora.

Pentru scurgerea apei documentele vor fi așezate pe planuri de scurgere lejere înclinate unde vor fi lăsate 3–6 ore. Asemenea planuri înclinate pot fi realizate din mese, platforme sau scinduri simple sub care se așează pe o latură suporti de înclinare.

După scurgerea apei se procedează la uscarea documentelor. Pentru aceasta, în funcție de posibilitățile locale, se pot folosi mai multe metode :

a. Uscarea arhivei în aer liber

Aceasta se face prin expunerea documentelor pe suprafețe întinse, curate și uscate, sub supraveghere atentă pentru ca documentele să nu fie luate de vînt sau surprinse de ploaie ori alte evenimente. Dosarele și mapele vor fi deschise iar între file se vor așeza distanțiere care să mărească suprafața de uscare.

b. Uscarea în spații ventilate

Metoda presupune etalarea documentelor în încăperi în care se asigură ventilarea aerului cu ajutorul unor baterii de ventilatoare. Este avantajos ca aerul de ventilare să poată fi încălzit la admisie deoarece ritmul de uscare se mărește substanțial.

c. Uscarea prin interfoliaj

Operația constă în așezarea de hîrtii de sugativă printre filele umede ale documentelor. Poate fi aplicată la documentele care au reținut o cantitate mare de apă și se continuă cu alte metode pînă la uscarea totală. Este recomandată pentru cantități mici de documente iar uscarea totală poate fi asigurată prin expunere în aer liber sau prin călcare cu fierul de călcat mai puțin încins.

d. Folosirea radiațiilor infraroșii

Este o metodă eficientă de uscare a documentelor fie pe platforme de expunere, fie în rafturi. Metoda se bazează pe efectele calorice ale razelor infraroșii și pe puterea mare de penetrație a acestora din corpuri opace. În funcție de condițiile de așezare a arhivei pentru uscare se plasează baterii de lămpi, de preferință mate, orientate la un unghi de 60° față de planul în care sînt expuse documentele pentru a crea o suprafață mai mare de acoperire

a fluxului de raze. Ritmul de uscare este destul de rapid mai ales dacă se crează și o ventilație a spațiilor respective. Metoda poate fi aplicată la un volum mare de documente dar operația trebuie executată și supravegheată de lucrători calificați pentru a evita riscurile de scurtcircuit electric.

e. Uscarea în camera cu umiditate și temperatură controlabile

Pentru aceasta sînt folosite instalații care elimină continuu afluxul de umiditate emanat de documente pentru a menține la parametrii programați cotele higrotermice ale spațiului controlat.

f. Uscarea în vid în spații încălzite

Tehnica aceasta presupune încălzirea materialului în camere de vid. Tensiunea de vapori determină o uscare mult mai rapidă în condițiile absenței aerului și la un regim termic al camerei de vid de 40–60° C.

g. Uscarea cu ajutorul curenților electromagnetici de înaltă frecvență

Surse de curenți electromagnetici de înaltă frecvență (18–30 MHz) cu o putere de 8 Kw, acționînd 10–15 minute dezvoltă spontan în materialele tratate temperaturi de 90–100°C provocînd evaporarea și uscarea materialelor tratate. Asocierea unui sistem de ventilație face metoda și mai eficientă. În plus tratamentul are și efecte dezinfectante.

Cu toate că unele dintre aceste metode pot să pară la prima vedere pretențioase, ele trebuie avute în vedere deoarece numeroase unități industriale afectate de inundații dispun de mijloace tehnice pe care le pot folosi pentru uscarea arhivei proprii sau pentru a ajuta alte unități în această acțiune. De pildă, unități din industria mobilei, industria textilă, industria tutunului etc. dispun de instalații pentru uscarea și condiționarea materiei prime sau a produselor finite. De asemenea, unele unități agricole dispun de sisteme de încălzire artificială a spațiilor zootehnice cu ajutorul razelor infraroșii sau de spații de uscare forțată a semințelor etc.

4. Recondiționarea mobilierului specific și a depozitelor și reintroducerea documentelor în depozite

Depozitele afectate de inundații vor fi salubritate. Aceasta presupune organizarea evacuării apei, înălțarea milului și a altor depuneri, curățenia generală, uscarea depozitelor, repararea și reșezarea mobilierului specific (rafturi, dulapuri etc.) după care vor fi reintroduse documentele în depozite.

Depozitele care prezintă în continuare riscuri nu vor mai fi folosite pentru păstrarea arhivei. Se va acorda atenție în special umidității depozitelor care nu trebuie să fie mai mare de 65%. Se va verifica de asemenea starea instalațiilor de apă, canalizare, lumină etc. pentru a preveni noi accidente de degradare a arhivei.

5. Dezinfecția arhivei, a mobilierului specific și a depozitelor

Datorită faptului că apele de inundație prezintă riscuri de contaminare pentru om și având în vedere că în cursul operațiilor de recuperare a arhivei au fost declanșate atacuri microbiologice (mușegaiuri) care pot continua să evolueze în depozite, este absolut necesară dezinfecția arhivei, a mobilierului specific și a depozitelor.

În funcție de condițiile locale, această operație se poate organiza în două moduri :

— reașezarea arhivei în depozite și dezinfecția simultană a arhivei, a mobilierului specific și a depozitelor printr-un singur tratament. În acest caz se face o gazare (fumigare) cu aldehydă formică comercială (formol) administrată în doza de 1 litru pentru fiecare 5 metri cubi de depozit. Tratamentul se poate face fie prin vaporizarea substanței cu ajutorul unui sistem de încălzire, fie prin stropirea substanței pe pardoseală. Se ține depozitul închis 72 de ore după care se aerisește 7—10 zile. Operația presupune calificare tehnică și se poate executa la nivelul oricărei localități de echipe specializate ale serviciilor sanitare.

— în cazul în care depozitele nu dispun de suficiente posibilități de aerisire, se face dezinfecția arhivei în alt spațiu care poate fi aerisit iar mobilierul specific și pereții vopsiți vor fi șterși până la nivelul de inundație cu o soluție de bromocet 10%. În cazul în care pereții nu permit acest tratament din cauza tenacității, aceștia vor fi zugrăviți din nou.

6. Verificarea evidenței și organizarea recondiționării și restaurării fondurilor și colecțiilor de arhivă

La așezarea în depozite a arhivei se va verifica evidența fondurilor și colecțiilor și se va urmări reconstituirea și reordonarea acestora,

De asemenea, se va proceda la înlocuirea mijloacelor de protecție (mape, coperti, cutii etc.) în cazul în care apa le-a degradat puternic.

Documentele care au suferit degradări mai grave vor fi recondiționate (reordonarea paginilor, legarea dosarelor etc.) iar cele care prezintă importanță deosebită sau au termen de păstrare permanent vor fi trimise la laboratoare specializate în lucrări de restaurare sau se va solicita asistența tehnică a acestor laboratoare pentru recondiționarea lor.

DOCUMENTE POLONEZE DE LA
MIHAI RACOVITĂ

În fondurile Bibliotecii Czartoryskich din Cracovia se păstrează manuscrisul 2900 care, printre altele, conține și un număr de douăsprezece scrisori de la domnul Moldovei, Mihai Racoviță, adresate, în 1709, lui Adam Mikolaj Sieniawski, marele hatman al coroanei, voievod de Belz, castelan al Cracoviei etc., etc. Scrisorile, originale, constituind o parte a unei corespondențe mai vaste și care, după cite cunoaștem, nu au fost publicate, prezintă importanță atât pentru istoria relațiilor politice și economice dintre Moldova și Polonia în primii ani ai secolului al XVIII-lea, cât și pentru cunoașterea rolului Moldovei în contextul raporturilor turco-polone din acea perioadă. Ca urmare, considerăm că publicarea lor nu este lipsită de interes.

Abia terminat războiul Ligii Sfinte cu Imperiul otoman, ale cărui rezultate au fost concretizate în pacea de la Carlowitz din ianuarie 1699, și Europa a fost zguduită de noi și grave conflagrații militare. În anul 1699 Saxonia, Danemarca și Rusia au încheiat o nouă alianță militară, Liga Nordică, al cărui scop era împărțirea posesiunilor suedeze de la sud de Marea Baltică. Începea, astfel, războiul nordic a cărui desfășurare, dat fiind faptul că electorul de Saxa, Frederic August I, era și rege al Poloniei, sub numele de August al II-lea, a adus Polonia în stare de război civil. Acesta s-a desfășurat, cu mari implicații de ordin diplomatic, între partizanii regelui August al II-lea și cei ai lui Stanisław Leszczyński, contracandidatul la tronul polonez impus de regele Suediei, Carol al XII-lea. Fiecare partidă era susținută însă de puterile străine ale căror interese le reprezentau în Polonia¹. În acele împrejurări, o importanță deosebită pentru taberele aflate în luptă în Polonia o avea atitudinea Porții Otomane.

Stanisław Leszczyński a încercat, în primăvara anului 1709, să încheie o alință militară cu Poarta, dar victoria lui Petru I de la Poltava i-a zădărnicit planurile². Un interes deosebit pentru colaborarea cu Poarta Otomană a manifestat însă și August al II-lea. Pentru a obține mai lesne sprijinul acesteia, partida lui s-a străduit să-i atragă de partea ei, mai întâi, pe cei doi domni români. Ca urmare, încă în 1704, Constantin Brîncoveanu se afla în corespondență cu August al II-lea căruia îi promitea sprijin pe măsura posibilităților sale³.

Dar atenția cea mai mare a fost acordată Moldovei care, prin poziția sa geografică, putea aduce servicii mai eficace taberelor aflate în luptă în Polonia. În contextul unor astfel de împrejurări se inscrie și corespondența dintre Mihai Racoviță și Adam Mikolaj Sieniawski.

Adam Mikolaj Sieniawski, „om mic de stat, dar întreg la minte, cu dreptate craiului și învățat foarte...”, cum l-a caracterizat Ioan Neculce⁴, a fost unul dintre principalii partizani ai alianței cu Petru cel Mare împotriva lui Carol al XII-lea și Stanisław Leszczyński. Ca hatman de cîmp al coroanei, a luat parte, începînd cu anul 1702, la luptele cu suedezii de partea lui August al II-lea. Astfel în 1702 a participat la bătălia de la Kliszow, în 1706 la cea de la Kalisz, iar în 1709 a reușit să împiedice unirea forțelor lui Stanisław Leszczyński cu cele ale lui Carol al XII-lea⁵. În acele condiții, partida lui August al II-lea, reprezentată prin Sieniawski, era deosebit de interesată de starea de spirit care domnea în Imperiul otoman și, mai ales de ceea ce se petrecea la granițele nordice, ale acestui imperiu, recte în Moldova, cerînd domnului informații în acest sens. În ceea ce-l privește pe Mihai Racoviță, nu este exclus ca, tot așa cum a procedat mai târziu și Dimitrie Cantemir, să fi cerut el însuși Porții otomane permisiunea de a intra în corespondență cu Sieniawski, adversarul lui Stanisław Leszczyński, regele recunoscut atunci de către otomani⁶, de la care să primească informații dar, de fapt, pentru a-și masca legăturile sale cu tabăra filorusă din Polonia.

Din scrisorile lui Mihai Racoviță către Sieniawski reiese că corespondența lor începuse înainte de 1709. Insistența cu care M. Racoviță solicita informații și promptitudinea cu care Sieniawski i le trimitea denotă, pe de o parte, interesul Porții Otomane față de mersul evenimentelor de pe teatrul de luptă de la Marea Baltică și, pe de alta, interesul pe care-l avea August al II-lea ca aceste evenimente să fie cunoscute la Istanbul prin filieră oficială poloneză. Așa se explică graba cu care Sieniawski i-a comunicat vestea despre înfrîngerea lui Carol al XII-lea la Poltava (doc. nr. 10). Prin aceasta, August al II-lea și partizanii săi voiau, desigur, să convingă Poarta că Stanisław Leszczyński nu mai putea beneficia de sprijinul militar al principalului său susținător, ale cărui forțe au fost zdrobite de Petru I.

În aceste scrisori, domnul Moldovei nu le-a dat însă nici o informație privind evenimentele din Imperiul otoman, în special din Moldova, care ar fi putut să-i intereseze. Faptul poate fi explicat

¹ Cf. Józef Andrzej Gierowski, *W. cieniu Ligi Północnej* (În umbra Ligii Nordice), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1971, p. 7—9; *History of Poland*, PWN — Polish Scientific Publishers, Warszawa, 1968, p. 275—277.

² Cf. Józef Feldman, *Polska a sprawa wschodnia, 1709—1714* (Polonia și problema orientală), Kraków, 1926, p. 23—24.

³ Gh. Duzinchevici, *Documente din arhivele polone relative la istoria românilor (sec. XVI—XIX)*, Vălenii de Munte, 1935, p. 12.

⁴ I. Neculce, *Letopisetul Țării Moldovei de la Dăbija Voievod pînă la domnia lui Ioan Mavrocordat (1662—1743)*, ediția M. Kogălniceanu, vol. II, București, 1872, p. 272.

⁵ Pentru date în legătură cu A. M. Sieniawski, vezi Niesiecki Kasper, *Herbarz Polski* (Heraldica Poloniei) t. I, Lipska, 1839—1846, p. 192. *Encyklopedia Powszechna S. Orzełbranda* (Enciclopedia universală a lui S. Orzełbranda) t. XIII, Warszawa, 1902, *Wielka Encyklopedia Powszechna* (Marea Enciclopedie universală) PWN, t. II, Warszawa, 1963.

⁶ Cf. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihî* (Istoria otomană), vol. IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956, p. 191.

prin aceea că Poarta nu se decisese încă să ia o atitudine oarecare față de evenimentele din Polonia, menținându-se neutră. Semnificativ în acest sens este refuzul domnului, și justificarea acestui refuz, de a permite trecerea prin Moldova a emisarilor trimiși de Sieniawski la Rakoczy (doc. nr. 3).

Documentele aduc noi date și în ceea ce privește raporturile economice moldo-polone în secolul al XVIII-lea. Este vorba de comerțul cu vite pe care-l făcea Moldova cu Polonia, cât și de pășunarea vitelor pentru comerț ale unor magnati poloni în Moldova (doc. nr. 1 și 3). În ceea ce privește relațiile directe dintre Moldova și Polonia, documentele evidențiază dorința domnului Moldovei de a păstra cele mai prietenești raporturi cu statul vecin, dar și grija lui pentru apărarea intereselor țării sale față de excesele magnaților poloni din ținuturile de margine (doc. nr. 3 și 12).

Serviciile politice și personale pe care Mihai Racoviță i le-a făcut lui A. M. Sieniawski (doc. nr. 4, 5, 9) cât și atenția pe care i-a acordat-o marele hatman al coroanei dovedesc nu numai importanța pe care o avea domnul Moldovei pentru apărarea intereselor Poloniei în cadrul raporturilor sale cu Poarta Otomană, ci și faptul că Mihai Racoviță a fost cîștigat de partida lui August al II-lea. Totuși, Mihai Racoviță a dat dovadă de multă prudență în acele împrejurări. Dovada o constituie grija domnului de a nu se abate, pe față, de la linia politică a Porții Otomane (doc. nr. 3).

Pisarul care a redactat aceste documente în limba polonă a fost Georgius Franciscus Xaverius Strachocki, polonez de origine, menționat la 28 februarie 1709 în calitate de „pisar lesec” la o vânzare din ținutul Cîrligătura, iar în 1712, ca „secretar” al lui Nicolae Mavrocordat care se afla atunci pentru a doua oară pe scaunul Moldovei⁷, calitate în care apare, cu unele întreruperi, pînă la 1724⁸.

Documentele sînt scrise, pe alocuri, într-o greoaie limbă polonă, fapt pentru care și traducerea lor este dificilă. La traducerea și interpretarea unor termeni am beneficiat însă de competentul ajutor al prof. dr. Julisz Demel de la Universitatea din Wrocław, căruia îi exprimăm mulțumirile noastre și pe această cale. În transcrierea documentelor am respectat ortografia originală.

VENIAMIN CIOBANU

1

1709, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz în care-i comunică eliberarea unui salv-conduct lui Lukaszewicz pentru cumpărarea a două turme de boi.

Jaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski
Moi Wielce Mci Panie i Przyjacielu

Za komunikacyą gazet z gorných krajow polskich y za prezent w Panstwie moim osobliwy

⁷ Arh. St. București, fond Mănăstirea Trei Ierarhi, II/5; Gh. Duzinchevici, op. cit., p. 35.

⁸ Cf. Nicolai Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, Cernăuți, 1933, p. 230.

unizienie WMWMcI Panu dziekuję usilnie upraszając abyś WMWMcI Pan indefiniter raczył continuare zaczątą ze mną korespondencyą, Czyniąc za dosyć poufaley Wmci Pana rekwizycyey i obligacyey moiey magno WMWMcI Pana Nomini uczynioney P. Lukaszewiczowi kazalem wydać Uniwersal z kancelaryey moiey zeby w kupieniu dwoich stad wolow zadney od nikogo nie miał prepedyćyć y aggrawacyey.

Dalszych z ochoty WMWMcI Pana wyglądając rozkazow iestem statecznie.

WMWMcI Pana
Życzliwym Przyjacielem y slugą powolnym
Io Mihai Racoviță Voievod

W Jassach, (1709)

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Rękopis 2900, f. 79.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Pentru comunicarea gazetelor din țările polone de sus și pentru darul rar în țara mea mulțumesc cu plecăciune Excelenței Voastre, rugînd tare pe Excelența Voastră să binevoiască indefiniter⁹ continuarea corespondenței începută cu mine. Satisfăcînd cererea personală a Excelenței Voastre și îndeplinind obligația mea asumată față de magno nomini¹⁰ al Excelenței Voastre, am poruncit ca, din cancelaria mea, să i se elibereze domnului Lukaszewicz un salv-conduct pentru ca în afacerea cumpărării a două turme de boi să nu aibă din partea nimănui nici o neplăcere și abuz. Așteptînd cu plăcere porunci viitoare, sînt cu statornicie,

al Excelenței Voastre, prietenul binevoitor
și servitorul supus,
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași (1709)

2

1709 aprilie 4. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod adresată voievodului de Belz în care mulțumește pentru expedierea gazetelor și-i transmite sentimentele de prietenie pe care le nutrește.

Jaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski
Moý Wielce Mci Panie i Przyjacielu

Odebralem list WMWMcI Pana 23 Martij w Jagielnicý datowany z ktorego wyrozumialem stabilnem WMWMcI Pana ku osobie moiey animi teneritudinem za którą eas quas possum maximas WMWMcI Panu refero gratias. oraz y za komunikacyą gazetow salva reciprocatione gdy mi co occurret do oznaimienia. Hic et nunc nad to nie mam więcej do oznaimienia

⁹ și pe mai departe

¹⁰ marele nume

tylko ze nasze Oryentalne kraie altissima przy zabawach swoich domowych frurintur pace. Co oznaimiwszy doświadczoney WMWMcI Pana zalecam się przyiazni zostając statecznie.

WMWMcI Pana
upzeimie zycziwym przyiacielem
y slugą unizonym
Io Mihai Racoviță Voievod

w Jassach, die 1 Aprilis 1709

Bibl. Czart. rkp. 2900, f. 77.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Am primit scrisoarea Excelenței Voastre din 23 martie datată în Jagielnica, din care am înțeles stabilem ¹¹ Excelenței Voastre față de persoana mea animi teneritudinem ¹¹, pentru care eas quas possum maximas ¹², Excelenței Voastre refero gratias ¹² precum și pentru comunicarea gazetelor salva reciprocatione ¹³, cînd mie mi se occurret ¹⁴ ceva de comunicat. Hic et nunc ¹⁵ la aceasta nu am mai mult de comunicat, decît numai că țările noastre orientale altissima frurintur ¹⁶ pace în afacerile noastre domestice. Și după ce am comunicat aceasta, mă recomand verificatei prietenii a Excelenței Voastre, rămînd cu statornicie al

Excelenței Voastre,
cu respect, binevoitorul prieten
și servitorul suspus
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași, 4 aprilie 1709.

3

1709 aprilie 20, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievodul Moldovei către voievodul de Belz în legătură cu trecerea frontierei moldopolone numai cu avizul Porții.

Jasnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski
Moý Wielce Mci Panie i Przyjacielu

Za wielkie to sobie poczytam szczęście gdy mię w lasce WMWMcI ten potyka honorz ze mię racyzsz WMWMcI Pan w statecznym swoim konserwować affekcie o którym ia zawsze iestem dobrze perswasus, Stimulor tą WMWMcI Pana laską ad retatiandum WMWMcI Panu wszelką mołą wzajemnością. O Pazku od WMWMcI Pana zbiegłym anieý Pan rotmistrz WMWMcI Pana, anieý ludzie moi na to destynowani zeby go szukali, nie mogli się do tych czas wywieździeć, który iezeli się, w tych Panstwie znai-dzie upewniam ze wszystkie przez niego zabrane rzeczý doidą WMWMcI Pana, iego zas samego bez

wyraznego roskazu Paszy Imci wydać nie mogą anieý ludzjom WMWMcI Pana bez wiadomosci Imci przez tuteisze Państwo przechodzącym do Xiążęcia Imci Rakocego liberum passum dać mogą ponieważ mam striktissimum mandatum od Prześwieitney Porty abým ludzi cudzoziemskich do postronnych Państw przez Moldawię nie przepuszczal bez pozwolenia Paszy Imci. Officyalistem pogranicznym moim surowo przykazalem aby na to pilnie mieli oko, zeby z kraioiw ludzie do Polski tuteiszzych niewychodzili. WMWMcI Pana wielce upraszam abyś WMWMcI Pan raczył Ich Mosciom Panom Officialistoem pogranicznym Polskim przykazać aby ludzjom Polskim niedopuszczać w granice tuteisze wpadać y obywatelom Moldawskim krzywdy czynić. Przy tym nie odmienneý WMWMcI Pana pilnie się zaleciwszy przyiazni tým kończę zem iest stateczni.

WMWMcI Pana
upzeimie zycziwym przyiacielem
y slugą powolnym
Io Mihai Racoviță Voievod

w Jassach, 20 Aprilis 1709.

Bibl. Czart., rkp. 2900, f. 83.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Voi socoti ca o fericire mare cînd, în bunăvoința Excelenței Voastre, mă va întîlni această onoare ca Excelența Voastră să binevoiască a mă păstra în afecțiunea statornică a Excelenței Voastre, despre care eu sînt întotdeauna persuasus ¹⁷. Stimulor prin această favoare a Excelenței Voastre ad retatiandum ¹⁸ Excelenței Voastre cu toată reciprocitatea mea. Despre Paszek, fugit de la Excelența Voastră, nici domnul rotmistru al Excelenței Voastre, nici oamenii mei, destinați pentru aceasta ca să-l caute, n-au putut să afle nimic pînă acum, care, dacă se va găsi în această țară, vă asigur că toate lucrurile luate de el vor ajunge la Excelența Voastră, iar el singur, fără ordinul expres al Excelenței Sale pașa, nu poate fi predat ; nici oamenilor Excelenței Voastre, care trec prin acest stat către Excelența Sa principele Rakoczy, nu pot să le dau liberum passum ¹⁹ fără știrea Excelenței Sale, pentru că am striktissimum mandatum ²⁰ de la Strălucita Poartă ca să nu las să treacă prin Moldova oamenii străini în țările vecine fără permisiunea Excelenței Sale pașa. De mult am ordonat funcționarilor mei de la graniță să supravegheze cu atenție ca oamenii din țările de aici să nu treacă în Polonia. Rugăm mult pe Excelența Voastră ca să binevoiți să ordonați domnilor funcționari polonezi de la graniță ca să nu admită oamenilor poloni să pătrundă în granițele acestea și să provoace nedreptăți cetățenilor moldoveni.

¹¹ afecțiunea statornică.

¹² vă aduc cele mai mari mulțumiri.

¹³ printr-o deplină reciprocitate.

¹⁴ se înfățișează.

¹⁵ Aici și acum.

¹⁶ Se bucură de cea mai adîncă.

¹⁷ Convins

¹⁸ Ca să răspund la fel.

¹⁹ Liberă trecere.

²⁰ Cel mai strict ordin.

Cu aceasta, după ce m-am recomandat cu stăruință prieteniei neschimbate a Excelenței Voastre, termin, arătând că sînt cu statornicie,

al Excelenței Voastre,
cu respect, binevoitorul prieten
și servitorul supus,
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași, 20 aprilie 1709.

4

1709 aprilie 22, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz în care-i comunică înapoierea lui Grigore Legawiec.

Iaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski,
Moy Wielce Mci Panie ý Przyjacielu

Nie mogąc daley dia cięższych tutejszego Państwa trudności tak delikatnym mnie od WMWMCi Pana przyslanym zabawiac się myslstwem, odsylam WMWMCi Panu Grzegorza Legawca ktorego zem tak dlugo u siebie trzymal, wielce WMWMCi Pana upraszam abys to WMci Pan nie raczył agre ferre, a mnie w nieodmienym swoim konserwowal affekcie iako tego ktory cum omni obligatione iestem na zawsze,

WMWMCi Pana
uprzejmie zyczliwym przyacielem
y slugą unizonym
Io Mihai Racoviță Voievod

w Jassach, die 22 Aprilis 1709.

Bibl. Czart., rkp., 2900, f. 89.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Neputînd pe mai departe, din cauza greutăților mari ale acestui stat, să mă distrez cu vînătoarea așa de delicată (sic) trimisă mie de Excelența Voastră, trimit înapoi Excelenței Voastre pe Grigore Legawiec, pe care l-am ținut la mine atît de mult timp, și vă rog Excelență mult ca Excelența Voastră să nu binevoiască pentru aceasta aegre ferre²¹, iar pe mine să mă păstrați în afecțiune neschimbată ca pe unul care, cum omni obligatione²², sînt pentru totdeauna,

al Excelenței Voastre
cu respect, binevoitorul prieten
și servitorul umil
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași, 22 aprilie 1709.

5

1709 aprilie 22, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz prin care-i oferă două butoaie de vin moldovenesc.

Iaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski,
Wielce Mci Panie ý Przyjacielu

Na dowod zyczliwey moiey ku osobie WMWMCi Pana propensyey, posylam WMWMCi Panu dwie beczki wina Moldawskiego, ktore abys WMWMCi Pan grato raczył przyjac animo, y więcej sobie wazyć affectum offerentis, nizeley sam offert wielce WMWMCi Pana upraszam y doswiadczoney Iego zalecam się przyjazni zostaiąc na zawsze,

WMWMCi Pana
uprzejmie zyczliwym przyacielem
y slugą unizonym
Io Mihai Racoviță Voievod

w Jassach, die 22 Aprilis 1709.

Bibl. Czart., rkp., 2900, f. 91.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Ca o dovadă a înclinării mele binevoitoare către persoana Excelenței Voastre, vă trimit două butoaie de vin moldovenesc, pe care vă rog mult să binevoiți să le primiți grato animo²³ și să socotiți acest gest mai mult affectum offerentis²⁴ decît ceea ce offert²⁵, și mă recomand verificatel prietenii a Excelenței Voastre, rămîinînd pentru totdeauna,

al Excelenței Voastre
cu respect, binevoitorul prieten
și servitorul supus
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași, 22 aprilie 1709.

6

1709 mai 23, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz prin care-l asigură de supravegherea turmelor pe care acesta le are.

Ias (nie) (Wielmożny)²⁶ Mci (Panie)²⁶ Woiewodo Bei (ski)²⁶, (Moi) Wielce Mci Panie i Przyjacielu

Za korespo (nden)²⁰ cie dziękiue (...) ²⁶ in omnibus occurrentibus dirigentiam (...) ²⁷ donieść miał, nihil

²³ Cu recunoștință.

²⁴ Dragostea celui ce dăruiește.

²⁵ A dăruit.

²⁶ Indescifrabil.

²⁷ pentru grija în toate ocaziile.

²¹ Să se supere.

²² Cu toată îndatorirea.

occurrit in futurum iezeli co będzle moie (...) ²⁶ abym sobie w tym wzajemny pozyskal Iegoż afekt, ktoremu się zaleciwszy zostaie,

WMWM Pana
zyczliwy przyiaciel y sluga, powolny
Io Mihai Racoviță Voievod

Stada ImP Miaczynskiego in eadem zostawac będa securitate w iakiey y stada WMWM Pana y dalem list ktorym nalezy ta superintendencya, y drugi tym ludziom ktorzy zostaią, przy stadzie Imci Pana Miaczynskiego.

23 mai, w Jassach

Bibl. Czart., rkp. 2900, f. 81.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Pentru corepon(nde)ța ²⁷ (...) ²⁸ mulțumesc (...) ²⁹ în omnibus occurrentibus diligentiā ³⁰ (...) ³¹ a comunica nihil occurrit, în futurum ³² dacă ceva va fi (...) ³³ pentru ca să obțin afecțiunea Sa în aceasta, căruia, după ce m-am recomandat, rămân,

al Excelenței Voastre
binevoitorul prieten și servitorul supus
Io Mihai Racoviță Voievod

Turmele Excelenței Sale Miaczynski vor rămâne în eadem securitate ³⁴ în care se află și turmele Excelenței Voastre și am dat o scrisoare celor cărora le revine această supraveghere și a doua acestor oameni care rămân pe lângă turmele Excelenței Sale Miaczynski.

7

1709 iunie 12, Iași. Scrisoarea de mulțumire a lui Mihai Racoviță voievod către castelanul de Cracovia pentru corespondența pe care o poartă.

Iașnie Wielmożny Mci Panie Kasztelanie Kra-kowski, Moi Wielce Mci Panie y Bracie

Za punctualną WMWMcI Pana ze mną korrespondencyę unizenie WMWMcI Panu dziekuję, y o dalszą w tym terminie wielce WMWMcI Pana upraszam laskę salva retabiacione gdy mi co occurret do oznaimienia ztąd WMci Panu. A teraz tym konczę zem iest nieodmiennie,

W Mego Wielce Mci Pana
uprzejmie zyczliwym bratem
y slugą unizoným
Io Mihai Rocoviță Voievod

w Iassach, die 12 Iunij 1709.

Bibl. Czart., rkp. 2900, f. 93.

²⁸ Că nimic nu se petrece pe viitor.
²⁹ În aceeași grijă.

Traducere :

Prea puternice domnule castelan de Cracovia,
marele meu domn și frate

Mulțumesc Excelenței Voastre cu multă umilință pentru punctuala corespondență a Excelenței Voastre cu mine și vă rog mult Excelență ca, în această privință, și pe viitor să-mi acordați bunăvoința Excelenței Voastre salva retaliationē ³⁶ cînd mi occurret ³¹ de comunicat de aici Excelenței Voastre. Iar acum termin arătînd că sint neschimbat al Excelenței Voastre,

cu respect, binevoitorul frate
și servitorul umil
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași, 12 iunie 1709.

8

1709 iunie 12, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz prin care-l asigură de statornica sa prietenie și de continuarea corespondenței.

Iașnie Wielmożny Mci Panie Woievodo Belski,
Moi Wielce Mci Panie i Bracie

List WMWMcI Pana prima Iunij w obozie pod Oleskiem datowaný intepretem stateczney ze mną przyiazni ý korespondencyey przez czleka Imci Turcula gratissimo accepi animo, za ktora nalezycie WMWMcI Panu dziekuiąc, upewniam za wzajemną propensą w kazdych terminach z WMWMcI Panem certowac będe. Z naszych kraioiw cale nie masz nic do oznaimienia bo z laski Bozey omnia pacata et tranquilla. In futurum gdy co occurret, non negligam WMWMcI Panu deferre. A teraz tym konczę zem iast na zawsze.

W Mego Wielce Mci Pana
uprzejmie zyczliwym Bratem i slugą unizoným
Io Mihai Racoviță Voievod

w Iassach, die 12 Iunij 1709.

Bibl. Czart., rkp.. 2900, f. 97.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și frate

Scrisoarea Excelenței Voastre din 1 iunie, datată din tabăra de lângă Olesko, intepretem ³² a statornicei prietenii și corespondenței cu mine, trimisă prin omul domnului Turcul, gratissimo accepi animo ³³, pentru care mulțumesc cum se cuvine Excelenței Voastre ; vă asigur că voi dovedi aceeași inclinare în orice împrejurare către Excelență

³⁰ De a răspunde cu toată reciprocitatea.

³¹ Se va întâmpla să am ceva.

³² Interpretă.

³³ Am primit-o cu cea mai mare plăcere.

Voastră. Din țările noastre nu este absolut nimic de comunicat deoarece, din grația lui Dumnezeu, omnia pacata et tranquilla³⁴. In futurum³⁵, cînd ceva occurreret non negligam³⁶ Excelenței Voastre deferre³⁷. Iar acum, termin astfel că sînt pentru totdeauna,

al Excelenței Voastre
cu respect, binevoitorul frate
și servitorul supus
Io Mihai Racoviță Voievod

Iași, 12 iunie 1709.

9

1709 iunie 14, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz în care mulțumește pentru gazetele poloneze primite și își exprimă speranța de a continua să corespundeze împreună.

Iaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Beiski,
Moż Wielce Mci Panie y Bracie

Ta ktora między nami vi almae Pacis między intercedit przyjazn sąsiedzka excitat we mnie nie wygasła do kontynuowania z WMW Mci Panem korespondencyjy obligacyą spodziewając się w tym terminie statecznej WMW Mci Pana łaski. Za komunikacyą gazettow z Gorných Kraiow Polskich unizenie WMW Mci Panu dziekuję. Z naszych Kraiow Orjentalnych nad to nie mam nic do oznaimienia, tylko ze omnia pacata et tranquilla. In reliquo indelebili caractere zapisując WMW Mci Panu ad minimos Iego nutus wszelką moję obligacyą znam się na zawsze być

W Mego Wielce Mci Pana
uprzejmie życzliwym bratem
y slugą unizonym
Io Mihai Racoviță Voievod

P.S. Ten maly y lekki prezent który mam od Patryarchy Imci Antyochinskiego z Halep, wielce y unizenie upraszam WMW Mci Pana abys go raczył grato ode mnie przyjąć animo.

W Iassach, die 14 Iuny, 1709

Bibl. Cart. skp. 2900, f. 99.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și frate

Această prietenie vecină care intercedit³⁸ între noi vi almae Pacis³⁹ dintre aceste state excitat⁴⁰ în mine obligația de a continua corespondența cu Excelența Voastră sperînd, în această privință, bunăvoința statornică a Excelenței Voastre. Mulțumesc

cu umilință Excelenței Voastre pentru comunicarea gazetelor din țările polone de sus. Din țările noastre orientale nu am mai mult de comunicat decît că omnia pacata et tranquilla⁴¹. Asigurînd pe Excelența Voastră de întreaga mea obligație în reliquo indelebili caractere ad minimos nutus⁴² ale sale mă recunosc a fi pentru totdeauna,

al Excelenței Voastre
cu respect, binevoitorul frate
și servitorul supus
Io Mihai Racoviță Voievod

P. S. Acest mic și neînsemnat cadou, pe care îl am de la Excelența Sa Patriarhul Antiochiei din Alep, vă rog mult și cu umilință Excelența să binevoiți a-l primi de la mine grato animo⁴³.

Iași, 14 iunie 1709.

10

1709 august 8, Iași. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievodul Moldovei către voievodul de Belz în care-îi mulțumește pentru știrea înfrîngerii regelui Suediei de către Petru I, țarul Rusiei.

Iaśnie Wielmożny Mści Panie Woiewodo Belski
Moy wielce Mści Panie i Przyjacielu

Za oznaymienie o tak szczęśliwey i znaczney Wiktoryi Cara Imści nad kroleem Szwedzkim wielce i unizenie WMW Mci Panu dziekuję. Z ktorey iako się nie wymownie cieszę, tak serdecznie życzę aby na dalszy czas podobnymi Woisko I. C. W stwa i wszystkich Iego Koligatow Bog Naywyższy koronował successibus. Te kraie nic nie mają do oznaimienia, ponieważ omnia tranquilla et in pace. Z dalszych occurrencyi cokolwiek będzie scitu dignum, unizenie upraszam o komunikacyą WMW Mci Pana, ktorego się zwykley przyjazni i afektowi zalecam zostaiąc

WMW Mci Pana
uprzejmie życzliwym przyjaciелем
y slugą powolnym
Io Mihai Racoviță Voievod

w Iassach, 8 Augusti 1709.

Bibl. Cart., rkp., 2500, f. 101.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Mulțumesc mult și cu umilință pentru comunicarea despre atât de fericita și considerabila victorie a Măriei Sale țarului asupra regelui Suediei. Pentru aceasta mă bucur nespun de mult încît doresc sincer ca și pe viitor Domnul cel prea înalt să încoroneze cu succese asemănătoare armata Măriei Sale țarului și a tuturor aliaților săi. Aceste țări nu au nimic

³⁴ Toate sînt pașnice și liniștite.

³⁵ Pe viitor.

³⁶ Se va întimpla, nu voi neglija.

³⁷ Să relatez.

³⁸ Există.

³⁹ Prin puterea păcii binefăcătoare.

⁴⁰ Trezește.

⁴¹ Toate sînt pașnice și liniștite.

⁴² În rest, din nepieritoare îndatorire, la cele mai mici porunci.

⁴³ Cu recunoștință.

de comunicat deoarece omnia tranquilla et in pace⁴¹. Din evenimentele viitoare, orice va fi scitu dignum⁴², o rog cu umilință Excelența Voastră să-mi comunice, cărei obișnuită prietenie și afecțiune mă recomand rămânind,

Excelență,
cu respect, binevoitorul prieten
și servitorul supus
Io Mihai Racoviță Voievod

Iasi, 8 august 1709.

11

1709 august 23, Iasi. Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievodul Moldovei către voievodul de Belz în care-l mulțumește pentru gazetele poloneze și-l asigură de continuarea corespondenței pe viitor.

Iaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski,
Moż Wielce Mci Panie ý Bracie

Za kommunikacyą gazet z gornych krajow polskich unizenie WMWMcí Panu dziękuję ý o nieodmiennej w tym terminie na dalszy czas Wielce WMWMcí Pana upraszam łaskę. Z naszych krajow nad to nie masz więcej do oznaimienia, tylko ze z łaskiey Bozey omnia pacata et tranquillias. In futurum co mi occurret non negligam WMWMcí Panu oznaimić. A teraz tym konczę zem jest statecznie

W Mego Wielce Mci Pana
uprzejmie zyczliwym bratem
ý sługą unizoným
Io Mihai Racoviță Voievod

w Iassach, die 23 Augusti 1709.

Bibl. Czart., rkp., 2900, f. 75.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și frate

Mulțumim cu umilință Excelenței Voastre pentru comunicarea gazetelor din țările polone de sus și o rog pe Excelența Voastră să-mi acorde în continuare favoarea sa neschimbată în această problemă. Din țările noastre nu este mai mult de comunicat decît că, din grația lui Dumnezeu, omnia pacata et tranquillias⁴³. În futurum,⁴⁴ ceea ce mie occurret,⁴⁵ non negligam⁴⁶ să comunic Excelenței Voastre. Și acum, cu aceasta termin, arătînd că sint cu statornicie al

Excelenței Voastre,
cu respect, binevoitorul frate
și servitorul umil
Io Mihai Racoviță Voievod

Iasi, 23 august 1709.

⁴¹ Toate sint liniștite și în pace.

⁴² Demn de aflat.

⁴³ Toate sint pașnice și liniștite.

⁴⁴ Pe viitor.

⁴⁵ Se înfățișează.

⁴⁶ Nu voi neglija.

12

1709 septembrie 19, Iasi. Scrisoarea lui Mihai Racoviță, voievodul Moldovei către voievodul de Belz în care-l roagă să reglementeze problema judecării cetățenilor din zona graniței moldo-polone.

Iaśnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo Belski
Moż Wielce Mci Panie ý Przýiacielu

Chcąc (vi pactorum między temi Panstwý) ze wszy«s» tkiemi in genere Ich Mosciami Panami Sasiadami przýiazn sasiedzka in integro zachować, kazdemu z stroney Polskiey w pretensyach iego według sprawiedliwosci swiętey nalezytą czynię satisfakcyą y na pogranczu officyalistem moim czynic karzę, który się kowiek odezwał ich z namnieiszą do tuteiszych obywatelow pretensyą. Ze zaś ludzie moi w sądach Ich Mościom Panow Officyalistow Polskich sprawiedliwosci w sprawach swoich doić nie mogą, zabiegając wszelkim między granicami zaczepkom, przy oddaniu nalezytey moiey WMWMcí Panu weneracyey, wielce upraszam, abyś WMcí Pan pro autoritate sua qua polles in Regno raczył huic mederj mało przez wydanie mandatu Swoiego do Ich Mosciow, aby według sprawiedliwosci swiętey sprawy obywatlow tuteiszych sądzieli. Przy tym sasiedzkiey WMWMcí Pana pilnie się zaleciwszy przýiazni tym konczę zem jest na zawsze

W Mego Wielce Mci Pana
uprzejmie zyczliwym przýiacielem
ý sługą unizoným

Io Mihai Racoviță Voievod

Iassach, die 19 Septembris 1709.

Bibl. Czart., rkp., 2900, f. 103.

Traducere :

Prea puternice domnule voievod de Belz,
marele meu domn și prieten

Voind (vi pactorum⁴⁷ între aceste state) să păstrezi prietenia vecină în integro⁴⁸ cu toți, în genere Excelențele lor Domnii vecini, dau cuvenita satisfacție fiecăruia din partea Poloniei în pretențiile sale după sfînta dreptate și ordon funcționarilor mei de la frontiere să procedeze la fel față de oricare s-ar adresa cu cea mai mică pretenție la cetățenii de aici. Fiindcă oamenii mei, în judecățile Excelențelor lor domnilor funcționari polonezi, nu pot să ajungă la dreptate în treburile lor, încercînd să împiedice orice provocare la granițe, cu toată stîmă cuvenită Excelenței Voastre, vă rog mult ca Excelența Voastră să binevoiască pro autoritate sua qua polles in Regno huic mederj malo⁴⁹ prin emiterea unui mandat al său către Domniile lor pentru ca să judece treburile cetățenilor de aici după sfînta dreptate. După ce m-am recomandat prieteniei vecine a Excelenței Voastre, termin cu aceasta că sint pentru totdeauna

al Excelenței Voastre
cu respect, binevoitorul prieten
și servitorul umil

Io Mihai Racoviță Voievod

Iasi, 19 septembrie 1709.

⁴⁷ În virtutea tratatelor.

⁴⁸ În întregime.

⁴⁹ Prin autoritatea sa, de care se bucură în Regat, să remedieze această neînțelegere.

UN DOCUMENT DE LA NICOLAE BĂLCESCU

Este îndeobște cunoscut faptul că tulburările (răscoalele țărănești, dar și ridicări la luptă ale altor categorii sociale) care au frământat Moldova începând din ianuarie 1846¹ și continuând în toată primăvara aceluiași an, l-au avut ca martor ocular pe Nicolae Bălcescu. *El întreprinde* acam, timp de aproximativ două luni și jumătate cea de-a doua și ultima sa vizită în Moldova.

Astfel că, nu întâmplător a publicat tocmai în acea perioadă, evident inspirat și impresionat de evenimentele menționate, a cunoscutului studiu, „Despre starea, soială a muncitorilor plugari în Principatele Rumâne în deosebite timpuri”, în tomul II al „Magazinului istoric pentru Dacia”. Publicarea acestui studiu, în care Bălcescu proclama că „vai de acele nații, unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor! Ele per¹”,² va constitui și unul din motivele precipitatei sale plecări — prima sa călătorie în Franța — la începutul lui iunie 1846³, avind în vedere măsurile ce puteau fi luate de autorități împotriva sa.

Pînă acum, existau prea puține dovezi, majoritatea informații indirecte, privind prezența lui Bălcescu în Moldova, în primăvara anului 1846. De aceea, apariția unei noi scrisori inedite, autografe, a lui Nicolae Bălcescu⁴, trimisă în ultima parte a vizitei sale, vine nu numai să întărească certitudinea că a fost în Moldova în perioada menționată, dar, corelată cu alte surse documentare, să ne redea un tablou mai exact al șederii sale acolo.

Scrisoarea este trimisă de Nicolae Bălcescu de la Minjina⁵ la 1/13 aprilie 1846 lui Costache N. Filipescu⁶ pentru a-l îmbărbăta, avind în vedere tristul eveniment ce se petrecuse: moartea tatălui acestuia⁷.

¹ Anul 1848 în Principatele Române, *Acte și documente*, tom. I, București, 1902, p. 13—16.

² N. Bălcescu, *Despre starea soială a muncitorilor plugari în Principatele Rumâne în deosebite timpuri* în „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, București, 1846, p. 246.

³ G. Zane, *Aspecte noi ale vieții lui Nicolae Bălcescu în lumina unor documente inedite*, în Studii, nr. 1/1960, (anul XIII), p. 41.

⁴ Scrisoarea urmează a fi achizițională de Muzeul de istorie al R. S. România de la Ileana Spătaru în a cărei colecție particulară s-a aflat pînă acum. Aceasta o moștenise de la tatăl său, Raul Crăciun, secretar și prieten apropiat al lui Nicolae Filipescu (1862—1916) care i-a dăruit-o.

⁵ Cunoscuta proprietate a lui Costache Negri, situată în apropiere de Galați, loc al fructuoaselor întîlniri dintre revoluționarii munteni și moldoveni în perioada premergătoare revoluției burghezo-democratice de la 1848 în țările române.

⁶ Constantin N. Filipescu (1807—1854) maior, în 1844 în Obșteasca Adunare a Țării Românești demascat într-un larg discurs, afacerea Trandafloilor, în timpul revoluției de la 1848 ocupă postul de ministru de finanțe.

⁷ Știrea o află dintr-o scrisoare trimisă de Filipescu lui V. Alecsandri care și el se afla la Minjina. Ne-o confirmă Bălcescu în scrisoarea din 1/13 aprilie 1846. „C'est avec beaucoup de peine mon cher

Documentul, scris în limba franceză mai puțin deosebit prin conținutul său — în general cu caracter personal — este prețios prin însăși existența sa. Vom încerca, folosind o serie de amănunte oferite de scrisoare să o integrăm în șirul mărturiilor care atestă prezența lui Bălcescu în Moldova, în primăvara anului 1846.

Trebuie menționată pentru început scrisoarea pe care August Treboniu Laurian, colaborator al lui Nicolae Bălcescu la „Magazin istoric pentru Dacia”, o adresa la 1/13 februarie 1846, din București, lui George Barițiu. Printre altele, Laurian, îi aducea la cunoștință: „Coredactorul Bălcescu pleacă mîine la Iași”⁸. Deci la 2, cel tîrziu 3 februarie, Bălcescu părăsea Bucureștiul pentru a pleca la Iași. Într-adevăr la începutul lui martie 1846, îl întîlnim în capitala Moldovei. Într-o scrisoare adresată fratelui său Mihail, aflat la Paris, Alexandru Kogălniceanu, îi relatea la 4 martie 1846 că: „Il y quelques jours que j'ai fait connaissance avec un valaque arrivé de Bucarest, nommé Baleschesko, et qui m'a demandé de vos nouvelles”⁹.

Rezolvarea unor probleme legate nu numai de studierea tulburărilor din Moldova, dar și de stabilirea unor contacte și a unor idei comune cu „Asociația patriotică” îl face pe Bălcescu să rămînă la Iași mai mult decît se așteptase. În scrisoarea adresată lui Costache Filipescu la 1/13 aprilie, el mărturisește: „Mes affaires m'ayant obligé d'y prolonger mon séjour plus que ne le voulais”. Iar către sfîrșitul scrisorii revine asupra aceluiași idei: „...j'ai été forcé par mes affaires a rester plus que je ne vous l'avais promis”. Tot aici, Bălcescu menționează: „...j'ai quitté Iassi depuis deux jours” ceea ce înseamnă că cel tîrziu pe data de 29 martie pleca din Iași.

În drumul de întoarcere spre București, Bălcescu se va opri la Minjina lui Costache Negri, de unde, de altfel, îi și scrie lui Filipescu: „... je me trouve pour le moment a Manjina ...aussi je ne pense pas retourner a Buckarest avant dix jours”. Deci Bălcescu ar fi trebuit să părăsească Minjina pe data de 11—12 cel tîrziu 13 aprilie. Ne confirmă acest lucru, cunoscuta poezie pe care i-o dedica Costache Negri, la Minjina la 11 aprilie 1846 în care manifestîndu-și părerea de rău că Bălcescu îi părăsește, îl îndemna: „...să-nredpîi gindu-ți vreo-dată spre Mânjâna ce jelește, Că norocul nestatornic de prietenî o lipsește”¹⁰.

„...je j'ai appris par la lettre que vous avez écrite à Alecsandri la malheur qui vous a frappé”. Este sigur că aceasta este sursa din care cei de la Minjina află de nenorocirea întîmplată lui Filipescu. În sprîjinul acestei afirmații vine și scrisoarea lui Costache Negri, tot de consolare, trimisă la data de 1/13 aprilie 1846, de la Minjina, lui Costache N. Filipescu (vezi Costache Negri, „Versuri, proză, scrisori”, cu un studiu asupra vieții și scrierilor sale de Em. Gîrleanu, București, 1909, p. 106. Se poate deduce din confruntarea celor două scrisori că după aflarea veștii de la Alecsandri, Bălcescu pleacă împreună cu acesta la Minjina! În orice caz sosirea celor doi la proprietatea lui Costache Negri s-a făcut la data apropiată.

⁸ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1839—1849*, București, 1967, p. 278.

⁹ *Ibidem*, p. 66.

¹⁰ Costache Negri, *op. cit.*, p. 87.

Manjina cetis anul 1846.

Mon cher Filipescu.

Enfin j'ai quitté l'Asie depuis deux jours. mes affaires m'ayant obligé d'y prolonger mon séjour plus que je ne le souhaitais, je me trouve pour le moment à Manjina. Vous qui êtes initié aux doléances de ce séjour, vous pouvez comprendre combien je dois m'y plaindre, aussi je ne puis pas retourner à Bucharest avant d'y avoir été avec le bonheur de revoir mon cher que j'ai appris, par la lettre que vous avez écrite à l'étranger, le malheur qui vous a frappé est bien vrai que vous avez perdu le meilleur des pères. Je suis bien sûr, pour vous, mais après pour l'avenir.

l'estimer et le respecter. Et vous savez qu'il est bien rare et bien respecté. Mais l'Asie est si respectueuse dans notre société et sur tout dans certaines classes.

Mais on aime votre pays avant de partir l'Asie. Mais j'ai été obligé de partir sans lui avoir dit son part de la triste nouvelle. Je l'ai trouvée triste, mais résignée et j'ai admiré son force d'âme et cette exaltation créatrice, elle oublie les souffrances pour penser seulement à celle de l'Asie. Mais votre mère et elle nous engage de beaucoup de vous parler de lui avec un plaisir possible. Je crois mon cher que vous vous en passerez bien. Je l'espère et de la considérer, elle en est bien fière. Mais vous et moi, je regrette à l'infin ou espère vous voir à l'été, mais maintenant votre malheur vous coupe de la conception votre province.

Vous devez savoir encore mon cher que votre drachme se porte très bien et est toujours bien portée. Je puis drachme de vous l'avoir fait retener, mais c'est que j'ai été forcé par mes affaires de rester plus que je ne l'avais promis, et j'ai foi en votre amitié pour me pardonner. Veuillez m'envoyer mes hommages à Mme Vladovano et mes amitiés à nos amis communs. Adieu. tout à vous M. Balany

Deci poezia a fost scrisă în preajma sau chiar în ziua plecării lui Bălcescu semn al prieteniei și prețurii de care se bucura acesta printre cei care formau societatea obișnuită a Mînjinei.

Între aceștia făcea parte și Ion Ionescu de la Brad, care în aprilie 1846 îl întâlnește pentru prima oară pe Bălcescu. Scrisoarea din 1/13 aprilie adresată de Bălcescu lui Filipescu: „Vous êtes très regretté à Manjina ou espérait nous vous à Pâques... ne amintește următoarea relatare făcută de Ion Ionescu de la Brad cu ocazia întâlnirii de la Mînjina: „Nicolae Bălcescu...venind...la Mînjina la Costache Negri... unde eram și eu de pasteale anului 1846, m-au făcut să dobîndesc o convicțiune (convingere n.n.) profundă că este de neapărată trebuință a se înbunătăți materialicește și moralicește soarta țaranului nostru...¹¹”. Putem deduce din confruntarea celor două informații că de sărbătoarea Paștelui 1846¹², Bălcescu se afla încă la Mînjina.

În sfîrșit Bălcescu ne oferă o confirmare în plus prin scrisoarea din 1/13 aprilie 1846, că întâlnirea de atunci de la Mînjina nu era nici prima, nici singura, conacul lui Costache Negri fiind un obișnuit loc de întâlnire al revoluționarilor moldoveni și munteni. Anunțîndu-l pe Filipescu, că el se află pentru moment la Mînjina, Bălcescu adăuga: „Vous qui êtes initié avec délices de ce séjour vous pouvez comprendre combien je dois m'y plaindre...“.

Data plecării lui Bălcescu de la Mînjina, unde avea de gînd să se întoarcă împreună cu Filipescu

¹¹ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română de la Bradu*, Roman, 1886, p. 24.

¹² Sărbătoarea Paștelui trebuie să fi fost în 1846. În orice caz în prima jumătate a lunii aprilie.

la 21 mai 1846, ne este sugerată și de o altă scrisoare trimisă tot lui Costache Filipescu, de astă dată din București, la 19 aprilie 1846¹³. Aici Bălcescu menționează că: „...depuis lundi, je suis de retour à Bukarest“. Or 19 aprilie 1846 fiind vineri, înseamnă că Bălcescu începând cu luni 15 aprilie se afla în București. Deci revenim la ideea că el părăsește Minjina pe 11–12, cel târziu 13 aprilie. De altfel această scrisoare datată 19 aprilie 1846 are multe puncte comune cu scrisoarea prezentată aici, cea din 1/13 aprilie 1846, ele completându-se reciproc. În același timp, scrisoarea din 19 aprilie este cea care a dovedit că într-adevăr Bălcescu a fost la Minjina în cursul celei de a doua călătorii întreprinsă de el în Moldova¹⁴.

Din cauza plecării precipitate din țară la începutul lui iunie 1846, chiar împreună cu Costache Negri și Costache N. Filipescu, Bălcescu nu-și va mai putea îndeplini dorința de a reveni la Minjina la 21 mai 1846, întâlnire care probabil urma să o recediteze pe cea de la 21 mai 1845¹⁵.

MARIA IONIȚA

1846 aprilie 1/13 Minjina. Scrisoarea lui Nicolae Bălcescu către Costache N. Filipescu în care îi aduce la cunoștință că a părăsit Iașul de două zile numai și se află pentru moment la Minjina, a aflat de moartea tatălui lui Filipescu printr-o scrisoare a acestuia către Alecsandri, înainte de a părăsi Iașul a văzut-o pe sora lui Costache N. Filipescu și a admirat forța cu care împinginea această tristă veste, absența lui Filipescu este regretată la Minjina. Bălcescu îl roagă să-l ierte că i-a reținut atât de mult trăsura, îl roagă să transmită omagii d-nei Vlădoianu și salutări prietenilor comuni.

Mânjina ce $\frac{1}{13}$ avril 1846

Mon cher Philipescu,

Enfin j'ai quitté Iassi, depuis deux jours. Mes affaires m'ayant obligé d'y prolonger mon séjour plus que je ne le voulais; et je me trouve pour le moment à Manjina. Vous qui êtes initié aux délices de ce séjour, vous pouvez comprendre combien je dois m'y plaire, aussi je ne pense pas retourner à Buckarest avant dix jours.

C'est avec beaucoup de peine mon cher que j'ai appris, par la lettre que vous avez écrite à Alecsandri le malheur qui vous a frappé. Il est bien vrai que vous avez perdu le meilleur des pères. Je l'avais bien peu connu, mais assez pour le comprendre l'estimer et le respecter. Et vous savez qu'ils sont bien rares et bien regrettables les hommes dignes d'estime et de respect dans notre société et surtout dans certaines classes.

J'ai vu M-me votre seur avant de quitter Iassi. M-me E. Ghika et M-me S. Catargi lui avait déjà

fait part de la triste nouvelles. Je l'ai trouvée triste, mais résignée, et j'ai admirée la force d'âme de cette exelente créature. Elle oubliait ses souffrances pour penser seulement à celles de M-me votre mère et elle m'as engagé beaucoup de vous prier de lui écrire au plutôt possible. Je crois mon cher que vous vous empreseret de la tranquilliser et de la consoler. Elle en a certaint besoin.

Vous etes très regretté à Manjine ou espérait nous vous à Pâques, mais maintenant votre malheur, vous empêchera d'encuten votre promesse.

Vous devez savoir encore mon cher que votre droschi se porte très bien et s'est toujours bien porté.

Je suis desolé de vous l'avoir tant retenu, mais croyz que j'ai été forcé par mes affaires a rester plus que je ne vous l'avais promis et j'ai foi en votre amitié pour moi pour me le pardonner.

Veuillez presenter mes homages a M-me Vladioianu et mes amitiés a nos amis commun.

Adieu

tout à vous
N. Bălcescu

SOCIETATEA DE BINEFACERE A FEMEILOR ROMÂNE

Documentele inedite pe care le prezentăm, păstrate la Arhivele Statului din București, întregesc, după opinia noastră, seria izvoarelor istorice care ilustrează activitatea desfășurată de femeile din țara noastră pentru cunoașterea și răspîndirea culturii românești și pentru apărarea drepturilor românilor, ca parte integrantă a luptei seculare a poporului român pentru neatinare și păstrarea ființei naționale, pentru formarea statului național român.

Ele se referă la înființarea în 1892 a Societății de binefacere a femeilor române cu sediul în București și la o scurtă perioadă din activitatea ei.

Statutul Societății (doc.nr.1) precizează scopul acesteia și mijloacele de realizare a lui. Se arată astfel că activitatea societății va contribui la păstrarea și dezvoltarea elementului românesc, îndeosebi în părțile Transilvaniei. Aceasta se va face pe cale legală, prin mijloace culturale, morale și economice exceptîndu-se cele politice.

Modul de organizare și funcționare precum și posibilitatea înscrierii în cadrul ei a femeilor din orice stare socială îi imprimau un caracter democratic.

Sumele ce intrau în contul ei sub formă de cotizații sau donații se depuneau la Banca Națională și se utilizau în conformitate cu scopul arătat.

Apelul lansat de secretara societății (doc.nr.3) avea menirea de a lămuri pe cei cărora le era adresat asupra nobilelor scopuri de care erau animate cele 300 membre ale societății în vederea susținerii activității lor cu diferite contribuții. Ele aveau obligația să sprijine lupta pentru apărarea mișcării memorandiste, care cuprinsese mase largi populare.

¹³ G. Zane, N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondență, Scrisori, Memori, Adrese. Documente. Note și materiale*, București, 1964, p. 62–63.

¹⁴ *Ibidem*, p. 62: „Si vous saviez comme vous vous avons regretté à Mingina“.

¹⁵ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 60–62.

Procesul verbal încheiat la un an după înființarea societății (doc.nr.2) consemnează veniturile realizate și cheltuielile efectuate în acest interval de timp precum și probleme organizatorice: găsirea unor noi modalități de sporirea fondului societății, modul de distribuire a ajutoarelor și scopul în care au fost acordate. Sumele trimise au constituit și un sprijin moral în lupta pentru realizarea problemelor cuprinse în memorandum¹.

Societatea de binefacere a femeilor române se încadra, prin organizare, scop și mijloace de lucru în acțiunea generală desfășurată în țara noastră la sfârșitul secolului trecut pentru realizarea idealului național al românilor.

C. M. BONCU

1

1892 decembrie 28. „Statutul Societății de binefacere al femeilor române”.

Statutul

Societatea de binefacere a femeilor române.

Art. 1. Se înființează o societate de binefacere a femeilor române cu reședința în București.

Art. 2. Scopul acestei societăți e de a împiedica stîrpirea naționalității române din toate părțile locuite de români și de a contribui la conservarea, dezvoltarea și propășirea naționalității române deosebi în părțile în afară de regatul României.

Art. 3. Urmărirea scopurilor se face pe cale legală, polemică, discretă și evitînd orice publicitate.

Urmărirea de scopuri politice sau jignitoare statului român e cu totul oprită.

Art. 4. Mijloacele pentru realizarea scopurilor indicate la art. 2 sînt culturale, morale și economice.

Art. 5. Fac parte din societate femeile române fără deosebire, de orice treaptă, 1 care se vor însărcina sau vor fi însărcinate a obține adeziuni și a aduna contribuții, și 2 care vor plăti o cotizație lunară de 1 leu cel puțin sau 100 lei odată pentru totdeauna.

Art. 6. Societatea se administrează de un comitet central compus din 11 persoane luate dintre damele care au conceput constituirea societății acesteia, sau au luat inițiativa pentru constituirea ei.

Lipsurile membrilor comitetului central se vor îndeplini prin cooptație dintre membrele societății cunoscute prin zelul și entuziasmul lor sincer pentru cauza națională și care plătesc o cotizație de cel puțin 2 lei pe lună sau a plătit 100 lei odată pentru totdeauna.

Art. 7. Comitetul central va ține ședințe de cîte ori trebuința va cere, precum și cînd trei membre ale comitetului vor cere.

Convocarea membrilor comitetului se va face de secretară :

Pentru înerea ședinței se cere prezența cel puțin a șapte membre. Acelea, care nu vor fi luat parte la șase ședințe ale comitetului central se vor considera ca demisionate afară dacă cauza absenței se va considera de comitetul central ca legitimă și serioasă.

¹ Art. St. Buc., colecția Documente muntenești, XLIII/2 a, 2 b, 2 c.

Art. 8. Comitetul central alege cu majoritate pe președintă și secretară din jurul lui, hotărâște condițiile de admitere în societate, numește pe compabili și pe impegatu trebuincioși :

— ia măsuri pentru buna funcționare a societății ;

— ia cunoștință de toate cauzele care periclitează existența sau care împiedică dezvoltarea și propășirea naționalității române ;

— chibzuiește asupra mijloacelor celor mai priincioase pentru realizarea scopurilor urmărite de societate ;

— ia cunoștință de sumele încasate pentru societate ;

— hotărâște cheltuielile și sumele care au a fi întrebuițate pentru realizarea scopurilor urmărite de societate ;

— delegeă din sinul său membrele în număr de două pentru ridicarea sumelor vărsate sau depuse la Banca Națională pentru societate ;

— ia măsurile trebuincioase pentru a se încredința de întrebuițarea sumelor hotărîte ;

— încheie socotelile pentru anul expirat în ultima zi de lucrare a lunii decembrie și ia cunoștință de raportul făcut de secretar asupra situației societății în anul expirat în înția ședință a lunii ianuarie.

Art. 9. Pentru toate sumele încasate pentru societate sub orice titlu, fie ca cotizații, fie ca dăruiri se vor libera chitanțe din registru cu matca controlată și puse în lucru de comitetul central.

Art. 10. Sumele încasate pentru Societatea femeilor române sub orice titlu se vor trimite și depune la Banca Națională spre conservare.

Din sumele disponibile se cumpără efecte de-ale statului român sau de-ale Creditului funciar rural.

Art. 11. Pentru obținerea de adeziuni și pentru adunare de contribuții în capitalele de județe și în celelalte orașe din țară Comitetul central va însărcina dame care inspiră încredere deplină prin zelul și entuziasmul lor pentru cauza națională, precum și prin discrețiune.

Ele vor comunica pe fiecare lună comitetului central adeziunile obținute și sumele încasate

Art. 12. Toate actele și corespondențele privitoare pe comitetul central se vor adresa la București strada Fîntinei 30.

Arh. St. Buc., colecția Documente muntenești, XLIII/2 a.

2

1894 ianuarie 13. Proces-verbal privind realizările „Societății de binefacere a femeilor române” în perioada 28 decembrie 1892—31 decembrie 1893.

Proces-verbal

Anul 1894 ianuarie 13.

Subscrielile membre ale Comitului central, intrînuindu-ne astăzi conform art. 8 din statute am luat cunoștință :

1. De raportul făcut de D-na A. Gr. Olănescu, casiera Societății asupra stării societății încheiată în seara de 31 decembrie 1893, și pe timpul de la înființarea societății, 28 decembrie 1892 pînă la 31 decembrie 1893, din care rezultă :

a) Că veniturile au fost de 27 371, 70 și anume : din carnele distribuite, precum și din carnetele de cotizații s-au încasat lei 26 421,70 din cupoanele efectelor societății pe iulie 1893 și pe ianuarie 1894 lei 900.

b) Că cheltuielile au fost de 26 932,10 din care lei 19 332,10 pentru cumpărarea de efecte, scrisori funciare rurale de 5% în valoare nominală de la 20 000 constatate prin borderourile de cumpărare și care efecte sînt depuse la Banca Națională rezultă din borderourile acestei bănci sub nr. 1 900,2 052. Iar pentru ajutoare date școalelor și bisericilor Românilor din afară de Regatul Român constatate prin chitanțele în regulă de primire ale Comitetelor parohiale și școlare lei 7 600 adică șapte mii șase sute.

c) Că în seara zilei de 31 Decembrie 1893 mai erau în Casa Societății lei 439 adică patru sute trei zeci și nouă.

2 Asemenea am luat cunoștință, prin expunerea făcută de D-na Secretară, Zoe N. Mandrea, despre starea și mersul Societății, nu mai puțin despre silințele puse pentru întinderea și mărirea numărului membrilor.

Ținînd seama de silințele dezvoltate de D-na Casieră, în conducerea contabilității, de D-na Secretară în ținerea corespondenței în numele Societății, precum și de sacrificiile bănești ce aceasta a avut în interesul Societății, prin care fapt se și explică că de la înființarea Societății, din Decembrie 1892 pînă acum, Societatea nu a avut de înregistrat nici o cheltuială de administrație, fie din cauza registrelor, fie din cauza corespondenței sau a trimiterii diferitelor sume ca ajutoare, fie din cauza încasării cotizațiilor de la D-nele membre Comitetul exprimă mulțumirile D-nei Casieră și D-nei Secretară.

3 S-a citit scrisoarea primită din Paris, de la D-na E. G. Cantacuzino, Președinta Societății, prin care dînsa aderă la întrebuintarea unei părți din capitalul Societății pentru a veni în ajutorul școlilor și bisericilor române, conform statutului Societății cînd trebuința externă ar fi.

S-a discutat dacă pentru mărirea fondului Societății ar putea a se da un bal în cursul carnavalului anului 1894 și nu s-a admis.

În fine pentru completarea comitetului central, în locul D-nei Gh. Vernescu, care de la alegere n-a luat parte la nici una din ședințele comitetului, s-a ales conform Art. 6 al. II din statut, D-na Maria T. Boldescu, care, ca membru, prin adunare de contribuții, în sumă însemnată pentru societate, a dat dovezi de zel și entuziasm pentru cauza națională.

4 Totodată constatăm că conform voturilor anterioare ale comitetului suma de lei 7 600 acordată ca ajutoare s-a întrebuintat astfel :

a) Lui Constantin Luba, profesor din Marcoveț * (Banat) pentru construirea școalei de acolo, lei șase sute (600).

b) Lui Elia Popp, profesor la școala din Soncuja Mare, comitatul Zatmar lei șase sute (600).

c) Preotului Teofil Ghyazo, pentru școala primară din Paloș (Transilvania) lei șase sute (600).

d) D-nei Aurelia Pipoș, pentru înființarea unei școli de fete la Cernăuți lei una mie (1 000).

e) Protopresbiterului Th. Herman din Deeși (Transilvania) pentru înființarea unei biserici de rit ortodox, lei una mie cinci sute (1 500) .

f) Preotului Alecsandru Guza, la Curechui, pentru biserică lei două sute (200).

g) Preotului Laurențiu Cuteanu, din Oarda-de-jos, pentru școala română lei două sute (200).

h) Preotului Toma Giurgiu, pentru susținerea școalei române din comuna Zizin (Transilvania) lei patru sute (400).

i) Profesorului Constantin Cioflec din Arpatac pentru construirea unei școle ortodoxe, lei una mie (1 000).

k) D-lui Ion Mesaroș pentru școala din Turda lei una mie două sute (1 200).

l) D-lui Ion I. Pașca, preot din Geaca, pentru construirea de școală lei două sute (200).

m) Preotului Lucian Sepiteanu, pentru înființarea unei școle de fete în comuna Chizetu, lângă Lugoj lei două sute (200).

S-au adus mulțumirile comitetului D-nei E. Manliu, care a dăruit casierei Societății registre pentru ținerea contabilității, iar toate carnetele și imprimatele au fost făcute cu cheltuiala D-nei N. Mandrea, secretară.

Totodată s-a exprimat recunoștința comitetului, D-lui Persu, care și-a dat binevoitorul concurs, pentru organizarea contabilității Societății și care a dăruit registrele suplimentare.

Membrele Comitetului.

Maria C. Arion, Elena Greceanu, E. Manliu, Lucia Duca, Elena Rezescu, Delfina Rusescu, Olga Stolojeanu, Adina Costinescu, Adina Gr. Olănescu și Zoe N. Mandrea.

Aprobat de Președinta

E. G. Cantacuzino

și de D-na Maria B. Boerescu

Arh. St. Buc., colecția Documente muntenești, XLIII/2 b.

3

1894 mai 20. Apelul adresat celor ce doreau să contribuie la realizarea scopului Societății de binefacere a femeilor române.

Comitetul central

Societății de binefacere
a femeilor române

Domnule,

În orașul București s-a înființat o societate a „femeilor române” cu scopul de a ajuta pe Români din afară de regatul României în direcția culturală, morală și economică. Îndesebi scopurile ei urmăresc a avea acea societate, mijloacele pentru realizarea acelor scopuri și organizarea societății sînt în destul definite prin dispozițiile statutului alăturat pe linia aceasta.

* Astăzi localitate în R. S. F. Iugoslavia.

Societatea se administrează de un comitet central de dame avînd de preşedinţă pe D-na Ecaterina Gheorghe Cantacuzino, de casieră pe D-na Adina Gr. Olănescu şi de secretară pe subscrisa, iar de membre încă 12 doamne şi anume pe D-nele Olga Anastase Stolojanu, E. Th. Văcărescu, Lucia Gh. Duca, Zoe Gr. Păucescu, Elena I. Rosescu, Maria B. Boerescu, Adina E. Costinescu, Eliza I. Manliu, Maria C. C. Arion, Elena N. Greceanu, Delfina Rusescu.

Societatea urmăreşte scopuri înalte şi mari, iar realizarea acelor scopuri atîrnă cu deosebire de la zelul şi entuziasmul, de la spiritul de abnegaţie şi de sacrificiu ale Doamnelor care primesc a fi membre şi a contribui.

Prin concursul a peste 300 Doamne, care au primit a fi membre s-au putut aduna pînă acum peste 30 000 (treizeci mii) lei şi întrebuinţarea lor precum gerarea şi administrarea societăţii în primul an rezultă din alăturatul proces-verbal.

Dar spre a putea realiza scopurile urmărite de societate mai larg şi mai iute, comitetul de admi-

nistrare a zisei societăţi a hotărît a se face un apel şi la Domnii şi la toate persoanele cunoscute prin simţămintele lor de caritate şi de abnegaţii şi prin zelul şi entuziasmul lor pentru cauza naţională.

Dv. Domnule, n-aţi refuzat de a contribui ori de cîte ori s-a adresat la dv. pentru un scop de binefacere şi util. În urma lămuririlor ce li s-au dat printr-aceasta asupra societăţii, comitetul de administrare a zisei societăţi îndrăzneşte a apela la bunăvoinţa Dv. şi a vă ruga de a binevoi a contribui pentru a înlesni astfel realizarea scopurilor urmărite de acea societate.

În deplină credinţă, că Dv. veţi binevoi a corespunde apelului ce vi se face şi mulţumind înainte pentru contribuţiile ce veţi acorda societăţii.

Sînt cu cea mai distinsă considerare a Dv.

Secretara Zoe N. Mandrea

Bucureşti 20 mai 1894, Strada Fîntinei 30

Arh. St. Buc., colecţia Documente munteneşti, XLIII/2 c.1.

A XVI-A CONFERINŢĂ INTERNAŢIONALĂ A MESEI ROTUNDE A ARHIVELOR

Inițiată în urmă cu peste două decenii, Masa Rotundă a Arhivelor, s-a transformat de-a lungul anilor, într-un prestigios organism internațional ce a contribuit în mod substanțial la afirmarea științei arhivistice pe plan mondial, alături de alte științe a căror pondere a crescut considerabil în actuala epocă de dezvoltare a societății omenești, caracterizată prin ample transformări sociale și naționale. Menită să contribuie la găsirea unor posibilități și metode care să faciliteze schimbul de opinii în diverse probleme arhivistice de interes comun, Masa Rotundă a Arhivelor a reușit și de astă dată să pună în discuția participanților teme interesante și să militeze pentru intensificarea schimbului de experiență cu caracter informativ-instructiv, a strîngerii legăturilor pe tărîm arhivistic.

Acest important eveniment din viața arhivistică, a prilejuit tuturor delegațiilor să-și exprime punctele de vedere în spiritul întăririi colaborării, reciproc avantajoase, în cele mai diverse aspecte ale activității de specialitate și implicit ale cercetării științifice. Desfășurată la Kiev, între 2-5 septembrie 1975, cea de a XVI-a Conferință Internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor s-a bucurat de o largă participare, reunind pe lângă cei peste 100 delegați din 34 de țări, numeroși reprezentanți și observatori ai unor organisme internaționale de prestigiu ca UNESCO, FID, FIAB, UNISIST. Alături de ceilalți

participanți țara noastră a fost reprezentată de o delegație compusă din tov. Ionel Gal — director general al Arhivelor Statului și Vasile Matei — arhivist în cadrul Direcției Arhivelor Centrale.

Lucrările Conferinței, care au fost deschise de P. T. Tronko — vicepreședinte al Consiliului de Miniștri din R. S. S. Ucraina s-au concentrat asupra a două teme :

- Pregătirea continuă și promovarea în arhive ;
- Arhivele de literatură și artă, socotite nu numai

de actualitate, dar și de mare importanță pentru activitatea teoretică și practică desfășurată pe tărîm arhivistic. După ce conferința a fost salutăată de vicepreședintele Academiei de Științe a R. S. S. Ucraineană, reprezentanți ai Sovietului Suprem și ai Consiliului Internațional al Arhivelor, secretarul Mesei Rotunde, Christian Gut, a prezentat un raport întocmit pe baza răspunsurilor primite la un chestionar referitor la temele puse în discuție.

Cu toate că răspunsurile care au constituit nucleul raportului conțineau diverse aspecte, lucru firesc dacă ținem cont de specificul fiecărei țări, demn de remarcat este faptul că ele au permis conturarea unor puncte de vedere interesante, ce ar putea fi aplicate și în alte părți, bineînțeles în măsura adaptabilității lor la condițiile concrete naționale. A reieșit, astfel, că în unele țări se face o oarecare deosebire între formarea profesională și perfecționarea continuă la care este supus personalul încadrat în sistemul arhivelor. În alte țări, dimpotrivă, formarea profesională și pregătirea permanentă sînt într-o strînsă interdependență, am putea spune că pe alocuri chiar din punct de vedere instituțional, existînd în acest sens și o serie de reglementări, fie la nivelul arhivelor, sau pentru întreg ansamblul al serviciilor publice. Trebuie reținut însă că atît într-un caz, cît și celălalt, pe lângă instituțiile ce asigură pregătirea continuă, un rol important îl joacă asociațiile profesionale ale

Delegația română în timpul lucrărilor

arhiviștilor, care se remarcă prin inițiative importante în acest sens.

Pornind de la necesitatea pregătirii de specialitate, majoritatea delegaților a apreciat că și din punct de vedere arhivistice se impune perfecționarea continuă la nivelul înalțelor cuceriri ale științei și tehnicii mondiale, a celor chemați să păstreze și să valorifice tezaurul documentare naționale și prin acestea, patrimoniul cultural universal. Deziderat cu atât mai mult realizabil cu cât există o gamă largă de metode specifice pregătirii, ce pot fi aplicate pe fondul cadrului general la particularitățile și specificul naționalului.

Între posibilitățile considerate extrem de utile, reliefele de altfel nu numai de raport, dar și în timpul dezbaterilor, trebuie menționate în primul rând organizarea cursurilor de specializare la care să participe arhiviștii dintr-un număr cât mai mare de țări, precum și intensificarea cooperării între membrii Consiliului Internațional al Arhivelor și lărgirea contactelor cu alte organizații internaționale. În acest context s-a recomandat să se facă apel la diversele organisme ale UNESCO, înaltul lor fiind în măsură să acorde sprijin și asistență școlilor naționale, seminariilor sau simpoziunelor organizate atât pe plan intern cât și extern.

De o atenție deosebită s-a bucurat în cadrul discuțiilor rolul publicațiilor arhivistice în procesul de pregătire și perfecționare a cadrelor de specialitate, relevându-se necesitatea traducerii lor în mai multe limbi străine, cu scopul de a fi cât mai accesibile și a contribui la facilitarea schimbului de experiență.

În cadrul dezbaterilor prilejuite de prima temă pusă în discuție, cu deosebit interes a fost audiată intervenția delegației române, care a făcut o succintă prezentare a rezultatelor și a experienței dobândite de instituția noastră pe linia perfecționării permanente a celor ce și-au dedicat talentul și energia, păstrării și valorificării tezaurului arhivistice național. Cu acest prilej s-a evidențiat faptul că, Direcția generală a Arhivelor Statului, beneficiind de un cadru prielnic, creat de legislația în vigoare, a putut aplica un întreg ansamblu de măsuri menite să contribuie la ridicarea nivelului de pregătire a tuturor categoriilor de personal din sistemul arhivelor.

Astfel, cei prezenți au avut posibilitatea să cunoască formele de organizare, tematica, modul de desfășurare a pregătirii precum și amplitudinea program de perspectivă, în cadrul căruia un loc important îl ocupă specializarea în paleografie și limbi străine. Bogatul conținut al informării, plusul de date și propunerile formulate, au adus intervenției delegației române, bune aprecieri, evidențiate în concluziile ce au încheiat dezbaterile purtate pe baza primei teme.

Discuții la fel de fertile și binevenite — după opinia noastră — a suscitată și cea de a doua temă, referitoare la „Arhivele de literatură și artă”. Punctul de plecare al dezbaterilor ce s-au purtat în jurul acestei probleme l-a constituit raportul prezentat de Valeria Koba — director al Arhivelor Centrale de Stat din R. S. S. Ucraineană, care a reușit să înfățișeze sfera de activitate și rolul arhivelor specializate de literatură și artă din patria sa, precum și căile prin care unele țări au încercat să rezolve complexa activitate privind păstrarea și valorificarea acestei categorii de documente. În același timp însă, o serie de delegații, prin intervențiile lor, s-au oprit și asupra greutăților întâmpinate de arhivele din diverse țări, care nu au putut reglementa problema documentelor de acest gen, datorită îndeosebi lipsei unor prevederi legale capabile să stabilească limitele competenței muzeelor și bibliotecilor asupra lor, precum și acelea dintre arhivele de stat și cele particulare.

Or, așa după cum au subliniat și vorbitorii, rezolvarea acestor dificultăți ca și a celor determinate de absența unor indicații metodice în vederea prelucrării, se impune cu atât mai mult cu cât, documentele la care ne referim, prin conținutul lor, în cele mai multe cazuri, prezintă o importanță deosebită din punct de vedere științific, literar și politic, dată fiind activitatea multilaterală a personalităților ce le-au creat.

Tocmai de aceea putem socoti ca deosebit de oportună expunerea făcută, în încheierea discuțiilor, de șeful delegației române, care a demonstrat că

în țara noastră actuala legislație privind Fondul Arhivistice Național a reglementat în mod judicios problema păstrării, conservării și valorificării documentelor literare și de artă, părți componente ale patrimoniului cultural național, ce se bucură de o protecție specială din partea statului socialist.

Importanța și rolul lor în cadrul avuției naționale și spirituale a societății au determinat ca punerea în circuitul științific a acestor documente să se facă prin intermediul unităților de stat, muzee, biblioteci și alte instituții, însă într-un mod unitar. Celelalte bunuri ce rămân în păstrarea deținătorilor care asigură condițiile de păstrare și conservare stabilite prin lege, sînt supuse la rîndul lor, controlului și verificărilor periodice a organelor de stat competente.

Modul în care a fost abordată această interesantă temă, ca și conținutul bogat în idei al discuțiilor purtate, ne fac să nutrim speranța că dialogul purtat la Kiev va fi continuat în scopul găsirii celor mai eficiente mijloace de soluționare ce vor trebui generalizate printr-o utilă confruntare de opinii.

Ultima zi a conferinței a fost dedicată unei ședințe de ordin administrativ în cadrul căreia au fost discutate probleme referitoare la programele de lucru, perioadele de întîlniri, obiectivele ședințelor de birou ale Consiliului Internațional al Arhivelor, precum și necesitatea amplificării sprijinului ce trebuie să-l acorde arhivele naționale dezvoltării activității acestui organism, al cărui congres va avea loc în septembrie 1976 la Washington. După cum s-a apreciat, cu același prilej, prin tematica ce o va aborda, el va fi menit să marcheze o nouă etapă pe calea afirmării depline a științei arhivistice pe plan mondial.

Fecunda activitate desfășurată de delegația română în timpul lucrărilor celei de a XVI-a Conferințe Internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor a fost completată de întîlnirile bilaterale și discuțiile purtate în afara ședințelor oficiale cu conducătorii și reprezentanții arhivelor din alte țări. Bazate pe o cordialitate deplină, întrevederile au prilejuit abordarea unor probleme de interes comun privind teoria și practica arhivistă, soldându-se cu un util schimb de experiență. Totodată, pornind de la preocuparea permanentă a Direcției generale a Arhivelor Statului de a completa Fondul Arhivistice Național cu noi izvoare privind istoria țării, aflate în arhivele altor state, delegația noastră a discutat problema accesului în arhive și posibilitatea intensificării schimbului de microfilme, ajungînd din acest punct de vedere la un consens cu șefii instituțiilor similare din: R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacă, R. F. S. Iugoslavia, R. D. Germană, și alții.

Putem aprecia că participarea României la recenta Conferință a prilejuit o nouă afirmare pe plan internațional a tradiției școli arhivistice românești. O dovadă elocventă a prestigului binemeritat de care se bucură arhivistica românească îl constituie și faptul că cea de a cincea ședință a conferinței s-a desfășurat sub președinția șefului delegației române, directorului general al Arhivelor Statului, a cărei contribuție la dezbaterile problemelor și bunul mers al lucrărilor a fost evidențiată, de altfel, în concluziile finale.

IONEL GAL

DIN ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A FILIALELOR ARHIVELOR STATULUI

Prin profilul și obiectivele lor, Arhivele Statului au constituit totdeauna o instituție cultural-științifică menită nu numai a aduna, conserva și păstra, dar și să valorifice întregul arsenal al mărturiilor documentare create de poporul român de-a lungul milenare sale existențe pe acest pămînt străbun.

Alături de celelalte instituții cu înaltă ținută științifică, Arhivele Statului, continuînd bogatele tradiții ale predecesorilor, și-au adus contribuția

substanțială la dezvoltarea științei istorice, la lărgirea cimpului de investigație și informare al cercetării istoriei patriei, a cărei evocare, cu orice prilej, constituie — după cum remarcă secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — o „...înalță cinstire a faptelor de arme și a luptelor desfășurate de-a lungul secolelor de cei mai buni dintre cei buni din rindul națiunii noastre, care și-au vărsat singele, și-au dat viața pentru cauza libertății naționale și sociale, pentru făurirea unei Româнії puternice, libere și independente”¹.

Înțelegând rostul lor bine definit pe plan local, complexitatea multor sarcini ce le revin pe tărîm științific, cultural și educativ, filialele județene ale Arhivelor Statului au desfășurat o intensă activitate în sensul valorificării cit mai eficiente a numeroaselor documente din Fondul Arhivistic Național, pe care le dețin în depozitele lor.

Întreprinse fie independent, fie în colaborare cu organele județene de partid sau alte instituții locale de cultură, acțiunile inițiate de filiale, prin tematica abordată, prin conținutul lor documentat și variat, au contribuit în mod efectiv la afirmarea activității specifice, care s-a integrat în mod fericit în dinamica viață cultural-științifică și în amplul proces instructiv educativ ce se desfășoară în întreaga țară, conform călăuzitoarelor indicații date de documentele partidului.

Cum era și firesc, în cea mai mare parte a lor, acțiunile la care au participat în acest an Filialele Arhivelor Statului — îmbrăcînd diverse forme de exprimare — au fost dominate de comemorările unor momente cruciale din istoria patriei, ca prima unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul, cucerirea independenței de stat, instaurarea primului guvern democratic și victoria asupra fascismului. Între multiplele manifestări închinete acestor mari evenimente, principala formă au constituit-o sesiunile științifice. În cadrul acestora, arhiviștii filialelor noastre au prezentat comunicări foarte interesante, apreciate deosebi pentru valoarea și ineditul documentelor care au constituit baza cercetării lor. Tocmai de aceea sarcina celui ce se încumetă să prezinte numeroasele acțiuni de asemenea gen, este extrem de dificilă.

Pentru amploarea lor și înalta ținută științifică merită a menționa totuși, în primul rînd, cele două sesiuni organizate la Alba Iulia cu prilejul aniversării a 2.000 de ani de atestare documentară a orașului și 375 de ani de la prima unire politică a țărilor românești sub Mihai Viteazul. Desfășurate în contextul manifestărilor ce au culminat cu grandioasa adunare populară onorată de prezența secretarului general al partidului, sesiunile la care ne referem s-au bucurat și de fructuoasă participare a arhiviștilor filialei județene. Cu prilejul aceluiași eveniment în milenarul oraș a fost editat volumul „Alba Iulia — 2.000” la care și-au adus contribuția și arhiviștii filialei, autorii unui capitol ce totalizează 170 de pagini și 21 de anexe (fotografii, hărți etc). Nu mai puțin interesantă și apreciată în același timp, a fost sesiunea de la Iași, semnificativ intitulată: „Unirea țărilor Române sub Mihai Vodă Viteazul”. La reușita acestei manifestări, organizată sub egida comitetului județean Iași al P.C.R., Comitetului județean de cultură și educație socialistă și Universitatea „Al. I. Cuza” un aport însemnat l-a adus și filiala noastră prin comunicarea tov. Adrian Pricop, referitoare la „Lupta pentru unitatea poporului român, reflectată în documentele existente la Arhivele Statului din Iași”.

Aceeași participare activă au manifestat-o și filialele din Brașov și Ploiești, care, la sesiunile organizate pe plan local în colaborare cu organele județene de partid și culturale, au prezentat documentate comunicări privind „Relațiile lui Mihai Viteazul cu Brașovul”, respectiv „Unirea celor trei țări române” și „Personalitatea marelui voievod”, oglindite în izvoarele de arhivă.

Dedicată aceluiași memorabil eveniment, sesiunea științifică găzduită de Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, pe lângă prezența arhiviștilor din vechea localitate românească, s-a bucurat și de participarea Filialei Arhivelor Statului din Sibiu, cu două comunicări, dintre care cea întocmită de N. Nistor a fost publicată în numărul 5/1975 al apreciatei reviste „Transilvania”.

Un bun prilej pentru a valorifica unele izvoare din pepiniera proprie l-a avut Filiala Arhivelor Statului Mehedinți, care împreună cu cea a Societății de științe istorice din Drobeta Turnu-Severin, au organizat o sesiune menită să evoce figura marelui voievod și actul săvîrșit de el la 1600.

Nu putem încheia acest capitol trecînd peste contribuția substanțială adusă și de alte filiale ca cele ale județelor Olt, Tg. Mureș, Hunedoara, Bacău, Vilcea, care, în cadrul unor sesiuni sau simpozioane, au analizat și prezentat Unirea lui Mihai Viteazul pe baza aceluiași mărturie de necontestat: documentele din arhivă.

Cu toate că evenimentele legate de personalitatea marcantă a viteazului voievod au captat pe drept cuvînt atenția tuturor, ar fi greșit să se creadă că asemenea complexe și pretențioase manifestări ca sesiunile științifice și simpozioanele nu au fost dedicate și altor momente însemnate din bogata istorie a poporului român. Dimpotrivă, cele care au evocat împlinirea a 98 de ani de la cucerirea independenței de stat și 30 de ani de la instaurarea primului guvern democratic și victoria asupra fascismului, s-au caracterizat prin aceeași probitate științifică și largă participare a arhiviștilor.

Deosebit de reușite au fost sesiunile care au întrunit mai multe filiale cum a fost cazul celei organizate de Filiala Arhivelor Statului Dolj în colaborare cu Școala Interjudețeană de partid din Craiova, Cabinetul județean de partid și Muzeul Olteniei. Avînd ca temă „Lupta maselor populare din Oltenia pentru democratizarea aparatului de stat și înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare (1944—1947)” ea a înglobat pe lângă comunicările susținute de arhiviștii din Craiova și pe cele ale colegilor lor din Rm. Vilcea, Drobeta-Tr. Severin și Slatina. Dat fiind faptul că desfășurarea acestei acțiuni a fost prezentată în paginile reviste noastre² nu vom insista asupra ei, cedînd spațiul — și așa foarte prețios — altora, nu înainte însă de a menționa și meritele celorlalte filiale care au reușit să valorifice, tot în cadrul unor sesiuni sau simpozioane, numeroase documente — multe inedite — referitoare la 6 martie 1945 și reforma agrară din martie al aceluiași an.

Prin intermediul comunicărilor s-au putut ilustra diverse aspecte, cum ar fi spre exemplu, „Situația economică și socială a județului Tulcea în preajma actului de la 6 martie 1945”, „Contribuția maselor populare din județul Arad la înfăptuirea aceluiași act”, sau „Importanța lui în istoria poporului nostru”³.

Mai mult decît atît, filiala arhivelor statului Arad a elaborat un „Catalog de documente” care a înglobat izvoare din fondurile și colecțiile păstrate în depozitele locale, reușind să pună în circuit cercetării științifice un interesant volum referitor la lupta maselor populare sub conducerea P.C.R. pentru instaurarea guvernului de la 6 martie 1945 și înfăptuirea reformei agrare.

Ziua de 9 mai, cu dubla ei semnificație — independența de stat a României și Victoria asupra fascismului — a constituit unul din cele mai bune prilejuri pentru filialele noastre de a-și etala potențele pe tărîm științific prin valorificarea aceluiași tezaur arhivistic. Și spre cîntec și lauda lor, aproape toate filialele au reușit

Tocmai de aceea ne-ar fi foarte greu — și credem că nici nu ar fi cazul — să enumerăm, pur și simplu, județele respective. Vom încerca

² Cronică sesiunii a fost publicată în „Revista Arhivelor” vol. XXXVII, an. LII, nr. 2/1975, p. 225—226.

³ Această comunicare a fost prezentată de arhiviștii Petre Bădășu și Sergiu Păuce în cadrul simpozionului desfășurat în ziua de 6 martie 1975 la Clubul tineretului din Rm. Vilcea.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la grandioasa adunare populară, consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române și sărbătoririi orașului bimilenar*, Alba Iulia, 28 mai 1975, Edit. politică, București, 1975, p. 5—6.

totuși o reliefare a lor, prin remarcarea unei concluzii frapante — după părerea noastră — ce se desprinde din analiza manifestărilor dedicate celor două evenimente.

Este vorba de încercarea, reușită de altfel, de a prezenta, mai mult chiar decît în celelalte cazuri, prin prisma aspectelor specifice județelor, rolul jucat și aportul adus de elementele locale la înfăptuirea unor asemenea dezerdate. Iustrative în acest sens sînt comunicările referitoare la „Contribuția prahovenilor în războiul de independență 1877—1878”, „Adeziunea maselor populare din județul Dolj la lupta pentru independență”, „Aspecte ale contribuției mehedintinilor la războiul pentru cucerirea independenței”, „Aportul ialomitenilor la războiul de independență”, „Contribuția maselor din județul Maramureș la susținerea frontului împotriva Germaniei hitleriste pînă la victoria finală”, „Manifestări ale maselor populare din județul Olt împotriva fascismului și a războiului (1938—1944)”, „Totul pentru front, totul pentru victorie — contribuția oamenilor muncii din Brașov în perioada 23 August 1944—9 mai 1945”, „Documente privind susținerea războiului pentru independență în județul Dimbovița”, „Războiul pentru independență, oglindit în presa ce se păstrează la Arhivele Statului Brăila”, „Participarea maselor populare din județul Vâlcea la lupta pentru independență națională și contribuția acestora la victoria asupra fascismului”, „Acțiuni de sprijinire a războiului de independență în Transilvania și în județul Bistrița-Năsăud”, „Participarea maselor populare din județul Neamț la războiul de independență”, precum și cele sugestiv intitulate „8 mai 1877 — 9 mai 1945”⁴ sau „Semnificația independenței de stat a României”⁵ și „Contribuția României la victoria asupra fascismului și amplul ei ecou internațional”⁶.

Integrarea organică a Filialelor Arhivelor Statului în munca cultural-științifică, de educație socială a tuturor cetățenilor patriei, de transpunerea în viață a indicațiilor prevăzute de programatele documente ale Congresului al XI-lea al P.C.R., s-a manifestat și mai puternic prin expozițiile documentare organizate periodic de toate filialele Arhivelor Statului. Aceste mijloace practice de valorificare a materialului arhivistic, pe lîngă faptul că s-au dovedit cele mai accesibile, au fost și foarte eficiente în ilustrarea trecutului de luptă a poporului și în educarea patriotică a maselor. Ele au exercitat o puternică atracție asupra publicului larg, îndeosebi elevi și studenți, pentru că prin expunerile lor au venit în sprijinul diverselor teze, cu argumente concrete, valabile, ce au înlăturat nemijlocită asupra vizitatorului. Pe drept cuvînt, prin intermediul expozițiilor arhivistice, documentul a devenit maritorul direct al evenimentului sau evenimentelor abordate.

În același timp trebuie remarcat că expozițiile au avut o tematică largă, variată, în care au fost cuprinse pe lîngă marile evenimente ce s-au aniversat anul acesta și alte momente importante, din istoria patriei, fișur d domni, oameni politici și de știință ce și-au înscris numele în cartea de aur a neamului românesc⁷.

Interesant și demn de remarcat este și faptul că multe filiale au organizat expoziții cu caracter itinerant, prezentîndu-le în mai multe orașe din județul respectiv. Astfel, Filiala Arhivelor Statului Maramureș a prezentat expoziții referitoare la „Participarea armatei române la războiul antihitlerist” în localitățile Baia Sprie, Somcuța Mare, Tg. Lăpuș și Suciu de Sus. La rîndul ei, Filiala județului Olt a expus documente pe tema „9 mai 1877 — 9 mai 1945 — 9 mai 1975” în mai multe întreprinderi din orașul Slatina, iar Filiala județului Ilfov a organizat, fie independent, fie în colaborare cu diverse organe

județene, interesante expoziții la Giurgiu, Oltenița și Călugăreni.

Dovada cea mai grăitoare că expozițiile arhivistice și-au îndeplinit cu prisosință funcțiile de educare patriotică și popularizare a vastului tezaur documentar o constituie pe lîngă aprecierile unanime venite din partea organelor de partid locale, participarea numeroasă a celor mai variate categorii de vizitatori⁸.

Forme și mijloace, la fel de eficiente ca și cele prezentate mai sus, prin care filialele au participat efectiv la viața științifică, le-au constituit conferințele, emisiunile prezentate la radio și televiziune, dar mai cu seamă activitatea publicistică. Întrucît acestea din urmă s-a dovedit mai complexă și a contribuit în mod substanțial la valorificarea unui însemnat număr de documente, merită să stăruim asupra sa ceva mai mult.

Am putea spune că ea s-a efectuat pe două căi. În primul rînd prin publicarea unor diverse articole în presa locală sau în cea centrală și reviste de specialitate, apoi prin întocmirea de lucrări arhivistice ca îndrumătoarele și cataloagele de documente. Lăudabil este faptul că și în prima situație, baza cercetării și a informării au constituit-o documentele.

Din multitudinea materialelor ce au văzut lumina tiparului merită a fi menționate îndeosebi articolele: „Glasuri tot mai revoltate și curajoase” publicat în „Magazin istoric”, „Înainte pentru o Românie liberă și democratică” în revista „Anale de istorie”, autori fiind arhiviștii Ajutării și El. Ciucă de la Filiala Ilfov, apoi articolul lui M. Măneanu de la Filiala Mehedinți, despre „Aportul mehedintinilor la războiul pentru independență”, în „Viitorul” din 22 aprilie 1975, „Contribuții privind participarea maselor populare din Țara Făgărașului la revoluția din 1848” apărut în revista „Cumidava” articolul publicat de A. Caciora și F. Glück referitor la „Contribuția muncitorilor ardăeni la realizarea organizațiilor unice muncitorești în anii 1918—1919”, materialul lui A. Priocp privind „Moldava în perioada nîlor 1916—1919 în rapoartele consulare franceze și belgiene”, articolul publicat de D. Ivănescu în „Tri-buna” intitulat „Mihai Viteazul și unirea cu Moldova” etc.

Nu putem încheia scurta trecere în revistă fără a nu face o mențiune specială pentru lucrările arhivistice ce au fost definitivare anul acesta și sînt în curs de publicare: „Catalogul documentelor românești din Brașov” vol. II, „Documente privind istoricul orașului Brăila (1831—1918)” și „Îndrumătorul în Arhivele Statului județul Ilfov”.

Pornind de la cele relatate și de la concluziile desprinse, putem socoti cu vădită mîndrie că Filialele Arhivelor Statului, indiferent de modalitățile și căile folosite, au desăfășurat o fecundă activitate științifică, înscrinîndu-se printre cele mai prodigioase instituții de cultură din județe, demonstrînd totodată opniei publice că ele sînt nu numai păstrătoare de documente ci și purtătoare ale unor resurse și posibilități — nebanuite poate de unii — capabile să valorifice tezaurul arhivistic național și să contribuie la ridicarea nivelului de cercetare și informare.

CORNELIU LUNGU

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ
privind planificarea infrastructurilor
naționale în materie de documentare,
biblioteci și arhive,
Paris, 23—27 septembrie 1974

Conferința interguvernamentală privind planificarea infrastructurilor naționale în materie de documentare, biblioteci și arhive a fost organizată de

⁴ Sub acest generic și-au desfășurat acțiunile unele filiale ca cele ale județelor Bihor și Buzău.

⁵ Referat întocmit de șeful filialei din județul Sibiu.

⁶ Comunicare prezentată de filiala Arhivelor Statului jud. Vaslui.

⁷ Am menționa în acest sens expoziția dedicată de Filiala arhivelor Statului Iași împlinirii a 125 de ani de la nașterea poetului național Mihai Eminescu sau cea închinată lui Mircea cel Bătrîn de Filiala Arh. Statului județul Vâlcea.

⁸ Semnificativ este exemplul Filialei Arhivelor statului jud. Arad unde în decurs de mai puțin de două luni, o expoziție a fost vizionată de peste 4 000 persoane.

UNESCO în cooperare cu Federația Internațională de Documentare, Federația Internațională a Asociațiilor de Bibliotecari și Consiliul Internațional al Arhivelor și s-a desfășurat sub președinția dr. El Sayed Mahmoud El Sheniti din Republica Arabă Egipt.

La această importantă manifestare internațională au participat 320 bibliotecari, arhiviști și documentariști din 86 de țări. Ordinea de zi a inclus discuțiile serviciilor de bibliotecă, de documentare și de arhivă ca elemente integrate ale infrastructurilor naționale, posibilitățile de aplicare a tehnologiei moderne în aceste servicii, formarea personalului, cooperarea internațională și rolul UNESCO în aceste domenii.

Participanții au aprobat recomandări referitoare la așezăminte și sistemelor naționale de informare corespunzând nevoilor economice, sociale și culturale; ei s-au înțeles, de asemenea, asupra manierei de organizare și de coordonare a acestor servicii cu scopul de a răspunde din plin misiunii pe care o așteaptă de la acestea cei ce le folosesc. Astfel, a fost examinat rolul UNESCO și ajutorul pe care această organizație poate să-l dea, în special țărilor din lumea a treia.

În raport cu obiectivele stabilite conferința și-a desfășurat lucrările pe trei grupe de lucru: planificarea integrată, aplicarea tehnologiei în documentare, bibliotecă și arhivă, planificarea informațiilor privind forța de lucru.

Conferința a aprobat în unanimitate principiul, scopurile și programul sistemelor de informare națională (NATIS). Programul NATIS implică: punerea în acțiune a politicii de informare națională bazată pe o analiză a necesităților și priorităților tuturor categoriilor de beneficiari și adaptată structurilor instituționale, economice și culturale ale țării; integrarea planificării serviciilor de documentare, bibliotecă și arhivă în planul național de dezvoltare; coordonarea eficientă a planificării și funcționării serviciilor de documentare națională, bibliotecă și arhivă.

Discuția generală asupra planificării integrate a debutat cu o problemă de terminologie, și anume, sensul termenului „informație” fără să se ajungă la o concluzie definitivă.

S-a convenit ca utilizarea acronimelor ca, de pildă, NATIS, să fie restrinsă, întrucât ele dobîndesc o existență proprie fără vreo legătură necesară cu semnificația lor inițială, s-a stabilit, de asemenea, ca în orice analiză privind îndeplinirea planului pentru NATIS să se acorde în primul rînd atenție mijloacelor financiare extrem de reduse (întrucît cheltuielile implicate vor fi foarte ridicate), să se traseze o linie precisă de demarcație între programele NATIS și UNISIST, între care există actualmente suprapuneri parțiale.

Conceptul de NATIS și necesitatea planificării integrate a infrastructurii NATIS au fost unanim acceptate. Constituirea NATIS este o acțiune vastă și complexă care trebuie întreprinsă în manieră pragmatică, trebuie să se determine care anume aspecte ale sale sînt realizabile în anumite intervale de timp, conform unei game de priorități specifice.

Planificarea și realizarea programelor NATIS trebuie efectuate pe baza informațiilor de care se dispune, chiar incomplete urmînd ca ele să fie completate pe parcurs și fără a periclita o serie de programe și servicii deja existente.

Programele NATIS trebuie concepute astfel încît să corespundă nevoilor beneficiarilor săi iar aceștia să sprijine angajarea în programe NATIS a guvernelor lor. S-a apreciat că acest sprijin este determinat de formarea conștiinței necesității informației prin formarea la nivel național a deprinderii de a citi. Aceasta a fost inhibată mai ales în ultimii ani de creșterea vertiginosă a prețurilor publicațiilor. S-a propus ca UNESCO să constituie un fond menit să contracareze efectele majorării prețurilor, în vederea accesibilității publicațiilor.

A fost susținută necesitatea integrării sistemelor și serviciilor naționale de arhivă și manevrarea informațiilor, ceea ce înseamnă prelucrarea corespunzătoare și fluxul informațiilor în toate formele lor fizice, începînd cu elaborarea lor sub formă de documente curente în agenții publice, trecînd prin retragerea lor în centre intermediare de informații

atunci cînd acestea nu mai sînt curente și terminînd cu prelucrarea nucleului de informații permanente de către instituțiile de arhivă. O astfel de integrare sporește la maximum exploatarea valorii informațiilor curente și a arhivelor în vederea planificării și a altor scopuri administrative. În final s-a subliniat că pentru realizarea planului NATIS se impune ca personalul din domeniul planificării naționale să fie bine informat asupra naturii și obiectivelor programului și ale realităților din DBA pe care se bazează.

În legătură cu aceasta, prima temă abordată s-a referit la impunerea unor taxe pentru servicii de informare. Participanții au fost, în general, de acord ca beneficiarii să suporte o parte din cheltuieli și că politica națională în problema taxelor depinde într-o măsură considerabilă de atitudinea națională bazată pe filozofia socială și economică dominantă.

Au fost ridicate și alte probleme, ca: dezideratul de a se pune mai mare accent, în documentele Conferinței, asupra planificării sistemelor și structurilor de informații la nivel regional, nevoia unor linii directe clare pentru realizarea planificării NATIS și, concomitent, nevoia de mijloace financiare pentru a susține această realizare. O delegație a susținut, că întrucît serviciile de informare sînt esențiale pentru dezvoltarea națională, cheltuielile implicate de acestea trebuie suportate de guverne.

Cînd s-a ajuns la discutarea cooperării internaționale reprezentantul Secretariatului a specificat sferile de prioritate în raport cu tipul de cooperare în care s-a angajat DBA în 1973. Acestea cuprîneau: sprijin pentru țările în curs de dezvoltare în legătură cu înființarea serviciilor DBA, pregătire la toate nivelele (mai ales în centrele regionale de pregătire) UBC, identificarea nevoilor beneficiarilor, promovarea standardelor și încurajarea cercetării în sectoarele DBA, transferul de informații de la țările dezvoltate la cele în curs de dezvoltare.

În vederea umplerii lacunelor existente atît în documentarea curentă, cît și în cea retrospectivă, a fost propus un tip special de acord de schimb între instituțiile donatoare și cele receptoare, în cadrul căruia donatorii își asumă răspunderea pentru inițierea transferurilor, pe baza unor liste de necesități provenite de la virtualii receptori. Ar predomină reciprocitatea totală. Urmează să fie stabilite contacte cu o organizație internațională corespunzătoare, pentru a se evita apariția dublurilor. S-a preconizat că astfel de contacte să suplimenteze alte activități curente de schimb.

Participanții au fost invitați să compare avantajele a două sisteme de înregistrare finanțate de UNESCO, ambele fiind exerciții de cooperare internațională: unul ISORID (Sistemul internațional de informare asupra cercetării în documentare) folosește personal UNESCO, celălalt, ISDS (Sistemul internațional de serii de date) este acționat de un serviciu din exterior sprijinit de UNESCO.

Pe ordinea de zi, următorul punct l-a constituit controlul bibliografic universal (UBC). S-a făcut o prezentare a naturii UBC-ului și a avantajelor acestuia „cal de bătaie” al NATIS care vrea bani puțini, fără a pretinde vreun sprijin legislativ și care poate acționa cu folos în ritmul permis de cadrul său național. S-a subliniat totuși că progresele sale din ultima perioadă s-au bazat pe contribuții din partea unor organizații internaționale, în primul rînd UNESCO. S-a insistat ca UNESCO să întreprindă un studiu asupra mijloacelor tehnice, financiare și de altă natură pentru sprijinirea programului UBC. Discuția s-a încheiat cu pledoaria unei delegații dintr-o țară în curs de dezvoltare, în vederea sporirii producției de carte în lumea a treia ca premiză esențială a succesului UBC în această zonă.

Timpul rămas în prima zi a întîlnirii grupele de lucru a fost consacrat analizei obiectivului. Toate țările participante activ la discuție au sprijinit acest obiectiv, formulînd totuși o serie de avertismente: astfel, o delegație a cerut îmbunătățirea coordonării programelor externe de ajutor UNESCO. Altă delegație a susținut că UNESCO nu dispune încă de un inventar al necesităților naționale, pe care ar trebui să se bazeze ajutorul, o a treia a cerut o mai mare specificitate privind obiectivele sprijinului, volumul

de activitate implicat și prioritățile ce vor fi acordate și a insistat totodată asupra unor procedee permanente de apreciere și evaluare, ca fundament al planificării viitoare a programelor de ajutorare.

S-a propus ca, până ce vor putea fi examinate rezoluțiile pentru proiect, grupa să se concentreze asupra stabilirii priorității aplicabile la obiectivele NATIS. La întrebarea dacă prioritățile ar trebui stabilite din punct de vedere al UNESCO sau din cel național, președintele a răspuns că ambele sînt adevărate și că ar merita examinate relațiile reciproce între prioritățile naționale și cele internaționale. Comentariile au relevat imposibilitatea de a stabili priorități cu privire la obiectivele de acțiune internațională, întrucît, pentru a fi îndeplinite cu succes, acestea se cer urmărite simultan. S-a remarcat apoi, că, în orice caz, obiectivele NATIS nu sînt obiective în adevăratul sens al cuvîntului, ci doar niște aserțiuni fără vreo definire, a rezultatelor finale urmărite. Totuși, cîteva delegații au subliniat urgența stabilirii unor organe naționale de coordonare, ca premisă esențială a planificării și instituirii programelor NATIS (în acest context au fost menționate „focarele” UNISIST propuse — menite să coordoneze activitățile naționale de informare și, răspunzînd la întrebarea unei delegații, un reprezentant al UNISIST a raportat că, de la apelul lansat în iulie 1973 de către directorul general, au fost înființate aproximativ 40 de astfel de „focare”).

O temă subsidiară, abordată de cîteva ori în discuții a constituit-o nevoia de acțiune la nivel regional, adică de cooperare regională în domeniul serviciilor de informații. Printre temele rezoluțiilor pentru proiect, recomandate de grupul I, se numără următoarele: promovarea cercetării asupra planificării și dezvoltării infrastructurilor DBA; stabilirea unor linii directoare generale UNESCO pentru traducerea în viață a NATIS; promovarea organelor naționale de coordonare pentru planificarea și înfăptuirea NATIS, în acord general cu liniile directoare UNESCO; examinarea situației planificării DBA la nivel național precum și a serviciilor și infrastructurilor de informare; proiecte UNESCO pentru evaluarea planificării integrate DBA și a eforturilor pentru dezvoltare; viitoare consultații și consfățuiri pentru evaluarea programelor DBA, UBC și UNISIST; asistență bilaterală pentru planificarea și dezvoltarea infrastructurilor DBA; activități de pregătire în sprijinul planificării și dezvoltării infrastructurilor DBA; promovarea standardizării internaționale și naționale în domeniul informației; coordonarea și armonizarea sprijinului extern în domeniile DBA; sprijinirea unor conferințe regionale de lucru — finanțate de UNESCO — destinate specialiștilor din domenii DBA ca: planificarea infrastructurală, pregătire, probleme regionale urgente; studierea mijloacelor financiare, tehnice și de altă natură pentru acordarea de asistență interguvernamentală UBC-ului; constituirea unui grup de studiu, format din experți, care să facă propuneri pentru dezvoltarea unui program UNESCO unificat, coordonat și general, în domeniile: informare, documentare, bibliotecă și arhive.

Grupul de lucru II, a fost însărcinat cu studiul aplicării tehnologiei în documentare, bibliotecă și arhive. Discuția s-a purtat mai întîi cu privire la examinarea majorității obiectivelor indicate de documentul NATIS. Mai mulți delegați au insistat asupra necesității întocmirii, înainte de toate, a unui inventar al resurselor în materie de documentare, bibliotecă și arhive, proprii fiecărui stat membru, a evaluării cit mai juste a necesităților din acest domeniu și a facilității la maximum a schimburilor de informații și experiențe în acest sens. Un delegat a formulat dorința ca UNESCO să treacă la crearea unui model de organizare a unui sistem național de informare precum și a unui model de inventar al resurselor naționale. S-a aprobat — de comun acord — ca în toate stadiile de aplicare a planului NATIS, standardizarea trebuie să fie considerată ca un element esențial în bunul mers al lucrărilor, amintind că I.S.O. (Organizația internațională pentru standardizare) este cadrul natural al acestei activități. Mai mulți delegați și-au manifestat dorința ca tehnologiile existente, sau cele ce ar putea fi dobîndite, să fie cunoscute nu numai de către specialiști ci și de publicul larg.

Unii delegați au semnalat că integrarea noilor tehnologii în bibliotecile publice constituie de pe acum, în țările lor, un obiectiv prioritar, alîui al estimat că instituțiile oficiale nu aveau monopolul difuzării noilor metode, dar că asociațiile semi-oficiale sau particulare ar putea să colaboreze în mod pozitiv la dezvoltarea lor, unii delegați au pus accentul pe faptul că aplicarea celei mai moderne tehnologii ar putea antrena cheltuielile relativ ridicate, alții au răspuns că există soluția stabilirii unei legături cu rețea de telecomunicații. Pe de altă parte, s-a mai subliniat că estimarea serviciilor avute în vedere trebuie să-și găsească un loc precis în evaluarea cheltuielilor viitoare. S-a subliniat importanța elaborării unei legislații privind aplicarea tehnologiilor elaborate de NATIS, în timp ce alții au semnalat că măsurile esențiale ar putea fi luate chiar în afara cadrului legislativ.

Referitor la constituirea, de către UNESCO, a unui fișier al termenilor logici existenți în domeniul documentării, bibliotecilor și arhivelor delegații au exprimat păreri diferite. Într-o scurtă expunere a fost prezentat proiectul pe care UNESCO îl pregătește într-o sferă conexă, pentru Maroc; acesta va fi practicabil în anul 1976.

Convins — așa cum s-a mai arătat — de necesitatea standardizării, grupul de lucru și-a exprimat dorința ca UNESCO să încurajeze toate inițiativele în acest domeniu pe plan național sau ale organizațiilor neguvernamentale, lucrări ce vor fi reflectate în normele elaborate de I.S.O. Va fi necesar ca aceste norme să se refere nu numai la cea mai avansată tehnologie, ca aceea a ordinațoarelor, dar, de asemenea, la metodele și tehnicile tradiționale care vor fi adesea aplicate în paralel. În legătură cu aceasta, o delegație a făcut observația că, întrucît microfilmul nu este recunoscut pe plan mondial ca un înlocuitor legal al originalelor, una din organizațiile reprezentate a pus în studiu valoarea juridică a acestui suport de informare. În sfîrșit, unii delegați și-au exprimat dorința ca UNESCO să extindă pentru toți cele mai moderne mijloace de transmitere a informațiilor precum: microfișa, microfișa ieșită din ordinat, ultrafișa, banda magnetică și altele, precum și principiile liberului schimb între țări, enunțate în Planul UNESCO pe termen mediu privind imprimările.

În ceea ce privește planificarea informațiilor privind forța de lucru s-a subliniat că sînt necesare: standarde pentru stabilirea necesităților pe plan național; evaluarea cantitativă și calitativă a cerințelor de forță de lucru, pentru diferite niveluri și specializări; o informare exactă asupra personalului existent și a operațiilor, ca bază pentru previziunile adevărate asupra necesităților viitoare de forță de lucru pe plan național, pentru cele patru categorii de personal.

În discuții s-a pus accentul pe efectuarea unor anchete neîntrerupte și pe evaluarea cerinței de forță de lucru. Problema evaluării forței de muncă în sensul cantității, depinde de variabile ca: transformările economice, planurile guvernamentale de nivel național și de prioritățile determinate. Asemenea planuri pot fi de natura unor linii orientative generale, ca bază pentru operațiuni flexibile, sau pot fi de natura unor sarcini guvernamentale bine precizate și pe o perioadă definitivă. Grupul a pornit de la convingerea că bibliotecile, arhivele și serviciile de informare au un rol în planurile naționale și că trebuie întocmite planuri pentru componentul informației pentru ambele tipuri de planificare. Problema planificării nu este identică în toate țările, iar planurile naționale ar trebui să fie legate de procedeele financiare, administrative și de altă natură ale națiunii respective. Țările în curs de dezvoltare trebuie să-și planifice forța de muncă profesională în cadrul priorităților guvernamentale și a planificării general obligatorii. În timp ce unele țări dezvoltate au libertatea de a planifica forța de muncă pentru informare, bibliotecă și arhive și de a hotărî angajarea de personal în cadrul instituțiilor independente de pe lîngă universități. Ambele sisteme au nevoie de planificare și asemenea planuri trebuie să includă propuneri de planuri pe termen scurt, mediu și lung. Este necesar să se găsească o cale de mijloc între ceea ce este ideal și ceea ce poate fi imediat posibil, iar UNESCO trebuie să sprijine stabilirea unui sistem eficient, care să dea țărilor

în curs de dezvoltare, posibilitatea de a-și elabora asemenea planuri pe termen scurt, mediu și lung. S-au făcut, de asemenea, sugestii pentru includerea componentelor din domeniul informării bibliotecilor și arhivelor în alocațiile de forță de muncă elaborate de Comitetul Național pentru forța de muncă în care se recomandă ca aceste profesioniști să fie reprezentate.

Referitor la structura profesiei, s-au identificat trei grupuri de personal, necesare diferitelor sfere din domeniul activității de informare: personal răspunzător pentru munca de cercetare în proiectarea, controlul și dezvoltarea sistemului de informare, personal direct implicat în executarea proceselor și funcțiilor în domeniul documentării, bibliotecilor și arhivelor, personal care să sprijine activitatea grupului din punct de vedere operativ, executiv și tehnologic, cit și în ceea ce privește conducerea administrativă și funcțiile de secretariat.

Luând în considerație caracteristicile posturilor de specialitate în raport cu subiectul de bază, operațiile metodologice și de conducere administrativă, au fost identificate următoarele categorii sau niveluri: I cunoașterea obiectului, a metodologiei și a științei conducerii, pentru conducătorii din instituții mari și din sistemul de informare, de nivel superior, cit și pentru șefii de servicii și specialiști; II cunoașterea obiectului și a metodologiei pentru evaluarea și prelucrarea documentelor și a datelor și pentru a răspunde la cerințele beneficiarilor care solicită cunoașterea obiectului — pentru personalul de cercetare, în special în știința informării și documentării, III cunoașterea metodologiei: operația sistemului care nu necesită nici o cunoaștere a obiectului pentru conducerea profesională.

Proporția dintre personalul de specialitate și personalul în totalitate a fost considerată ca fiind importantă, în referatul de bază recomandându-se o proporție de 25%/—40%.

S-au purtat discuții multiple asupra acestor niveluri și categorii ca mijloace pentru determinarea structurii profesiei. Arhiviștii au susținut că personalul lor de specialitate va trebui să cunoască atât obiectul, cit și metodologia, iar universitățile și bibliotecile speciale, cer de asemenea, cunoașterea obiectului de către profesioniștii lor. S-a consemnat convenția existentă în diferite țări, în care bibliotecile publice reclamă din partea personalului lor, după absolvirea învățământului secundar numai o metodologie și abilitate administrativă. În alte țări, a existat totuși tendința spre dezvoltarea unei profesii bazate pe o diplomă superioară. Poate că acest lucru nu este realizabil în țările în curs de dezvoltare, unde există o penurie de forțe de muncă calificate și, în special de titrați. Unii delegați au fost de părere că în țările în curs de dezvoltare este nevoie de personal cu pregătire medie și că s-a pus un accent prea mare pe personalul cu pregătire superioară. Totuși, în cadrul întâlnirilor de la Kampala și Dakar, reprezentanții țărilor în curs de dezvoltare au fost de acord că tendința în viitor este spre o profesie bazată pe o diplomă superioară. Întregul concept NATIS admite acest punct de vedere și Obiectivul 8 din NATIS/4 admite că:

„Instituțiile și programele naționale pentru educație profesională în domeniul informării privind forța de muncă ar trebui să fie incluse ca părți integrale în structura educativă națională, în cadrul universităților...”

Grupul a adoptat, de asemenea, recomandarea ca guvernele să fie solicitate să acorde specialiștilor din domeniul informației, bibliotecarilor și arhiviștilor o recunoaștere și poziție similare cu celea acordate personalului din alte profesii.

În ceea ce privește instruirea și pregătirea s-a plecat de la modelul unei țări în curs de dezvoltare care începe de la zero și s-a recomandat ca instruirea și pregătirea specialiștilor în informare, a bibliotecarilor și arhiviștilor să fie comasate în aceeași instituție, pentru a se evita paralelismele inutile în dotare și în infrastructurile administrative, concurența inutilă și formarea unor bariere între cele trei grupuri care se ocupă de comunicare, precum și restringerea mobilității profesionale. Bibliotecarilor, arhiviștilor și specialiștilor în informare le revin aceeași funcție socială — de a permite accesul

la informații, de a oferi informații celor care au nevoie de ele. De aceea este necesar un fundament comun de instruire și pregătire, menit să le permită rezolvarea problemelor practice în care sînt angajați cu toții. Argumentele pentru aceasta sînt și mai puternice în cazul țărilor în curs de dezvoltare, ale căror resurse sînt limitate și unde o astfel de concentrare a cursurilor într-o singură instituție va permite economii de fonduri și personal didactic. În sprijinul acestei teze au fost menționate exemplele oferite de Dakar și Liban. Se recomandă, de asemenea, ca instruirea să se facă în cadrul universitar.

În discuții s-au pus cîteva întrebări referitoare la măsura în care o programă-nucleu pentru cele trei sfere și pentru toate nivelurile din cadrul fiecărei structuri profesionale este adecvată, aplicabilă și realizabilă. Delegații au primit asigurări că nucleul comun constituie doar un prim pas spre realizarea unui cadru care să permită atingerea obiectivului propus, și anume stabilirea unor rețele naționale de sisteme de informare compatibile cu transcenderea granițelor naționale, astfel încît accesul tuturor popoarelor lumii la informații să devină o realitate.

Luând în considerare diferențele naționale, delegații și-au propus să ajungă la un acord asupra a ceea ce este acceptabil și adaptabil. Cîteva delegați au pus sub semnul întrebării necesitatea unui nucleu comun dar majoritatea au fost de acord că există un astfel de nucleu care poate fi oglindit în programă. Concentrarea într-o instituție unică permite economii, iar dezvoltarea înțelegerii și solidarității între aceste trei servicii înrudite este propice progresului celor trei profesii, precum și conceptului de NATIS. Sînt încă necesare studii și clarificări privind terminologia, vîrsta de admitere și studiile minime pentru diferite niveluri, precum și detalii care să reflecte nevoile naționale, dar aceste probleme tîr de politica națională sau regională, cînd se cer școli regionale.

În ceea ce privește relația între instruire și pregătire și educația de specialitate permanentă s-a subliniat:

1. Nevoia unei definiții pentru instruire și pregătire și pentru diferențele între instruirea generală și cea profesională. S-a pus întrebarea dacă instruirea generală trebuie să se îmbine cu cea profesională sau dacă trebuie să se acorde înțietate instruirii generale.

2. Problemele ridicate de îmbinarea aspectului teoretic cu cel practic al educației la diferite niveluri în cadrul perioadelor atribuite pentru instruirea profesională și ce proporție din timpul disponibil trebuie să revină fiecăruia.

3. Se cer definite în mod corespunzător studiile care condiționează admiterea la orice nivel, astfel ca să se poată determina echivalentele în industria profesională.

4. Educația permanentă ca mijloc de perfecționare și extindere a instruirii profesionale este de importanță majoră pentru îmbunătățirea instruirii profesionale.

5. Mobilitatea în sens ascendent este importantă pentru profesii, înlesnirile pentru pregătire fiind limitate.

6. Problema recrutării personalului calificat care să predea la instituțiile universitare poate deveni o constrîngere pentru înființarea școlilor de specialitate.

7. Trebuie satisfăcute cerințele specifice pentru diferite sfere din domeniul bibliotecilor, arhivelor și documentării și pentru interesele lor speciale.

Discuțiile s-au axat pe implicațiile acestor propuneri și pe problema traducerii lor în viață. Folosirea unor profesori itineranți pentru sprijinul școlilor de specialitate din țările în curs de dezvoltare nu poate fi decît limitată. Grupul a ridicat obiecțiuni față de folosirea termenului și conotației de neamestec. Totuși, școlile de specialitate din Africa și din alte părți au profitat în trecut de pe urma acestor profesori — invitați și s-a insistat ca aceștia să fie folosiți în continuare. S-a explicat grupului că profesorii itineranți sînt consultanți în cîteva școli dintr-o regiune. S-a recomandat să se caute un termen mai potrivit.

S-au discutat, de asemenea, implicațiile armonizării programelor nucleu. Un delegat a sugerat că aceasta ar putea necesita perfecționarea instruirii profesorilor existenți, pentru a le da posibilitatea să abordeze cu mai multă competență programa-nucleu. Înfăptuirea acesteia ridică, la rândul său, o serie de probleme. Va exista un singur nucleu comun sau câteva nuclee? S-a hotărât să fie predate în comun câteva cursuri-nucleu, dar disciplinele de specialitate din fiecare sferă a nucleului nu trebuie să aibă de suferit. Ideea nucleului urmează să ducă la o mai bună înțelegere între cele trei zone, dar pentru a se realiza această comasare profesorii trebuie să aibă educația și pregătirea necesară. A fost abordată problema pregătirii profesorilor mai ales pentru noile școli din țările în curs de dezvoltare. S-a cerut ca UNESCO să acorde mai mult sprijin unor proiecte de pregătire a profesorilor, ca cele organizate și finanțate în Danemarca și Loughborough. S-a subliniat necesitatea înființării unor școli de pregătire regionale.

Ședința finală a fost consacrată examinării obiectivelor semnificative pentru planificarea forței de muncă.

Delegații au avut ocazia de a schimba punctele lor de vedere și de a se familiariza cu cele mai recente inovații și tehnici în domeniul lor. În timpul Conferinței, au fost organizate de către UNESCO expoziții consacrate arhitecturii bibliotecilor, activității bibliotecii daneze, publicațiilor UNESCO, F.I.D., FIAD și CIA. Comisia națională franceză pentru UNESCO a organizat vizite la cinci instituții specializate de arhive și de documentare.

La sfârșitul dezbaterilor, Conferința s-a declarat în unanimitate favorabilă conceptului general al Sistemului de informare (NATIS) care trebuie să servească ansamblului de servicii a căror activitate consistă în a pune informația la dispoziția tuturor sectoarelor și categoriilor de beneficiari.

EMILIA POȘTARIȚĂ

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOLUMUL XXXVII

Nr. crt.		Nr. Pag.	Nr. crt.		Nr. Pag.
1	1551 august 11, Vilna. Sigismund August cere sfatul lui Stanislaw, episcop de Varnia în legătură cu urmările expediției pretendentului Ion Vodă pentru dobândirea domniei.	4 390	13	(1593 octombrie 1). Poruncă prin care sultanul Murad al III-lea cere lui Mihai Viteazul, vv. Țării Românești să expedieze la Poartă încă 20 perechi de șoimi, deoarece cei trimiși anterior muriseră pe drum.	2 149
2	1592 decembrie 23. Poruncă prin care sultanul Murad al III-lea îl numește pe Mihaloğlu Derviş ban, care slujise bine mai înainte în bănia Țării Românești, în aceeași slujbă pe lângă domnia Moldovei.	2 145	14	(1593—1597). Cronica „Kühn-ül-ahbar” (Esența informațiilor de Mustafa Ali privind expediția lui Sinan Pașa împotriva Țării Românești, în anul 1595, lupta de la Călugăreni, victoriile obținute de oastea lui Mihai Viteazul, la Tirgoviște și Giurgiu.	2 158
3	(1592—1593/1001 H). Raport prin care marele muftiu Bostanzade Mehmed efendi, adresându-se sultanului Murad al III-lea, îi semnală răscoala iminentă a țărilor române și cere măsuri de pază și apărare pentru Țara Românească și Moldova.	2 145	15	1594 februarie 5. Poruncă prin care sultanul Murad al III-lea comunică lui Mihai Viteazul, vv. Țării Românești, să ia măsuri pentru restituirea sumelor ce i se datorează lui Hoge Sa'deddin din Țara Românească.	2 151
4	1593 ianuarie 3. Poruncă prin care sultanul Murad al III-lea cere caduiului de Rusciuc, ca să-i expedieze, legați la Poartă pe supușii Hagioğlu Köse și pe fratele său Luca Clucer Deiungliu, din județul Tirnava, deoarece cu ocazia mazălirii voievodului Ștefan din Țara Românească își însușiseră comori, bani și provizii.	2 146	16	1594(septembrie). Firman prin care sultanul Murad al III-lea poruncește lui Aron Tiranul, vv. Moldovei să restituie sumele împrumutate din vistieria Porții.	2 152
5	(1593 febr. 8). Hatihumaiun prin care sultanul Murad al III-lea face cunoscut lui Mihaloğlu Derviş că a fost numit în slujbă de bănie a domnului Alexandru cel Rău, pe lângă Poartă.	2 146	17	1594(octombrie—noiembrie). Firman prin care sultanul Murad al III-lea cere lui Mihai Viteazul, vv. Țării Românești să satisfacă cererile de haraci, cai etc., ale vizirului Sinan pașa.	2 153
6	1593 martie. Firman prin care sultanul Murad al III-lea poruncește voievodului Țării Românești, Alexandru cel Rău, să trimită la Poartă o sută poveri de aspri, reprezentând tributul țărilor. De asemenea se cere și voievodului Moldovei, Aron Tiranul, să expedieze, tot ca haraci șaptezeci de poveri de aspri.	2 147	18	1595(martie—aprilie). Poruncă prin care sultanul Mehmed al III-lea cere lui Aron Tiranul vv. Moldovei să se unească cu sangiacbeii de Akkerman, Bender, Nicopole, Silistra și cu cei 10 000 de viteji din ținuturile Dobrogei împotriva unora dintre ghiaurii poloni și a tuturor cazacilor rebeli dacă vor ataca Imperiul Otoman.	2 154
7	1593 mai. Firman prin care sultanul Murad al III-lea poruncește lui Aron Tiranul vv. Moldovei ca să furnizeze cu plată vite și avuții unor ostași ai Porții.	2 150	19	1595(aprilie—mai). Poruncă prin care sultanul Mehmed al III-lea comunică lui Ștefan Răzvan vv. Moldovei, primirea unei scrisori despre adunarea cazacilor la Akkilise, alianța lor cu austriei, situația din Polonia, eventualitatea ocupării Moldovei și Rumelei, închiderea trecătorilor tătarești spre Viena, înfrângerea și împrăștierea cazacilor dacă vor ataca Moldova.	2 155
8	(1593 mai). Firman prin care sultanul Murad al III-lea poruncește lui Aron Tiranul, voievodul Moldovei, ca supusul creștin Mihaloğlu Derviş, ban al Țării Românești la Poartă, să fie numit în aceeași slujbă și pentru Moldova.	2 148	20	1595 iunie 3. Hrisovul lui Mihai Viteazul prin care întărește lui Lupu și fraților săi, Radu și Rode, ocine în Bărbușul de Sus, județul Vilcea.	2 178
9	(1593 mai). Firman prin care sultanul Murad al III-lea poruncește lui Alexandru cel Rău, vv. Țării Românești să trimită pentru staulele împărătești 8 000 de banițe de orz și pentru bucătăria împărătească 20 000 de oi.	2 148	21	(1596—1597)mai(după 14). Mihai Viteazul poruncește lui Cîrstea și altora să nu-l tulbure pe Dumitru din Rădăci-nești pentru moșia pe care o are în sat.	2 172
10	1593(iunie). Firman prin care sultanul Murad al III-lea poruncește lui Aron Tiranul, vv. Moldovei să dea cu plată mărfuri și provizii negustorilor și ostașilor Porții.	2 151	22	1598 mai 28, Tirgoviște. Mihai Viteazul întărește lui Hîră din orașul Buzău ocină cu vii și Vernești.	2 172
11	(1593 august—septembrie). Poruncă prin care sultanul Murad al III-lea comunică lui Alexandru cel Rău, domnul Țării Românești, că a fost înlăturat de la domnie.	2 148	23	1598 iunie 8, Tirgoviște. Mihai Viteazul voievod întărește lui Stoica anumite părți de moșie în satul Popești, județul Teleorman, pe care le-a cumpărat de la diferiți moșneni.	2 183
12	1593 octombrie 1. Firman prin care sultanul Murad al III-lea comunică lui Sigismund Bathori principele Transilvaniei, că Aron Tiranul, vv. Moldovei, l-a înștiințat despre încheierea unei alianțe între Rudolf al II-lea, împăratul Austriei și cazaci împotriva Moldovei și a Imperiului Otoman.	2 149	24	1599 martie 29, Alba Iulia. Relatare asupra raportului lui Hans Adam von Hofkirchen cu privire la situația din Transilvania și fidelitatea lui Mihai Viteazul față de împăratul Rudolf al II-lea.	2 180
			25	1599 august 4, Tirgoviște. Mihai Viteazul întărește lui Stoica, mare vistier satele Piersca, Bordușani, Mierlari și altele în județul Ialomița pre-	

Nr. crt.		Nr.	Pag.	Nr. crt.		Nr.	Pag.
	cum și satele Găureni, Balta, Petrești și altele în județul Gorj.	2	174		mulțumește pentru gazetele poloneze și-l asigură de continuarea corespondenței pe viitor.	4	461
26	1599 <i>noiembrie</i> . Raportul lui Osman Aga către sultanul Mehmed al III-lea despre întâlnirea cu Mihai Viteazul și confirmarea acestuia ca domn al Țării Românești.	2	166	42	1709 <i>septembrie 19, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievodul Moldovei către voievodul de Belz în care-l roagă să reglementeze problema judecării cetățenilor din zona graniței moldo-polone.	4	461
27	1600 <i>februarie 7, Ombrasz</i> . Scrisoarea arhiducelui Carol prin care felicită pe împăratul Rudolf al II-lea pentru biruința lui Mihai Viteazul în Transilvania.	2	180	43	1709, <i>Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz în care-l comunică eliberarea unui salvconducătorului Lukaszewicz pentru procurarea a două turme de boi.	4	456
28	1600 <i>februarie 11, Plzen</i> . Scrisoarea împăratului Rudolf al II-lea prin care face cunoscut că ia sub protecția sa pe Mihai voievod.	2	180	44	1792 <i>decembrie 27</i> . Hrisov prin care Alexandru Constantin Moruzi vv. întărește lui Vasile Manole țigani.	1	71
29	1600 <i>aprilie 28, Făgăraș</i> . Scrisoarea lui Mihai Viteazul către arhiducele Mathias prin care-l încredințează pe împărat de fidelitatea sa.	2	181	45	1817 <i>februarie 7</i> . Hrisov al lui Scariat Alexandru Calimah vv. prin care scutește de dări pe Constantin Hal-maga, postelnicul din ținutul Tutovei.	1	72
30	(1600 <i>noiembrie</i> –1601 <i>noiembrie</i>). Scrisoare prin care vizirul caimacam Hafiz Ahmed comunică regelui Poloniei, Sigismund al III-lea Wasa, că în urma înfringerii lui Mihai Viteazul, Țara Românească a fost acordată lui Simion Movilă, în schimbul serviciilor aduse de oamenii regelui polon și de Ieremia Movilă, vv. Moldovei în luptele cu Mihai Viteazul.	2	155	46	1825 <i>mai 20</i> . Mărturie dată de Ion Uricariu pentru măsurarea părților ce i se cuvin din moșia Gănești, încălcate de stolnicul Irimia Giuscă, căpitan Antohie și alții.	1	73
31	1600. Raportul lui George Borbély către Ștefan Csaki despre acțiunile întreprinse de Mihai Voievod.	2	182	47	1836 <i>septembrie 18–1839 februarie 14</i> . Listă de cheltuielile făcute de Ioan Diaconu și Ioan Bălan, răzeși din obștea Uricarilor în pricina de judecată pentru o parte din moșia Gănești.	1	76
32	1709 <i>aprilie 4</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod adresată voievodului de Belz în care mulțumește pentru expedierea gazetelor și-l transmite sentimentele de prietenie pe care i le nutrește.	4	456	48	1837 <i>septembrie 21</i> . Hotărîrea Divanului Apelativ al Țării de Jos în pricina pentru pământ dintre neamul lui Foccea Uricarul și paharnicul Romașcu prin care urmașii lui Foccea Uricarul primesc 105 stînjeni din moșia Gănești ce-l stăpîneau din vechime.	1	76
33	1709 <i>aprilie 20, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță, voievodul Moldovei către voievodul de Belz în legătură cu trecerea frontierelor moldo-polone numai cu avizul Porții.	4	457	49	(1837). Jalba răzeșilor din neamul Foccei Uricariul de pe moșia Gănești (județul Vaslui) către Divanul de spe-liație al Țării de Jos pentru stăpînirea a 105 stînjeni pământ ce le-a fost în-tărită prin hotărîrea din 1824.	1	73
34	1709 <i>aprilie 22, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz în care-l comunică înapoierea lui Grigore Legawiec.	4	458	50	1843 <i>februarie 17</i> . Hotărîrnicia făcută de Ioniță Vrabie, serdar împuternicit de judecătoria ținutului Tutovei, unei părți din moșia Gănești.	1	79
35	1709 <i>aprilie 22, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz prin care-l oferă două butoaie de vin moldovenesc.	4	458	51	1846 <i>aprilie 1/13, Minjina</i> . Scrisoarea lui Nicolae Bălcescu către Costache N. Filipescu în care-l aduce la cunoștință că a părăsit Iașul numai de două zile și se află pentru moment la Minjina.	4	464
36	(1709) <i>mai 23, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz prin care-l asigură de supravegherea turmelor pe care acesta le are.	4	458	52	1877 <i>aprilie 20, București</i> . Raport al consulului Angliei la București Mansfield către ministrul afacerilor externe al Angliei în care relatează o convorbire cu M. Kogălniceanu, ministrul afacerilor externe al României în conjunctura politică și militară creată în urma războiului ruso-turc din 1876.	2	128
37	1709 <i>iunie 12, Iași</i> . Scrisoarea de mulțumire a lui Mihai Racoviță voievod către castelanul de Cracovia pentru corespondența pe care o poartă.	4	459	53	1877 <i>iunie 13, București</i> . Raport al consulului Angliei la București, Mansfield adresat ministrului de externe în care relatează o convorbire cu I. Brătianu asupra comportării armatei române în campania împotriva turcilor.	2	130
38	1709 <i>iunie 12, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz prin care-l asigură de statornicia sa prietenie și de continuarea corespondenței.	4	459	54	1877 <i>septembrie 17, București</i> . Raportul lui Adolf Stern, consulul S.U.A. la București către Evars, secretar de stat, în care descrie luptele și comportarea armatei române în cucerirea Plevnei și a redutei Grivița.	2	131
39	1709 <i>iunie 14, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievod către voievodul de Belz în care mulțumește pentru gazetele poloneze primite și își exprimă speranța de a continua să corespunde împreună.	4	460	55	1877 <i>septembrie 18, București</i> . Raportul consulului Angliei la București, Mansfield către ministrul de externe, în care solicită ajutor medical pentru soldații români ce au luptat la Plevna.	2	133
40	1709 <i>august 8, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievodul Moldovei, către voievodul de Belz în care-l mulțumește pentru știrea înfringerii Suediei de către Petru I, țarul Rusiei.	4	461				
41	1709 <i>august 23, Iași</i> . Scrisoarea lui Mihai Racoviță voievodul Moldovei către voievodul de Belz în care-l						

Nr. crt.		Nr.	Pag.	Nr. crt.		Nr.	Pag.
56	1889(septembrie 15). Cererea lui Ion Anestin pentru înscrierea fiului său Victor în clasa a II-a la colegiul „Carol I” din Craiova.	4	401	72	1908 ianuarie 2, București. Scrisoarea lui V. Anestin adresată lui P. Chițu prin care-i solicită sprijinul pentru buna funcționare a Societății astronomice și a revistei „Orion”.	4	401
57	1891 aprilie 27, Paris. Scrisoarea adresată de Nicolae Iorga lui Alexandru Odobescu cu rugămintea de a-l ajuta să obțină un ajutor din partea statului pentru plata taxelor necesare trecerii licenței în Franța.	3	290	73	1908 martie 18, Heidelberg. Scrisoarea adresată de Panait Cerna ministrului cultelor și instrucțiunii publice prin care solicită o mică subvenție din fondul cultural al ministrului sau al Casei Școalelor pentru continuarea studiilor universitare în Germania.	3	295
58	1892 decembrie 28. Statutul Societății de binefacere a femeilor române.	4	465	74	1910 noiembrie 1. Panait Stanciof Cerna cere administratorului Casei Școalelor să intervină pe lângă Prefectura poliției capitalei pentru a-i elibera un certificat din care să reiasă că Panait Stanciof din Cerna e același cu Panait Cerna.	3	296
59	1893 martie 21, București. Titu Maiorescu, rectorul Universității din București, recomandă lui Take Ionescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, pe Mihail Dragomirescu și Petru P. Negulescu pentru a fi trimiși la studii în străinătate.	3	291	75	1914 aprilie 29, Iași. Profesorul universitar Dimitrie Gusti, directorul Seminarului de sociologie, politică și etică recomandă pe Petre Andrei pentru a fi ajutat să-și pregătească doctoratul în străinătate.	3	296
60	1894 ianuarie 13. Proces-verbal privind realizările „Societății de binefacere a femeilor române” în perioada 28 dec. 1892–31 decembrie 1893.	4	465	76	(1914 mai 27), Leipzig. E. Panaitescu cere ministrului cultelor și instrucțiunii publice să-i acorde un ajutor pentru plata taxei de examen și pentru tipărirea tezei de doctorat.	3	297
61	1894 mai 20. Apelul adresat celor ce doreau să contribuie la realizarea scopului Societății de binefacere a femeilor române.	4	466	77	1919 august 11, Blankenberghe. Scrisoarea adresată de Șt. Bezdechi, administratorul Casei Școalelor în legătură cu situația sa militară și cu activitatea lui în străinătate.	3	297
62	1896 februarie 25, Paris. Scrisoarea adresată de Gh. Marinescu ministrului cultelor și instrucțiunii publice în legătură cu activitatea lui în străinătate.	3	291	78	1919 august 25. Scrisoarea adresată de Vasile Pârvan, directorul Muzeului național de anticități, administratorului Casei Școalelor în legătură cu bursa lui Șt. Bezdechi.	3	297
63	1897 aprilie 12, Paris. Victor Anastasiu cere ministrului cultelor și instrucțiunii publice să-i acorde prelungirea bursei și a concediului de studii pe încă un an pentru a putea termina lucrarea : „Constituția geologică a Moldovei”.	3	292	79	1944 august 24. Declarația Comitetului Central al P.C.R. privind actul istoric de la 23 August 1944.	2	123
64	1900 martie 17, Paris. I. Gh. Duca cere doctorului C. Istrati să-l sprijine pentru obținerea bursei promise de Take Ionescu, fostul ministru al cultelor și instrucțiunii publice.	3	292	80	1944 august 30. Ordin de zi al ministrului de război, general de corp de armată Mihail Racoviță adresat trupelor participante la bătălia Bucureștilor în timpul insurecției.	2	214
65	1900 mai 7, Viena. Ilie Bărbulescu cere ministrului cultelor și instrucțiunii publice să i se trimită banii pentru întoarcerea din străinătate unde și-a trecut doctoratul în filologie slavă.	3	293	81	1944 noiembrie 8. Ordin de zi al comandantului Armatei 4 române, general de corp de armată Gheorghe Avramescu în care evidențiază comportarea Diviziei 9 infanterie în campania pentru eliberarea părții de nord-vest a României.	2	124
66	1903 noiembrie 11, Paris. D. Pompeiu cere administratorului Casei Școalelor, M. Popescu să-l sprijine pentru obținerea unui ajutor din partea ministerului.	3	293	82	1945 martie 5. Darea de seamă a Marelui Stat Major înaintată Ministerului de Război asupra eroismului în luptă al ostașilor români.	2	125
67	1903 iulie 26, Berlin. Simion C. Mindrescu, bursier român pentru a studia limba și literatura germană, cere ministrului cultelor și instrucțiunii publice să-i prelungească bursa până la 1 ianuarie 1904.	3	294	83	1945 martie 6. Telegramă adresată de dr. Petru Groza, președintelui Consiliului de Miniștri, mareșalului Iosif Visarionovici Stalin.	1	15
68	1903 decembrie 11, Paris. D. Pompeiu mulțumește administratorului Casei Școalelor, M. Popescu pentru ajutorul primit.	3	294	84	1945 martie 6. Telegramă adresată de dr. Petru Groza, președintelui Statelor Unite ale Americii, Franklin D. Roosevelt.	1	15
69	1905 noiembrie 5, Berlin. Ion Ursu aduce la cunoștință administratorului Casei Școalelor activitatea sa la universitățile din Germania.	3	294	85	1945 martie 6. Telegramă adresată de dr. Petru Groza lui Winston Churchill cu prilejul instaurării guvernului democrat-popular.	1	15
70	1907 octombrie 1, București. Scrisoarea lui V. Anestin adresată Eforiei bisericii Madona Dudu din Craiova, în care solicită sprijin pentru răspindirea revistei „Orion”	4	401	86	1945 martie 7. Declarațiile făcute presei de dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri.	1	16
71	1907 decembrie 18, Paris. Ion Ursu aduce la cunoștință ministrului cultelor și instrucțiunii publice activitatea sa în capitala Franței rugându-l totodată să-i acorde un ajutor din fondul Casei Școalelor.	3	295	87	(1945 martie 7). Comentariu transmis de postul de radio Moscova cu privire la înfăptuirea reformei agrare.	1	15
				88	1945 martie 8. Cuvântarea prof. Petre Constantinescu-Iași, ministrul propagandei cu prilejul numirii în funcție.	1	17

Nr. crt.		Nr. Pag.	Nr. crt.		Nr. Pag.
89	(1945 martie 8). Cuvîntarea președintelui Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza cu prilejul instalării prof. Petre Constantinescu-Iași la Ministerul Propagandei Naționale.	1 16		referitoare la acțiunile desfășurate de această unitate pe teritoriul Austriei.	2 127
90	1945 martie 29. Raport al comandantului Armatei 1 române, general de corp de armată Vasile Atanasiu, adresat secției operații din Marele Stat Major, referitor la acțiunile de luptă desfășurate de trupele române pentru fortarea râului Hron în Cehoslovacia.	2 125	98	1945 decembrie 5. Proces-verbal încheiat cu ocazia terminării lucrărilor de improprietărire în comuna Glina, județul Ilfov.	1 20
91	1945 aprilie 2. Comunicat referitor la ajutorul acordat de o echipă de muncitori de la Uzinele aeronautice A.S.S.A.M. Cotroceni țăranilor din comuna Alexeni județul Ialomița.	1 19	99	1945 decembrie 12, București. Plîngerea adresată de administratorul Domeniilor Coroanei primului procuror prin care acuză locuitorii comunei Borca pentru că din proprie inițiativă au împărțit moșia în loturi individuale, repartizîndu-le celor îndreptățiți.	1 20
92	1945 aprilie 2. Comunicat privitor la obiectele oferite de o echipă de muncitori țăranilor din com. Cuza Vodă, județul Ialomița.	1 19	100	1946 februarie 8. Suceava. Situație cuprinzînd stadiul democratizării aparatului de stat din raza de acțiune a Inspectoratului general administrativ Suceava.	1 21
93	(1945 aprilie 2). Comunicat privitor la manifestația de înfrățire între țărani și muncitori, organizată cu prilejul improprietăririi țăranilor în comuna Florești-Ilfov.	1 17	101	1946 aprilie 17. Dare de seamă a Corpului 2 armată referitoare la operațiile purtate în războiul antihitlerist.	2 127
94	1945 aprilie 18. Proces-verbal încheiat cu ocazia acordării unei părți din moșia proprietarului Emil Micșunescu locuitorilor din comuna Berceni care au lucrat această moșie.	1 19	102	1947 martie 25. Proces-verbal al Comitetului de reformă agrară din comuna Otopeni privind încheierea lucrărilor de aplicare a legii de reformă agrară.	1 21
95	1945 mai 10. Ordinul Inspectorului general al infanteriei, general de armată adjutant Gheorghe Mihail, adresat infanteriștilor cu prilejul obținerii victoriei asupra Germaniei.	2 125	103	(fără dată). Listă de cheltuielile făcute, probabil, de Ion Popa Uricariul, împreună cu Ioan Diaconu și Ioan Timuș.	1 77
96	1945 noiembrie 19. Dare de seamă asupra operațiilor executate de Corpul 7 armată pentru eliberarea Budapestei.	2 126	104	(fără dată). Listă de cheltuielile făcute în pricina moșiei de la Tutova de un răzeș.	1 78
97	1945 decembrie 4. Dare de seamă a a comandantului Regimentului 2 care de luptă, colonelul Stan Zătreanu,		105	(fără dată). Relatare privind starea politică și religioasă a Moldovei și Țării Românești în timpul papei Sixt al V-lea, propunerea pentru atragerea moldovenilor la unirea cu Biserica romană și pentru participarea lor la războiul contra turcilor.	3 333
			106	(fără dată). Descrierea portretului lui Mihai Viteazul.	3 336

SOMMAIRE

	Page	
50 ANS DEPUIS LA FONDATION DE L'ALLIANCE OUVRIÈRE ET PAYSANNE	369	
ÉTUDES ET COMMUNICATIONS		
L. MOLDOVAN — La table royale de Transyl- vanie III	374	
C. REZACHEVICI — Une première tentative du voïvode Jean le Brave de régner sur la Moldavie après la turcisation d'Ilieș (juin 1551). D'après une source polonaise inédite	383	
N. CHIPURICI — Le commandement militaire limitrophe de Cerneți	392	
E. GLÜCK — Données inédites concernant la biographie de Ion Vidu	396	
V. CERNATESCU — Le centenaire de la nais- sance de Victor Anestin	399	
PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS		
I. BURLACU, TR. RUS — La maison des écoles	403	
M. DOGARU — Moulages sigillaires de Flandre et de Brabant	418	
OPINIONS		
M. NEAGOE — La question de l'unité des pays roumains au XVI-ème siècle	427	
C. GIURESCU — Quelques aspects essentiels de la civilisation de la Valachie aux XIV—XV- ème siècles	442	
THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE		
„Table ronde“ à Bacău et les prévisions du décret 472/1971	448	
F. OPREA — Mesures pour la récupération des archives inondées	452	
DOCUMENTS		
V. CIOBANU — Documents polonais de Michel Racovitza	455	
M. IONIȚA — Un document de N. Bălcescu	462	
C. M. BONCU — La société de bienfaisance des femmes roumaines	464	
LA VIE SCIENTIFIQUE		
I. GAL — La XVI-ème Conférence internationale de la Table Ronde des Archives	468	
C. LUNGU — Manifestations scientifiques des Archives d'État	469	
E. POȘTĂRIȚA — La conférence intergouverna- mentale concernant la planification des in- frastructures, bibliothèques et archives. Paris, 23—27 septembre 1974	471	
LA LISTE DES DOCUMENTS PUBLIÉS DANS LE VOL. XXXVII.		476

CONTENTS

	Page	
50 YEARS SINCE THE WORKERS AND FARMERS CONVENTION WAS BUILT UP	369	
STUDIES AND COMMUNICATIONS		
L. MOLDOVAN — Tabla Regia in Transylvania III	374	
C. REZACHEVICI — An unpublished Polish source as regards the first attempt of John the Terrible (Ion Vodă cel Viteaz) to ascend the throne of Moldavia as a consequence of Ilies' acceptance of Islam (June 1551)	383	
N. CHIPURICI — The Border Captaincy in Cerneți (Cernetz)	392	
E. GLÜCK — Unpublished data concerning Ion Vidu's biography	396	
V. CERNĂTESCU — A hundred years since Victor Anestin's birth	399	
PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS		
I. BURLACU, TR. RUS — "Casa Școalelor" (House of Schools)	403	
M. DOGARU — Models of Flanders and Brabant seals	418	
VIEWS		
M. NEAGOE — The question of Romanian principalities' unity in the 16th. century	427	
D. GIURESCU — Some essential aspects as regards Wallachia's civilization during the 14th and 15th centuries	442	
ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE		
"THE ROUND TABLE" held in Bacău on the provisions of the Decree 472/1971	448	
F. OPREA — Steps taken in order to recover the flooded archives	452	
RECORDS		
V. CIOBANU — Some records of Mihai Racoviță held in the Polish Archives	455	
M. IONIȚA — A document of Nicolae Bălcescu	462	
C. M. BONCU — The Charity Society of Roumanian Women	464	
SCIENTIFIC LIFE		
I. GAL — The XVI-th International Conference of Archives	468	
C. LUNGU — Scientific manifestations of the State Archives	469	
E. POȘTĂRIȚA — The Intergovernmental Conference on the planning of the infrastructures in matter of Documentation, Libraries and Archives, Paris 23—27 September 1974	471	
THE LIST OF RECORDS PUBLISHED IN VOL. XXXVII		476

INHALT

50 JAHRE SEIT DER HERAUSBILDUNG DES ARBEITER — UND — BAUER BLOCKS	369
STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
L. MOLDOVAN — Die königliche Tafel (Tabla Regia) in Siebenbürgen III	374
C. REZACHEVICI — Die erste Versuchung des Ion Vodă cel Viteaz um die der Moldau Herrschaft zu besetzen, infolge des Annehmens des türkischen Glaubens von Ilias (Iuni 1551) nach einer polnischen unbekannten Quelle	383
N. CHIPURICI — Die Grenzhauptmannschaft in Cerneți	392
N. GLÜCK — Unbekannte Daten die Biographie des Ion Vidu betreffend	396
V. CERNĂTESCU — 100 Jahre seit der Geburt des Victor Anestin	399
VORSTELLUNGEN DER BESTÄNDE UND KOLLEKTIONEN	
I. BURLACU, TR. RUS — Das Verwaltungshaus der Schulen	403
M. DOGARU — Abgüsse der Siegel in Flandern und Brabant	418
MEINUNGEN	
M. NEAGOE — Das Problem der Einheit der rumänischen Fürstentümer in XVI-tem Jahrhundert	427
D. GIURESCU — Einige wesentliche Ansichten der Zivilisation der Wallachei in den XIV—XV Jahrhunderte	442
THEORIE UND PRAKTIK IN DEN ARCHIVEN	
„TAFELRUNDE“ in der Stadt Bacău im Sinne der Versicht des Dekrets 472/1971	448
F. OPREA — Massnahmen für die Wiedereinnahme des eingewässerten Archive	452
DOKUMENTE	
V. CIOBANU — Polnische Dokumente vom Mihai Racoviță	455
M. IONIȚĂ — Ein Dokument vom B. Bălcescu	462
C. M. BONCU — Die wohlthuende Gesellschaft der rumänischen Frauen	464
DAS WISSENSCHAFTLICHE LEBEN	
I. GAL — Die XVI Internationale Konferenz der Table ronde	468
C. LUNGU — Wissenschaftliche Tätigkeit in den Staatsarchiven	469
E. POȘTĂRIȚĂ — Der interregierende Vortrag betreffend die Verplanung der nationalen Infrastrukturen hinsichtlich der Dokumentation, Bibliotheken und Archive. Paris 23—27 September 1974	471
LISTE DER URKUNDE DIE IM BANDE XXXVII VERÖFFENTLICHT SIND	476

СОДЕРЖАНИЕ

50 ЛЕТИЕ СОЗДАНИЯ РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОГО БЛОКА	369
ДОКЛАДЫ И СООБЩЕНИЯ	
Л. МОЛДОВАН — Королевская табула в Трансильвании. III ч.	374
К. РЕЗАКЕВИЧ — Первая попытка господаря Ион Водэ чел Витеаз, чтобы стать на престол Молдавии вследствие перехода в мусульманство Илиаша (в июне 1551 г.) — по неизданному до сих пор польскому источнику	383
Н. КИПУРИЧ — Пограничное капитанство в зоне Чернець	392
Е. ГЛЮК — Новые данные о биографии Ион Виду	396
В. ЧЕРНЭТЕСКУ — Столетие со дня рождения Виктора Анастин	399
ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ	
И БУРЛАКУ, ТР. РУС — «Каса шкоалелор»	403
М. ДОГАРУ — Муляжи сигиллиев во Фландре и Брабанте	418
О П И Н И И	
М. НЕАГОЕ — Вопрос об единстве румынских земель в XVI в.	427
Д. ДЖУРЕСКУ — Существенные точки зрения на цивилизацию Румынских Княжеств в XIV—XV вв.	442
АРХИВИСТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	
«КРУГЛЫЙ СТОЛ» в Бакэу по поводу предсудетрий Декрета № 472/1971	448
Ф. ОПРЕА — Меры по рекуперации пострадавших от наводнения архивов	452
ДОКУМЕНТЫ	
В. ЧОБАНУ — Выпущенные канцелярией Михая Раковича польские документы	455
М. ИОНИЦЭ — Письмо Николая Бэлческу	462
К. М. БОНКУ — «Общество благодетельства румынских женщин»	464
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
И. ГАЛ — XVI-ая Международная Конференция архивного Круглого Стола	468
К. ЛУНГУ — Научные выступления в Госархивах	469
Э. ПОШТЭРИЦЭ — Межправительственная конференция по планированию национальных инфраструктур в области документирования, библиотек и архивов, Париж, 23—27 сентября 1974 г.	471
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ В XXXVII Т. ДОКУМЕНТОВ	476

Tehnoredactarea : MARIANA RĂDULESCU

*Tiraj : 2 600 exemplare. Coli de tipar : 7,5
Dat la cules : 15.IX.1975. Bun de tipar : 7.X.1975.*

Întreprinderea poligrafică „Bucureștii-Noi”, str. Hrisovului
nr. 18 A, R. S. România

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

**Departamentul export-import presă București ;
Calea Griviței nr. 64—66, P.O.B. 2001,
Telex : 011631**

R.M. ISSN 0034—7043

**Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE**

Lei 12